LUND UNIVERSITY

Gestaltningar av offererfarenheter

Samtal med unga män som utsatts för brott

Burcar Alm, Veronika

2005

Link to publication

Citation for published version (APA):
Burcar Alm, V. (2005). *Gestaltningar av offererfarenheter: Samtal med unga män som utsatts för brott.* [Doktorsavhandling (monografi), Sociologi]. Lund University, Dept. of Sociology, P.O. Box 114 SE-221 00 Lund, Sweden.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

GESTALTNINGAR AV OFFERERFARENHETER

Veronika Burcar

Gestaltningar av offererfarenheter

Samtal med unga män som utsatts för brott

Lund Dissertations in Sociology 68

En komplett förteckning över
Sociologiska institutionens utgivning
finns sist i boken, och på
www.soc.lu.se/info/publ

COPYRIGHT ©
Veronika Burcar 2005

GRAFISK FORM
Kjell E. Eriksson

SÄTTNING
Ilgot Liljedahl

OMSLAGSFOTO
Veronika Burcar

OMSLAG
Kjell E. Eriksson

TRYCK
Sociologiska institutionen, Lunds universitet 2005

ISBN 91-7267-207-2

FÖRLAG OCH DISTRIBUTION
Sociologiska institutionen, Lunds universitet
Box 114
221 00 Lund
Fax 046-222 4794 E-post repro@soc.lu.se
www.soc.lu.se/info/publ

Innehåll

Förord **9**

KAPITEL 1

Inledning **11**

Utveckling inom brottsofferområdet 11
Brottsoffret uppmärksammas 11
Forskning: Vilka brottsoffer synliggörs? 13
Praktiskt arbete med brottsoffer 16
Män som offer? 17
Offerbilder 17
”Manlighet” och våld 19
”Manlighet” och offerskap 20
Unga mäns tal om våld och offerskap 21
Syfte och problemformulering 22
Disposition 23

KAPITEL 2

Metod och analytiska utgångspunkter **25**

Analys av samtal 26
Narrativ analys 26
Diskursanalys 26
Konversationsanalys 27
Utgångspunkter i analysen 29
Konstruktionen av en identitet 30
Att positionera sig i utsagorna och berättelserna 31
Intervjun som samtal 32
Min roll som intervjuare/samtalspartner 32
Från ljud till text: om transkriptionen 36

KAPITEL 3
Våldsprat **41**
Våld i allmänhet: experter berättar 43
Äta, sova, slåss
– nedtoning via normalisering, ordval och grammatikformer 44
Alla, överallt, alltid
– nedtoning via förstärkningar och extremfallsformuleringar 46
Det specifika våldet: egen utsatthet 54
En annorlunda situation: förvåning och oskuld 54
Inga dramatiska framställningar av skador 59
Sammanfattande kommentar 61

KAPITEL 4
Inga entydiga offer **63**
Att positionera sig som aktör i berättelser om brottet 64
Bilden av en motvillig aktör 67
Defensiv retorik: svar på outtalad kritik angående självförsvar 70
Ambivalens angående offerskap 73
”Är jag ett brottoffer?” 74
Tecken på offerskap 75
Orytmiskt talflöde 78
Jag, du, man – val av pronomen i resonemang kring eventuellt offerskap 80
Berättelser om våld och offerskap – olika narrativa nivåer 84
Sammanfattande kommentar 84

KAPITEL 5
Tala *om* och tala *ut* **87**
Föreställningar om kommunikationens betydelse 87
Idéer om stöd och hjälp till brottsoffer 89
Unga män och samtal om känslor 90
Behov av stöd? 91
Praktisk hjälp eller stödsamtal? 93
Psykisk stress 94
Stöd efter brottet – de unga männens beskrivningar 95
Terapeutiskt och informativt tal 96
Terapeutiskt samtal – lidande offer 98
Praktisk hjälp 99
Information 100
Sammanfattande kommentar 102

KAPITEL 6
Känslor **105**
Att uttrycka känslor 106

Kulturella konventioner 106
”Manligt” och ”kvinnligt” 106
Unga män – och brottsoffer 108
Kulturella föreställningar om brottsoffers känslor och reaktioner 109
Kränkt och hämndlysten 109
Visa sig tuff och kunna ”ta” lite mer 111
Förlegade eller rimliga idéer om män? 112
Beskrivningar av egna känslor och reaktioner 116
Rädsla 116
Ilska och irritation 127
Hämnd och empati – känslor i förhållande till gärningsmannen 128
Sammanfattande kommentar 131

KAPITEL 7
Bilder av polis- och rättsväsende **133**
Anmäla eller inte? 133
Polisens bemötande 134
Bemötande från åklagare och försvarsadvokater 136
Samtalsintervjuerna: tveksamhet inför polisanmälan 138
Polisanmälan efter övertalning och eftertanke 140
Kontakten med polisen 142
Indirekt kritik 142
Berättelser om rättegången 148
Roligt, intressant och okomplicerat 148
Rädsla, nervositet och osäkerhet 149
Skratt, humor och ironi 153
Brott och straff 154
Nöjda med domslutet… 154
…men förvånade 155
Straff i allmänhet 156
Sammanfattande kommentar 158

KAPITEL 8
Avslutning **161**
Män som brottsoffer – förbryllar och utmanar 161
Det ”manliga offret” – en skenbar orimlighet 162
Skildringar av manlighet och offerskap 164
Den ”kvinnliga” offerrollen 164
Att omdefiniera situationen och återta kontrollen 164
Mönsterbrytarna 165

Summary **167**

Referenser **173**

Bilaga 1 Kort begreppshistorik **187**
Bilaga 2 Material **191**
Bilaga 3 Enkät **195**
Bilaga 4 Tabeller **203**

Förord

Arbetet med min avhandling har till stor del inneburit att i ensamhet studera litteratur, fundera, läsa intervjuutskrifter, analysera samt formulera tankar och ord till meningar och texter. Samtidigt är avhandlingen ett resultat av många betydelsefulla möten och samtal. Därför finns det flera personer och instanser till vilka jag vill rikta ett tack. Nordisk forskerutdanningsakademi (NorFA, numera NordForsk) finansierade min forskning under två års tid och för detta är jag naturligtvis tacksam.

Vidare vill jag tacka de elever och lärare vid gymnasieskolorna i Ljungby kommun, som har varit involverade i min enkätundersökning. Tack även till Stödcentrum för unga brottsoffer samt Tingsrätten i Malmö.

Bakom de anonyma intervjucitaten i boken döljer sig tio, allt annat än opersonliga, unga män. Ett stort och varmt tack för att jag har fått möjlighet att samtala med er! De diskussioner som förts med kollegor, de råd och den uppmuntran som givits av dessa, har också varit betydande. Av denna anledning, och för att ni tagit er tid att läsa och ge kommentarer till mina texter, vill jag speciellt tacka Joakim Thelander, Anna Ryding, Agneta Mallén och David Wästerfors! Jana Holsánová vid Filosofiska institutionen har också bidragit med klarsynta kommentarer; stort tack för det! Tack också till Sara Uhnoo, vid Sociologiska institutionen i Göteborg, för stimulerande samtal om våld och offerskap!

Jag har haft förmånen att ha två fantastiska handledare. Som vikarierande handledare hade jag under en period Ann-Mari Sellerberg. Tack Ann-Mari för dina goda råd och för ditt intresse och engagemang – många idéer utvecklades under våra samtal! Malin Åkerström, som varit min ordinarie handledare, vill jag tacka av flera anledningar. Malin, din handfasta vägledning, tillsammans med din öppenhet och förmåga att locka till självständigt tänkande, har skapat en trygg och på samma gång kreativ arbetsmiljö. Tack också för intressanta uppslag, för kritisk granskning av mina manuskript och, inte minst, för att du alltid har tagit dig tid att ge svar på mina aldrig sinande frågor!

Slutligen vill jag rikta mig till vänner och familj; varmt tack för all uppmuntran och för att ni ständigt ger mig perspektiv på den akademiska tillvaron! Annika Willim, min vän sedan förskolan, har varit en osviklig supporter; ett hjärtligt tack för det, Annika! Min sambo Björn Alm har, sedan jag började på grundutbild-

ningen i sociologi, läst och diskuterat mina texter. Ett stort tack Björn, för ditt beständiga engagemang och ditt ovärderliga stöd också under arbetet med min avhandling!

Landskrona i oktober, Veronika Burcar

KAPITEL I

Inledning

Den här boken handlar om unga män som brottsoffer. Genom att studera unga män *som* brottsoffer vill jag uppmärksamma den sociala konstruktionen av såväl ”mannen” som ”brottsoffret”. Boken handlar inte om hur en kategori, ”unga män och brottsoffer”, *är* utan om hur en offeridentitet och en identitet som man blir till – eller inte blir till. Mer precist handlar det om hur identiteterna gestaltas i samtal med unga män som utsatts för misshandel eller rån.

Tillsammans med ett tidigare intresse för forskning kring män och ”manlighet” väcktes mitt engagemang för ämnet av det faktum att män inte i särskilt stor utsträckning har studerats som brottsoffer. Låt mig därför börja med att ge en kort beskrivning av brottsoffrets intåg och framryckning dels på den kriminologiska arenan, dels i samhället rent generellt. Därefter diskuteras mannens frånvaro som brottsoffer inom såväl forskning som praktiskt arbete.

Utveckling inom brottsofferområdet

Brottsoffret uppmärksammas

Den kriminologiska forskningen har under lång tid ställt brottet och brottslingen i centrum (se t ex Lindgren, 1998; Sarnecki, 2003). Från Cesare Lombroso (1835-1909) (se t ex Wolfgang, 1960) till Jack Katz (se t ex Katz, 1988) har det huvudsakliga intresset kretsat kring den kriminella individen, kulturen eller gänget. Personer som blivit föremål för brottsliga handlingar, brottsoffer, var länge av sekundärt intresse för forskarna. Juristen Arnould Bonneville de Marsangy (1802-1894) utgör dock ett undantag. Bonneville talade tidigt i offrens sak. Bland annat förespråkade han en kompensationsfond för brottsoffer (Normandeau, 1972). Det dröjde emellertid till mitten av 1900-talet innan viktimologin (läran om offer) långsamt började utkristallisera sig ur den kriminologiska forskningen (Åkerström, 1995). 1948 publicerades *The Criminal and His Victim* skri-

ven av kriminologen Hans von Henting och vid 1950-talets mitt utförde advokaten Benjamin Mendelsohn en intervjuundersökning av sina brottsdrabbade klienter. Själva termen ”victimology” myntades 1949 av den amerikanske psykiatrikern Fredrik Wertham (ibid.).

Olika sociala rörelser, t ex kvinnorörelsen, har haft stor betydelse för brottsoffrens synliggörande. I början av 1970-talet fördes en debatt kring det amerikanska samhällets sätt att betrakta kvinnor som blivit våldtagna. En våldtagen kvinna, menade man inom kvinnorörelsen, blev ofta ifrågasatt och bemött med fördomar och nedlåtande attityd då hon kontaktade myndigheterna för att anmäla brottet. I samband med våldtäktsdebatten i USA lyftes även andra former av kvinnoförtryck, t ex misshandel, fram (Lindgren et al., 2001; Karmen, 2000). En liknande debatt väcktes i Sverige då den statliga sexualbrottsutredningen lade fram sitt betänkande över sexualbrott 1976. Utredningen kritiserades bland annat för att den våldtagna kvinnan framställdes som våldtäktsmannens medbrottsling (Lindgren et al., 2001). Maria-Pia Boëthius, en av de mest framträdande debattörerna, publicerade samma år boken *Skylla sig själv – en bok om våldtäkt* (1976/1981) i vilken hon kritiserar den manliga dominansen samt skuldbeläggandet av våldtagna och misshandlade kvinnor.

Sedan 1970-talets våldtäktsdebatt har den svenska offerverksamheten utvecklats. Kvinnojourer efter engelsk modell, på privat och ideell basis, började bildas i slutet av 1970-talet (Lindgren et al., 2001; Åkerström, 1995). 1978 startades *Alla kvinnors hus* i Stockholm och *Kvinnohuset* i Göteborg. En grundläggande idé med dessa centra var (och är) att våldtagna och misshandlade kvinnor skulle få möjlighet att samtala med icke-experter på området, dvs med ”vanliga kvinnor”. *Riksorganisationen för Kvinnojourer och tjejjourer i Sverige* (ROKS) bildades 1984. Tolv år senare valde ett antal kvinnojourer att lämna ROKS för att istället bilda *Sveriges Kvinnojourers Riksförbund* (SKR) (Historik och fakta om kvinnojourer/ Sveriges Kvinnojourers Riksförbund, Internetkälla). Idag finns det sammanlagt omkring 160 kvinno- och tjejjourer[1] i landet (Lindgren et al., 2001).

I början av 1980-talet utvidgades offerverksamheten till att omfatta en bredare grupp brottsoffer. 1980 startades en försöksverksamhet med stöd till brottsoffer i Malmö och 1984 bildades den första brottsofferjouren i Sverige (i Södertälje). Fyra år senare grundades *Brottsofferjourernas Riksförbund* (BOJ).[2] Jourverksamheten har expanderat och idag har BOJ drygt 100 lokala brottsofferjourer runt om

1 Det finns ett antal sk *Mansjourer* till vilka män som utsatts för brott kan vända sig. Inom denna stödverksamhet riktar man sig även till män med relationsproblem (vid skilsmässa, vårdnadstvist etc) och män som själva utövat våld. I Brottsoffermyndighetens broschyr *Till dig som utsatts för brott* (2000, s. 8) beskrivs mansjourerna på följande sätt: ”Mansjourer ger stöd både åt män som råkat ut för misshandel och åt män som själva utövat våld mot kvinnor. I de senare fallen kan männen få hjälp med att hantera sin aggressivitet och finna alternativ till våld som konfliktlösning.” Till *Sveriges Mansjourers Riksförbund* (SMR) är 13 mansjourer anslutna (Sveriges Mansjourers Riksförbund, Internetkälla).

2 *Brottsofferjourernas Riksförbund* benämndes inledningsvis *Brottsofferföreningarnas Riksförbund*.

i Sverige (Brottsofferjourernas Riksförbund, Internetkälla. För utförligare historik, se Ryding, 2005.).

Ytterligare en milstolpe i ”brottsoffrens historia” är den 22 februari 1989 då den Internationella Brottsofferdagen instiftades på svenskt initiativ (”Tio års utveckling med Brottsofferjourernas Riksförbund”, 1998). Ett annat viktigt årtal är 1994. Då inrättades dels *Brottsoffermyndigheten* vars uppgift bland annat är att administrera *Brottsofferfonden*, dels *Rikskvinnocentrum* (RKC) vilket är en specialistenhet inom hälso- och sjukvården för våldtagna och misshandlade kvinnor (Lindgren et al., 2001). 1994 utkom även det första numret av *Tidningen Brottsoffer*.

En mängd andra verksamheter där brottsoffer och anhöriga till brottsoffer ställs i centrum har tillkommit de senaste åren, exempelvis en brottsofferjour för homosexuella, bisexuella och transpersoner (*Riksförbundet för sexuellt likaberättigande*, RFSL), *Terrafem* (jour för kvinnor och flickor med invandrarbakgrund), *Riksorganisationen för anhöriga till våldsdödade* (RAV) och *Riksorganisationen mot sexuella övergrepp* (HOPP).

Flera stora statliga offentliga utredningar, t ex *Kvinnofrid* (SOU 1995:60) och *Brottsoffer* (SOU 1998:40), har genomförts. Sådana utredningar har ibland legat till grund för förändringar i svensk lagstiftning till förmån för brottsoffer. Tidigare betraktades misshandel i hemmet som en privatsak och därmed ett angivelsebrott[3] (Lindgren, 1997a). 1981 förändrades emellertid lagen och numera faller denna typ av brott under allmänt åtal[4]. Sedan 1988 finns det även en lag om besöksförbud (vilken gör det möjligt att förbjuda en person att ta kontakt med en annan individ) och en lag om målsägandebiträde (vilken ger brottsoffer rätt till juridiskt biträde på statens bekostnad)[5] (ibid.).

Forskning: Vilka brottsoffer synliggörs?

Under 1960-talets senare hälft började man på allvar intressera sig för brottsoffret som forskningsobjekt (Lindgren et al., 2001). I USA producerade man vid den här tiden ett antal stora offerundersökningar. Det dröjde dock till 1970-talet innan brottsofferforskningen blev en egen disciplin (Åkerström & Sahlin, 2001a). I Sverige är viktimologin ännu ingen fristående akademisk disciplin men forskning kring brottsoffer förekommer inom flera olika ämnesområden.

Den tidiga offerforskningen rörde sig om brottsoffrens antal och deras sociala och demografiska kännetecken. Avsikten med de studier som gjordes var att öka kunskapen om den faktiska brottsligheten (Åkerström & Sahlin, 2001a). Denna

3 Åtal för ett angivelsebrott kan endast väckas om målsägande anmält brottet eller gett åklagaren tillstånd till att åtala.

4 För brott som faller under allmänt åtal behöver åklagaren inte inhämta något tillstånd från målsägande.

5 För en mer ingående diskussion kring lagförändringar rörande brottsoffer, se Lindgren (1997a) och Lindgren et al., (2001).

typ av forskning märks i de undersökningar om levnadsförhållanden (ULF) som Statistiska Centralbyrån, på uppdrag av Sveriges Riksdag, regelbundet har utfört sedan 1975. Sedan 1989 har det även utförts en internationell brottsofferundersökning (*International Crime Victim Survey*, ICVS) i flera länder (Wergens, 2002).

Det ökande antalet vetenskapliga tidskrifter publicerade på offerområdet ger en tydlig signal om att intresset för ämnet intensifierats. 1976 grundades *Victimology*, en tidskrift som diskuterar brottsofferproblematik. Denna har åtföljts av ett flertal andra tidskrifter, bland annat *Violence and Victims* och *Violence Against Women* (Åkerström, 1995). För att få en uppfattning om ett specifikt ämnes popularitet, aktualitet och utveckling kan man undersöka antalet vetenskapliga artiklar producerade på området under ett större antal år. Mängden artiklar rörande brottsoffer återgivna i databasen Sociological Abstracts mellan 1970 och 1994 vittnar om att intresset för brottsofferforskning har tilltagit (se figur 1 nedan). I början av 1970-talet förekom endast ett fåtal artiklar på ämnet men under de efterföljande åren fram till 1994 ökade antalet artiklar om offer markant (ibid.). En sökning i Sociological Abstract efter artiklar som publicerats 1995-2005 och som innehåller begreppen ”crime” och ”victims” gav 887 träffar, något som indikerar att intresset för brottsoffer fortfarande är stort.[6]

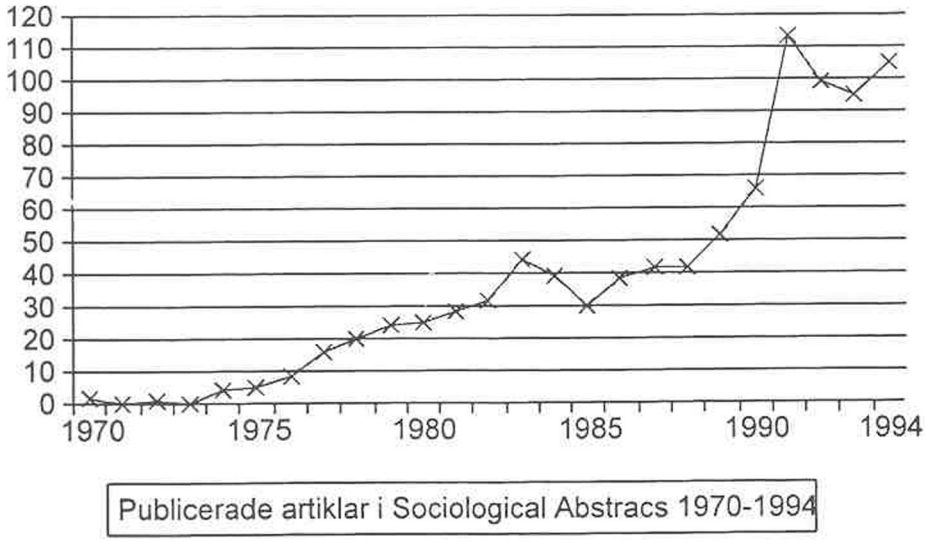

Figur 1 (Ur Åkerström, 1995, s. 3).

6 Sökningen gjordes 2005-04-09. Flera andra söksträngar är möjliga varför antalet publicerade artiklar om brottsoffer sannolikt är ännu större. En sökning på begreppet ”victims” under samma årsintervall gav exempelvis 3306 träffar.

Den viktimologiska forskningen har i stor utsträckning varit inriktad på kvinnor och barn. Det finns flera tidskrifter som är speciellt fokuserade på dessa grupper och bland artiklarna i Sociological Abstracts är kvinnomisshandel och övergrepp mot barn två områden som utmärker sig (Åkerström, 1995).

Genom skildringar av män, kvinnor och brott skapas, förmedlas och upprätthålls stereotypa bilder av mannen som gärningsman och kvinnan som offer.[7] I tidiga studier om brottslingar uteslöts ofta kvinnor. Travis Hirschis (1969/2002) teori om sociala band baserar sig på material från en enkätundersökning om självrapporterad brottslighet. Både pojkar och flickor deltog i själva undersökningen men vid analysen utelämnades flickornas svar.[8] Ett svenskt exempel på hur flickor uteslutits ur forskning kring ungdomsbrottslighet är 1956 års klientelundersökning *Unga lagöverträdare* (1971). Idag, när brottsoffret har hamnat i blickpunkten, är förhållandet i hög grad det omvända: män som offer är sällan föremål för forskning. I vissa typer av offerundersökningar utesluts män helt och hållet. Jenny Karlsson (2003a) har exempelvis noterat hur man i undersökningar om sexuella trakasserier ofta riktar sig enbart till kvinnor.[9]

Eftersom Brottsoffermyndigheten, via Brottsofferfonden, är ”den största finansiären av projekt med inriktning på brottsoffer liksom av forskningsprojekt” (Wergens, 2002, s. 32) kan en granskning av beviljade anslag härifrån tydliggöra bilden av vilken viktimologisk forskning som är av aktualitet och intresse. Henrik Tham (2004) har, i ett brev till Brottsoffermyndigheten, gjort en sådan granskning och av denna framgår det att ”män som offer” är ett område som inte uppmärksammats i någon betydande utsträckning:

> Nära hälften av anslagen har gått till forskning om mäns våld mot kvinnor och ytterligare en dryg fjärdedel till projekt om barns utsatthet för våld eller barn i rättsprocessen. Dessa områden är naturligtvis viktiga och det är positivt att Brottsoffermyndigheten har lyft fram och stött forskning om våld mot kvinnor och barn. Frågan är dock vad som inte lyfts fram. Vilka brottsoffer måste historievetenskapen om hundra år tro saknades i Sverige i början av 2000-talet om forskningen baseras på Brottsoffermyndighetens arkiv? Med reservation för svårigheten att tolka knapphändiga projekttitlar saknas helt eller så gott som helt beviljade projekt om t ex våld mot män, våld i socialt och ekonomiskt utsatta grupper, yrkesrelaterat våld, våld och annan brottslighet riktad mot ungdom, offer för egendomsbrottslighet, offer för ekonomisk brottslighet och offer för brott i vägtrafiken (Tham, 2004).

---

7 Några exempel på undantag, där förhållandet kvinna som gärningsman och/eller man som offer problematiseras, är Karlsson & Pettersson (2003), Lander et al. (2003), Carlen (1985), Svensson (2004), Sundaram et al. (2004) och Sundaram & Jackson (2005). Se även rapporten *Violence Against Men* (2004).

8 Hirschi (1969/2002) påpekar i en fotnot (nr. 3, s. 35-36) att: ”Since girls have been neglected for too long by students of delinquency, the exclusion of them is difficult to justify. I hope to return to them soon.”

9 Samtidigt vet vi att även män utsätts för sexuella trakasserier och våldtäkt, även om de inte *förväntas* göra det (se t ex Allen, 2002; Uhlin, 2002; jfr Grady, 2002).

Nu bedrivs inte all brottsofferforskning med hjälp av finansiering från Brottsofferfonden men de beviljade forskningsanslagen ger likväl en uppfattning om vilka ämnen som prioriteras[10], en uppfattning som kan fungera normgivande för det viktimologiska forskningsfältet i stort. Ser man till vilka ämnen som har behandlats under brottsofferkonferenser på temat ”våld och offer” de senaste åren (t ex inom Nordiska Ministerrådets (NorFA/NordForsk) program ”Kön och våld i Norden” 2001 och 2005 samt ”Våldets offer – vårt ansvar”, en konferens anordnad av Brottsoffermyndigheten 2002) är bilden densamma som Tham beskriver; våld mot män har behandlats knapphändigt. Däremot är temat ”mäns våld” vanligt förekommande (både i form av presentationer vid nyss nämnda konferenser och som självständigt konferenstema – exempelvis anordnades i Mariehamn 2004 en konferens på temat ”Mäns våld mot kvinnor och barn – vems ansvar?”).

Praktiskt arbete med brottsoffer

Även inom det praktiska arbetet med brottsoffer är män en grupp som uppmärksammats i liten grad. Brottsoffermyndigheten inledde 1995 en inventering av brottsofferarbetet i Sverige. Myndigheter, organisationer och institutioner som på olika sätt kommer i kontakt med brottsoffer i praktiken tillfrågades angående sin offerverksamhet och det visade sig att 289 projekt med brottsofferfokus var aktuella (Lindgren, 1997a). Av dessa var 227 inriktade på kvinnor och barn som utsätts för misshandel och/eller sexuella övergrepp samt incest, 10 behandlade anhöriga till brottsdrabbade och 11 rörde specifika grupper (invandrare, äldre, handikappade och socialt utslagna) som utsätts för brott. 41 projekt var fokuserade på personer som utsätts för ”vardagsbrottslighet”. De projekt som rörde ”vardagsbrottslighet” syftade till att öka kunskapen om brottsoffers reaktioner och förbättra stödet till brottsoffer. Dessa projekt behandlade också medling mellan offer och gärningsman samt rehabilitering av brottsdrabbade (ibid.). Inget av de granskade projekten hade mäns eller ungdomars offerskap som huvudtema.[11]

Den 2 mars 2005 fick Brottsofferjourernas Riksförbund beviljat ett projekt vars målsättning är att öka kunskapen om brottsoffer i åldern 12-25 år (Unga brottsoffer/Brottsofferjourernas Riksförbund, Internetkälla). Sedan 1999 finns även ett antal så kallade *Stödcentrum för unga brottsoffer* i Sverige (se vidare bilaga 2, s. 3). Likväl kan det tyckas märkligt att denna typ av offerverksamhet inte är mer utbredd. I en rapport från Statistiska centralbyråns undersökningar om lev-

10 I Brottsoffermyndighetens inventering av brottsofferarbetet i Sverige (vilken inleddes 1995 och sammanställdes 1997) (Lindgren, 1997a) finner man för övrigt flera olika finansiärer bakom de vid den tiden aktuella brottsofferprojekten. Vad gäller projektens inriktning följer de dock samma mönster som Tham (2004) beskrivit.

11 Ungdomar kunde ingå som en del i ”barn- och ungdomsprojekt” kring sexuella övergrepp och misshandel. Inget av projekten var emellertid primärt inriktat på ungdomars utsatthet för t ex rån eller misshandel på offentlig plats.

nadsförhållanden (Häll, 2004, s. 44) framhålls, angående offer för våld och hotelser, att: ”Kombinationen av kön och ålder leder fram till en av de främsta riskgrupperna i hela materialet, de yngsta männen. 20 procent, var femte man i åldern 16-24 år, rapporterade under 2000-talets början att de under en ettårsperiod blivit utsatta för minst ett fall av våld eller hot.”[12]

Män som offer?

Att män i såväl allmändebatt som forskning företrädesvis framställs som gärningsmän kan bland annat höra samman med att stereotypa idéer om män, vad som brukar kallas ”manlighet”, på ett oreflekterat sätts i samband med män som kategori. Likaså kan en schablonmässig bild av brottsoffret utgöra en delförklaring till varför män som offer är ett relativt outforskat område.

Offerbilder

Det finns förstås inte enbart *en* offerbild. Brottsoffer har studerats och diskuterats på flera olika sätt (se t ex Åkerström & Sahlin, 2001b). Emellertid har det funnits (och finns) en tendens att idealisera offret. Vissa grupper och individer, t ex kvinnor, har pekats ut som lämpliga offer, dvs som särskilt utsatta och lätta att sympatisera med (Björkman, 2004). Man kan säga att kvinnor (och barn) som kategori relativt oproblematiskt kan ”göras till offer”. Trots att det inte finns någon allmänt vedertagen definition av vem (eller vad) som är ett brottsoffer[13] (Lind-

12 År 2004 anmäldes cirka 36 100 fall av misshandel mot man, 15 år eller äldre, i Sverige (BRÅ-rapport, 2005:12). Angående mäns utsatthet för brott; se även *Våld i nöjeslivet, vid idrottsevenemang och på allmänna kommunikationer* (1993), *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm* (2000), Skogan & Maxfield (1981, s. 41), van Dijk (1986, s. 161), *Brottsutvecklingen i Sverige 1995-1997* (Ahlberg, 1998, s. 38; 49 och 135), *Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000* (Ulriksson, 2001, s. 31; 37 och 136) och *Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003* (Dolmén, 2004, s. 37; 43 och 63).

13 I *Förenta Nationernas* deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk, vilken antogs av Generalförsamlingen i december 1985, används följande definition av ”offer”: ”’Offer’ innebär personer som, enskilt eller gemensamt, har lidit skada, inklusive fysisk eller psykisk skada, känslomässigt lidande, ekonomisk förlust eller väsentlig försämring av sina grundläggande rättigheter, genom handlingar eller underlåtelser som strider mot strafflagar som gäller i Medlemsstaterna, inklusive de lagar som förbjuder brottsligt maktmissbruk” (FN-deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk/Brottsoffermyndigheten, Internetkälla). I juridiska termer talar man om målsägande då man syftar på en person ”mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada” (Rättegångsbalken, 20:e kapitlet § 8, Sveriges rikes lag, 2005). Även begreppet skadelidande förekommer inom juridiken. Detta syftar både på individer som skadats i samband med brott och sådana som skadats utan att det förelegat någon brottslig gärning. (Lindgren et al., 2001). För en problematisering av olika sätt att definiera ”brottsoffer” se Ryding (2005).

gren et al., 2001) finns det mer eller mindre allmänna *idéer* om vem som är ett äkta och riktigt offer – och vem som inte är det; ”we all know what a ’victim’ is” (Holstein & Miller, 1990, s.106). Allmänhetens uppfattning om vem som är att betrakta som ett offer bygger i stor utsträckning på en schablonbild av en sårbar, vanmäktig, oskyldig och försvarslös individ som blir utsatt för ett övergrepp (Skogan & Maxfield, 1981; Nilsson, 2003).[14] Denna bild stämmer mer överens med stereotypa idéer om kvinnan än med bilder av mannen (dvs ”kvinnlighet”/”manlighet”).

Nils Christie (1986), som har formulerat en numera välkänd teori om idealiska och icke-idealiska offer, menar att offrets och gärningsmannens karakteristika ofta betraktas ur en kontrasterande synvinkel. En gammal dam som blir nedslagen av en stor och stark okänd man är exempel på ett idealiskt offer. ”Offer” kan på samma sätt som ”hjälte” och ”förrädare” betraktas som en abstraktion (Christie, 1986) eller en social typ (Åkerström, 2001). Det är ingen objektiv kategori utan offerskapet konstitueras i själva definitionen av den specifika sociala situationen, i interaktionen mellan individer (ibid.; Holstein & Miller, 1990; Christie, 1986). Idealiska offer är de som lättast får fullständig och legitim offertstatus då de utsätts för brott – inte de som löper störst risk att viktimiseras. En ung man som befinner sig på en bar då han blir nedslagen av en person han känner är därför inget idealiskt offer oavsett om han blir svårt skadad eller inte.[15] Det finns nämligen utrymme för att ifrågasätta mannens moraliska ansvar, exempelvis på grund av att han eventuellt varit onykter då misshandeln skedde (Christie, 1986).

Ett offer är resultatet av en moralisk produktion (Åkerström, 2001) och för att uppmärksammas som ”sanna” offer bör det moraliska ansvaret inte kunna ifrågasättas. Det idealiska offret existerar inte enbart som tankekonstruktion – bilden av detta offer får reella konsekvenser (Åkerström, 1995).[16] För att en specifik grupp ska få offerstatus krävs det att det finns någon som har intresse av att detta ska ske, dvs att någon verkar för offrens sak (Loseke, 1999; Leymann, 1989). Enligt uppgift från Statistiska centralbyråns undersökningar om levnadsförhållanden (Häll, 2004, s. 69) löper yngre män (16-35 år) som deltar i nöjeslivet en för-

14 ”Brottsoffer” förknippas framförallt med personer som utsatts för traditionell brottslighet som tillgrepps- och våldsbrott. Mer sällan associeras begreppet med offer för exempelvis ekonomisk brottslighet (Åkerström, 1995). (Se dock Lindgren (2000, s. 127-134) för ett exempel på hur ekonomisk brottslighet kan behandlas utifrån ett offerperspektiv.)

15 Ett idealiskt offer uppvisar åtminstone följande attribut; hon eller han är svag, involverad i en respektabel aktivitet och befinner sig på en icke klandervärd plats då brottet sker. Förövaren är okänd och fysiskt överlägsen offret. Ett icke-idealiskt offer kännetecknas av motsatta attribut: hon eller han är stark, involverad i en tvivelaktig aktivitet och befinner sig på en ej respektabel plats då brottet sker. Det icke-idealiska offret är likvärdig gärningsmannen fysiskt sett och har en relation till denne (Christie, 1986, s. 19).

16 Shotland & Goodstein (1983) har i en undersökning om amerikanska ungdomars syn på våldtäkt, *Just Because She Doesn’t Want to Doesn’t Mean It’s Rape*, visat att kvinnans sätt att göra motstånd vid en våldtäkt påverkar hennes offerstatus. Ungdomarna i studien uppfattade ett svagt motstånd från kvinnan som tecken på delaktighet. Se även Nilsson (2003) angående ”dåliga offer”.

höjd risk att utsättas för våld och hot. Relativt få av dessa män sägs anmäla sådant våld till polisen eftersom det anses vara bagatellartat eller betraktas som ett ”naturligt” inslag i gatubilden (ibid.). Vissa undersökningar visar även att många av dem som utsätts för våld i nöjeslivet är alkoholpåverkade (Wikström, 1987). Sådana förhållanden gör inte det faktum att man utsatts för våld mindre ”sant” men de kan påverka huruvida de utsatta betraktas som lämpliga offer förtjänta att uppmärksammas. Det är sannolikt mindre besvärligt att uppmärksamma den typ av offer som exempelvis omnämndes vid högtidlighållandet av den Internationella Brottsofferdagen 1993 (*Sydsvenska Dagbladet* 1993-02-23): den unge pojken som blir påkörd och dödad av ett rattfyllo och kvinnan som blir våldtagen hemma på gårdsplanen. Här är det inte svårt att föreställa sig att det handlar om moraliskt goda människor som förtjänar sympati – och därmed offerstatus (jfr Loseke, 1999).

”Manlighet” och våld

Förutom en schablonmässig bild av ”offret” existerar det en stereotyp bild av ”mannen”. ”Manlighet”[17] kan ses som en social konstruktion i den mening att det vid olika tidpunkter och i olika kulturer lyfts fram ett specifikt sätt att ”vara man”, dvs att förkroppsliga ”manlighet”. Vissa egenskaper betraktas som ”manliga” och den individ som är innehavare av dessa kallas ”manlig”. Det finns många forskare som har problematiserat denna entydiga bild. En av de kanske mest kända teoretikerna på området är R.W. Connell som har diskuterat olika typer av manligheter och relationen mellan dessa (se t ex Connell, 1995). Exempel på svenska avhandlingar där föreställningar om män på olika sätt har behandlats är Ella Johanssons *Skogarnas fria söner: Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete* (1994) och Bo Nilssons *Maskulinitet: Representation, ideologi och retorik* (1999) i vilken manlighet som konstruktion diskuteras utifrån såväl tal (intervjuer med äldre ungkarlar) som text (bl a brottsfall från 1950-talet). Ett annat exempel är Jesper Fundbergs avhandling *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter* (2003) vilken bygger på fältarbete med ett pojkfotbollslag och vari exempelvis manlig identitet och gemenskap analyseras.

Både män och kvinnor kan gestalta ”manlighet” (jfr Messerschmidt, 2004) men det är mannen (som biologisk varelse) som utgör det fundament mot vilket idéerna har utvecklats. Därför är det alltså framförallt med män som ”manlighet” förknippas. Även om man kan tala om flera olika manligheter (Connell, 1995)

17 Jag använder mig genomgående av begreppet ”manlighet”, även då jag refererar till författare som använder sig av begreppet maskulinitet/masculinity för att undvika kopplingar till biologi. Manlighetsbegreppet är enligt min uppfattning mer lämpligt i detta sammanhang då det tydliggör det faktum att det handlar om en social konstruktion, dvs om mångtydiga och föränderliga idéer, stereotyper och föreställningar som förknippas med att vara av mankön. Begreppet manlighet är ibland placerat inom citationstecken för att ytterligare klargöra detta.

tycks det finnas vissa seglivade grundassociationer (jfr Hirdman, 2001). Begreppen man, manlig och manlighet förknippades med tapperhet och styrka för flera hundra år sedan och om vi undersöker våra moderna ordböcker ser vi att ett liknande förhållande råder också idag (se bilaga 1). Så kallat manliga egenskaper associerar till aktivitet, styrka och handlingskraft och de återfinns ofta i positiva framställningar. Men de kan också påträffas i skildringar av mer negativa skeenden; i skildringar av brott befinner sig mannen oftast i förövarens position.[18]

Många forskare anser att det finns ett samband mellan män, manlighet och våld.[19] Den brittiske sociologen Jeff Hearn har ägnat sig åt kritiska studier av män och i *The Violences of Men* (1998) diskuterar han mäns våld mot kvinnor ur ett kontroll- och maktperspektiv. Heith Copes och Andy Hochstetler (2003, s. 280) vilka har gjort en intervjustudie av män som begått rån, inbrott eller bilstöld framhåller att ”men are likely to engage in criminal behavior as a mechanism for constructing their masculinity”. Myriam Miedzian (1991, s. xiii) talar i boken *Boys Will Be Boys* om tuffhet och dominans som egenskaper vilka ingår i den ”maskulina mystiken” och som ”play a major role in criminal and domestic violence”.[20] Vidare kan nämnas Joyce Canaan (1996) som, mot bakgrund av material från en studie om ungdomars fritidsaktiviteter, framhåller att unga mäns medverkan i slagsmål ibland betraktas som ett slags bevis på manlighet. Canaan (s. 123) beskriver hur männen i studien ”fought to show peers either that they controlled themselves and any opponent(s) – if they won a fight – or, if they lost, that they could take a beating and therefore control bodily pain”.

”Manlighet” och offerskap

Man kan utan större svårigheter dra en parallell mellan ”manliga” egenskaper och egenskaperna hos en idealtypisk gärningsman. ”Offrets” karaktärsdrag stämmer däremot illa överens med de ”manliga” kännetecknen. Att vara ”offer” implicerar som vi har sett ovan (jfr bilaga 1) förlorad kontroll, passivitet och lidande. Ett of-

18 Medierna har ett väsentligt inflytande i detta sammanhang (Naylor, 2001). Gray Cavender et al. (1999) har t ex visat hur ”reality crime television” ger en bild av kvinnor som sårbara offer i behov av en mans beskydd medan män ibland framställs som kvinnornas beskyddare men framförallt som våldsamma gärningsmän. I nyhetsrapportering kring brott och brottsoffer är bilden densamma; ”Crimes are violent, criminals are men, and victims often are women” (ibid., s. 646). Bronwyn Naylor (2001) som studerat framställningen av våld i brittisk kvällspress menar att när kvinnor begår våldsbrott beskrivs detta ofta i termer av irrationella och känslomässiga handlingar som behöver diskuteras och förklaras. Mäns våld framställs däremot som normalt, rationellt och instrumentellt och det ges färre förklarande kommentarer till våldshandlingarna.

19 Jag refererar här till beskrivningar av ”manlighet” som social konstruktion. Vidare finns perspektiv som på ett mer direkt sätt kopplar samman pojken/mannen och våldet, dvs som framhåller biologiska faktorer kopplade till våld (se t ex von Knorring, 1995; Stattin et al., 1995). Man har i detta sammanhang exempelvis talat om ”den aggressive mannen” och ”testosteronmannen”. För en beskrivning av detta forskningsfält se Lövkrona (2001).

20 Se även Kaufman (1997), Segal (1997) och O’Donnell & Sharpe (2000).

fer är oskyldigt, försvarslöst och inte delaktigt i brottet. Ett offer är svagt, sårbart och i behov av hjälp.

Begreppsmässigt är ”manlig” och ”offer” en problematisk kombination: ”manlig” är synonymt med styrka – ”offer” med vekhet (se bilaga 1). Så länge kombinationen enbart är begreppsmässigt svår, dvs så länge betydelsen av specifika begrepp inte kopplas samman med reella personer, grupper eller fenomen, är det mindre bekymmersamt. Dilemmat uppstår när specifika egenskaper på ett direkt sätt sammankopplas med hur en man ”bör vara”. När idéer omsätts i praktiken får de också betydelse för verkliga individer. Föreställningar om den starke mannen kan därför antas få konsekvenser när mannen i realiteten är ett offer.

Birgitta Svensson (2004, s. 148) menar att i vår kultur förväntas män vara våldsamma och maktlystna medan kvinnor förväntas vara passiva och inte våldsamma; ”Begreppen våld och kvinnlighet är oförenliga. Det är manligt att utöva våld. Vi känner igen kvinnan som offer för våldet och mannen som förövaren.” Tove Pettersson (2003a) (jfr Uhnoo, kommande) visar utifrån fokusgruppintervjuer med pojkar och flickor i femtonårsåldern att våld är nära förknippat med pojkar. Våldsamheter tycks ibland uppfattas som återkommande inslag i unga mäns liv (jfr Pettersson, 2003a). I en tysk pilotstudie av mäns våldsupplevelser (*Violence Against Men*, 2004, s. 8) framhålls att handgripligheter i samband med slagsmål sällan betraktas som våld; ”the physical violence that occurs during fights is not perceived as violence by the men questioned”.

Den våldsamme mannen känner vi till. Mannen som offer möter vi mer sällan. Det ser ut att finnas både vad som kan betraktas som en uttalad motvilja mot att tala om män som offer[21] och en slags common-sense-uppfattning om att män inte *är* offer, åtminstone inte offer för specifika brott.

Unga mäns tal om våld och offerskap

I artikeln *Assault on Men* (1993) framhåller Elizabeth Stanko och Kathy Hobdell att kriminologin misslyckats med att utforska mäns erfarenheter av våld till stor del på grund av att män har antagits vara ovilliga att tala om ”svaghet”. Stanko och Hobdell har själva intervjuat män som utsatts för våld. Männen i deras undersökning sa sig vara förbehållsamma beträffande tal om fysiska skador och känslor förknippade med brottet men trots detta talade de om just sådana ämnen i intervjun.

21 Inom Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS) talar man ofta om ”sexualiserat våld” och framhåller i samband med detta män som förtryckare och kvinnor som offer, dvs *alla* män och kvinnor betraktas som förtryckare respektive offer; ”När man använder sig av begreppet sexualiserat våld inbegrips inte bara de män som utövar våld och kvinnorna som är deras offer, utan *alla* män och *alla* kvinnor i samhället. Mannen är förövare och kvinnan offer, medvetet eller omedvetet, mer eller mindre (Andersson & Lundberg, 2001, s. 81, kursiv i orig.; se även Hydén, 1995, s. 46-47).”

I skildringar av män som gärningsmän ingår ibland även diskussioner kring männens offererfarenheter. James Messerschmidt (1999) lyfter exempelvis fram två unga mäns framställningar av eget utövande av sexuellt våld och misshandel samtidigt som han belyser dessa mäns upplevelser av att själva ha blivit utsatta för våld. Det egna våldet beskrivs av Messerschmidt som direkt kroppsliga försök att bekräfta sin manliga identitet, en identitet som hotas om man inte kan eller inte vågar slå tillbaka då man blir provocerad. En av de båda männen i Messerschmidts studie framhåller (s. 211) att som ung man förväntas man vara ”strong, be able to hold your own, be able to fight, not back down when someone is in your face. It’s just like not show fear. You can’t show fear when you are a man.”

I sina intervjustudier av unga män visar Messerschmidt (ibid., se även 2004; 2000) hur man kan utforska tal om våld, tal som indirekt kan säga någonting också om synen på offerskap. Hur tal om våld kan studeras visar även Robert Lejeune och Nicholas Alex (1973) i sin artikel *On Being Mugged* vilken bygger på intervjuer med personer som blivit rånade. Lejeune och Alex menar att när män blir rånade tenderar de att betrakta rånet som ett angrepp på deras manlighet. Att göra motstånd – eller att förklara varför man inte kunnat göra motstånd – blir därför viktigt.

Syfte och problemformulering

De studier som nämnts i ovanstående avsnitt visar på betydelsen av att använda ett socialkonstruktionistiskt perspektiv i kriminologin. Den självklarhet med vilken män har förknippats med våld gör det angeläget att utforska hur ”mannen” konstrueras (jfr Morgan, 1992; Collier, 1998). Ett sätt att göra detta är att undersöka områden där ”manlighet” kan antas bli problematiskt. David Morgan (1992) menar att arbetslösa män och män i kvinnodominerade yrken är exempel på forskningsområden där idéer om mannen utmanas. Män som brottsoffer är ytterligare en grupp som genom sin existens trotsar ”manligheten”.

Mitt syfte i den här boken är att beskriva och analysera erfarenhetsberättelser återgivna av unga män som utsatts för rån eller misshandel. Dessa berättelser vill jag ställa i relation till självklara ”sanningar” om både ”mannen” och ”brottsoffret”. Jag vill problematisera två identiteter, män och brottsoffer, vilka i viss mån kolliderar men som samtidigt måste samarbeta i mäns offerberättelser. Min intention har varit att genom samtalsintervjuer med unga män, som utsatts för brott, utforska hur männen framställer sig själva i intervjusituationen. Hur skapas – eller hur undviker man att skapa – en identitet som ”man” respektive ”brottsoffer” i samtalet?

I denna typ av studie blir det viktigt att studera både *vad* som sägs och *hur* det sägs. Jag har valt att ibland lägga tonvikten vid *vad* de unga männen säger, ibland vid *hur* de säger någonting. Vid sidan om samtalsintervjuerna använder jag mig av material från tidningar, en enkätundersökning samt en intervju med stödpersoner vid Stödcentrum för unga brottsoffer. Syftet med att bredda materialinsamlingen har inte varit att ”metodtriangulera” utan att orientera mig i ämnet ”män som brottsoffer” på olika diskursiva plan. Jag har med andra ord velat få en uppfattning om vilka diskussioner som förs och vilka idéer som framhävs i andra sammanhang där ämnet fokuseras.

Disposition

Avhandlingen är strukturerad som följer; nästa kapitel behandlar metod och analytiska utgångspunkter. Därefter följer fem kapitel med rubrikerna ”Våldsprat”, ”Inga entydiga offer”, ”Tala *om* och tala *ut*”, ”Känslor” samt ”Bilder av polis- och rättsväsende”. En röd tråd genom dessa kapitel är hur de unga männen positionerar sig i sina berättelser. Inledningsvis beskrivs hur männen skildrar våld i olika sammanhang och vilka bilder av sig själva de därigenom skapar. Sedan belyses framställningar av offerskap, dvs vilken utgångspunkt man väljer att anta i berättelser om eventuellt offerskap. Därefter lyfts allmänna föreställningar om kommunikationens betydelse generellt – och specifikt i förhållande till brottsoffer – fram. Detta kopplas till de unga männens skildringar av stöd- och hjälpbehov. I kapitlet som därpå följer utvecklas temat känslor. Kulturella känslokonventioner diskuteras i förhållande till männens egna beskrivningar av känslor och reaktioner i samband med de brott de utsatts för. Före det avslutande kapitlet, där en uppsummering av de analytiska fynden görs, visas hur man i skildringar av personer och instanser inom rättsväsendet kan positionera sig och förmedla specifika intryck.

KAPITEL 2

Metod och analytiska utgångspunkter

Det centrala underlaget för denna avhandling består av samtalsintervjuer med tio unga män som har blivit utsatta för rån eller misshandel. Männen var vid intervjutillfället mellan 17 och 21 år gamla och hemmahörande i fyra olika städer i Skåne. I samtliga fall har männen blivit utsatta för rån eller misshandel av en eller flera män i deras egen ålder eller något yngre/något äldre. De flesta brotten har begåtts utomhus. I sju av de tio fallen har gärningsmännen dömts vid en rättegång. (Se vidare bilaga 2.)

Samtalsintervjuerna har spelats in på kassettband, transkriberats och analyserats med inspiration hämtad från narrativ teori och analys. Utöver detta omfattas studiens material av tidningsartiklar rörande brottsoffer, en ”traditionell” intervju med två socialsekreterare verksamma vid ett av Sveriges stödcentrum för unga brottsoffer samt en enkätundersökning om rädsla för brott bland (samtliga) 360 gymnasieungdomar i andra årskursen (år 2001) i Ljungby kommun. (Se vidare bilaga 2 och 3.)

Eftersom avhandlingen i första hand rör en preciserad analys av samtalsintervjuer ska jag relativt utförligt diskutera det sätt varvid jag, utifrån ett konstruktionistiskt, interaktioniskt och narrativt perspektiv, har bearbetat och analyserat mina intervjuer.

Analys av samtal

Narrativ analys

Det narrativa perspektivet sätter individens livsberättelse, dvs ”den berättelse som en person berättar om sitt liv eller valda aspekter av sitt liv” (Johansson, 2005, s. 23), i centrum.[22] Berättandet betraktas här ibland, i goffmansk anda, som en teaterscen på vilken deltagarna uppträder, dvs via ord ikläder sig olika identiteter inför sig själva och samtalets deltagare (se t ex Riessman, 2001a; 2001b; jfr även Goffman 1959/1994; 1967). Språket (berättelsen) ses som ett redskap för att framställa och förhandla med identiteter – att positionera sig själv i berättelsen. Catherine Riessman har exempelvis studerat identiteter uttryckta i gifta indiska kvinnors berättelser om fri- eller ofrivillig barnlöshet (2000) och mäns skildringar av multipel skleros (MS) (2001c). I berättelser om sådana situationer, där identiteten som kvinna respektive man hotas på grund av allmänna uppfattningar om den starke, aktive mannen och kvinnan som mor, tillämpas olika narrativa motstånd mot stigmatisering. En av de MS-sjuka män som Riessman intervjuat gör t ex motstånd mot offeridentiteten genom att framställa sig själv som ”hero against all odds” (Riessman, 2001c).

Diskursanalys

Även om narrativa studier rent generellt berör diskurser i den mening att det handlar om användandet av tal (tal som språklig aktivitet) är det en poäng att speciellt lägga märke till diskursanalysen. Några av de första att uttryckligen tala om sin forskning som diskursanalys var John Sinclair och Malcolm Coulthard i en språkvetenskaplig studie om interaktion i klassrum publicerad 1975 (Potter, 2002). Diskursanalys är inget enhetligt forskningsområde utan studier av diskurser kan bedrivas på flera olika sätt (se t ex Jörgensen & Phillips, 2000 och Norrby, 2004 för olika varianter av diskursanalys). En tradition är exempelvis studiet av ”stora diskurser”, vilket t ex Michel Foucault använde. En annan är mer precisa studier av tal och text.

I mitt fall kan ”manligt” och ”kvinnligt” ses som särskilt långvariga och överordnade diskurser medan brottsofferdiskursen är mer bunden till en modern tid, även om också den är en bred diskurs som skulle kunna undersökas i Foucaults anda. Denna ”diskurstanke” finns med implicit när jag analyserar mitt material. Den diskursanalys som framförallt – och explicit – används i min avhandling är emellertid inspirerad av Jonathan Potters verk (Potter & Wetherell, 1987/2002;

22 Narrativ teori och analys ses ibland även som ett samlingsnamn för en mängd olika teoretiska traditioner, t ex samtalsanalys, diskursanalys, hermeneutik, psykoanalytisk teori och rysk formalism (Johansson, 2005).

Potter, 2000; Edwards & Potter, 1992). Potter har betonat att en sådan analys visar hur den sociala verkligheten konstrueras genom tal. Via språket kan vi exempelvis skapa identiteter, dvs bilder av oss själva och andra.

Diskurser både skapas och skapar. De konstrueras genom ord, uttryck och retorik och de konstruerar eller befäster (alternativt utmanar) existerande framställningar (Potter, 2002). Den grundläggande frågan för en diskursanalytiker blir därför att undersöka hur detta görs.

Inom diskursanalysen betraktas tal eller texter i första hand som data – inte som information. Utmärkande för denna typ av analys är dess fokus på retorik, såväl offensiv som defensiv; ”The way a description is put together in talk is often in a manner that counters an actual or potential alternative and, conversely, in a manner that resists an actual or potential attempt to undermine […] it as partial or interested (Potter, 2002, s. 7; se även Edwards & Potter, 1992).” Retorik ses i första hand inte som ett medvetet strategiskt sätt att försöka övertyga lyssnaren utan som ett genomgripande särdrag i muntlig interaktion mellan individer (jfr Potter, 2000).

Konversationsanalys

Medan narrativ analys ställer berättelsen och identitetsbegreppet i centrum ser man inom konversationsanalysen (conversation analysis, CA) på samtalet som en strukturerad aktivitet. Interaktion i samtal undersöks utifrån konversationens själva struktur. Eftersom jag har hämtat viss inspiration från konversationsanalysen kan det vara värt att nämna några ord även om detta perspektiv.

Konversationsanalysen är en teori- och metodinriktning som utvecklades under 1960-talet, framförallt genom samarbetet mellan Harvey Sacks, Emanuel Schegloff och Gail Jefferson (Goodwin & Heritage, 1990). En konversationsanalytisk utgångspunkt är att muntlig interaktion bygger på en mängd outtalade ”regler” och procedurer, att samtal har en komplicerad struktur som framträder då man studerar transkriberat tal (se t ex Sacks, 1984; Heritage, 2004). Ett samtal förutsätter exempelvis att deltagarna inte ”talar i munnen” på varandra. I konversation praktiserar vi turtagning (se t ex Sacks et al., 1974), en given förutsättning för dialog. Om flera personer börjar tala samtidigt är det praxis att någon (eller några) tystnar för att på så sätt återställa ordningen (Schegloff, 1987). Samtalet kan också anta formen av en ”tävling” där flera personer talar på samma gång, med allt högre röster. Schegloff (ibid., s. 207) menar emellertid att en sådan situation snabbt klaras upp ”in favor of ’normality’, one at a time, no more, no less”.

En annan grundläggande förutsättning för meningsfulla samtal är gemensam uppfattnings- och tolkningsförmåga.[23] Det som i termer av grammatisk riktighet är ett konstaterande (t ex ”du har skor på dig”) kan i ett specifikt sammanhang vara menat som en fråga eller en uppmaning (”gå ut och se efter vad som står på”)

(se Potter, 2000, s. 108-109). Konversation beskrivs inom konversationsanalysen som både sammanhangsberoende (context-shaped) och kontextförnyande[24]. Detta innebär att talets mening skapas och förändras i interaktion med den specifika samtalskontexten. Inläggen i ett samtal är kopplade till vad som yttrats tidigare samtidigt som de ger upphov till en förnyad samtalskontext (Heritage, 2004). Emanuel Schegloffs (1984) beskrivningar av talsekvenser (t ex förhållandet mellan den enes erbjudande och den andres accepterande eller avböjande) är ett exempel på en ”strikt” konversationsanalytisk studie.

Erving Goffmans interaktionsteorier, vilka bland annat behandlar människors strävan efter att bevara sin självbild i samspel med andra individer har influerat såväl berättelseanalysen som konversationsanalysen.[25] Goffman (1959/1994; 1967) beskriver hur vi på olika sätt, exempelvis via ord och uttryck, kan bibehålla vår självbild (eller hjälpa någon annan att ”bevara ansiktet”). Ett för situationen olämpligt yttrande kan återtas med hjälp av neutraliserande kommentarer. Likadant kan ett opassande uppträdande med ord neutraliseras och en hotad självbild bevaras.

Bidragen i *Jagen och rösterna: Goffman, Viveka och samtalet* (Linell & Aronsson, 2002), texter skrivna till Viveka Adelswärd inför hennes sextioårsdag, vittnar om hur stort inflytande Goffman har haft på studiet av samtal och berättande. Berättandet som självrepresentation och identitetsskapande är ett återkommande tema i boken. Christian Svensson skriver t ex om självrepresentation och intrycksstyrning i förhållande till hur ett inbrottsoffer framställer sig och framställs i ett debattprogram på TV.

---

23 Konversationsanalysen har inspirerats av etnometodologin som bland annat studerar hur människor tolkar och skapar mening i sitt vardagliga liv (se t ex Garfinkel, 1967). Genom att utforska ”folks metoder”, dvs vad för typ av regler och procedurer som ligger till grund för människors rutinmässiga och till synes oordnade interaktion, kan vi få större kunskap om hur vi faktiskt ordnar och strukturerar vår värld. Samtal är här av central betydelse eftersom det är en grundläggande del i människors samspel. För att ta ett exempel: om en hälsning inte besvaras, eller om den besvaras på ett egendomligt sätt, kan detta i en etnometodologisk anda diskuteras som ett ”brott” mot vardagslivets ”regler” (jfr Asplund, 1987). Genom att studera samtal kan man få en uppfattning om de underförstådda konversationsregler vi följer.

24 Begreppet ”kontextförnyande” är hämtat ur Norrby, 2004, s. 34.

25 Etnometodologin och Goffmans interaktionism fokuserar interaktionen mellan människor, språklig såväl som ickespråklig (gester, rörelser, ceremonier etc). Konversationsanalysen är specifikt inriktad på ”talk-in-interaction” (Schegloff, 1987). Det handlar här om någon form av kommunikativt samspel (ord, blickar, gester etc) mellan individer. Genom begreppet ”talk-in-interaction” tydliggörs det faktum att ämnena för konversationsanalys kan vara allt ifrån individer involverade i vardagliga samtal (se t ex Nordenstam, 1996) till tal i en rättegång (se t ex Drew, 1992) eller tal inför allmänheten (se t ex Atkinson, 1984).

Utgångspunkter i analysen

Jag rör mig på olika analytiska nivåer då jag studerar de samtalsintervjuade männens tal. Min utgångspunkt är den grundläggande inställningen att *samtal är handling*, dvs att vi gör någonting, utöver att förmedla tankar, ord och information, när vi talar (Silverman, 1997). Jag ser mitt intervjumaterial som utsagor, dialoger och berättelser[26] vilka jag studerar både utifrån struktur, *hur* man säger något, och innehåll, *vad* man säger för någonting (jfr Gubrium och Holstein, 1997). Mitt intresse för frågan ”hur” innebär att jag ibland detaljstuderar mitt material med influenser från konversationsanalysen. Jag frångår dock denna typ av analys på så sätt att frågan ”hur” tillsammans med frågan ”vad” bildar avstamp för en diskussion kring skapande av och förhandlingar med identiteter inom ramen för samtalet. Mina konstruktionistiskt[27] och diskursanalytiskt färgade influenser blir här uppenbara.

Analysen av de intervjuade männens berättelser bygger på tolkning. Mitt specifika sätt att tolka intervjumaterialet innebär bortval, klassificeringar och synliggöranden. Med andra ord är forskningen socialt konstruerad; den bidrar till att nya ”sanningar” formas (jfr Johansson, 2005). Det är därför av vikt att betona att mina tolkningar ska betraktas som oavslutade (jfr Riessman, 1993). Det finns inte en enda ”sann” tolkning av männens berättelser. Var berättelse står öppen för flera tolkningsmöjligheter (Johansson, 2005). Det Robert Emerson (2004) benämner ”key incidents”, och som i mitt fall snarare handlar om ”key formulations”, har inspirerat till fortsatt analys. Detta innebär att jag har låtit mig ledas av aspekter som jag vid intervjuerna, under transkriptionsarbetet och vid genomläsningarna på något sätt har reagerat inför eller blivit överraskad av, bland annat oväntade ord eller uttryck i förhållande till offerframställningar. Det har t ex handlat om specifika uttryck som ”näsan blev sned” i berättelser om skador som man samtidigt tonar ned, om skratt i skildringar av våld och om stakningar i berättelser om offerskap. För att läsaren ska kunna få en uppfattning om vad intervjupersonerna uttalat och kunna bedöma trovärdigheten i mina tolkningar mot detta (jfr läsarvalidering, Aronsson, 2001) innehåller texten många intervjucitat och ibland relativt långa utdrag ur intervjuerna.

---

26 Jag ansluter mig till Jaber Gubrium och James Holstein (1997, s. 147) angående definitionen av ”berättelse”: ”Narratives need not be full-blown stories with requisite internal structures, but may be short accounts that emerge within or across turns at ordinary conversation, in interviews or interrogations, in public documents, or in organizational records.” Som berättelser betraktas här det som berättas, även beskrivningar, instruktioner och kortfattade uttalanden. (För exempel på mindre omfattande definitioner av ”berättelse”, se Eriksson, 1997, s. 42-47).

27 Jag använder mig av begreppet konstruktionism, inte av den ofta förekommande parallelltermen konstruktivism. Detta beror på att jag i likhet med Ian Hacking (2000, s. 72) ser en fördel med att reservera den sistnämnda termen för matematiken för att på så sätt undvika begreppsförvirring.

Konstruktionen av en identitet

Peter Berger och Thomas Luckmann framhåller i sin välkända bok *The Social Construction of Reality* (1966/1991) att identitet är en företeelse som utvecklas i samspelet mellan individ och samhälle. Vi kan tillskrivas en specifik identitet utifrån (av andra personer) och vi kan själva skapa en identitet. Ibland sammanfaller den ”objektiva” och den ”subjektiva” identiteten – ibland uppstår diskrepans dem emellan. Språket kan, enligt Berger och Luckmann, göra det subjektiva ”mer verkligt”, inte enbart för den man talar med utan också i förhållande till den som själv talar; ”This very important characteristic of language is well caught in the saying that men must talk about themselves until they know themselves (Berger & Luckmann, 1966/1991, s. 53).” Genom språket kan man understryka eller motsätta sig tillhörigheten i en specifik kategori (”identiteten som…”).

Begreppet identitet är väsentligt och det handlar här om hur de unga männen skapar bilder av sig själva, dvs hur de bygger upp och förmedlar identiteter i intervjusamtalet. Identitet betraktas inte som någonting man *har* utan som någonting man *gör*; identiteten används eller skapas i samtalet (jfr Antaki & Widdicombe, 1998). Intervjupersonerna i denna studie är män och utsatta för brott. Att de beskriver sig själva enligt generella bilder av dessa kategorier är emellertid ingen självklarhet. ”People work up and resist identities in indexical, creative and unpredictable ways (ibid., s. 14).” Genom att berätta om någonting man upplevt skapar man en bild av sig själv, både inför andra och inför sig själv (Hydén, 1997; jfr Berger & Luckmann, 1966/1991). Det finns flera möjliga sätt att förmedla en berättelse och den version man väljer att presentera för åhöraren säger därför någonting om berättaren (Adelswärd, 1997; Hydén, 1997; Riessman, 2001b).

Intervjupersonerna i denna studie kan ses som representanter för kategorierna ”man” och ”brottsoffer”. Deras framställningar förstås som ett sammanhangsberoende identitetsarbete. Min utgångspunkt är att det existerar allmänna uppfattningar om män och brottsoffer som kategorier – att ”män” och ”brottsoffer” är sociala och moraliska produktioner (jfr Baker, 2004). Vad jag är intresserad av är hur intervjupersonerna kommer överens med ”medlemskapet” i de specifika kategorierna.

Berättelser och beskrivningar både skapar världen och är i sig själva konstruktioner (Potter, 2000; jfr Berger och Luckmann, 1966/1991). Brottsoffret och mannen som kategorier (sådana ”är” brottsoffer/män) är konstruktioner där ”byggmaterialet” består av vedertagna idéer med anspråk på ”sanning”. De unga männen kan genom sina framställningar understödja (konstruera) denna ”sanning” – eller utmana den.

En viktig aspekt är att det här handlar om *två* kategorier förknippade med olika föreställningar och förväntningar. Att samtidigt förväntas tala i egenskap av ”brottsoffer” och ”man” kan antas skapa implikationer för vad och hur männen berättar.

Kombinationen av mina inspirationskällor (konstruktionism, interaktionism och narrativ analys) innebär att jag ser samtalsintervjun som en tillfällig scen på

vilken man framträder genom att berätta – och positionera sig i den specifika berättelsen. Genom samtalsinteraktion, med hjälp av retorik, kan man konstruera, nyansera eller göra motstånd mot allmänt antagna identiteter. Detta synsätt har influerats av Riessmans performativa perspektiv på berättande; hur individer ”uppträder”, positionerar sig och ger uttryck för identiteter i intervjuer (Riessman, 1993; 2001c; pers.kom., 2001-10-18).

*

Kan man då man betraktar berättelser som sammanhangsberoende identitetsarbete inhämta kunskap om någonting som ligger utanför den specifika kontexten (intervjusituationen). Ja, även om denna typ av forskning inte kan ”provide the mirror reflection of the social world that positivists strive for, […] it may provide access to the meanings people attribute to their experiences and social worlds” (Miller & Glassner, 2004, s. 126). Att berättelserna produceras i en specifik kontext innebär inte att de inte är ”sanna” även utanför detta sammanhang. Däremot kan det finnas flera ”sanningar”. I en annan situation (t ex då man talar med vänner) är berättelserna sannolikt delvis annorlunda. Detta innebär dock inte att den ena situationen är mer autentisk än den andra. Själva innehållet i berättelserna uppstår inte heller utan vidare i intervjusituationen – det har ett ursprung i en tillvaro och kultur bortom intervjun (jfr Miller & Glassner, 2004). Detta resonemang innebär att de tio intervjuade männens framställningar inte enbart är bundna till dem som individer. I någon mening avspeglar eller vittnar deras röster om ett vidare sammanhang.

Att positionera sig i utsagorna och berättelserna

I min analys är jag inriktad på hur de unga männen positionerar sig själva i sina berättelser och vilka identiteter som därmed skapas. Jag undersöker vilka samtalsstilar som praktiseras, likheter och skillnader i männens tal, specifika uttryck och ordval, om det finns ämnen som är känsliga eller som skarpt betonas och om pauser, tvekan och stakningar kan ha någon speciell innebörd. En del av mitt analysarbete handlar också om att granska de unga männens framställningar av *andra* individer eller instanser (polis, rättsväsende etc). Beskrivningar av andra personer kan nämligen betraktas som reflexiva framställningar av de unga männen själva, en tanke som har beskrivits av Carolyn Baker (2004).[28]

28 Baker (2004) menar att en förälder kan producera en specifik bild av sig själv (som förälder) genom sättet på vilket han eller hon beskriver sina barn.

Intervjun som samtal

Ibland har det hävdats att det är problematiskt att analysera intervjuer som samtal eftersom de kan anses utgöra konstruerade konversationer som inte skulle ha ägt rum om inte forskaren hade tagit initiativ till dem. Istället har värdet av så kallat ”naturally occurring talk” (t ex anställningsintervjuer, terapisamtal, samtal mellan vänner etc), dvs samtal i vilka forskaren själv inte ingår, framhållits.[29] Intervjun betraktad som samtal har utan tvekan en speciell innebörd. Min analys grundar sig inte i första hand på det direkta kommunikativa samspelet. Det är alltså inte själva *sam*talet, ordväxlingarna mellan de unga männen och mig, som är det grundläggande. Det är den *ena* parten i samtalet, den intervjuade, som hamnar i strålkastarljuset. Mina frågor och kommentarer till männen är en del av interaktionen. Dessa finns därför hela tiden mer eller mindre uttalat med i bilden men jag diskuterar inte mitt eget tal i detalj. Det är inte interaktionen i sig (t ex turtagningar, hur man inleder och avslutar samtal, outtalade överenskommelser, hur ordning skapas) som är ämne för analys. Vad jag intresserar mig för är hur de unga männen med samtalsintervjun som stomme framställer sig själva, vad och hur de berättar – och hur identiteter skapas (eller inte skapas). Det är den intervjuades sätt att *använda* samtalet, att kommunicera inte enbart med mig som intervjuare utan också med mig som representant för mer generella andra (omvärlden) och inte minst med sig själva, som är mitt främsta intresse.

Min roll som intervjuare/samtalspartner

Utifrån ett konventionellt perspektiv på intervjumetoden bedöms intervjuns kvalitet bland annat mot bakgrund av hur väl intervjupersonen besvarat intervjuarens frågor (hur mycket information som erbjudits etc). Intervjuaren försöker komma åt den ”sanning” som den intervjuade antas förfoga över. Enligt ett sådant perspektiv är det information om ett specifikt ämne man som intervjuare önskar få tillgång till. Intervjupersonen blir därför en informationskälla som kan beskrivas som tjänstvillig, välartikulerad etc och vars svar ger upphov till mer eller mindre goda analysmöjligheter. Intervjun betraktad ur en konventionell synvinkel kan beskrivas som en metod för *insamling* av data (Baker, 2004). Den intervjuade förväntas via ord förmedla sina tankar och åsikter till intervjuaren som i sin tur

29 Detta var ett av de ämnen som diskuterades under en workshop, ”Discourse and Rhetoric Group” (DARG), med Jonathan Potter i Eskilstuna 11-13 juni 2002. En nackdel med intervjumetoden kan vara att teorier riskerar att reproduceras via intervjuarens i förväg utarbetade frågor. Ett annat problem kan vara att intervjupersonerna försöker ”hjälpa” intervjuaren genom att formulera vad de upplever vara de ”rätta” svaren. För en diskussion kring för- och nackdelar med intervjumetoden och studiet av ”naturally occurring talk”, se t ex Potter (2002).

förväntas kategorisera dessa tankar och göra dem till teman för analys. Baker (ibid.) framhåller att då man däremot, som i mitt fall, är intresserad av samtal som handling är det rimligare att betrakta intervjun som en metod för *skapande* av data. Såväl intervjuaren som intervjupersonen utgår från sin kulturella kunskap om medlemmar av specifika kategorier, menar Baker, och denna kulturella kunskap framträder i sättet att tala.

Trots att inte själva interaktionen under intervjun är ämne för min analys är den viktig för de unga männens framställningar. Även om männen, som nämndes ovan, inte enbart talar till mig som person har jag som intervjuare naturligtvis en speciell betydelse i samtalet; jag är i viss mån medskapare till det som berättas. När jag ställer frågor till männen erbjuder jag en specifik form av rekvisita och begränsar därmed möjligheterna för vad framställningarna kan kretsa kring. Intervjun är en process i vilken både intervjupersonen och intervjuaren bidrar till att mening skapas (Holstein & Gubrium, 2004). ”Kunskapen” eller ”sanningen” kan inte avtäckas – den produceras bland annat genom de val forskaren gör (Nilsson, 1999).

Vem man berättar för påverkar givetvis också *vad* och *hur* man berättar. Det som lyfts fram i intervjusituationen skiljer sig i viss mån från det man berättar för sina vänner, sin familj, vid polisanmälan eller i en rättegång (jfr Hydén, 1997; jfr Gubrium och Holstein, 1997, s. 152). Detta gör inte intervjusamtalet mindre intressant eller ”sant” men det gör att det blir betydelsefullt att lyfta fram intervjuaren åtminstone i så måtto att den ”intervjuarstil” som praktiserats belyses. Jag vill därför uppmärksamma några infallsvinklar som har varit vägledande för mig som intervjuare[30]:

1. Öppenhet

Jag har försökt efterlikna ett ”vanligt” samtal på så sätt att jag har använt mig av vad som brukar kallas öppet formulerade frågor (se t ex Riessman, 1997), dvs frågor som ger intervjupersonen utrymme att någorlunda fritt formulera en framställning (t ex ”Berätta om…”). Graden av ”öppenhet” i så kallade öppna frågor kan ifrågasättas. Intervjuarens frågor ger ofrånkomligen den intervjuade en viss ram inom vilken svaret förväntas produceras. Men samtidigt erbjuder öppet formulerade frågor en relativt stor svarsvariation. Detta i sin tur gör även att intervjuaren i stunden, mot bakgrund av vad som uttalas, måste formulera nya oförberedda frågor. Därmed blir intervjun mindre strukturerad och lite mer lik ett ”vanligt” samtal.

Intervjuerna i denna studie har inletts med att de unga männen tillfrågats om sig själva (vilket har inneburit samtal om skola, framtidsplaner, fritidsintressen etc), en slags förberedelse inför kommande frågor. Därefter har männen ombetts att berätta

30 Det kan vara av vikt att som forskare problematisera sin egen del i kunskapsproduktionen, t ex genom reflexiv analys (se Nilsson, 1999). Jag har inte gjort någon sådan explicit reflexiv analys men jag har likväl försökt att vara medveten om och reflektera kring min egen position i samtalet.

om brottet de utsatts för. Den framställning som då följt har varit intervjuns grundbult eftersom efterföljande frågor har ställts med åtanke på vad som här framkommit. Inför första intervjun sammanställdes ett intervjuunderlag med ett antal diskussionsteman (brottet, eventuell polisanmälan och rättegång, egna reaktioner, omgivningens reaktioner, synen på straff etc). Dessa samtalsämnen uppstod emellertid oftast naturligt i anslutning till de intervjuades framställningar.

2. Aktivitet

James Holstein och Jaber Gubrium menar, i *The Active Interview* (2004), att alla intervjuer, hur de än utformas, bygger på både intervjupersonens och intervjuarens aktivitet. Detta är en tanke som har inspirerat mig vid samtalsintervjuerna. Man kan diskutera hur intervjuarens aktivitet kommer till uttryck. Forskaren kan exempelvis aktivt delta i samtalet genom att diskutera och lyfta fram egna argument. Dennes aktivitet blir då ytterst påtaglig. I sådana termer (argumentering/diskussion) kan jag betraktas som en passiv intervjuare. Min målsättning har istället varit att genom att fungera som samtalsstöd inbjuda till självständigt berättande, något som kräver en annan typ av intervjuaraktivitet. Att fungera som samtalsstöd har för mig inneburit att med hjälp av nickningar, stödjande kommentarer (”Uhum”, ”Jaså?”, ”Berätta mer”, ”Vad tänkte du då?”) förmå den intervjuade att utveckla sina framställningar. Även om intervjupersonen är den mest framträdande i samtalet skulle samtalet inte ha varit möjligt utan mina frågor och bekräftelser; ”While the respondent, for one, actively constructs and assembles answers, he or she does not simply ”break out” talking (Holstein & Gubrium, 2004, s. 152).”

3. Likhet/olikhet?

Något som ibland diskuteras i samband med intervjumetoden är huruvida specifika skillnader mellan intervjupersonen och intervjuaren utgör ett problem. Det kan handla om skillnader i ålder, klass, position, etnicitet etc. Vad som kanske oftast framhålls är emellertid könstillhörighet (se t ex Skrinjar, 2003; Lee, 1997; McKee & O’Brien, 1983 för en diskussion kring temat ”kvinna intervjuar man” som problem). Det har å ena sidan hävdats att det kan vara en fördel om både intervjupersonen och intervjuaren är av samma kön (se t ex Finch, 1984). Å andra sidan har fördelar med att män intervjuas av kvinnor lyfts fram (se t ex McKee & O’Brien, 1983, s. 154). I båda fallen handlar det bland annat om att likhet respektive olikhet skapar bättre förutsättningar för att intervjupersonen på ett avslappnat sätt ska berätta om sina erfarenheter eller upplevelser.

Min avsikt är inte att argumentera för vare sig ett likhets- eller ett olikhetsperspektiv beträffande kön, ålder, klass eller liknande. Istället vill jag understryka att varje intervjusituation är unik och att jag är medveten om att de unga män som jag har talat med förmodligen i viss mån ”anpassar” sina berättelser i förhållande

till mig som samtalspartner. Ett exempel på hur detta kan ta sig uttryck finns i intervjucitat 4.1 där den intervjuade mannen förklarar vad en ”butterflykniv” är för något: ”då drog han upp en f- en liten butterflykniv alltså en fickkniv då.” Det är rimligt att anta att den unge mannen anser det vara behövligt att förklara detta för mig i min egenskap av kvinna, akademiker eller någonting annat. I samtal med sina kamrater eller vid polisanmälan kan man tänka sig att ”fickkniv” som förklarande term utesluts på grund av att det bland dessa grupper antas finnas en större kunskap om den här typen av kniv. Det är viktigt att vara medveten om att samtalet kan påverkas på så sätt att den intervjuade ”anpassar” sitt tal efter uppfattningar om intervjuaren. Det finns dock ingen anledning att övervärdera innebörden av intervjupersonernas eventuella ”anpassning” och därför försöka utforma en intervjusituation som bygger intervjuarens/intervjupersonens likhet (eller olikhet). Trots allt måste det vara möjligt att göra utmärkta intervjuer både med personer som ”liknar” oss själva – och personer som inte gör det.

4. Förhållningssätt och miljöfaktorer

Av större betydelse är intervjuarens förhållningssätt gentemot den intervjuade. Något som egentligen är en självklarhet men som ändå tål att betonas är vikten av att som intervjuare lyssna noggrant, vara fördomsfri och visa respekt och intresse. Vidare kan det vara en fördel att låta intervjupersonerna bestämma plats för intervju. Ett sådant arrangemang innebär att den intervjuade kan välja en plats där han känner sig någorlunda bekväm. Intervjuerna i denna studie har utförts på café, bibliotek, på mitt kontor, i intervjupersonens hem eller utomhus. När intervjuerna har ägt rum på mitt kontor har jag erbjudit de unga männen att möta dem på någon plats i närheten som de känt till och därför lätt hittat till. På så sätt föreställer jag mig att de har sluppit ett eventuellt stressmoment, dvs oro inför att hitta till rätt plats i tid.

En annan fördel med detta arrangemang är att jag och intervjupersonen har fått en chans att, under samtal om allmänna ting, bekanta oss med varandra på promenaden till kontoret. Ytterligare en aspekt som jag anser kan skapa en mer ”samtalsvänlig” atmosfär är att inledningsvis (inte enbart i slutet av intervjun) låta intervjupersonen ställa frågor till mig. Det är viktigt att själv inbjuda till detta och inte förutsätta att intervjupersonen självmant ställer eventuella frågor. Vad som sagts vid den inledande telefonkontakten kan ha glömts bort och nya frågor kan ha tillkommit. Vissa saker, som t ex undersökningens syfte och anonymitetsgarantin, är värda att betona upprepade gånger. Att intervjupersonen får svar på sina funderingar före intervjun kan vara av betydelse för intervjun i sig.

5. Hot eller möjlighet?

Som intervjuad kan man i viss mån sägas vara ”utan kontroll” genom att man är utlämnad till intervjuarens frågor och tolkningar. Även i en välvillig samtalsinter-

vju kan intervjupersonen därför känna sig obehaglig till mods eller ”hotad” i sin självbild (jfr Schwalbe och Wolkomir, 2001). Det är betydelsefullt att vara medveten om detta. Samtidigt vill jag emellertid framhålla vikten av att inte uteslutande inta ett problemorienterat förhållningssätt till saken. Vad som också bör understrykas är att intervjun kan innebära en möjlighet för intervjupersonen att bli uppmärksammad och få tillfälle att berätta om sina erfarenheter.

Intervjupersonerna är inga passiva objekt som enbart rapporterar fakta och som aldrig ifrågasätter intervjuarens frågeställningar. Det händer att intervjupersoner, som Jody Miller och Barry Glassner (2004, s. 134; jfr Blumer, 1969/1986, s. 22) uttrycker det, ”talk back”, dvs att de argumenterar emot intervjuaren. Intervjupersoner som säger emot signalerar att de känner sig ”comfortable and competent enough in the interaction (Miller & Glassner, 2004, s. 134)”. De unga männen i min studie har på ett aktivt sätt både tydliggjort sina kommentarer, ställt frågor, visat viss ironi över frågor och argumenterat mot upplevda tolkningar. Vidare har de spontant börjat diskutera exempelvis böcker, film och inredning samt uttryckt nyfikenhet över den uppsluppna stämningen i fikarummet på Sociologiska institutionen (efter en disputation). Detta är i min mening ett gott tecken på självständighet och trygghet i situationen – och på att intervjun kan fungera som ett samtal.

Från ljud till text: om transkriptionen

Analysen tar sin egentliga utgångspunkt redan i intervjusituationen då man ställer frågor och lyssnar till vad som berättas. Vid överföringen av ljud till text intensifieras analysarbetet (jfr Riessman, 1997). I detta skede börjar man lägga märke till olika mönster, t ex återkommande ord och uttryck.

Sätten att transkribera ord inspelade på band är många (se t ex O’Connell & Kowal, 1994; Du Bois, 1991). Ibland har de ansetts vara *för* många. Samtidigt kan man som John Du Bois (1991, s. 73) hävda att: ”there is not, nor ever can be, a single standard way of putting spoken word to paper”. Utgångspunkten för transkriptionen i min studie är det så kallade Jeffersonsystemet (utarbetat och utvecklat av Gail Jefferson) vilket Potter (2000) har gjort en tydlig sammanställning av (jfr Sacks et al., 1974). Jag använder mig av ett urval ”Jeffersonska” transkriptionssymboler av vilka några har modifierats (det är exempelvis endast vad jag har definierat som långa pauser vilka mäts i sekunder). Min avsikt här är att redogöra för hur jag resonerat då jag gjort mitt val beträffande överföring av ljud till text.

Det brukar i första hand framhållas att transkriptionens detaljrikedom bör avgöras i förhållande till vad som är av analytiskt intresse (O’Connell & Kowal, 1994). En annan aspekt som brukar påtalas är att transkriptionen ska möjliggöra för läsa-

ren att dra egna slutsatser utifrån materialet (Potter, 2000). Jag har försökt ta hänsyn till båda dessa synvinklar. Vad som kan vara värt att notera är att även om det analytiska intresset är klart definierat innan arbetet med intervjuutskrifterna inleds kan det vara svårt att på förhand veta exakt vad som är viktigt att observera och tydliggöra. På grund av detta är mina intervjuutskrifter ibland mer detaljrika än vad som är nödvändigt för den analys som görs. Jag föreställer mig emellertid att transkriptionen, utöver dess analytiska betydelse, kan fungera som en bra metod att för läsaren öka tillgängligheten till intervjupersonernas tal (jfr ibid.). En mycket detaljerad transkription kan försvåra läsbarheten (jfr Ochs, 1979) men transkriptionssymbolerna kan också bidra till att skapa ”flyt” och känsla i texten, förbehållet att läsaren sätter sig in i systemet ordentligt innan genomläsningen av texten görs (dvs att man inte ”slår upp” symbolerna vartefter de framträder).

Någonting ytterligare som kan vara värt att påpeka är att en relativt detaljerad transkription kan vara till fördel på så sätt att man genom transkriptionsarbetet kommer nära sitt material och lär känna det mycket väl. Samtidigt bör betonas att eftersom det vid transkriptionen sker en första tolkning av materialet är det betydelsefullt att återvända till bandinspelningarna flera gånger, dvs att inte enbart arbeta med textmaterialet. Det är trots allt ljudmaterialet som är den närmaste representationen av själva intervjutillfället (jfr Tilley, 2003). Vid flera genomlyssningar kan man upptäcka om man exempelvis misstagit sig på specifika ord eller uttryck och eventuellt kan nya tolkningsmöjligheter framträda. Eftersom omfattningen av mitt material (att det varit begränsat till tio intervjuer) har tillåtit noggrann transkription och flera genomlyssningar har jag utnyttjat denna möjlighet.[31]

Den hänsyn till talspråk och dialektala variationer som tagits vid transkriberingen är av ringa omfattning. Detta eftersom sådana lingvistiska aspekter (dvs direkta uttal) inte är intressanta i den analys som görs. Det förekommer emellertid ett antal undantag när det gäller ”grammatisk oriktighet” eftersom talspråk enligt min åsikt i vissa fall kan underlätta läsningen av intervjucitat. När det exempelvis gäller begreppet ”dom” har detta behållits som alternativ till det i skrivspråket kanske mer korrekta ”de” eller ”dem”. Detsamma gäller ”å” (en variant av ”och” eller ”att”), ”nånting”, ”nån”, ”såna”, ”nä” och ”sen” (dvs varianter av ”någonting”, ”någon”, ”sådana”, ”nej” och ”sedan”). Dessa begrepp är vanligt förekommande i intervjuerna och den ordagranna transkriberingen av dem bidrar enligt min uppfattning till att känslan av ”originalsamtalet” (vilket transkriberingen ska representera) bättre bibehålls.

31 Transkriptionsarbetet har skett i nära anslutning till varje intervjutillfälle. Fördelen med detta är att man har intervjun relativt färsk i minnet och därför har lättare att komma ihåg vad som sagts om ljudkvalitén på kassettbandet skulle visa sig vara svag (på grund av buller på caféer etc). I samband med transkriptionen har även en kort beskrivning av intervjusituationen gjorts (var intervjun skett, vad som diskuterats före och efter intervjun, specifika händelser i anslutning till intervjun etc). Detta för att i efterhand kunna skapa sig en bild av det aktuella tillfället och för att bättre kunna minnas speciella detaljer.

En alltför noggrann korrektion av talspråket skulle riskera att göra texten uppstyltad medan en alltför bokstavstrogen återgivning av intervjupersonernas tal skulle riskera att skapa förvirring hos läsaren. Min i viss mån inkonsekventa återgivning av intervjupersonernas ord och uttryck är ett försök till balansgång mellan de båda ”riskerna”.

Dialektala skillnader i betoning (dvs var i orden intervjupersonen lägger sin betoning) markeras inte i citaten. Markeras gör däremot starka eftertryck samt högt, tyst och snabbt tal. Vilka ord och uttryck som understryks och vad som uttalas högt/lågt/snabbt kan nämligen vara av analytiskt intresse. Dessutom kan sådana markeringar göra ljudmaterialet lite mer tillgängligt för läsaren. Av samma anledning markeras utdraget tal, samtidigt tal och pauser. Vidare anges frågande, avslutande, fortlöpande tal samt abrupta avslut. När det gäller ickespråkliga fenomen som exempelvis skratt transkriberas sådana inte utan de beskrivs (dvs ”skrattar” – inte ”haha”, jfr O’Connell & Kowal, 1994).

Kommatering kan vara ett bra sätt att öka läsvänligheten men jag har valt att inte utnyttja/erbjuda denna möjlighet. Detta beror på att kommateringen kan ge upphov till en känsla av att det är pauser, obefintliga sådana, det handlar om. De intervjuades pauser uppträder inte alltid då det kan verka mest naturligt i skriftspråk. Kommatecknet används i min transkription istället för att markera fortlöpande tal. En fullständig transkriptionsnyckel följer nedan.

Transkriptionsnyckel

_____	: (understruket) eftertryck
:	: (t ex aha:) utdraget (fler kolon = längre utdraget)
?	: frågande
.	: avslutande
,	: fortlöpande
-	: abrupt avslutning, t ex öppn-
[ ]	: samtidigt tal
(.)	: kort paus (upp till c. 3 sekunder)
(3)	: lång paus (c. 3 sekunder eller längre) markeras i tid
> <	: snabbare tal
° °	: tyst tal
AH	: (versaler) högt tal
” ”	: outtalade citationstecken, intervjupersonen citerar eller härmar någon annan (eller sig själv)
( )	: ej säker på vad som sägs, eventuell gissning
(( ))	: förklarande kommentarer
[…]	: utelämnat för att korta ned

Vid originaltranskriptionen noterades allt verbalt samtalsstöd från min sida, dvs kortare kommentarer i form av ”mm”, ”aha” etc. Alla sådana kommentarer är i stort sett avlägsnade ur intervjucitaten i texten (längre stödjande kommentarer har dock behållits). Detta markeras inte alltid. Stödkommentarerna är frekvent återkommande (i originalutskriften) och jag föreställer mig att de snarare skulle fördunkla än fungera upplysande för läsaren (jfr Wästerfors, 2004).

Intervjucitaten i texten inleds ofta med den intervjuade mannens yttranden, dvs själva frågan citeras inte alltid. Detta beror på att frågan kan ha ställts flera minuter tidigare. Att då återge hela diskussionen skulle vara mycket utrymmeskrävande. Det är inte heller säkert att den direkta frågeställningen ligger till grund för intervjupersonens uttalanden. Jag är dock medveten om att mina kommentarer som samtalspartner är viktiga och ibland, då jag har ansett det vara av speciellt analytiskt intresse, diskuteras därför dessa.

Vid såväl transkriptionen som återgivningen av intervjucitaten i texten har jag använt mig av teckensnittet `Courier`. Detta bland annat därför att dess konstanta teckenavstånd (samtliga skrivtecken och mellanrum är av exakt samma storlek) underlättar markeringen av samtidigt tal.[32] Radnumreringen i intervjucitaten är till för att det ska vara enklare att orientera sig i intervjucitaten. Ibland syftar radnumrering även till att återge placeringen i den ursprungliga transkriptionen. Så är alltså inte fallet här.

Då man använder sig av en relativt bokstavstrogen återgivning av intervjupersonernas tal och presenterar denna parallellt med en vetenskaplig analys kan den kontrast som uppstår leda till att läsaren uppfattar de intervjuade individernas utsagor som mindre viktiga (Nilsson, 1999). I en preciserad analys av samtal kan forskaren dessutom framstå som kallsinnigt dissekerande de intervjuades resonemang. Det är, i den typ av analys jag gör, svårt att undvika en forskarstil som kan uppfattas som kylig. Jag vill därför poängtera att de unga männens *egna* tolkningar av sitt tal, som ju inte ges något utrymme här, inte är att betrakta som mindre viktiga eller ”sanna”.

32 Fler råd angående transkriptionslayout finns på Jonathan Potters hemsida (under rubriken ”Transcription”): http://homepage.ntlworld.com/jonathan.potter1/potterhomepage.htm

KAPITEL 3

Våldsprat

De unga män som har samtalsintervjuats i denna studie har blivit misshandlade eller rånade. Att deras berättelser innefattar skildringar av våld kan därför te sig självklart.[33]

Hur man berättar om våld är däremot inte någon självklarhet.[34] Bakom en våldsskildring kan det finnas ett speciellt syfte. Personer eller grupper som inte har upplevt våld personligen kan likväl ha anledning att påvisa våldets frekvens och intensitet. Yrkesgrupper inom rättsväsendet kan ha till uppgift att via beskrivningar förstärka eller tona ned våld. Robert Emerson (1996) visar i en fallstudie hur en misshandlad kvinna som ansöker om besöksförbud mot sin före detta pojkvän, får hjälp (av personalen vid en rättshjälpsbyrå) med att omformulera sin berättelse i syfte att göra den juridiskt adekvat. Kvinnans egen beskrivning av våldet anses inte ”räcka till” för att hon ska kunna bli betraktad som ”en misshandlad kvinna” och därmed berättigas besöksförbud. Exempelvis görs ingen tydlig skillnad mellan hot om våld och faktiskt våld. Att beskriva ”endast hot”-incidenter anses inte vara till förmån för den sökande. För att ge tyngd åt berättelsen är det direkt fysiskt våld som bör framhävas. Detta trots att kvinnan i studien själv beskriver det som mer angeläget att få hjälp med de aktuella hoten än med tidigare upplevelser av fysiskt våld.

För politiker kan våld t ex bli en viktig valfråga. Genom att beskriva våldet som eskalerande och det aktuella rättssystemet som ineffektivt samtidigt som man framhåller sina egna visioner om ”hårdare tag” (mot våldet) kan oppositionspolitiker eller intressegrupper väcka debatt och utmana beslutsfattarna[35] (jfr Sasson,

33 De berättar emellertid om våldsaspekter även då de inte utsatts för våld (t ex i samband med rån).

34 Se Uhnoo (kommande) för en diskussion kring våldsbegreppet.

35 På Grön Ungdoms hemsida kan man läsa att: ”Grön ungdom har under lång tid varnat för det upptrappade våldet. Direkt efter händelsen i Sundsvall (*då en 18-åring knivskars till döds i skolan, min anm.*) krävde man att regeringen skulle ta initiativ till en handlingsplan mot våld i skolan, efter att regeringen varit tysta presenterade man idag ett eget förslag på handlingsplan.” (Grön Ungdom tar krafttag mot våldet/Grön ungdom, Internetkälla) ”Varför har du gett upp, Mona Sahlin?” lyder rubriken till en debattartikel författad av en riksdagsledamot för Folkpartiet. I artikeln beskrivs hur: ”Folkpartiet har lagt flera förslag för att ta ett krafttag mot våldet mot kvinnor.” (Varför har du gett upp, Mona Sahlin?/Folkpartiet Liberalerna i Västernorrland, Internetkälla)

1995; Loseke, 1999). Ser man på våld ur en medial synvinkel kan man lite krasst hävda att det är starka våldsskildringar som säljer, kanske inte minst då mediapubliken kan identifiera sig med den våldsdrabbade. Våldet som det framställs i media är ofta formlöst – vem som helst riskerar att drabbas (jfr Nilsson, 2003). Det skildras också som ett växande problem (ibid.). [36]

Även enskilda brottsoffers berättelser om våld kan innehålla beskrivningar av våldets formlöshet och våldet som ett växande problem. Det finns emellertid också exempel på hur brottsoffer framställer det våld de själva utsatts för som i viss mån försvarbart. I en studie av Malin Åkerström (2001) får vi möta ”Annie”, en kvinna som blivit slagen av sin man. ”Annie” framhäver sin egen skuld i misshandeln: hon talar om hur hon själv tvingat fram mannens beteende. Tolkningen av mannens våld bygger i ”Annies” fall inte på någon form av välvillig förståelse som i Margareta Hydéns (1995) exempel på hur kvinnor ibland förklarar misshandlarens våld från en förstående utgångspunkt (dvs förståeligt med tanke på speciella omständigheter[37]). Den misshandlande mannen framställs av ”Annie” istället som en svag individ som tar till fysiskt våld för att värja sig mot hennes egen kompetens och överläge. ”Annie” blir i den egna berättelsen därför den starka – mannen den svage.

Gudrun Uddén (1998) har på uppdrag av *Brottsförebyggande rådet* (BRÅ) och *Våldsskildringsrådet* (numera *Medierådet*) intervjuat åtta kriminella unga män som även har utsatts för brott. I dessa intervjuer finns exempel på hur våld kan framställas som försvarbart. De unga männen i Uddéns studie menar att det finns tydliga regler och gränser för när och hur man får utöva våld men att gränserna luckras upp i specifika situationer. Exempelvis anses våld i samband med hämnd kunna vara moraliskt berättigat.

*

36 Man kan läsa om hur ”oprovocerat våld ökar” (t ex i *Svenska Dagbladet* 1995-03-28) och om att ”vem som helst” kan drabbas (t ex i *Aftonbladet* 2004-10-29). Ibland liknas brottsligheten vid en våg som översköljer samhället. Ulf Dalquist (1998, s. 151) menar att användningen av översköljandet som metafor ger en antydan om att våldet (i Dalquists fall handlar det om våldsfilmer) är svårt att undvika, att det ”sipprar in överallt” och att det är ett ”dramatiskt hot som kan komma att dränka oss alla.” I *Aftonbladet* 2000-06-17 finner man rubriken ”Våldsvåg mot bussförarna”. Några andra exempel på hur brottsfrekvens beskrivs med hjälp av vågmetaforen är följande: ”Våldsvågen sköljer över skolor i Nordamerika (*Göteborgsposten* 1999-04-30)”, ”Man kan lugnt prata om en våldsvåg (*Aftonbladet* 1995-10-31)”, ”Brottsvåg bland unga i Brämhult (*Borås Tidning* 2004-01-13)”, ”Brottsvåg i Furudal (*Falu Kuriren* 2004-08-05)” och ”Landskrona drabbades av en veritabel brottsvåg under det gångna veckoslutet (*Helsingborgs Dagblad* 2004-03-16)”. Det talas ibland också om våld som en smittsam sjukdom (jfr Dalquist, 1998, s. 149). ”Rånepidemin behåller greppet om Malmö” heter det t ex i *Sydsvenska Dagbladet* 2005-02-06.

37 En misshandlad kvinna kan exempelvis framställa mannens våld som förståeligt mot bakgrund av att hon, som en kvinna uttrycker det, varit en ”grälkärring” (Hydén, 1995, s. 181).

I detta kapitel kommer jag att titta närmare på hur de unga männen i samtalsintervjuerna berättar om våld. Jag utgår inledningsvis från hur de talar om våld och hot rent allmänt, dvs om våldet i deras vardagliga liv.[38] Lite längre fram kommer även beskrivningar av det specifika brottstillfälle, med anledning av vilket jag i första hand kontaktat dem för intervju, att behandlas. Våldsberättelserna ser olika ut beroende på i vilket sammanhang diskussionen förs. Våld i vardagslivet beskrivs både i nedtonade och starka ordalag. Oavsett vilket är följden att våldets allvar försvagas. Våld i samband med brottet framställs som annorlunda jämfört med våld i vardagen: det beskrivs på ett eller annat sätt som någonting utöver det ”vanliga” och ”normala”.

Våld i allmänhet: experter berättar

Genom att hänvisa till egen erfarenhet kan upplevelsen av tillförlitlighet i det som sägs öka (Potter, 2000). När männen talar om sina tidigare erfarenheter av våld i termer av exempelvis ”hur det brukar se ut” och ”allt jag har varit vittne till” positionerar de sig som en slags experter på området. Ofta är deras berättelser om våld utformade i enlighet med hur en sakkunnig person (dvs mannen själv) förklarar situationen för en oinvigd (dvs mig). Det ges illustrativa och upplysande beskrivningar av de egna erfarenheterna (jfr Holmqvist och Holsánová, 1996). Till form och innehåll är skildringarna sakliga och sällan dramatiserade. Ibland används ”facktermer” (jfr ibid.) som männen pedagogiskt förklarar för mig. I exempel 3.2 förtydligas som vi ska se att ”döda” egentligen betyder ”slåss” och i exempel 3.1 beskrivs skateboardåkning som en aktivitet förknippad med överklass, aspekter jag förmodligen inte förväntas ha kunskap om.

Framställningarna av ”våld i allmänhet” präglas av avdramatisering. Det ”vardagliga” våldet sägs inte vara speciellt allvarligt. Våldet tonas ned på flera olika sätt. Det görs genom att våld skildras som ”naturligt”, som någonting som ”hör till” vardagen: våldet normaliseras. Nedtoningen av våld görs också genom specifika ordval och grammatiska formuleringar. Vidare görs våldet mindre dramatiskt med hjälp av extremformuleringar och förstärkande skildringar av frekvens. Jag kommer inledningsvis att koncentrera mig på de förstnämnda aspekterna (normalisering, ordval, grammatik). Sedan kommer jag att diskutera användningen av förstärkningar i berättelserna. I samband med det sistnämnda kommer ytterligare exempel på nedtoningar genom normalisering, ord och grammatik att framträda.

38 Framställningarna av våld i vardagslivet ges i samband med att männen i samtalsintervjuerna berättar om brottstillfället, antingen spontant eller som en följd av att jag frågat om det är vanligt att ”sånt här inträffar”.

Äta, sova, slåss – nedtoning via normalisering, ordval och grammatikformer

”Det är så himla naturligt här va alltså precis som man äter precis som man sover så slåss man” säger en av de unga männen i samtalsintervjuerna då vi talar om huruvida våld och hot är någonting vanligt förekommande i hans vardagsliv. Våldet sätts här i samband med andra, faktiskt biologiskt nödvändiga, ting som att äta och sova. Det framställs som naturligt, som en del av den biologiska ordningen: man äter, man sover och man slåss. Genom jämförelsen med basala biologiska behov blir våldet normaliserat. I berättelsen framstår våld som en självklar del av vardagen. Det är inget som förekommer tillfälligtvis utan det är, likt att äta och sova, en kontinuerlig aktivitet. Våldet förefaller vara ”vardagsmat”. Uttalandet förstärks med hjälp av det betonande begreppet ”himla”; att ”slåss” är någonting som inte ”bara” sägs vara ”naturligt” utan ”himla naturligt”.

Det kan här vara av vikt att stanna upp och kommentera begreppet ”slåss”. Jag talar om ”våld” men det gör inte den unge mannen. Han talar om att man ”slåss”. Samtidigt som de mer eller mindre våldsamma aktiviteterna tonas ned genom den normaliserade framställningen tonas de ned ytterligare genom detta begrepp. Ordval vid beskrivningar av våld kan på ett subtilt sätt förstärka eller tona ned allvarlighetsgraden (jfr Åkerström, 2002). Vissa begrepp framstår som ”starkare” än andra. I engelska språket fungerar exempelvis ”kick” som en mer allvarlig variant av ”boot” (Potter, 2000, s. 191). Detta kan jämföras med svenskans ”sparka ned” och ”sparka till”. Att ”sparka ned” någon framstår rent begreppsmässigt som mer allvarligt än att ”sparka till” någon. På liknande sätt framstår det som mer allvarligt att ”bli misshandlad” än att ”vara i slagsmål”. Beroende på vilka ord och uttryck som används återspeglas en specifik version av händelsen.

Åkerström har i en studie av verksamma inom äldrevården (2002) visat hur patienters stundtals aggressiva beteende tonas ned. Stora delar av personalen i studien uppgav att de hade varit med om att patienter klöst, nypt och slagit dem. Ibland sades denna typ av våldsamma handlingar, som tidvis åsamkat dem skador, medvetet ha utförts av patienterna. Trots detta beskrevs patienternas handlingar inte som ”våld”. Istället drogs en gränslinje mellan aggressiva patienter inom äldrevården och våldsamma individer ”i allmänhet”. Följaktligen kunde en mindre komplicerad bild av de äldre som vårdtagare och personalen som vårdgivare bibehållas.

I vissa sammanhang kan det tvärtom finnas anledning att utvidga omfattningen av en våldsam händelse, som vid ansökan om besöksförbud för män som misshandlat sina kvinnliga partners. Emerson (1996) menar att det i sådana situationer kan vara viktigt att tydliggöra huruvida ”ett slag i ansiktet” varit ett slag med öppen eller knuten hand. Ett slag med en ”knuten hand” implicerar grövre våld än ett slag med en ”öppen hand” och en dylik beskrivning ger därför större tyngd åt ansökningen.

Enkätundersökningar lämnar vanligtvis inte speciellt stort utrymme för att studera respondenternas svar utifrån ett narrativt perspektiv. Man kan dock påträffa olika varianter av ordval i frågor med öppna svar (svar som formuleras av respondenten själv). I min enkätundersökning, där de brottsdrabbade Ljungbyungdomarna med egna ord fick formulera ”brottsrubriceringen”, förekom bland männen, istället för uttryck som exempelvis ”blivit misshandlad” eller ”utsatts för våld”, ibland formuleringarna ”bråk” och ”slagsmål”.[39] Dessa formuleringar, särskilt den första, skapar ett intryck av att det brott man utsatts för inte varit särskilt allvarligt.

Det kan också nämnas att ungdomarna i enkätundersökningen, på en femgradig skala från ”mycket allvarligt” till ”jag skulle inte bry mig alls”, fick bedöma ett antal olika våldshandlingar. Ungdomarna ombads inte jämföra de olika våldshandlingarna och bedöma allvaret efter detta[40] utan meningen var att de skulle ta ställning till varje enskild handling. Tre fjärdedelar av ungdomarna uppgav att de skulle tycka att det var ”mycket allvarligt”/”allvarligt” om de fick ett knytnävsslag i ansiktet medan mindre än hälften, cirka 40 %, uppgav att de skulle anse det vara ”mycket allvarligt” eller ”allvarligt” om de blev slagna med öppen hand i ansiktet.[41] Om man tar hänsyn till ungdomarnas kön kan man se att uppfattningen om brottets allvar skiljer sig åt något. Bland kvinnorna uppgav 81 % att de skulle uppleva det som ”mycket allvarligt”/”allvarligt” om de fick ett knytnävsslag i ansiktet. Bland männen var det 68 % som uppgav detsamma. 4 % av kvinnorna jämfört med 12 % av männen menade att de inte skulle ”bry sig alls” om de fick ett slag med öppen hand i ansiktet.

I själva beskrivningen ”öppen hand” ser det ut att ligga ett antagande om att slaget är någorlunda lindrigt medan beskrivningen ”knytnävsslag” kopplas samman med större allvar. ”Upprepade slag och sparkar” implicerar ytterligare grovhet.[42] Förekomsten av vapen likaså. Närmare 95 % av ungdomarna i enkätundersökningen uppgav att det vore ”mycket allvarligt” eller ”allvarligt” att under vapenhot bli tvingad att lämna ifrån sig sin mobiltelefon, jacka eller liknande. Cirka 65 % sa sig anse samma sak om tvång utan vapenhot.[43]

För att återgå till begreppen ”slåss”, ”slagsmål” och ”bråk”: sådana ordval ger som nämnts en nedtonad bild av våld. Samtidigt ger de en antydan om interaktion mellan offer och förövare. Det är inte enbart gärningsmannen som varit aktiv

39 Frågan löd ”Har du någon gång blivit utsatt för brott?”. Några svarsalternativ utöver ”Nej” och ”Ja, jag har blivit utsatt för…” gavs inte. Däremot gavs ett antal exempel på brott, bland annat misshandel. Det skulle därför ha kunnat ligga nära tillhands att använda sig av misshandelsbegreppet. Det bör vidare nämnas att för att kunna sammanställa materialet i tabellform har respondenternas formuleringar kategoriserats. ”Slagsmål” och liknande benämningar har i rapporten (Burcar, 2002) därför placerats under kategorin ”misshandel”.

40 Det är förstås möjligt att detta ändå har skett, medvetet eller omedvetet, i och med att frågorna följt efter varandra.

41 För redovisning av samtliga siffror se bilaga 4A och 4B.

42 Se bilaga 4C.

43 Se bilaga 4D och 4E.

i våldssituationen utan även offret. Den brottsdrabbade har själv agerat genom att på ett eller annat sätt delta i ett ”slagsmål” eller ett ”bråk”. Uttryck som ”bli misshandlad” och ”utsättas för våld” präglas istället av passivitet från offrets sida (jfr Emerson, 1996).

Jonathan Potter (2000, s. 182; jfr Trew, 1979) menar att omformuleringar från verb till substantiv (nominalization) kan fungera ansvarsbefriande. Exempelvis kan ”police *kill* rioters” omformuleras i termer av ”the reprecussions of yesterday's *killing* have been severe (kursiv i orig.)” för att på så sätt tona ned, i detta fall polisens, ansvar. Nu handlar det i respondenternas och de intervjuade männens uttryck inte om ”nominalization” men dessa tål ändå att jämföras med Potters exempel. Att säga sig ”vara i slagsmål” istället för att ”bli misshandlad” kan nämligen tvärtom skapa en bild av egen aktivitet och delaktighet. I polisexemplet tonas ansvaret ned genom en passiv formulering – i männens beskrivningar lyfts det, genom en aktiv formulering, istället fram. Egen delaktighet i våldsaktiviteter kan antas få betydelse för huruvida våldet ur omgivningens, men också ur ens egen, synvinkel bedöms som allvarligt eller inte (jag återkommer till detta i nästa kapitel).

Bland männen i såväl samtalsintervjuerna som enkätundersökningen förekommer även formuleringen ”fått stryk”. Denna skulle kunna betraktas som mer passiv än formuleringen ”vara i slagsmål” eller ”slåss”. Med tanke på hur ofta uttrycket ”få stryk” förekommer inom idrottsvärlden och hur det då innebär att man ”förlorat matchen” (”vi fick stryk med 1-0”) är det dock inte alltför långsökt att tolka även detta som ett uttryck för aktivitet och delaktighet. Även om man inte ”har vunnit” så har man ”deltagit” och kanske till och med ”kämpat väl”.

Alla, överallt, alltid – nedtoning via förstärkningar och extremfallsformuleringar

I de unga männens framställningar av ”vardagligt” våld ingår även överdrifter eller, för att använda mindre värdeladdade ord[44], förstärkningar (Potter, 2000) och vad Anita Pomerantz (1986) benämner ”extreme case formulations”. Genom förstärkande skildringar av våldets frekvens görs detta våld, paradoxalt nog, mindre allvarligt; det normaliseras. Detta görs på olika sätt: genom att man talar om att ”alla” begår brott och genom att våldet inte sägs ha vare sig geografiska eller tidsmässiga begränsningar.

”Extreme case formulations” är beskrivningar i vilka berättaren tar till ytterligheter för att rättfärdiga sina uttalanden eller förstärka sina argument (Pomerantz, 1986). Exempel på sådana formuleringar är ”hela tiden”, ”alla” och ”ingen” (ibid.). Pomerantz menar att extrema formuleringar tas i bruk då man vill argumentera för att någonting är acceptabelt och riktigt eller tvärtom oacceptabelt och

44 Att någonting är ”överdrivet” förutsätter att man vet hur det förhåller sig ”i realiteten”.

fel. För att illustrera detta kan nämnas tonåringen som av sina föräldrar nekas en ny stereo eller att gå på fest och som i ett övertalningsförsök använder sig av uttrycket ”alla andra får ju”. Genom att framhålla att ”alla” får, framställs föräldrarnas nekande som orimligt. En person som vill utkräva ersättning från någon som spillt ut rödvin på hans eller hennes kavaj kan på liknande sätt använda sig av extremformuleringar och hävda att kavajen inte bara är ny utan ”splitter ny” för att på så sätt understryka att kravet är befogat.

Det är viktigt att betona att de intervjuade männens berättelser inte betraktas som framställda med anledning av ett specifikt ändamål. Jag påstår alltså inte att de avsiktligt konstruerar sina berättelser på ett ”överdrivet” eller ”uppförstorat” sätt i någon slags duperande syfte (jfr Wooffitt, 1992[45]). Extremformuleringarna betraktas som ett vanligt inslag i vardagligt tal, ett inslag som bygger på att man genom att ”spetsa till” berättelsen snarare än att dupera skapar sig en befogenhet att uttala sig om en viss erfarenhet (jfr ibid.; Potter, 2000).

I det tidigare nämnda citatet, ”Det är så himla naturligt här va alltså precis som man äter precis som man sover så slåss man”, tonas våldet ned genom att den unge mannen talar om begreppet ”slåss” och genom att han kopplar samman våldsaktiviteter med att ”äta” och att ”sova” (normalisering). Våld i vardagen framstår inte som speciellt allvarligt – däremot som återkommande. Våldskildringar som bygger på att våldet normaliseras genom att dess frekvens betonas är vanliga i samtalsintervjuerna. Olika former av sådana berättelser, där förstärkningar och extremformuleringar används som nedtoningar, kommer att belysas härnäst.

”Alla skulle personråna varandra”

Det normaliserande sättet att beskriva våldsamma aktiviteter skiljer sig ibland åt på så sätt att några av männen talar om att slagsmål som ”vardagsmat” var vanligt ”på den tiden”, dvs då de blev viktimiserade, medan några av dem framhåller att det fortfarande är så. I övrigt följer beskrivningarna i stort sett samma mönster.

En man talar om att då han blev rånad var detta någonting som tillhörde attityden – den ”skulle vara häftig”. Mannen berättar att han och hans kamrater ibland hamnade i konflikt med de ”invandrargäng” som höll till på platsen där de brukade åka skateboard. Skateboardåkning förknippades enligt mannen med överklassbeteende i detta bostadsområde och om man ”skejtade” riskerade man därför att bli rånad. Oftast lyckades han själv dock undvika att bli utsatt eftersom han hade kamrater vilka kände många personer i ungdomsgängen. Gängen jagade gång på gång bort mannen och hans vänner från platsen, dock enbart för att de vid en senare tidpunkt skulle återvända och ”skejta” tills gängen visade sig på nytt.

45 Robin Wooffitt behandlar, i boken *Telling Tales of the Unexpected: the Organization of Factual Discourse* (1992), framförallt berättelser om övernaturliga upplevelser. Han lyfter emellertid också fram människors minnesbilder av dramatiska händelser (t ex presidentmord) vilket ligger åtminstone något närmare mitt material.

Exempel 3.1

I: jo (.) det var då hela den här vevan då det drog igång
du vet alltså inne- alla skulle- attityden attityden skulle
vara häftig så alla skulle personråna varandra å sånt så det
var vid ((plats i staden)) där borta jag- jag åkte skateboard
på den tiden å då var det ju så att åkte man skateboard då
var man överklassunge,
V: Jaså?
I: då kom gängen du vet å tyvärr så var det oftast
invandrargäng som bodde där runt om som rånade så det var så
dom tyckte man var överspänd å "jävla överklassunge" å man
hinner ju inte stå å förklara bort att "nänä jag är ingen
överklass jag tycker bara om att åka skateboard" "nä men du
är rik ge mig dina pengar" typ nä men så så det hände mycket
att man blev jagad å så, […] jag lyckades ändå vara med
kompisar som kände många av dom gängen å så så att så det
fixade sig. […] Det blev väl lite så till slut just (.) det
låter hemskt men du vet speciellt när man skejtade i dom
områdena då på den tiden så var det då "jaja" man visste man
(.) skejtade så mycket vi kunde sen kom gängen sen sprang man
allt vad man kunde (.) så typ två dagar senare så var vi där
igen typ.

Här används extremformuleringen "alla" i uttrycket "alla skulle personråna varandra" (rad 3) och på så sätt skapas ett intryck dels av att det var mycket vanligt, dels av att det var "modernt" eller "inne" att råna varandra. Den unge mannen säger också att han och kamraterna "skejtade" så mycket de kunde, blev bortjagade och återvände för att "skejta" på nytt (rad 16-21). Våld och hot ser ut att vara någonting som ingått som en del i en kedja av aktiviteter, aktiviteter som man själv valde att delta i. Våldet bagatelliseras också genom att det beskrivs i termer av en lek. Angående våldets vardagliga karaktär säger mannen att "det låter hemskt" (rad 16-17). Därmed markeras att berättelsen kan *verka* skrämmande men att våldet snarare varit en del av "spelets regler" och därför ingenting direkt allvarligt.

Det är faktiskt genom att betona våldets frekvens som dess allvar tonas ned. I många andra sammanhang används frekvens som ett retoriskt grepp på ett diametralt annorlunda sätt. "Hög våldsfrekvens" fungerar ofta som underlag för att framställa våld som ett socialt problem. Joel Best (1997; 1999) menar att en central aspekt av "offerideologin", dvs de allmänt accepterade föreställningarna om vad som kännetecknar offerskap, är att många personer är drabbade. Donileen Loseke (1999) menar att grupper, organisationer eller individer som har ett intresse av att försöka övertyga allmänheten om att en speciell omständighet är problematisk och behöver bekämpas flitigt åberopar "omfattande offerskap". Ett stort antal drabbade individer ger tyngd åt argumentationen. I de samtalsintervjuade männens berättelser blir våldets omfattning snarare ett tecken på att det *inte* är allvarligt, eller åtminstone inte något man har anledning att hetsa upp sig nämnvärt över.

Samtidigt som mannen i ovanstående intervjucitat genom en förstärkning dramatiserar de händelser han varit med om visar han att han har kunnat hantera dem. Tonfallet är lugnt och avspänt. Berättelsen präglas därför inte, vilket man annars hade kunnat tänka sig, av uppgivenhet. Istället för att sucka resignerat över att det inte var möjligt att i lugn och ro ägna sig åt skateboardåkning ges en saklig skildring av situationen: det var helt enkelt ”så det var”. Att försöka finna ett annat område där man ostört hade kunnat åka skateboard ser för övrigt inte ut att ha varit ett alternativ. Mannen och hans kamrater återvände gång på gång till den speciella platsen. Bilden som här förmedlas återger en individ som inte utan vidare ger vika för ”bråkmakare”. Samtidigt kan man omvänt se det som att mannen och hans kamrater gör intrång på gängets territorium, dvs åker skateboard i ”deras” bostadsområde, och därmed blir en ”bråkmakare” också han.

Relativt ofta försöker andra ungdomar under hot tilltvinga sig mobiltelefoner eller pengar, berättar en ung man som blivit rånad. Det sägs även vara vanligt att ungdomar försöker ”mucka gräl”. Oftast handlar det emellertid inte om några direkt allvarliga incidenter. För en icke initierad förbipasserande kan det låta mycket värre än vad det egentligen är, menar den unge mannen nedan. Att ”döda” någon bör exempelvis inte tolkas bokstavligt. Innebörden av detta uttryck är att man tänker ge en person stryk.

Exempel 3.2

I: speciellt i ((staden där I. bor)) så hotar ju alla alla
alltså det (.) det är just här så vet jag inte det (3)
((suckar)) alltså folk säger grejer fastän dom inte menar det
alltså som dom säger ”oh jag ska döda dig” men det är ju inte
döda det är slåss då å,
V: Så det vet man om då att?
I: Ja alltså vissa vet om det vissa vet inte om det men det
(.) jag tar ju inte det på allvar om nån säger ”oh jag ska
döda dig” utan då tror jag bara att han vill slåss mot mig.

Återigen ges en avdramatiserad bild av våld tillsammans med extremformuleringen ”alla”. I den stad där mannen bor ”så hotar ju alla alla” (rad 1). Det verkar alltså inte vara någonting märkvärdigt med det. Vidare menar mannen att om någon säger att han ska ”döda” honom tar han inte detta på allvar. Begreppet ”döda” kan i sig ses som en extremfallsformulering. På en eventuell skala bestående av olika våldshandlingar är ”döda” i själva verket det mest slutgiltiga. I beskrivningen ovan tonas innebörden emellertid ned. Att ”döda” betyder egentligen att ”slåss”. Genom användningen av ordet ”bara” (rad 9) förstärks också bilden av att slagsmål inte är någonting allvarligt. Till skillnad från mannen i exempel 3.1 suckar den här unge mannen då han berättar om våldet i vardagen och i tonfallet kan viss resignation urskiljas. Även om också han på ett sätt ser ut att ”acceptera” sakläget är det inte med en entydig axelryckning.

Det kan i samband med detta citat vara värt att notera hur mannen vid ett senare tillfälle under intervjun beskriver en del av de slagsmål som uppstår. Dessa

ser ut att vara allt annat än triviala. Ett slagsmål sägs kunna leda till att någon råkar riktigt illa ut. Detta beror på att slagsmål med ”enbart” knytnävarna inte längre är aktuella. Istället görs slagsmålen upp med hjälp av vapen. Dessutom berättar den unge mannen att vissa individer inte vet ”var gränsen går” utan fortsätter att slå även då offret ligger på marken. Här förstärks allvaret med hjälp av en bild som generellt betraktas som den orättvisaste tänkbara; att man slår någon som inte kan försvara sig. Det förstärks även genom formuleringen ”aldrig” (rad 4 i exemplet nedan). Att man använder vapen är inte bara vanligt utan allmänt vedertaget – det är *aldrig* någon som slåss med knytnävarna. Den inledningsvis nedtonade bilden av våldet blir i detta sammanhang mer dramatiserad. Vad som verkar uttryckas är att även om slagsmål är vanliga och inte speciellt allvarliga – så är de trots allt inte ofarliga.

Exempel 3.3

1. **I:** man ser då nån kille med alltså så (.) g- eller bli rånad
2. med (.) eller nåt bråk där man har kniv så vet man ju som att
3. ja (3) det är så ojämnt alltså slagsmålen å så (.) här i alla
4. fall runt centrum (.) det är aldrig nån som använder alltså
5. bara händer å (.) eller speciellt när man slåss också dom
6. slutar ju inte när alltså när nån ligger på marken eller så
7. utan dom bara fortsätter (.) alltså det är inga hämningar
8. alltså.

”Det förekommer ju hela tiden överallt”

Även om man kanske inte direkt förväntar sig att man ska bli utsatt för misshandel, hot eller rån blir man enligt männens skildringar inte förvånad när det inträffar. Våld framstår trots allt som en ganska självklar del av vardagen. En man berättar att ”då var det slagsmål minst en gång i veckan”. Detta uttalande avdramatiseras med ett skratt. En annan man säger att ”under den tiden var det liksom en rätt så vanlig grej liksom att ens kompisar […] blev rånade”. Förr eller senare kommer man enligt de intervjuade männen därför att hamna i en vålds- eller hotsituation. Det är inte ”om” det gäller utan ”när”. I exemplet nedan berättar en av männen att man givetvis ”blir förbannad” när man blir utsatt – men ”inte förvånad”.

Exempel 3.4

1. **I:** man blir ju klart liksom förbannad när det händer eller
2. så men man (.) man blir ju inte förvånad ”oj ska jag liksom
3. hamna i slagsmål nu?” liksom (.) inte som att ((skrattar))
4. du blir inte förvånad om nån hade blivit rånad eller
5. slagen eller så utan du blir mer sådär ”det var väl nån som
6. skulle bli” liksom så mycket räknar man ju med det (.) du
7. vet ju att det kommer att hända (.) sen om det händer en
8. själv det är lite osis,

Mannen säger med ett skratt att när man utsätts för brott är det knappast så att man tänker ”oj ska jag liksom hamna i slagsmål nu” (rad 2-3). Han menar att snarare än att bli förvånad om någon blir slagen eller rånad tänker man att ”det var det väl nån som skulle bli” (rad 5-6). Bilden visar att våld och hot är något vanligt förekommande som man har lärt sig att leva med. Att undvika våldet ser närmast ut att vara en omöjlighet. *Någon* kommer alltid att bli utsatt och *någon gång* blir det man själv som drabbas; ”du vet ju att det kommer att hända” (rad 6-7).

En annan ung man som blivit misshandlad uttrycker sig på ett liknande sätt när han säger att ”man kommer ju alltid att få stryk nån gång i sitt liv”. Medan den här mannens tonfall är sammanbitet och något irriterat utmärks citatet ovan av samma avspända tonläge som i exempel 3.1. I samtliga fall beskrivs maktlöshet: man kan inte undvika att utsättas för våld. I det ena fallet blir maktlösheten, genom mannens sammanbitna tonfall, mer påtaglig än i de båda andra där en eventuell vanmakt ”avfärdas” genom skratt och lugn samtalston.

Våld och hot framställs som en naturlig del av vardagen. Man är ”van vid” att personer genom hot försöker tillskansa sig pengar och mobiltelefoner. Oftast är det, som mannen i exemplet nedan uttrycker det, emellertid ”mest skitsnack” (rad 2-3) och ”man bryr sig liksom inte” (rad 6).

Exempel 3.5

I: man är ju ganska van man har ju aldrig gett dom några
pengar dom har ju aldrig fått några pengar det är ju mest
skitsnack liksom. […] man är ju ganska van vid (.) snacket
och vid hela den grejen så jag har ju aldrig upplevt det som
speciellt. […] Det förekommer ju hela tiden överallt så man
kände väl aldrig eller man bryr sig liksom inte det är inte
som det är ingen chock att det händer liksom man har ju sett
det hända man har varit nära att det ska hända en själv innan
å (.) man har ju liksom massvis med människor runt omkring
sig som pratar om att dom har gjort det också liksom.

Den här berättelsen innehåller flera förstärkande formuleringar. ”Massvis med” (rad 9) personer säger sig ha begått rån och rånöverfall ”förekommer ju hela tiden överallt” (rad 5). Extremfallsformuleringen ”hela tiden” får beteendet att framstå som rutinmässigt (Pomerantz, 1986). Att man blir hotad är ingenting konstigt eller ovanligt.

Återigen tonas våldets allvar ned genom att dess frekvens betonas. Medan det, som vi har sett, ibland görs genom att man talar om att ”alla” begår brott kan det som här alltså också göras genom att våldet inte sägs ha vare sig geografiska, rumsliga (”överallt”) eller tidsmässiga (”hela tiden”) begränsningar.

”Jag tror inte jag känner nån som det inte har hänt” – förstärkningar med nedskrivningar

Våldet framställs som en del av vardagen även i beskrivningar av andra personer som har utsatts för våld och hot. De unga männen talar om hur ofta deras vänner och bekanta har varit inblandade i våldssituationer. Ibland inleder de med extremfallsbeskrivningar men inte sällan mjukas framställningen upp allt eftersom. Männen använder i detta sammanhang ofta formuleringen ”de flesta”, dvs de flesta de känner har utsatts för brott. ”De flesta” och ”många” är svagare uttryck än extremformuleringen ”alla” men de påvisar likväl våldets höga frekvens (jfr Pomerantz, 1986).

När vännernas utsatthet för olika typer av brott beskrivs framträder normaliserande formuleringar upprepade gånger. En man säger inledningsvis att ”dom flesta” av hans vänner har viktimiserats även om våldsamheter inte uppstår ”varje helg”. Mannen ändrar sig emellertid ganska direkt och menar istället att ungefär hälften av dem (”fifty-fifty”) har utsatts för brott.

Exempel 3.6

```
1.  I: det händer ju inte sådär varje helg men (.) dom flesta man
2.  känner har nog råkat ut för (.) eller inte dom flesta men det
3.  är väl sådär fifty-fifty.
```

Samtidigt som antalet alltså ”skrivs ned” vidhålls bilden av att relativt många har drabbats. Derek Edwards (2000, s. 359) menar att extremformuleringar som omvandlas till svagare uttalanden ”indexing the speaker as resonable, taking account of empirical realities, not making excessive claims”. Dessutom, menar Edwards (ibid.), att den försvagade varianten av ett uttalande kan få samma generaliserande verkan som en extremformulering samtidigt som uttalandet är ”immune from easy rebuttal by countercases”.[46] Kenneth Holmqvist och Jana Holsánová (1996) framhåller att försvagningar i efterhand kan ses som en slags ursäkter som ges för att det som nyss yttrats eventuellt har varit för starkt. Genom att, som i citatet ovan, byta ut det starkare ”dom flesta” mot det svagare ”fifty-fifty” kan uttalandet behålla sin kraft samtidigt som man själv framstår som en pålitlig person vars påståenden är rimliga. Den unge mannen garderar sig via ett försvagat resonemang, han bibehåller sin trovärdighet och undviker därmed att ”förlora ansiktet” (jfr Goffman, 1967; 1994/1959). Om han hade vidhållit att ”de flesta” han känner någon gång utsatts för våld hade jag som samtalspartner erbjudits större utrymme för att ifrågasätta eller ställa andra typer av följdfrågor (jfr Suikkari, 2004, s. 87).

Uttrycket ”dom flesta” används även i nedanstående intervjuextrakt; ”Dom flesta man känner har ju blivit rånade eller fått s- stryk någång” säger den unge mannen (rad 1-2). Han understryker dessutom påståendet med en extremformu-

46 Edwards (2000) visar att extremformuleringar trots detta är långt mer vanliga än de mer nedtonade varianterna. Eftersom många extremformuleringar, i den speciella kontext de uttalas, uppfattas som annat än exakta beskrivningar (t ex som ironi) behöver de nämligen inte mildras.

lering: ”jag tror inte jag känner nån som det inte har hänt” (rad 4). Våld och hot förefaller därmed vara mycket vanligt förekommande. Först tar mannen till en ytterlighetsbeskrivning – han känner inte *någon* som *inte* utsatts – men sedan tonas berättelsen ned något genom att han framhåller att det ofta handlar om mindre allvarliga situationer (i ekonomiska mått mätt).

Exempel 3.7

```
1.   I: Dom flesta man känner har ju blivit rånade eller fått s-
2.   stryk någång känns det som nästan.
3.   V: Jaså?
4.   I: Jag tror inte jag känner nån som det inte har hänt.
5.   V: Oj då. ((förvånad))
6.   I: ((skrattar lite))
7.   V: Det är så pass vanligt?
8.   I: Ja ja ja det handlar ju om att de tar femton kronor liksom
9.   eller nåt liknande men det är ju ändå ändå ett hot om (.) hot
10.  om stryk alltid.
```

Det är då jag med förvåning i rösten säger ”oj då” (rad 5) och sedan frågar om det är ”så pass vanligt” (att man utsätts för våld) (rad 7) som den unge mannen förtydligar sakläget. Han klargör att det inte handlar om någon överdrift att alla han känner (förmodligen alla *kamrater*) har utsatts för brott. Allvaret skrivs förvisso ned genom att mannen framhåller att det handlar obetydliga summor (”femton kronor”, rad 8) men situationen framställs emellertid inte som helt oskyldig: rånen sker under ”hot om stryk alltid” (rad 9-10). Extremformuleringen ”alla” framstår som mindre exceptionell samtidigt som innebörden av det berättade bevaras. Den ansiktsbevarande ”strategin” är framgångsrik – tillförlitligheten i det berättade ökar.

*

Berättelserna i detta avsnitt har det gemensamt att de på olika sätt framställer våldssituationer som vanliga men inte särskilt allvarliga. Männen framstår som experter vilka, utifrån egna erfarenheter, beskriver hur våldet ser ut. I berättelserna åberopar de ibland, som beskrevs i stycket ovan, sin kunskap om andra personers utsatthet. ”Jag har ju en jäkla massa polare som har blivit nedslagna” och ”dom flesta har det väl hänt att nån har pryglat på nån annan så det är liksom ingenting” säger två andra samtalsintervjuade män. Förutom att bilden av våldets vardagliga karaktär blir tydlig blir männens ”expertkunskap” också underbyggd. De individer som de unga männen hänvisar till kan nämligen indirekt sägas fungera som ”vittnen” genom vilka framställningen av våld som ”vardagsmat” ytterligare bekräftas.

Det specifika våldet: egen utsatthet

I avsnitten ovan talar de unga männen i samtliga fall om hur våldet i deras vardag ser ut *rent allmänt*. I deras berättelser gestaltas våldet som någonting alla, överallt och hela tiden utövar och som man själv till sist utsätts för. Vad de däremot inte talar om i detta sammanhang är de specifika våldshändelser med anledning av vilka de (i första hand) kontaktats för intervju. När männen talar om dessa händelser ser bilden delvis annorlunda ut. Trots att våld i allmänhet beskrivs som vanligt förekommande och som något man är van vid framställs den specifika våldshändelsen som någonting utöver det vanliga. Hur de unga männen talar om den situation då de blev misshandlade eller rånade diskuteras i detta avsnitt.

I Åkerströms (2002) tidigare nämnda studie säger sig äldrevårdspersonal kunna hantera patienters aggressiva beteenden utan att bli direkt skärrade. På liknande sätt säger de unga männen sig kunna bemästra våldet i sin vardag (man är ”van”, man ”bryr sig inte”, det är ”inget allvarligt”). Nedtoningarna av våld tycks höra samman med en presentation av kompetens: man kan hantera våldet – åtminstone i vanliga fall. När männen talar om det tillfälle då de blev utsatta för brott används annorlunda termer. Det sägs ha skiljt sig från andra tillfällen då de kommit i kontakt med våld och hot. Berättelserna om brottet karaktäriseras av att våldssituationen framställs som ”annorlunda”. Till skillnad från de nedtonade beskrivningarna av våld i allmänhet ger männen i samband med skildringar av brottstillfället uttryck för förvåning. De framhåller också egen oskuld.

En annorlunda situation: förvåning och oskuld

Brottstillfället skildras som annorlunda jämfört med det mer ”vardagliga” våldet. Samtidigt som våld i allmänhet beskrivs som någonting man kan utsättas för var som helst och när som helst sägs alltså brottstillfället skilja sig från ett visst mönster. Situationen då männen blev utsatta för brott har enligt deras berättelser utmärkt sig på ett eller annat sätt. Det handlar om att det inte finns en förklarande eller ursäktande omständighet bakom våldet: vare sig man själv eller gärningsmannen har exempelvis varit onykter. Inte heller sägs våldet ha föregåtts av någon provokation från männens sida. En annan avvikelse som framhålls är att tidpunkten har varit ovanlig. Ibland betonas även att man har ”haft otur”.

I intervjucitat 3.8 framhåller en ung man som blivit rånad att vid alla rån han tidigare bevittnat, upplevt eller hört talas om har det varit ”fulla ungdomar inblandade” (rad 7). Situationen framställs som avvikande från det mer ”vardagliga” mönstret med tanke på att samtliga inblandade varit nyktra och på grund av att rånet skett en söndagskväll. Mannen framhåller att även om personen som begår rån inte alltid är onykter så är den som blir rånad ”alltid full” (rad 9). Eftersom

han själv emellertid inte varit onykter, men ändå blev rånad, var situationen annorlunda. Genom att använda extremformuleringen ”alltid” markeras tydligt att den speciella händelsen är ett undantag.

Exempel 3.8

I: Det kändes mer som ett (rånrån) när vi drabbades för det
var ingen alkohol det var ingen det var en söndagskväll det
var inte en lördags eller fredagskväll å alla var ju nyktra å
vid sina sinnens fulla bruk om man säger så ((skrattar till))
(.) så jag vet inte det var väl lite annorlunda för alla
andra rån jag har bevittnat eller upplevt eller hört om så
har det alltid varit fulla ungdomar (.) inblandade. (.)
Det kanske inte alltid är rånaren som är full men den som
blir rånad är i såna fall alltid full.

Huruvida man drabbas av brott ”på allvar” kan också handla om otur. I sådana skildringar beskrivs våldet ungefär som en olycka man råkar ut för. En man berättar, efter att ha tecknat en normaliserad bild av våld (se citat 3.1), att han vid ett tillfälle inte som i vanliga fall ”enbart” blev hotad och bortjagad från det specifika bostadsområde där han brukade åka skateboard. Istället hade mannen, som han uttrycker det i citatet nedan, oturen att blir rånad under vapenhot. Gärningsmannens knogjärn fungerar som ett tecken på att just det här angreppet skilde sig från ”vardagsvåldet”. ”Dom var lite så skämtsamma tänkte man i början”, säger mannen, ”men sen såg man dom här dom hade ett sånt stort knogjärn över handen (rad 5-7).”

Exempel 3.9

I: det hände mycket att man blev jagad å så men en gång så
blev det så blev jag utsatt >jag hade jävlig tur faktiskt<
[…] men en gång så hade vi otur då hade vi vi var vid ((plats
i staden)) så kom det ett gäng å spärrade in oss verkligen
(.) å du vet man tänkte ah dom va lite så skämtsamma tänkte
man i början men sen såg man dom här dom hade ett sånt stort
knogjärn över handen.

En situation som inledningsvis tolkats som vardaglig visade sig alltså vara annorlunda. Detta är ett återkommande tema i männens berättelser om brottstillfället. Ibland framhävs förvåning över det inträffade och i samtliga fall betonas på ett eller annat sätt egen oskuld.

En ung man som berättar om en misshandel en kväll i centrum säger att gärningsmännen tagit en kamrats keps ”helt utan anledning” (rad 3 nedan) och att han själv ”plötsligt” blev slagen. Brottet framställs som någonting oväntat och obefogat. Mannen säger att det han gjorde var att vända sig om och då fick han överraskande nog ett slag i ansiktet. Slaget var så oväntat att den unge mannen feltolkade händelsen: han trodde sig ha ”trillat eller snubblat (rad 6-7)”. Det var

inte förrän han upptäckte att det blödde som han insåg att han faktiskt hade blivit slagen (rad 8-9).

Exempel 3.10a

I: såeh: (.) stod en kompis lite längre ner på gatan (.) åeh:
prata i telefon å så kommer det två killar å så tog dom hans
keps å börja gå helt utan anledning såeh: så gick dom så
vände jag mig om så stod han å tittade mig i ögonen sådär fem
centimeter ifrån kanske åeh: sen helt plötsligt då så slår
han mig i ansiktet, […] Jag trodde först att jag hade trillat
eller snubblat >eller nåt sånt där< för jag såg inte riktigt
när han slog mig men sen så när det började blöda förstod man
ju att.

Tidigare har den här mannen gestaltat våldets vardagliga karaktär. I samband med att han skildrar det specifika fallet tillägger han att det vanligtvis ligger någonting speciellt till grund för våldet, t ex att man ”sagt nåt till nån” (rad 3 nedan). Mannen menar att då han blev misshandlad var omständigheterna annorlunda eftersom han blev utsatt för oprovocerat våld.

Exempel 3.10b

I: Det brukar ju alltid vara nånting mer i bilden liksom
(.) att man har eh:: (3) ja jag vet inte på nåt sätt liksom
sagt nåt till nån ellereh: nåt sånt, […] det hade ju varit en
sak om jag hade liksom förtjänat det,

Genom uttrycket ”det hade ju varit en sak om jag hade liksom förtjänat det” (rad 3-4) kan eget ansvar för det inträffade avskrivas. Mannen menar att han inte har provocerat gärningsmannen. Samtidigt säger han sig ha kunnat ta följderna *om* så hade varit fallet, dvs om han hade varit provocerande (”sagt nåt till nån”). Då är det också möjligt att han, som han själv uttrycker det, hade ”förtjänat det”. Gärningsmannen sägs ha slagit den unge mannen helt utan anledning då han stod och väntade på en kamrat som ringde ett telefonsamtal (se citat 3.10a). Genom att beskriva situationen på detta sätt, dvs genom att sätta själva misshandeln i ett sammanhang, görs det mer tydligt att mannen själv inte varit inblandad. Därmed betonas den egna oskulden och respektabiliteten.

Nedanstående intervjucitat är ett annat exempel på hur detta kan göras. Jag väljer här av anonymitetskäl att inte återge inledningen till berättelsen. Så mycket kan dock sägas att berättelsen för tankarna till den klassiska sagan *Rödluvan och vargen* både i sitt innehåll och i sin framtoning. Att den unge mannen och hans kamrater varit ute i ett hederligt ärende kan svårligen ifrågasättas: de har i gott syfte bistått en annan individ. Dessutom har de faktiskt också, som framgår av följande textavsnitt, inledningsvis gjort gärningsmännen en tjänst.

Exempel 3.11

I: och på denna vägen så kommer det två killar cyklande (.)
å eftersom vi känner alla på ((stadsdel)) i princip mer
eller mindre så tittar vi väl vilka det är (.) men känner
inte igen dom å går vidare å sen så ser vi att dom kommer
efter (.) ((harklar sig)) så vi ska öppn- så tänker vi att
dom ska också in i samma trapp å det är ju efter klockan är
ju tio ungefär nåt sånt jag vet inte (.) tio elva å då är
det låst i porten så vi tänker vi öppnar för dom också (.)
sen när vi öppnar dörren så s- stänger dom igen dörren […]
((harklar sig)) så vi är instängda där å dom här två
killarna, […] så säger dom att vi ska ge oss (.) ge dom
pengarna å mobiltelefonerna å sånt,

En annan berättelse i vilken viss förvåning och egen oskuld framhålls är nedanstående. Här skildrar den intervjuade mannen hur han och hans kamrater, då de blev rånade, sett en annan ung man promenera på motsatt sida av vägen. Först, berättar han, reagerade de inte nämnvärt över detta men när mannen började närma sig dem och de märkte att han betedde sig konstigt förstod de att allt inte stod rätt till. Det var emellertid inte förrän mannen började fråga efter mobiltelefoner och pengar som den unge mannen och hans vänner ”insåg […] att han försöker att råna oss” (rad 13-14). I berättelsen stegras dramatiken. Den sedermera gärningsmannen beskrivs först som en person på andra sidan gatan, sedan som en drogpåverkad individ som närmat sig den unge mannen och hans kamrater och slutligen, när de till sist insåg ”fakta”, som en rånare.

Berättelsen ger inte något utrymme för att ifrågasätta mannens oskuld, dvs man kan svårligen tala om delaktighet eller provokation från hans sida. Att vänta på bussen kan inte annat än att räknas som en fullt acceptabel och respektabel aktivitet (jfr Christie, 1986). Dessutom menar den unge mannen att rånaren ställt konstiga frågor, att han t ex undrat om *de* var ute efter att slå *honom*. Detta tillbakavisas med orden ”nä vi- vi står bara här å ska vänta på alltså vi väntar på bussen” (rad 10-12). På så sätt förtydligas det faktum att kamraterna enbart befunnit sig på platsen av fredliga, legitima skäl och att de inte ville ha någonting med gärningsmannen att göra.

Exempel 3.12

I: vi står där och väntar på bussen och över alltså mitt
emot oss på andra sidan gatan ser vi typ (.) en person komma
emot oss å så vi tänker liksom […] först tänker vi liksom
inte så mycket på det men sen ser vi att han börjar gå emot
oss å vi titt- alltså vi reagerar ju lite liksom å undrar
vad han vill och sen då när han kommer fram till oss så typ
märker vi typ att han är påtänd av nån sorts drog jag vet
inte vad det är för drog men han liksom hans hans beteende
är väldigt konstigt då typ han frågar liksom först massa
frågor om vi ska slå honom å så vidare å vi bara säger ”nä
vi- vi står bara här å ska vänta på alltså vi väntar på
bussen” och sen typ efter ett tag börjar han liksom fråga

13. om vi har pengar å mobiler å så vidare å då liksom insåg vi
14. nog att han försöker att råna oss,

Någonting som, vid sidan om provokation, framhålls som en del av det ”normala” förloppet vid våldssituationer är alkoholpåverkan. Ruset kan ses som ett undantagstillstånd då man får räkna med, eller t o m kan förvänta sig att dramatiska händelser, det extraordinära, inträffar. I exempel 3.8 kunde vi se hur en ung man betonar såväl sin egen som gärningsmannens nykterhet. Att ingen varit alkoholpåverkad blir i mannens berättelse, beträffande hur våldsinteraktionen enligt hans erfarenhet brukar gå till, ett tecken på att situationen var ovanlig. Samtidigt fungerar beskrivningen som ett sätt att påvisa sin egen oskuld. Mannen ger i berättelsen en bild av sig själv som icke klandervärd. Han hade inte druckit, en aspekt som kan sägas vara positiv då det gäller eventuellt tillerkännande av offerstatus (Christie, 1986). Den unge mannen berättar också att då han rånades var situationen annorlunda jämfört med tidigare våldserfarenheter. Även om en av de tre gärningsmännen stämt överens med ”mönstret” för hur det enligt mannen brukar se ut (”oftast utländska killar”, rad 2 nedan) så gjorde inte deras *beteende* det. Männen rånades nämligen, utan provokation, av helt nyktra gärningsmän.

Exempel 3.13

1. **I:** man har ju varit ute mycket på kvällar å sånt å det kommer
2. fram liksom (.) oftast utländska killar å ska försöka råna å
3. en av dom här var också utländsk. […] Det här var ju lite
4. seriösare eftersom dom (.) helt oprovocerat å helt nyktra
5. gick fram å skulle råna oss så det var väl det som var
6. skillnaden.

Till skillnad från uppfattningen om att alkohol är en komponent som på något sätt brukar vara inblandad vid ”vardagsvåld” utgör (andra) droger ett tecken på större allvar – och på att situationen varit annorlunda. ”Gärningsmannen var påtänd av droger”, säger en man, ”så han […] hade liksom inte så stor kontroll över situationen alltså så (när) han hade kniven uppe å så vidare så man visste ju inte alltså vad han skulle göra.” I det här fallet kopplas drogpåverkan samman med oberäknelighet. Gärningsmannens syfte med knivhotet blir mer ovisst och brottets allvar större.

Att ha blivit rånad eller misshandlad på en plats där det vanligtvis inte sker några våldsaktiviteter ger också en signal om det extraordinära i brottssituationen. En av männen uttrycker det på följande sätt: ”det är väl större chans att det förekommer sånt där ((stadsdel)) liksom, där det rör sig lite mer kriminella ungdomar än vad det gör i ”G” och ”N” ((stadsdelar)) och dom här områdena.” I vissa stadsdelar blir våldet således ett mer ”naturligt” inslag än i andra.

*

Brottet skildras alltså på ett annorlunda sätt än när man talar om våld i allmänhet. Det speciella våldet ingår inte i en ”förväntad” våldskontext (där provokation och onykterhet men inte drogpåverkan ingår). Den förvåning över förloppet som ibland uttrycks kan i sig betraktas som ett sätt att visa sin oskuld. Man har inte kunnat ”förvänta” sig att bli utsatt, man har inte ”gjort något”. Dessutom betonas på olika sätt den egna respektabiliteten (i termer av att man varit nykter och inte provocerande).

Att framhålla egen oskuld kan betraktas som ett sätt att visa sin offerstatus. Även om man säger sig ”vara van” vid våld då det ingår som en del i vardagen behöver det inte innebära att det specifika brottstillfället varit ”vardagligt”. I särskiljandet av vanligt och specifikt våld visar männen hur de kan hantera ”vardagsvåld” samtidigt som de, genom förvåning och framhållande av oskuld, påvisar sin offerstatus i den speciella situationen.

Inga dramatiska framställningar av skador

I berättelser om utsatthet för brott kan man på olika sätt skildra våldsdramatik, t ex genom att framhålla fysiska skador. Emerson (1996) visar, i den fallstudie som tidigare omnämnts, att tydliga fysiska skador skapar gynnsammare förutsättningar för att få ansökan om besöksförbud beviljad. Beskrivningar av våldets synliga konsekvenser dokumenteras i syfte att kunna påvisa situationens allvar. ”Märken på halsen” blir, enligt Emerson, exempelvis ett tyngre argument än beskrivningen ”fick ont” i en ansökan om besöksförbud. Att detaljerat redogöra för kroppsskador är allmänt förfarande även i domstolar (se Sarat, 1993). Det handlar om att med hjälp av skadebeskrivningar fastställa offerskap. Skildringar av personskador, där sår och blod framhålls, finner man också ofta i nyhetsrapportering kring brott.[47]

I de samtalsintervjuade männens berättelser finner man inga dramatiska och målande beskrivningar av vilka skador man ådragit sig. När fysiska skador överhuvudtaget nämns görs detta på ett nedtonat och kortfattat sätt. I vissa fall är det ganska självklart att skador inte påtalas. De män som har rånats utan att gärningsmannen använt fysiskt våld har helt enkelt inte fått några kroppsliga men. De män som har

47 ”41-åringen kastade en tavla i huvudet på sin sambo så att blodet skvätte (*Hallands Nyheter* 2004-06-24).” ”Hela ansiktet var blodigt när han fördes bort i ambulansen. Han hade sår i huvudet och var skadad i axeln, säger vittnet (*Aftonbladet* 2004-12-02).” ”Hon var blodig på fötterna och hade blåmärken både på händer och ben (*Aftonbladet* 2004-12-16).” ”Kvinnan gick blödande till polisstationen för att göra anmälan, men nådde inte riktigt fram. Utanför polisstationens dörr segnade hon ner, medan blodet rann från såret i nacken (*Nerikes Allehanda* 2004-11-13).”

blivit misshandlade understryker emellertid inte heller sina skador. En ung man, som precis berättat att han fått ”ett slag i ansiktet”, uttrycker sig som följer;

Exempel 3.14

```
1.   I: jag trillade omkull å fick cykeln på mig å börja blöda
2.   lite å (.) jag vet inte ja: (.) fick väl nån tand blev sned
3.   så fick lite sår på läppen å näsan ( ) blev sned också
4.   så (.) det var det,
5.   V: […] Fick du komma in till polisen å (.) å ta bilder på
6.   skadorna å så?
7.   I: Ja ja det gjorde dom på sjukhuset sen,
8.   V: Ja.
9.   I: för näsan blev ju konstig så den, jag fick ju dit å
10.  kolla (.) så tog dom ju fotон där.
```

Mannen säger att han trillade och inte att han, exempelvis, ”blev nedslagen”. Han talar också om att det blödde ”lite”, att han fick ”lite” sår på läppen, att ”nån tand blev sned” och att ”näsan ( ) blev sned” (rad 2-3) och ”konstig” (rad 9). Man kan tänka sig många långt mer affektbetonade och dramatiserade beskrivningar av skadorna och hur de tillfogats. En ”sned ”och ”konstig” näsa tyder på att det har handlat om relativt grovt våld. Detta påtalas dock inte. Beskrivningen av skadorna avslutas med orden ”så (.) det var det” (rad 4), något som implicerar att det ”inte var mer med det”.

Att det är gärningsmannen som tillfogat mannen skadorna är givet men outtalat i den här berättelsen. Bilden som målas är mer den av en man som *skadat sig* än av en man som blivit misshandlad. Den egna personen lyfts fram medan gärningsmannen tvingas inta en mindre betydande roll – trots att det förstås är han som tillfogat den unge mannen skadorna. Mannen säger att näsan *blev* ”sned” och *blev* ”konstig”. Det förefaller som om skadorna uppkommit av sig själva, dvs utan en ansvarig gärningsman. Gärningsmannen fråntas genom denna typ av passivform agens (jfr Trew, 1979; O’Connor, 2000): följderna av dennes handling nämns utan att de kopplas samman med honom som specifik aktör.[48]

På ett liknande sätt beskriver en annan man, som blivit misshandlad med en glasflaska, hur han *fått* ”en flaska i huvudet” (rad 1 nedan) istället för t ex ”han slog mig med en flaska i huvudet”.

Exempel 3.15a

```
1.   I: Så fick man en flaska i huvudet, […] Det blödde ju ganska
2.   kraftigt ureh: ögonbrynet. […] Mm. Fast vi fick tag på en
3.   ambulans och åkte iväg. […] Men det var ganska lugnt ändå
4.   >vad heter det bara jag kom på ambulansen< så dom ja (.) dom
5.   sa att ”det är inte så farligt, det fixar sig” å dittan å
6.   dattan, ”det kommer inte att bli några större ärr”.
```

48 För mer diskussion kring hur gärningsmännen fråntas agens se nästa kapitel.

Inledningsvis skildras skador: mannen berättar att det blött ganska kraftigt ur ögonbrynet. Beskrivningen utvecklas emellertid inte utan istället säger mannen att ”det var ganska lugnt ändå” (rad 3) och refererar sedan till ambulanspersonalen då han säger att det inte var ”så farligt”, att det skulle ordna sig och att det inte skulle bli ”några större ärr” (rad 5-6). Detta är alltså *andra* personers ord. Hur den unge mannen själv säger sig ha uppfattat skadorna beskrivs inte. Även en annan mindre nedtonad uppfattning än ambulanspersonalens kommenteras. Detta sker också genom hänvisning till vad andra, i detta fall mannens vänner, sagt. Dessa tyckte att ”det såg ganska brutalt ut” (rad 4, exempel 3.15b). Mannens personliga inställning till våldets eventuella brutalitet skildras emellertid inte.

Exempel 3.15b

1. **I:** Vad heter det då när vi vänta på ambulansen då kom det
2. ju fram ett gäng polare,
3. **V:** Jaha?
4. **I:** å dom tyckte att det såg ganska brutalt ut.

Holsánová (1998; jfr Adelswärd et al., 2002; Holmqvist och Holsánová, 1996) menar att då man hänvisar till andra personers utsagor skapar man distans till sig själv samtidigt som man indirekt positionerar sig i enlighet med den bild som beskrivs. Man ger en beskrivning vars riktighet man själv inte behöver svara för eftersom man så att säga talar med någon annans mun. Denna typ av citering används exempelvis i samtal om känsliga ämnen, t ex vid kritik av invandrare (jfr Holsánová, 1998).

Det intressanta i föregående citat är att två olika framställningar av våldets konsekvenser återges. Å ena sidan citeras ambulanspersonalen: ”det är inte så farligt, det fixar sig” (exempel 3.15a, rad 5), å andra sidan hänvisar mannen till vännernas kommentar; att det såg ”ganska brutalt ut” (exempel 3.15b, rad 4). Det är emellertid svårt att tänka sig att ambulanspersonalen skulle ha kunnat yttra sig på något annat sätt än de gjort, t ex att som mannens vänner tala om ”brutalitet”. I egenskap av sjukvårdare bör de tala lugnande med en person som blivit misshandlad. Man kan därför tänka sig att mannen snarare ger sin egen uppfattning om våldets konsekvenser då han hänvisar till sina kamraters beskrivning. Samtidigt är det dock kamraterna och inte mannen själv som får ansvara för framställningens riktighet.

Sammanfattande kommentar

I framställningen av ett fenomen vilket man önskar lyfta fram som ett socialt problem (t ex kvinnomisshandel, fattigdom etc) används ofta påståenden som visar

att fenomenet är vanligt, utbrett etc (Best, 1997; 1999; Loseke, 1999). I de unga männens beskrivningar blir förhållandet snarast det omvända. Via förstärkande skildringar av frekvens tonas våldets allvar ned. Våldet framställs som en del av vardagen: det normaliseras.

Då man talar om brottstillfället skildras våldet emellertid som överraskande. Situationen beskrivs som annorlunda och förvåning uttrycks. Själva brottstillfället separeras alltså från våld i allmänhet. I beskrivningarna av brottet framställs våld som någonting utifrån kommande. Det har varit utanför männens direkta kontroll. Situationen har varit speciell, man har inte kunnat förutse våldet.

Genom särskiljandet kan männen ge en bild av att våldsamheter är något som man är van vid och som man kan hantera samtidigt som offerstatus vid det specifika brottstillfället betonas. Våld i vardagen har i berättelserna ingenting med offerskap att göra. Männen beskriver sig inte som offer för det frekventa våldet trots att det skildras som mer eller mindre ofrånkomligt. Man hade annars kunnat tänka sig att våldets spridning ger upphov till en känsla av vanmakt, en känsla som återberättad skulle kunna erbjuda en solid grund för att framställa sig som offer. Sådana skildringar ges dock inte. Männen berättar inte att de känner sig hindrade (att exempelvis gå ut och roa sig) av våld.[49] Visserligen kan de ibland bli irriterade över våldsamheterna. En ung man menar t ex att ”så man sitter å pluggar måndag fredag å sen så ska man gå ut på lördan jag menar va fan när man väl är ute så den dan man är ute vill man inte ha problem menar jag då vill man ju ha kul ju”. Men det görs ingen stor sak av detta i framställningarna. En känsla av maktlöshet kan sägas framträda via paralingvistiska drag som suckar och ett resignerat tonfall (se exempel 3.2) men oftast berättar de unga männen om det allmänna våldet med ett neutralt eller t o m uppsluppet tonfall. De beskriver sig alltså inte uttryckligen, dvs via *ord*, som maktlösa.

Inte heller framstår männen som underlägsna gärningsmännen. Förövarnas aktivitet betonas inte och ibland verkar det t o m som om de skador männen tillfogats har uppkommit av sig själva. Gärningsmännen fråntas på så sätt övermakt. Skadorna beskrivs inte heller i några dramatiska termer. Skildringar av maktlöshet och lidande påträffas inte i skildringarna. På olika sätt betonar männen sin oskuld vid det specifika brottstillfället men de pekar samtidigt på egen aktivitet och handlingskraft när det handlar om att hantera våld i allmänhet. Man kan säga att männen opponerar sig mot offerskapets negativa konnotationer genom att särskilja det speciella brottet från vardagsvåldet. Utsattheten blir sålunda temporär. Genom framställningar av egen oskuld och respektabilitet framhävs offerstatus vid det särskilda brottet. Men männen beskriver sig inte som offer för våld som det ser ut ”i allmänhet”. I nästa kapitel kommer diskussionen kring skildringar av offerskap och offerstatus att utvecklas.

---

49 Trots detta talar de unga männen om platser på vilka de inte gärna vistas på grund av risken för att utsättas för brott. Detta kan i sig ses som att männens offentliga rörelsefrihet faktiskt *är* begränsad. Angående temat ”platser man undviker”, se kapitlet ”Känslor”.

KAPITEL 4

Inga entydiga offer

Erving Goffman (1959/1994) menar att i möten mellan individer strävar de involverade efter att, till de andra, förmedla ett önskat intryck gällande den egna personen. Individen kan, genom sättet att definiera situationen, göra anspråk på att vara en viss ”typ av” person. Genom att lyfta fram vissa fakta, och dölja andra, kan den uppfattning som andra personer antas bilda sig om individen ifråga i förväg kontrolleras. En fördelaktig jagbild kan på så sätt åstadkommas. För att skydda projiceringen av jagbilden kan individen använda olika taktiska metoder eller ”försvarsåtgärder” i förhållande till omgivningens bemötande (ibid., s. 21).

Goffman (1959/1994) menar även att samhällets officiellt sanktionerade värden tenderar att införlivas i individens framträdande. För att leva upp till de förväntningar som finns på en person eller en grupp av ett visst ”slag” måste handlingar som riskerar att gå emot normerna avstyras. ”För att *vara* [kursiv i orig.] en viss individ räcker det alltså inte enbart med att man besitter de erforderliga attributen utan man måste också upprätthålla de normer för uppförande och uppträdande som ens sociala grupp förbinder med dem (ibid., s. 71).”

Som intervjuare kan jag hävda att de samtalsintervjuade unga männen tillhör dels kategorin ”unga män”, dels kategorin ”brottsoffer”. Vid en sådan kategorisering utgår jag från de intervjuades ålder, kön och erfarenheter av att ha blivit utsatta för rån eller misshandel. Det är dock tydligt att det faktum att man utsatts för ett brott inte nödvändigtvis innebär att man betraktar sig som ett ”offer”. I detta kapitel har jag för avsikt att diskutera hur männen själva förhåller sig till kategorin ”brottsoffer”, dvs hur de väljer att positionera sig i sina berättelser om brottet. Sätt att definiera brottsituationen, betoning av specifika fakta och användning av försvarsåtgärder blir här centrala aspekter.

I föregående kapitel beskrevs hur de unga männen betonar oskuld, dvs hur de framhåller att de inte varit provocerande i brottsituationen. I det här kapitlet kommer vi att se att detta emellertid inte innebär att man presenterar sig som en passiv mottagare av våld. Tvärtom framställer männen sig själva som aktörer.

Att positionera sig som aktör i berättelser om brottet

En ung man som beskriver omständigheterna kring den misshandel han blivit utsatt för använder sig av orden ”så det var då själva slagsmålet satte igång”. Ordet ”slagsmål” implicerar delaktighet. I bilden av ett slagsmål är två eller flera individer involverade. I ett slagsmål är ingen – eller båda – offer. När mannen talar om ”slagsmål” är det inte svårt att föreställa sig att han beskriver en händelse där båda parter i någon mån är delaktiga i utövandet av våld – att det med andra ord handlat om en brutal uppgörelse. Fallet är nu inte så enkelt. Citatet är hämtat ur en längre berättelse i vilken offret, dvs mannen själv, tydligt skiljs från gärningsmannen samtidigt som båda gestaltas som aktörer. Jag väljer här att hämta ett ganska långt utdrag från intervjun.[50]

Exempel 4.1

I: Jag ville inte ha p- trubbel för jag visste att han ville ha problem ju (.) det ser man på han (.) så han såg väldigt så (.) ja upp- han såg väldigt arg ut, […] så började det å sätta igång bråk då (.) så ställde han en massa frågor då om att varför jag hade varit kaxig mot hans kompis å sånt å så ville han inte ange vilken kompis det var, […] så sa jag ”vadå varit kaxig” >jag måste ju först veta vilken kompis det var så höll han på hela tiden så sa han< jag ska d- jag ska inte vara kaxig mer (.) så sa jag då ”ja det har inte du med å göra” å sånt >eftersom han frågade vem jag var kaxig mot å sånt< (.) åeh: ja det s- alltså vi pratade rätt länge å han hotade mig hela tiden å s- blev mer å mer arg hela tiden å sa att jag skulle dö å sånt å skrek mer högt, […] så det var då själva slagsmålet satte igång å så slog han till mig då (.) i huvudet ett knytnävsslag såeh: (.) ja å sen så gick jag emot honom å sen så höll vi varandra så sen så (.) drog han min rock över huvudet så jag inte skulle se han så knäade han mig två gånger (.) sen efter det så blev det lite avstånd mellan oss sen såeh: […] ja å sen så efter det såeh: vill- s- såeh: blev det avstånd mellan oss så sa jag >så blev han skitarg då< så sa jag ”va fan vill du?” å så gick jag emot honom å då drog han upp en f- en liten butterflykniv alltså en fickkniv då (.) ungefär tio centimeter stor åeh: det var inte värt å gå på honom då alltså det var int- jag ville inte riskera nåt (.) så att jag bara gjorde >sprang därifrån< ((drar ett djupt andetag)) samtidigt som jag springer därifrån så har jag då min väska å min rock liggandes på marken för jag t- drog ju av dom för jag ville kunna röra mig fritt ju […] ocheh: dataväskan blev då snodd (.) när han går,

Utan att mannen säger sig ha slagit eller hotat gärningsmannen påvisar han sin egen aktivitet vid brottstillfället. Det är om aktivitet i betydelsen självförsvar, inte

50 Intervjucitaten i detta och nästföljande avsnitt är hämtade ur de berättelser som följt då de unga männen blivit ombedda att ”berätta om brottet”.

någon form av provokation, berättelsen handlar. Även om den unge mannen inte använder *ordet* självförsvar beskriver han inledningsvis ett kommunikativt sådant. Han berättar hur han försvarat sig mot en falsk anklagelse; att han skulle ha ”varit kaxig mot” en kamrat till gärningsmannen (rad 5-8). Senare beskrivs även ett mer fysiskt (och offensivt) självförsvar: en förberedelse till motattack: ”så gick jag emot honom” (rad 15-16).

Uttryck som ”det” började sätta igång bråk eller ”slagsmålet” satte igång (rad 3-4 och 13-14) präglas av vaghet och ger intryck av att slagsmålet plötsligt uppstod – utan att någon varit initiativtagare till det. Samtidigt framgår det ändå tydligt vem som tog initiativet: det var gärningsmannen. Gärningsmannen ville ”ha problem” (rad 2) och det var också gärningsmannen som uttalade dödshot (rad 13). På rad 14 säger den unge mannen dessutom att ”å så slog han till mig då”, något som *kan* tolkas som att gärningsmannen utdelade det första slaget. Detta poängteras dock inte.

Händelserna efter att slagsmålet väl ”satt igång” skildras med större detaljrikedom. Vi får veta både hur mannen själv agerat och vad gärningsmannen gjort. Den ene framstår här inte som mer aktiv än den andre. Det handlar dock om olika typer av aktivitet. Gärningsmannen har attackerat den unge mannen som i sin tur gått emot denne och frågat ”va fan vill du?” (rad 21), en direkt offensiv mothandling. Då gärningsmannen tog fram en kniv ansåg den unge mannen inte det vara ”värt å gå på” honom, han inte ville ”riskera nåt” utan ”sprang därifrån” (rad 23-25). Här ges inget intryck av att gärningsmannen jagar iväg sitt offer. Vad som beskrivs är ett rationellt val i en trängd situation: istället för att riskera att bli mer misshandlad/förlora slagsmålet beslutar mannen sig för att avsluta det.

Lite senare under intervjusamtalet blir denna episod åter aktuell. Mannen framhåller då att han ”inte kände för å gå på” gärningsmannen och att ”även om jag kanske hade haft tur å undvikit kniven å fått bort den från handen så (.) kändes det inte lönt”. Återigen markeras det rationella valet och handlingskraften: mannen säger sig inte ha känt för att gå till motattack, han tyckte inte att det kändes lönt. Tonen är avspänd. Beslutet, som inte dramatiseras, sägs ha varit hans eget.

Vidare skildras hur gärningsmannen dragit rocken över huvudet på den unge mannen för att hindra honom från att se och hur det var då han blev knäad, dvs när han tillfälligt hade förlorat kontrollen. Gärningsmannen drog under tiden kniv och den unge mannen valde därför att lämna platsen. Mannen i samtalsintervjun beskriver inte en överlägsen, aktiv gärningsman och ett underlägset, passivt offer. Istället återger han deras olika villkor i situationen. Den egna aktiviteten och handlingskraften framhävs genom att mannen berättar om hur han lagt ifrån sig sina tillhörigheter i syfte att kunna ”röra sig fritt” (rad 28-29), något som ger en antydan om beredskap till delaktighet i slagsmålet. Samtidigt kritiseras gärningsmannen på ett ganska subtilt sätt. Medan den intervjuade mannen lägger ifrån sig sina tillhörigheter för att bättre kunna bemöta gärningsmannens aggres-

sivitet drar denne kniv och stjäl sedan mannens tillhörigheter. Beskrivningen gör att den unge mannen framstår som rakryggad – gärningsmannen som ohederlig.

Vårt brottsoffer presenterar sig som en rationell, rakryggad, aktiv och handlande individ. Han talar om ”slagsmål” samtidigt som han markerar sin egen oskuld. Han säger sig inte ha tagit initiativ till ”bråket” men han beskriver sig inte heller som ståendes passiv inför gärningsmannens aggressivitet.

Patricia O’Connor (2000) har studerat hur gärningsmän talar om sina brottsliga handlingar. Hon betonar att språket inte enbart används i syfte att beskriva och rapportera specifika situationer. Det används också för att kommentera och försöka förstå sättet på vilket man handlat i dessa situationer. När man talar om sina handlingar avslöjar man samtidigt hur man förhåller sig till dessa och därmed också hur man betraktar sig själv. O’Connor menar att när de gärningsmän hon intervjuat beskriver sitt eget agerande i brottsituationen tar de i olika hög grad ansvar för sina handlingar.

> In response to a query about why he is in prison, a person could have responded, ”I murdered a man,” but instead responded, ”I caught a murder charge.” Such discourse is a cue into a speaker’s positioning toward his responsibility for his own past actions (O’Connor, 2000, s. 39).

Genom att uttrycka sig i termer av ”I murdered a man” blir gärningsmannens aktivitet och ansvar mer påtagligt än om han säger ”I caught a murder charge”, menar O’Connor. I det andra uttrycket framhävs gärningsmannen inte som aktör (hans ”agentive act”) utan som ”acted upon”, dvs rättsystemet framställs som aktör (ibid., s. 40). Utöver graden av erkänt ansvar skildrar gärningsmannen, via sin berättelse, sig själv i nuet – han konstruerar ett (nuvarande) ”jag”. Berättelsen är därför inte enbart till för den som lyssnar. Den är samtidigt till för berättaren. Den som berättar ger form åt en identitet inför lyssnaren men också inför sig själv. (O’Connor, 2000; jfr Riessman, 2001a; 2001b)

När gärningsmännen framhäver sin egen aktivitet (agency) vid brottet påvisar de, enligt O’Connor (2000), sitt personliga och moraliska ansvar och gestaltar en specifik identitet. När de unga männen i mina samtalsintervjuer framställer sig som aktörer förmedlar också de en speciell uppfattning om sig själva. Även i detta sammanhang kan man tala om ansvar, dock på ett lite annorlunda sätt. I gärningsmännens fall innebär ansvaret att erkänna sig skyldig till brott, dvs att man tar personligt ansvar för sina handlingar. I de intervjuade männens berättelser ligger det egna ansvaret snarare i att agera, dvs att visa att man inte stått passiv inför gärningsmannen utan att man försvarat sig själv och andra.

Genom att tala om ”slagsmål” och om att man ”gått emot” gärningsmannen finns det en viss risk att man blir ifrågasatt i termer av skuld – har man så att säga någon del i sin egen misshandel? I intervjuutdrag 4.1 framstår detta emellertid inte som någonting problematiskt. Kanske är det viktigare att framställa sig som handlingskraftig än att riskera att bli sedd som medansvarig. Dessutom markeras

den egna hederligheten gentemot gärningsmannens ohederlighet. Den personliga aktiviteten framhålls utifrån ett självförsvarsperspektiv. Gärningsmannens aktivitet beskrivs i termer av dödshot och våld. Det handlar inte om att man genomgående beskriver sig själv som vad O'Connor (2000, s. 39) kallar "the doer of the act" utan om att båda agerar. Skillnaden är att gärningsmannens agerande är kopplat till en direkt fråga om skuld (attack) – den unge mannens till försvar (motattack).

Gärningsmännen i O'Connors studie (ibid., s. 40) beskriver ibland hur brottet varit någonting de "ended up doing", vilket kan översättas med att "det bara blev så". Här handlar det om skenbar passivitet ("quasi-passivity"). Gärningsmännen tar inte ansvar för brottet fullt ut. Detta kan jämföras med den tidigare citerade unge mannens sätt att tala om att "bråket satte igång" och att "slagsmålet började". Själva slagsmålet eller bråket framstår här som den egentliga aktören (jfr med framställningar av skador i föregående kapitel). Vare sig gärningsmannens eller mannens egen aktivitet framhålls. Här är det intressanta inte hur "slagsmålet" egentligen uppstått utan hur den unge mannen väljer att framställa detta. Jonathan Potter (2000, s. 118; s. 166-9) menar att det kan vara svårare att underminera vaga beskrivningar än mer detaljerade återgivningar. Vaghet i tal kan alltså vara fördelaktigt på så sätt att det erbjuder färre öppningar för ifrågasättande. Man kan tänka sig att om den unge mannen hade beskrivit sig själv som den drivande kraften bakom våldet hade självförsvarsaspekten kunnat ifrågasättas. Om han uttryckligen istället för implicit hade framhållit gärningsmannen som initiativtagare hade självförsvarsaspekten tvärtom blivit ännu tydligare. Då hade han emellertid samtidigt tillerkänt gärningsmannen större dominans. Genom att som nu fokusera på slagsmålet som aktör betonar mannen varken sin egen eller gärningsmannens aktivitet. Implicit säger han att gärningsmannen inledde slagsmålet men han påtalar inte explicit mannens agens. Därmed kan ett intryck av att ha varit aktiv – men inte pådrivande – förmedlas.

Bilden av en motvillig aktör

Ibland framställer sig männen som motvilliga aktörer, åtminstone om man talar i termer av direkt fysisk aktivitet. I sådana berättelser läggs tonvikten vid ett inledande kommunikativt självförsvar medan fysiskt självförsvar beskrivs som någonting man till sist varit tvungen att ta till. Till skillnad från berättelsen i föregående avsnitt, som också innehåller en beskrivning av inledande kommunikativt självförsvar, ges ett större utrymme åt gärningsmannen som aktör. Under större delen av dessa berättelser framstår de unga männen som fysiskt passiva. Mot slutet av

berättelserna, när männen kan sägas beskriva hur de ”fått nog av” gärningsmännens våldshandlingar, markeras emellertid hur de valt att gå till mottattack.

I följande berättelse har en ung man blivit misshandlad efter flera försök att tala gärningsmännen tillrätta. Han betonar att förövarna tagit initiativ till våldet och talar också om vilken typ av våld de utövat.

Exempel 4.2

I: Det var så här att vi hade fest hemma hos en kompis (.)
till mig åeh: (.) festen rullade väl på å efter ett tag så
kom det några objudna gäster som vi visste vilka dom var men
dom fick ju inte komma in vi ville inte ha dom där (.) så vi
sa till dom å gå därifrån å efter lite (.) argumentation så
gick dom till sist sura å kastade lite grejer på oss å runt
sådär på huset å sådär (.) men dom gick i alla fall men (.)
typ senare en timme eller två så kom dom tillbaka (.) å
ville komma in igen å då trängde dom sig in i dörren å (.)
en tjejkompis till mig blev slagen å (.) av en av killarna
>dom var tre stycken< å då sa jag till att ”nä nu får ni
sticka” liksom å ställde mig i dörren ”stick härifrån” (.) å
då slänger sig en av killarna fram och slår mig (.) i
ansiktet med >knuten näve då< ett par (.) två tre gånger
liksom (.) å kommer då forcerar sig in i huset å slår mig en
gång till i huvudet å då blir jag riktigt sur å så tar tag i
honom och bara puttar ut honom liksom å sådär å då blir
väl dom (3) jag vet inte dom blev väl kanske inte rädda men
dom blev lite sura å sådär […] å dom går därifrån (3) å sen
ringde vi till polisen.

Här framträder en motvillig aktör, dvs en individ som är motvillig till att använda sig av fysiskt självförsvar. Under en relativt lång period har mannen försökt vara någorlunda passiv. Detta innebär inte att han inte alls har agerat (han har ju försökt tala gärningsmännen tillrätta) utan att han varit passiv i jämförelse med gärningsmännens aktivitet. Det är med andra ord inget ”slagsmål” det handlar om. Istället är det en kontrahent i taget som agerar: först är det gärningsmännen, sedan är det den unge mannen. Genom att skildra vad som inträffat innan mannen slutligen valt att gå från verbal till fysisk mottattack förmedlas ett intryck av att han är en lugn, tålmodig man som inte utan vidare tar till våld. Han visar hur gärningsmännen kastat saker på festdeltagarna och huset, hur de slagit en kvinna och hur de försökt ta sig in i huset. När mannen senare beskriver hur han ”tagit tag i” och ”puttat ut” (rad 16-17) en av gärningsmännen ser det han gör ut att vara en hjältemodig insats: han försvarar inte enbart sig själv utan även de övriga festdeltagarna. Agerandet kan därmed sägas bli befogat. De egna handlingarna beskrivs dessutom i mindre våldsbetonade ordalag: att ”ta tag i” och ”putta ut” framstår som milda handlingar i jämförelse med kontrahentens handling som beskrivs som att ”slå i ansiktet med knuten näve” (rad 13-14).

En motvillig aktör, passiv i det längsta, har slutligen blivit ”riktigt sur” och agerat mot gärningsmännen. Även i O’Connors (2000, s. 40) studie beskriver sig vis-

sa av de gärningsmän hon intervjuat som aktörer samtidigt som de understryker själva nödvändigheten i att agera:

> Speakers in the data use phrases that interject, before the action, a structure that makes the criminal act seem appropriate or necessary. Such a structure might show necessity, as in "I had to do something" or "and I couldn't let it happen" spoken before the verb of action.

En av gärningsmännen i O'Connors studie (2000, s. 66) beskriver exempelvis nödvändigheten av att skjuta mot en polisman för att kunna fly efter att ha begått ett bankrån. O'Connor menar att gärningsmannen genom denna typ av beskrivning tar avstånd från bilden av att han avsiktligt skulle ha utfört skottlossningen. Istället framhävs hur krafter bortom mannens kontroll, att en polis råkade befinna sig på platsen och att denne sköt mot mannen, tvingat fram ett agerande.

På ett liknande sätt kan den unge mannen i intervjuextrakt 4.2 sägas ta ett visst avstånd från att han skulle ha varit aktör. Han talar visserligen inte om sina handlingar som oavsiktliga men han är däremot tydlig med att han inte varit den pådrivande kraften i brottsituationen. I berättelsen framträder en behärskad och tålmodig person som inte utan vidare agerar fysiskt – men som gör det om det upplevs vara nödvändigt. Till detta kan läggas att när den unge mannen agerar, om än motvilligt, får det effekt: gärningsmännen lämnar nämligen platsen. Och vidare: det egna agerandet gentemot gärningsmännen skildras i ord som vittnar om återhållsamhet ("ta tag i", "putta ut"), något som ytterligare markerar konturerna av en balanserad och tålmodig individ. Ordvalet "bli riktigt sur" (rad 16) ger, i jämförelse med uttryck som t ex "rasande" eller förbannad", dessutom en antydan om att den unge mannen haft viss kontroll över sin reaktion – han har lyckats bibehålla sitt lugn.

*

De båda berättelser som här har behandlats skiljer sig från varandra till viss del. De har dock det gemensamt att berättaren tillskriver sig själv handlingskraft. Båda de unga männen har på olika sätt agerat. Deras handlingar framstår som avgörande för brottssituationens upplösning. I det första fallet väljer mannen själv att lämna platsen, i det andra förmår mannen gärningsmännen att avlägsna sig. I båda fallen kan männen, genom att framhålla sin egen kapacitet, sägas frånta gärningsmannen total makt och kontroll. De unga männen beskriver hur de, oavsett om det skett motvilligt eller ej, gjort ett eget val i situationen. Genom att presentera sig som aktörer tillskriver de sig själva ansvar. De tillerkänner därmed inte gärningsmannen fullständig överlägsenhet.

Detta ser ut att vara betydelsefullt. I fall där man inte framställer sig själv som aktör väljer man, utan att ha blivit tillfrågad, nämligen att förklara varför man inte agerat. Denna defensiva form av retorik kommer att behandlas härnäst.

Defensiv retorik: svar på outtalad kritik angående självförsvar

Defensiv retorik kan skydda en speciell beskrivning mot alternativa tolkningar (Potter, 2000, s. 121; jfr Goffman, 1959/1994, s. 21). När de unga männen väljer att ge en förklaring till varför de inte agerat emot gärningsmännen undviker de eventuella misstolkningar eller ifrågasättanden. Förklaringarna kan betraktas som så kallade ”accounts” (Scott & Lyman, 1968) eller förklarande ”redovisningar” som Viveka Adelswärd (1997) benämner företeelsen. Förklarande redovisningar[51] är språkliga formuleringar vilka används för att ursäkta eller rättfärdiga handlingar. Om det uppstår diskrepans mellan en aktuell handling och en förväntad kan det bli angeläget för den som beskriver handlingen att förklara varför så blev fallet. Genom förklarande redovisningar kan själva handlingen eller dess konsekvenser neutraliseras. På så sätt undviker berättaren att lyssnaren, utifrån berättelsen, gör en ofördelaktig tolkning av honom eller henne som person. Ursäkter syftar till att neutralisera handlingen i sin helhet: man erkänner att man handlat fel. Rättfärdiganden syftar däremot till att undvika pejorativa associationer, dvs man tar ansvar för själva handlingen men man medger inte att den varit felaktig. Istället försöker man på olika sätt rättfärdiga sättet på vilket man handlat. De förklarande redovisningarna bygger på bakgrundsförväntningar, dvs på förgivet tagna idéer om ”rätt” sätt att handla.

> In interacting with others, the socialized person learns a repertoire of background expectations that are appropriate for a variety of others (Scott & Lyman, 1968, s. 53).

Man utgår alltså från att beskrivningen av en viss typ av handling kommer att ge upphov till en specifik reaktion hos den man beskriver handlingen för. För att förta verkan av denna förväntade reaktion kan man i sin berättelse väva in ett försvar.

Den defensiva retoriken i männens berättelser kan ses som en form av rättfärdiganden. Dessa rättfärdiganden görs i förhållande till en *outtalad* kritik. Männen kan, i enlighet med hur Kenneth Holmqvist och Jana Holsánová (1996) uttrycker det, sägas förebygga eventuella mothugg via legitimering på förhand. Att männen i sina berättelser utgår från specifika bakgrundsförväntningar blir tydligt. Ingen har uttryckligen ifrågasatt deras handlingar – ändå beskriver de skälen till varför de handlat så som de gjort. Vilken speciell typ av förväntningar männen upplever vara förknippad med det ”rätta” sättet att agera i en brottsituation går förstås inte att avgöra exakt. Det går inte heller att säga om dessa förväntningar tillskrivs dem själva, mig och/eller allmänheten. Mot bakgrund av vad som berättas kan man dock sluta sig till att förväntningarna har med självförsvar att göra. Vad man ser

51 Den fortsatta framställningen av ”förklarande redovisningar” bygger på Marvin Scotts och Stanford Lymans artikel *Accounts* från 1968.

ut att svara på är helt enkelt den outtalade frågan ”Varför försvarade du dig inte?”, en fråga som i sin tur kan antas bygga på en kulturell föreställning om att män förväntas försvara sig. Robert Lejeune och Nicholas Alex (1973) som har intervjuat brottsoffer framhåller att män tenderar att se ett fysiskt angrepp som en attack mot deras manlighet. Att inte kunna stå emot gärningsmannen kan upplevas som skamligt, något som enligt Lejeune och Alex (ibid., s. 272) ”is evidenced by the great need to explain to others, including the interviewers, the conditions that made resistance impossible or highly dangerous”.

I mina samtalsintervjuer berättas om hur man vid ett rån låtit bli att göra motstånd eftersom föremålet som gärningsmannen försökt tillskansa sig varit av ringa värde. [52] En man som blivit rånad förklarar att ”säg att du hade fått en kniv i magen eller nåt sånt det hade liksom inte vart lönt för en liten mobiltelefon för att för å få ha kvar den”. I citatet nedan skildrar en annan man hur han vid ett rån låtit bli att göra motstånd eftersom han ändå inte bar några värdesaker på sig.

Exempel 4.3

I: Min enda tanke då var att (.) ja jag gör inget motstånd
eftersom jag inte har nånting på mig jag kan låta dem hållas
men hade jag haft en mobiltelefon eller nånting så hade jag
ju inte (.) gett bort den tror jag inte eftersom vi kände väl
ändå det att vi var tre mot två eller man tänkte lite såna
tankar mest när man stod där liksom ska vi eller ska vi inte
försöka oss (.) på nånting.

I denna korta berättelse hinner den unge mannen med att förklara hur han agerade i situationen, varför han agerade så som han gjorde och hur han skulle ha reagerat om situationen hade varit annorlunda. Mannen tycks värja sig mot en outtalad kritik genom att framhålla det meningslösa i att göra motstånd när man inte har någonting att försvara: ”jag gör inget motstånd eftersom jag inte har nånting på mig” (rad 1-2). Den urskuldande beskrivningen fördjupas ytterligare genom att mannen säger ”men hade jag haft en mobiltelefon eller nånting så hade jag ju inte (.) gett bort den tror jag inte” (rad 3-4). Därmed tydliggörs att agerandet varit adekvat i den specifika situationen men att mannen skulle ha gjort motstånd om det hade varit mer angeläget att göra det.

Gärningsmännens antal lyfts fram då mannen säger att han och hans kamrater kanske borde ha gått till motattack: ”vi kände väl ändå det att vi var tre mot två” (rad 4-5) – ”ska vi eller ska vi inte försöka oss (.) på nånting” (rad 6-7). Mannen ifrågasätter här på ett sätt sig själv. Sett som defensiv retorik blir hans uttalade funderingar ett skydd mot mina frågor. Genom att själv ta initiativet till att besvara en fråga som inte ställts minskar risken för att jag överhuvudtaget ställer frågor om hans agerande. Mellan raderna kan man läsa ”ja, vi hade kanske kunnat gå till mottattack men vi ansåg inte det vara meningsfullt”. Varför denna fråga aktuali-

52 Männens ”rättfärdiganden” ingår som en del i deras berättelser om brottet.

seras här har eventuellt att göra med att vänner eller gärningsmännens försvarsadvokater tidigare undrat varför den unge mannen och hans kamrater inte försvarade sig. Det är också möjligt att han har ställt frågan till sig själv. Därför kan man tänka sig att frågan under intervjun upplevs ”ligga i luften” (jfr Sellerberg, otryckt dokument; Jacobsson, 2000). De defensiva argumenten kan alltså snarare ses som en respons på en specifik kulturell diskurs än som direkt interaktionsinitierade kommentarer, dvs den intervjuade svarar utan att intervjuaren ställt en fråga. Katarina Jacobsson (2000, s. 112ff) beskriver t ex hur hon i intervjuer med mammor till hörselskadade och döva barn fann att intervjupersonerna tidvis talade med diskursen, med intervjuaren som publik.

I likhet med tidigare återgivna framställningar betonas agerandet som valt och inte framtvingat. Mannen säger sig ha ”tillåtit” gärningsmännen att agera eftersom han egentligen ändå inte hade någonting att förlora: ”jag kan låta dem hållas” (rad 2). När han beskriver hur han låtit gärningsmännen ”hållas” får mannen själv en framskjuten plats i berättelsen. Dessutom låter han gärningsmännen framstå närmast som löjliga, som om han haft överseende med deras ”upptåg”. Trots att mannen själv inte agerat skapas ett intryck av egen agens.

Den defensiva retoriken tar sig främst uttryck i spontana framställningar som inte görs i förhållande till en speciell frågeställning. I ett fall nämner jag dock begreppet ”försvar” i en följdfråga. Jag frågar en man som blivit misshandlad om han börjat träna ”med tanke på försvar” *efter* misshandeln. Snarare än att besvara denna fråga ger mannen en förklaring till varför han inte lyckats med att försvara sig *under* misshandeln. Ann-Mari Sellerberg (otryckt dokument; jfr Jacobsson, 2000) menar att i ett samtal kan en person ”plötsligt bli intensivt defensivt argumenterande trots att ingen anklagar vederbörande” och att personen ”som försvarar sig antar en kritik som aldrig uttalats”. Att jag frågar den unge mannen om han ”börjat träna” ser ut att uppfattas som ett ifrågasättande av hans agerande i brottssituationen. Oavsett om min fråga tolkas på just detta sätt eller på något annat ser mannen ut att vilja klargöra och rättfärdiga den egna aktiviteten. Återigen ser det mer ut att handla om kommunikation med en diskurs kring självförsvar än om ett direkt svar på min uttryckliga fråga.

Exempel 4.4

1. **V:** Ja vad tänkte jag mer på har du efter det här har du gjort
2. nånting speciellt för å (.) med tanke på försvar å sånt om du
3. har börjat träna eller nåt liknande?
4. **I:** Nä jag tränade då också men det var (.) jag hade ju
5. också alltså så (.) det var inte det att jag var försvarslös
6. i den situationen när jag mötte honom det var bara det att
7. jag hade två väskor på ryggen å var väldigt trött åeh dåeh
8. fick några smällar i huvudet,

Den unge mannen betonar att han inte var ”försvarslös i den situationen” (rad 5-6) utan att det var andra faktorer som ledde till att han inte kunde försvara sig.

Han berättar att när gärningsmannen misshandlade honom hade han ”två väskor på ryggen” och var ”väldigt trött” (rad 7). Det är underförstått att möjligheterna till att ”slå tillbaka” var små på grund av vissa omständigheter. Här rättfärdigas ett agerande genom argumentering emot ett outtalat kritiskt påstående, dvs att mannen skulle ha varit försvarslös. Mannen ser ut att uppfatta bilden av sig själv som en försvarslös individ (hur outsagd denna bild än är) som en oriktig tolkning av honom som person – en tolkning som därför måste revideras.

*

Aktören, den motvillige aktören och den defensiva retorikern – alla har de någonting gemensamt, nämligen ett speciellt förhållande till frågan om aktivitet, handling och försvar. Vissa betonar den egna handlingskraften vid brottstillfället, andra förklarar varför de inte haft möjlighet att handla gentemot gärningsmannen. Det centrala i samtliga fall är handling. Att kunna försvara sig ser, med tanke på reaktionerna beträffande den upplevt implicita kritiken, ut att vara en dygd (enligt ett personligt och/eller allmänt värderingssystem, jfr Adelswärd, 1997). Men att handla i brottsituationen behöver inte nödvändigtvis innebära fysiskt självförsvar. Det betydelsefulla ser ut att vara att på ett heller annat sätt framställa sig som aktör och därmed förvägra gärningsmannen total dominans. Även en formulering som att ”låta gärningsmannen hållas” innebär att man tillskriver sig själv agens. Genom att beskriva hur man varit oförmögen att handla på grund av specifika omständigheter (t ex trötthet) förmedlas en bild av att ”i vanliga fall så hade jag…”, dvs själva situationen, inte några personliga egenskaper eller gärningsmannens styrka, framställs som avgörande för händelseförloppet.

Ambivalens angående offerskap

Fokusering på aktivitet och handlingskraft stämmer inte särskilt väl överens med ”offret” som social kategori. Offeridentitet förknippas generellt med svaghet, passivitet, värnlöshet och skyddsbehov (Christie, 1986; Åkerström, 2001; Tham, 2001). Genom att de unga männen framställer sig som aktörer motsätter de sig på ett sätt offerskapet. De är förvisso ganska tydliga med att skilja den egna aktiviteten från gärningsmannens: det handlar om försvar respektive attack. Samtidigt accentueras ibland, genom att ordet ”slagsmål” används, någon form av samspel mellan kontrahenterna. Eftersom ett offer inte förväntas medverka i brottsituationen (Christie, 1986) lämnas ett visst utrymme för ifrågasättande av offeridentitet. Detta hade man lätt kunnat undvika genom att använda sig av andra, mindre relationella, formuleringar (t ex misshandel) (jfr Emerson, 1996; Åker-

ström, 2001). Ordvalet ”slagsmål” tyder dock på att man inte prompt önskar undvika frågor om skuld utan att betoningen av egen kompetens är viktigare. Den defensiva retoriken i samband med frågor om självförsvar understryker detta. Att inte alls ha agerat emot gärningsmannen ser ut att vara ett mer känsligt ämne, i behov av rättfärdigande.

I det följande ämnar jag utgå från de unga männens tankar kring brottsofferbegreppet. Under samtalsintervjuerna tillfrågades männen huruvida de känt sig eller betraktat sig som brottsoffer.[53] De spontana reaktionerna på denna fråga var att den var abstrakt, svår och intressant. Ingen av männen gav ett kortfattat ”ja”, ”nej” eller ”vet inte” som svar utan förde mer djupgående resonemang kring frågan. Det framgår av skildringarna att det inte är tillräckligt att ha blivit utsatt för ett brott för att man ska anses vara ett brottsoffer. Flera faktorer har betydelse för huruvida man ”är ett brottsoffer”: brottets allvarlighetsgrad, hur svåra skador man ådragit sig, brottets frekvens, om man själv varit delaktig i brottet och om man bemötts med sympati från omgivningen. Det framgår också att man bör känna sig som ett brottsoffer för att kan vara ett. Detta visar att det bland de unga männen finns en speciell bild av ”offret” – en schablonbild mot vilken man kan jämföra sig för att på så sätt avgöra om man verkligen *är* ett brottsoffer.

”Är jag ett brottoffer?”

En av männen menar att han aldrig tidigare har tänkt på om han ser sig själv som ett brottsoffer eller inte. Han säger sig dock ha börjat fundera på detta begrepp inför intervjun. Man kan anta att beskrivningen av mitt forskningsområde (som gjordes vid den inledande telefonkontakten) varit en grogrund för mannens tankar.

Exempel 4.5

I: Jag har faktiskt aldrig tänkt på det det var igår jag
tänkte på det du vet det där att ja jag är ett brottsoffer.
V: Men du har inte sett dig som ett?
I: Nä jag har inte sett mig som- det är ändå jag kom å tänka
på det när jag sa igår att jag skulle på intervju så frågade
då min syster om vad ”ah brottsoffer” sa jag ”är jag ett
brottsoffer?” jag tänkte det lä- det lät så det låter ju
väldigt så brottsoffer ja nä men det är väl bara ett begrepp
(.) men jag känner mig inte som ett brottsoffer.

Genom att jag använt mig av begreppet brottsoffer då jag tidigare talat med mannen kan man säga att jag har placerat honom i en kategori – en kategori han själv

53 Det bör påpekas att denna fråga ställdes mot slutet av intervjuerna, dvs efter att en mer allmän diskussion kring våld och offerskap förts. Samtalet kan därför inte ha påverkat övrigt resonemang på samma tema.

inte har ansett sig tillhöra, åtminstone inte förut, dvs innan jag givit honom en specifik ”stämpel”. Kvällen innan intervjun, berättar mannen, tänkte han på ”det där att ja jag är ett brottsoffer” (rad 2). När hans syster frågade honom om vad intervjun skulle handla sa han att ”ah brottsoffer”, ”är jag ett brottsoffer?” (rad 6-7). Det hela framställs som om mannen plötsligt insett att han kanske faktiskt är ett brottsoffer. Trots att man, som i det här fallet, har blivit utsatt för ett rån, polisanmält händelsen och genomgått en rättegång där gärningsmännen dömts är det alltså ingen självklarhet att man framställer sig själv som ett brottsoffer.

På ett begreppsmässigt plan ser mannen ut att kunna komma överens med kategoriseringen: ”det är väl bara ett begrepp” (rad 8). Innehållsmässigt ställer han sig dock mera tvekande: ”jag känner mig inte som ett brottsoffer” (rad 9). Här läggs en betoning dels på ”känner”, dels på ”brottsoffer”. Ordet brottsoffer betonas även tidigare (rad 8). Att döma av tonfallet och den upprepade användningen ser mannen ut att ”känna på” begreppet, som om det är nytt för honom och måste ”provas”. Genom att betona ordet ”känner” markeras att även om mannen begreppsmässigt sett är ett brottsoffer (att han så att säga tillhör kategorin) så känner han sig inte som ett sådant. Han kan inte identifiera sig med vad det innebär att vara ett brottsoffer. Det förutsätts alltså, i likhet med allmänna uppfattningar, att ett brottsoffer har vissa karaktäristika.

Tecken på offerskap

Föreställningarna om brottsoffret förblir outtalade i berättelsen ovan (exempel 4.5). Några specifika kännetecken beträffande ”offer” nämns inte. Istället säger den unge mannen ”jag tänkte det lä- det lät så det låter ju väldigt så brottsoffer ja nä” (rad 7-8). Man kan emellertid sluta sig till att det handlar om brottets allvar, att ett brottsoffer är den som har drabbats av någonting mer allvarligt än det mannen själv har utsatts för.[54]

Även när en diskussion kring offerskap förs på ett mer uttalat sätt (än i exemplet ovan) kopplas ”att vara brottsoffer” främst samman med hur allvarligt man betraktar brottet. Om man blivit allvarligt fysiskt skadad är man, enligt hur männen beskriver det, ”mer” brottsoffer än om man blivit lindrigt skadad. Allvaret bedöms också i förhållande till brottets grovhet betraktat utifrån ett rättsperspektiv:

54 Lite senare diskuterar vi nämligen begreppet ”överlevare” och den unge mannen säger sig uppleva detta som förknippat med ännu mer utsatthet än ordet ”brottsoffer”. Att jag tog upp detta begrepp hör samman med att man numera ibland refererar till ”överlevare” då man inom kvinnojoursrörelsen diskuterar misshandlade kvinnor. Syftet med detta är att undvika de mindre fördelaktiga associationer (svag, eftergiven, passiv) som offerbegreppet innefattar (Best, 1997). Om den unge mannen är osäker på huruvida han vill kalla sig för brottsoffer eller inte så är han desto mer bestämd när det gäller begreppet ”överlevare”: ”Nä överlevare tycker jag det är nästan lite väl överlevare det låter ju verkligen som om nåt jättehemskt har hänt ja ’jag är en överlevare’”.

ju grövre brott – desto ”mer” brottsoffer. Brottsofferidentitet blir en fråga om gradskillnad. Det handlar alltså inte nödvändigtvis om att man antingen är ett brottsoffer – eller inte.

I fallet nedan beskriver en ung man hur han vid två tillfällen blivit hotad och misshandlad. Det första tillfället beskrivs som ”bara ett slagsmål” (rad 3) medan det andra framställs som mer allvarligt: ”så här får han inte göra” (rad 12). Bakgrunden till den här berättelsen är i kortfattade ordalag följande: mannen blev slagen av en person som ”lade sig i” ett slagsmål mellan honom och en annan man. Han anmälde händelsen till polisen varpå gärningsmannen under hot och våld försökte förmå honom att dra tillbaka anmälan.

Exempel 4.6

1. **V:** Såg du dig själv som ett brottsoffer eller?
2. **I:** FÖRsta gången gjorde jag inte det (.) första gången (.) då
3. tänkte jag- det var liksom bara ett slagsmål för första
4. gången liksom han- han hade liksom (.) jag hade inte gjort
5. nånting typ alltså inte inte ens tittat på honom (.) jag
6. skulle snacka med min kompis så började han så reste han sig
7. upp å (.) började putta på mig å sånt (.) jag förstår
8. fortfarande ((skrattar)) inte varför han gjorde det liksom
9. vad fick han nu alltså liksom alltså jag förstår inte hur han
10. orkade överhuvudtaget så då kände jag mig inte som ett offer
11. då (.) men andra gången tyckte jag det var (.) då då kändes
12. det riktigt så så här borde han- så här får han inte göra (.)
13. jag ska inte vara tyst (.) så andra gången kändes det mer som
14. att jag var ett offer då.

Vid det första tillfället säger sig mannen inte ha betraktat sig själv som ett brottsoffer. Då handlade det nämligen om ett slagsmål. Mannen beskriver hur han själv varit delaktig eftersom han redan slagits med en annan man. Gärningsmannen sägs dock inte ha haft något med denna dispyt att göra. Han kom av outtalad anledning att, som mannen uttrycker det i ett annat sammanhang, ”hoppa in” i slagsmålet. I berättelsen ovan kritiseras gärningsmannen samtidigt som den unge mannen implicit (genom begreppet ”slagsmål”) framhåller att det var något mindre allvarligt och att han själv hade ett visst ansvar i situationen. Vid det andra tillfället, då gärningsmannen enligt den unge mannen gjorde sig skyldig till det som i juridiken benämns (och som mannen själv talar om då han beskriver brottet) ”övergrepp i rättssak”, menar han dock att han kände sig mer som ett brottsoffer: ”andra gången kändes det mer som att jag var ett offer då” (rad 13-14). Mannen framhåller att ”då kändes det riktigt så så här borde han- så här får han inte göra” (rad 11-12).

Om man inte tilldragit sig några svåra fysiska skador vid brottstillfället tycks man få lägre poäng på en ”brottsofferskala”. Utöver skadelidande förknippas offerskap med hur vanligt man antar att det brott är som man har blivit utsatt för. Har man blivit utsatt för något som ses som ett vanligt brott blir en offeridentitet mindre självklar.

Exempel 4.7

I: Ah jag k- kände mig faktiskt inte riktigt som ett brottsoffer (.) i å med att (.) det var dom här ungdomsrånen här i ((stadsnamn)) är så vanliga (.) nästan alla jag känner alla killar eller det är framförallt killar som blir rånade (.) har nån gång blivit rånade eller varit med om att nån kompis har blivit rånad så att därför kände jag mig inte riktigt som ett brottsoffer så att men det kanske hade känts annorlunda om jag hade (.) blivit skadad när det hände,

I ovanstående berättelse framhåller en man som blivit hotad och rånad att han inte kände sig ”riktigt som ett brottsoffer” (rad 1-2). Den ena anledningen till detta är att han inte blivit skadad. Om han hade blivit skadad hade det kanske ”känts annorlunda” säger den unge mannen (rad 7-8). Den andra anledningen som uppges är att ”dom här ungdomsrånen här i ((staden)) är så vanliga” (rad 2-3).

I föregående kapitel nämndes hur våldets allvar tonas ned genom att dess frekvens betonas. Här kan vi se hur det i förlängningen också kan innebära att man beskriver sig själv som ”inte brottsoffer”. I exemplet ovan används samma typ av retorik som Joel Best (1997; 1999; jfr Loseke, 1999) beskriver (se föregående kapitel) fast på ett annorlunda sätt. Antalet ungdomar som utsätts för rån blir i denna berättelse ett argument för att tona ned offerskap istället för att understryka det. Att ”alla” unga män drabbas av rån blir ett tecken på att man som utsatt för denna typ av brott *inte* är ett offer.

Offerskap förknippas i männens beskrivningar vidare med personer som efter att ha blivit utsatta för ett brott bemötts med sympati från omgivningen. Enligt några av männen är brottsoffer sådana man ”tycker synd om”. Den sympati som männen själva säger sig ha mött från personer i deras närhet beskrivs inte i odelat positiva ordalag. De menar att de visserligen har uppskattat omgivningens välvilliga förståelse och engagemang (se intervjuutdrag 4.8) men samtidigt har medkänslan ibland dock gått till överdrift (*alla* har velat visa sin sympati) och detta skildras som ”jobbigt”. I exempel 4.9 återges omgivningens reaktioner i ljudhärmande citatform samtidigt som berättaren själv skrattar och på så sätt visar att han, trots att reaktionerna framställs som ”jobbiga”, tar lätt på dem (jfr Jefferson, 1984).

Exempel 4.8

I: alltså i början att det k- det alltså alla som liksom jag berättade alltså alla som jag berättade det för att jag hade blivit utsatt för ett rån dom liksom stöttade mig till 110 procent å liksom var väldigt alltså snälla å omtänksamma å så vidare,

Exempel 4.9

I: plus att det är ju ((leker med tändaren)) jobbigt sådär när folk ska börja tycka synd om en å så där då. ((harklar sig))

4. **V:** Är det lätt att det är så?
5. **I:** Jajaja när jag kom ( ) till jobbet så alla ”åh lilla
6. ((intervjupersonens namn))” ((pratar medlidsamt))
7. ((skrattar)).
8. **V:** Mm ja det är klart (.) jobbigt.
9. **I:** Mm det var ingen rolig historia.

Omgivningens deltagande ser ut att vara välkommet så länge det inte överdrivs. I den mer positiva sympatiberättelsen (exempel 4.8) används uttryck som ”dom liksom stöttade mig” (rad 3) och ”var väldigt […] snälla å omtänksamma” (rad 4). Man kan tänka sig att det här handlar om att uttrycka sympati med måtta. I det andra exemplet (4.9), där inställningen till omgivningens deltagande är mer negativ, talar den unge mannen om att ”tycka synd om” (rad 2) med en stark betoning på ”synd”. Att bli bemött med sympati på så sätt att någon ”tycker synd om en” kan ses som någonting utöver ett allmänt deltagande. Att ”tycka synd om” någon kan anspela på dennes oförmåga, maktlöshet och svaghet – egenskaper som utan svårighet kan förknippas med brottsoffret som kategori men med vilka en enskild individ som utsatts för brott inte nödvändigtvis vill bli satt i samband.

Orytmiskt talflöde

Låt mig för en stund återvända till intervjucitat 4.6. Detta präglas av orytmiskt ordflöde. Den unge mannen gör många (tio stycken) korta pauser, han avbryter sig och han gör omtagningar. På rad 2-5, när han påbörjar sitt svar på frågan om han sett sig själv som ett brottsoffer, säger mannen ”FÖRsta gången gjorde jag inte det”. Sedan pausar han och gör en omtagning ”första gången” – pausar på nytt – ”då tänkte jag-” – avbryter sig och börjar om; ”det var liksom bara ett slagsmål”. Sedan säger han ”för första gången liksom han- han hade liksom”. Här fokuseras gärningsmannen. Efter en kort paus börjar mannen om igen: ”jag hade inte gjort nånting typ” – och väljer att istället utgå från sig själv. Det ojämna talet fortsätter sedan mer eller mindre hela berättelsen igenom.

Oordnat tal kan tyda på en osäkerhet beträffande vad som är lämpligt att säga i en specifik situation. David Silverman (1997) som har studerat rådgivningssamtal angående HIV-test menar att vid beskrivningar av potentiellt känsliga ämnen (t ex sexualvanor), vilka kan ge upphov till en oönskad bild av berättaren (t ex som promiskuös), används så kallad ”uttalad försiktighet” (expressive caution). Båda parterna i en rådgivningssituation utgår från att den rådsökande ska framställas på ett så positivt sätt som möjligt. Uttalad försiktighet – att gå försiktigt fram och formulera sig diskret – markerar att det rör sig om en känslig fråga, dvs en fråga som eventuellt kan komma att inverka negativt på bilden av den rådsökande.

I den unge mannens berättelse ser frågeställningen, huruvida han sett på sig själv som ett brottsoffer, ut att ge upphov till det orytmiska ordflödet. Sett som

uttalad försiktighet kan man anta att ämnet – brottsoffer eller inte – är känsligt. Jörg Bergmann (1992; jfr Silverman 1997) menar att känsliga ämnen är lokalt producerade. Ämnet *i sig* behöver inte nödvändigtvis upplevas som delikat. Snarare kan det vara osäkerheten inför vad som är ”rätt svar” (i det speciella sammanhanget) vilken gör frågan brännbar. Den unge mannen berättar hur han själv varit i slagsmål med en annan man och att gärningsmannen ”lagt sig i” detta slagsmål. Då man blivit tillfrågad att delta i en samtalsintervju kring ämnet ”unga män som utsatts för brott” kan egna våldshandlingar möjligtvis upplevas vara ett potentiellt känsligt ämne. Det kan vara svårt att veta om det ”passar sig” att beskriva sin egen delaktighet. Att intervjuas i egenskap av ”brottsoffer” kan ha implikationer på vad som ”bör” och vad som ”får” sägas. Den här mannens egen delaktighet blir påtaglig när han beskriver hur han varit i slagsmål med en annan man då en tredje man ”lade sig i”. Vem som varit ”offer” respektive ”förövare” i det inledande skedet framgår egentligen inte. Den trevande berättelsen kan tyda på en osäkerhet beträffande vad som är ”rätt” att säga angående detta.

Nu är det emellertid inte enbart de berättelser där männen i viss mån talar om sig själva som potentiella ”gärningsmän” som orytmiskt talflöde uppträder i samband med frågan om huruvida man sett sig själv som eller om man känt sig som ett brottsoffer. Även i de fall där delaktighet i våldssituationen *inte* framhävs är männens tal trevande och osäkert (jämfört med deras tal i allmänhet). Det verkar inte vara möjligt att besvara frågan om ”offerskap” med ett självklart ja eller nej. Snarare än att det enbart handlar om osäkerhet inför vad som i detta sammanhang är ”rätt” att säga angående egna våldshandlingar ser själva ämnet ut att vara problematiskt.

Susan Chase (1995) presenterar, i sin studie av kvinnliga rektorer i USA, en tolkning av oordnat tal som skiljer sig från Silvermans. Chase menar att då man talar om sina upplevelser använder man sig av de meningssystem som den specifika kulturen säger att man ska använda. Oordnat tal kan vara följden av att olika motsägelsefulla meningssystem krockar. I egenskap av kvinna i en mansdominerad maktposition blir talet, enligt Chase, relaterat till två olika diskurser; makt (som rektor) och underordning (som kvinna). Att berätta om exempelvis erfarenheter av könsdiskriminering kan vara konfliktfyllt eftersom de kulturella förväntningarna är olika beroende på vilken utgångspunkt man antar. Att presentera sig själv utifrån *både* ett makt- och ett diskrimineringsperspektiv innebär en motsägelse som bland annat kan visa sig genom orytmiskt talflöde.

Relaterat till de samtalsintervjuade unga männens skildringar kan trevande tal ses som ett uttryck för osäkerhet angående hur man ska kunna presentera sig både som ”man” och som ”brottsoffer”. På samma sätt som makt inte förknippas med att vara kvinna (Chase, 1995) är det inte ”manligt” att vara ett offer. Männen hamnar i en klyfta mellan två diskurser och oordnat tal kan vara ett försök att ”sitta på två stolar samtidigt”. I föregående kapitel och i de inledande avsnitten i detta kapitel såg vi hur de unga männen gestaltar sig som aktiva och handlingskraftiga,

dvs på ett sätt som går emot generella offerkaraktäristika. Trots att männen visserligen är relativt måna om att betona sin egen oskuld och respektabilitet döljer de inte egen delaktighet i brottsituationen. Mer angeläget än att positionera sig som oförvitliga offer ser ut att vara att framhålla egen agens.

På den direkta frågan om huruvida männen betraktat sig själva som offer kan man anta att det blir komplicerat att ge ett enkelt ja- eller nejsvar. Vilket svar man än väljer ger nämligen upphov till en konflikt mellan olika meningssystem. ”Offret” och ”mannen” måste kunna samexistera i en samtalsintervju där temat är ”unga män som offer för brott”. I männens skildringar blir svaret på min fråga om offerskap ett slags ”både och” (även om detta uttryck inte används). Männen beskriver sig inte som offer (de betonar inte en offeridentitet) men genom yttre aspekter och andra individers uppfattningar tillskriver de sig ibland offerstatus. Avgörandet lyfts från den egna personen; brottets allvar och frekvens samt omgivningens sympati blir tecken på huruvida man är eller inte är offer. Att ett brottsoffer förväntas vara på ett speciellt sätt är tydligt. Att männen ställer sig tvekande inför detta sätt att vara likaså.

Jag, du, man – val av pronomen i resonemang kring eventuellt offerskap

I nedanstående berättelse fungerar omgivningens (vänner/bekanta) sympati som ett argument för att den unge mannen skulle vara ett brottsoffer. Samtidigt säger mannen att han inte riktigt har kunnat identifiera sig med bilden av ett offer.

Exempel 4.10

V: Kände du dig som ett brottsoffer?
I: Nä men alltså det som det är klart att du kände dig som alltså att du kände dig som ett litet brottsoffer för du hade liksom du hade liksom blivit utsatt för brott å liksom det var många liksom när du alltså när du pratade med perso- alltså vänner bekanta om det å så vidare så liksom ”åh vad synd om dig” alltså så så det liksom på k- på nåt sätt kändes du dig liksom ändå som nåt litet brotts- alltså så (.) tycker jag (.) för du hade liksom blivit utsatt för brottet å så så att det är klart att du var ett brottsoffer å man hade en liten känsla av att du kände dig som det men liksom ändå inte det där jag kunde ju ändå inte liksom identifiera mig med att vara ett riktigt brottsoffer tyckte jag men känslan fanns ändå där nånstans (.) tycker jag, […] det är en rätt så sv- abs- just brottsoffer kan vara ett rätt så abstrakt alltså det är svårt å liksom s- säga om jag verkligen kände mig som ett brottsoffer eller inte men jag tycker ändå att känslan fanns där någonstans att du var ett brottsoffer (.) absolut.

När vi i samtal refererar till oss själva använder vi ofta pronomenet ”jag”. ”Du” brukar referera till den vi talar med. Berättelsen ovan ger emellertid exempel på

hur ”du” kan användas även när man talar om sig själv. Att istället för ”jag” använda sig av ”du” (eller ”man”) med avseende på sig själv och sin egen situation kan, enligt O’Connor (2000), ha flera olika innebörder. ”Du”, och ”man”, fungerar bland annat distansskapande. Medan ”jag” ligger nära den särskilda berättaren pekar ”du”/”man” ofta på att beskrivningen är generell, att andra i samma situation förväntas ge liknande skildringar.

> […] the speaker is distancing himself from the act by dropping the ”I” and using a ”you” that indicates the self as generically or commonly like others in that position […] (O’Connor, 2000, s. 77).

I den nyss återgivna berättelsen förs ett komplext resonemang kring frågan om egen eventuell offeridentitet. Detta bygger, som jag ska visa, på ett distansskapande som inte enbart utgår från att berättaren undviker att tala om ”jag” utan som också skiljer sig från den potentiella användningen av pronomenet ”man”. Genom att växla mellan olika typer av pronomen ser den unge mannen på sig själv både med sina egna och med andras ögon. Bilden som reflekteras mot bakgrund av denna speciella synvinkel skiljer sig åt. I berättelsen framträder fyra olika typer av pronomen som alla har olika betydelser i förhållande till den berättande unge mannen: ” du”/”dig”, ”jag”/”mig”, ”man” (rad 10) och ”dig” i citerat tal (rad 7).

När jag frågar mannen om han har ”känt sig som ett brottsoffer” inleder han med ett nekande (”nä”, rad 2). Direkt efter detta följer dock ett ”men” som tar udden av nekandet. Genom att säga ”Nä *men* […] *det är klart…*” (rad 2) tar mannen inte helt avstånd från att han skulle ha känt sig som ett brottsoffer – vilket hade varit fallet om han hade satt punkt efter nekandet. Det är här han använder ”du”, dvs när han i någon mån accepterar ”offerskap”.

Offerskapet skildras emellertid inte som någon självklarhet (vilket hade kunnat göras genom att mannen istället sagt ”Ja men det är klart…”). Vad mannen tycks uttrycka är att han inte riktigt, men delvis, känt sig som ett brottsoffer. Eftersom han utsatts för ett brott och eftersom personer i hans omgivning visat sympati så säger han sig ha känt sig som ”ett litet brottsoffer” (rad 3). Flera gånger används begreppen ”du” och ”dig”. Innebörden av pronomenval är beroende av den speciella kontexten (O’Connor, 2000) och valet av ”du”/”dig” ser här ut att ha med omgivningens uttryck av sympati att göra. Vänner och bekanta till mannen sägs ha uttryckt ”åh vad synd om dig” (rad 6-7) och på så sätt kan de sägas ha erbjudit honom en offeridentitet. Det blir på så sätt vännernas/de bekantas bild som den unge mannen utgår från i sina reflektioner.

Genom att citera vad omgivningen har sagt (ett citerat ”dig”, jfr O’Connor, 2000) bygger mannen upp ett argument för att han faktiskt *är* ett brottsoffer men han säger samtidigt att detta inte nödvändigtvis behöver innebära att han *känner* som ett sådant. Mannen rapporterar enbart vad andra (de citerade vännerna/bekanta) anser och han kan därför inte personligen stå till svars för den speciella uppfattningen (jfr Holsánová, kommande; 1998; Adelswärd et al., 2002; Holm-

qvist och Holsánová, 1996). ”You are not generally accountable for factual claims that are merely reported (although messenger do get shot!) (Potter, 2000, s. 143).”

Det är med omgivningens röst den unge mannen ser ut att tala om sig själv. När han använder ”du” och ”dig” i sin beskrivning förs resonemanget utifrån vad som sägs vara omgivningens uppfattning. Eftersom mannen blivit utsatt för ett brott och eftersom vänner och bekanta tillskrivit honom en offeridentitet säger han att ”så att det är klart att du var ett brottsoffer” (rad 9-10). Sedan refererar mannen till sig själv som ”man”: ”å man hade en liten känsla av” (rad 10-11) – men han återgår direkt till pronomenet ”du”: ”att du kände dig som det” (rad 11). Jag menar att ”man” här är något mindre distansskapande än ”du”. O’Connor (2000; jfr Adelswärd, 1997) framhåller att ”you” som tredjeperson, vilket kan översättas till svenskans ”man”, är distanserande och generellt men att det samtidigt ofta *involverar* den berättande. ”Man” kan alltså sägas innebära ”jag och många andra” (eller kanske bättre uttryckt ”många andra och jag”). Genom att den unge mannen utgår från *andra* individers bild av honom framträder hans ”du” som mer distanserande än hans ”man” i ”man hade en liten känsla av”. ”Du” förmedlar något *andra* har sagt medan ”man” – i den här kontexten – möjligtvis kan vara ett försök att utgå mer direkt ifrån sig själv.

Det kan vara av värde att betona att mitt sätt att tolka pronomenet ”du” som mer distanserande än ”man” är kontextberoende (jfr O’Connor, 2000). Det är alltså inte pronomina *i sig* som är mer eller mindre personliga. Det handlar om användningen av dem i det specifika sammanhanget.[55]

Att pronomenet ”du” fungerar distanserande i mannens berättelse blir mer tydligt då han på rad 12-13 säger: ”jag kunde ju ändå inte liksom identifiera mig med att vara ett riktigt brottsoffer”. När han använder ”jag” och ”mig”, pronomen som alltså direkt fokuserar berättaren (jfr O’Connor, 2000), är det i samband med att *inte* kunna identifiera sig med ”att vara ett riktigt brottsoffer”. ”Jag” kopplas alltså till ett visst avståndstagande från offeridentiteten. Samtidigt säger mannen att ”men känslan fanns ändå där någonstans (.) tycker jag” (rad 13-14, jfr rad 17-18). Här används efter lite tvekan ”jag” i samband med viss personlig offeridentifikation: dvs *jag* tycker (se även rad 8-9).

Beskrivningen av att ”känslan fanns… någonstans” får dock uttalandet att framstå som relativt löst knutet till berättaren. Det svävande svaret tillåter mannen att både anamma och distansera sig från identiteten som brottsoffer. Vagheten i talet gör skildringen svår att underminera – den unge mannen har garderat sig mot eventuella mothugg utan att ha gett ett precist svar (jfr Potter, 2000, s. 118; 166-169).

Det objektiva resonemang som förts mot bakgrund av andras beskrivningar återupptas sedan. Mannen fortsätter med att framhålla att brottsoffer är någon-

55 I en annan typ av kontext kan ”man” bl a ses som ett uttryck för sunt förnuft (Holsánová, pers. kom., 2005-01-26). Ett sådant exempel finns i föregående kapitel, intervjucitat 3.10a: ”sen så när det började blöda förstod man ju att”.

ting ”abstrakt” och att ”det är svårt å liksom s- säga om jag verkligen kände mig som ett brottsoffer eller inte” (rad 15-17). Genom att använda sig av ordet ”abstrakt” tydliggörs att det inte är okomplicerat att besvara min fråga.

Beskrivningen kan också fungera som ett sätt att ge en förklaring till sin obeslutsamhet gällande frågan. Till sist (rad 17-18) säger den unge mannen att ”jag tycker ändå att känslan fanns där någonstans att du var ett brottsoffer (.) absolut.” Man kan säga att han med hjälp av intervjun resonerar sig fram till att han nog är ett brottsoffer. Mannen inleder med ”*jag* tycker” men återgår sedan till ”*du* var ett brottsoffer”. Dessutom använder han återigen det vaga uttrycket ”känslan fanns”. En mindre distanserande beskrivning hade kunnat vara ”jag kände mig som ett brottsoffer”. Här väljer mannen dock att på nytt utgå från ett slags utifrånperspektiv vilket tyder på att han åter gör motstånd mot bilden av sig själv som brottsoffer.

Den unge mannen målar fram en bild av sig själv sedd utifrån andra individers synvinkel. Han framställer sig som ett trovärdigt offer genom att åberopa omgivningens åsikter (jfr Potter, 2000, s. 133). På så sätt tillskriver han sig själv offer*status*. Detta kan bli viktigt med tanke på att han intervjuas i egenskap av ”ung man och utsatt för brott”. Samtidigt ger han dock intryck av att ta avstånd från omgivningens uppfattning – han gör motstånd mot offer*identiteten*. Mannen säger att han inte kan identifiera sig med att vara ett brottsoffer och att det är svårt att avgöra om han verkligen känt sig som ett sådant. När han beskriver hur omgivningen ”tyckt synd om” honom påvisas en offerstatus samtidigt som mannen genom citering tillskriver *andra* personer denna åsikt: att han ”är ett offer”. Själv behöver han alltså inte stå för uppfattningen och han riskerar därmed inte heller att ”förlora ansiktet”, dvs att uttrycka något som eventuellt står i strid med hans självbild (jfr Holsánová, kommande; 1998; Adelswärd et al., 2002; Holmqvist och Holsánová, 1996).

Enligt den unge mannens framställning förväntas man – förutom det självklara faktum att man har blivit utsatt för ett brott – känna på ett visst sätt för att bli bemött med sympati (och vara ett offer). Mannen ser emellertid ut att ha problem med att tillskriva sig själv de förväntade – och outtalade – känslorna. Vad han ser ut att säga är att utifrån kan det te sig som om han är ett brottsoffer: han blev bemött med omgivningens sympati. Personligen kan han dock inte identifiera sig med de föreställningar och förväntningar som förknippas med att ”vara brottsoffer”. Det kan påpekas att den unge mannen talar om ”litet brottsoffer” tillsammans med pronomenet ”du” (rad 2-3) och om ”inte […] ett riktigt brottsoffer” tillsammans med ”jag” (rad 12-13). Han distanserar sig alltså från att vara ett ”litet brottsoffer”. Detta är omgivningens beskrivning. Utifrån ett personligt ställningstagande (via ”jag”-beskrivningen) säger han sig inte ha varit ett ”riktigt brottsoffer”.

Berättelser om våld och offerskap – olika narrativa nivåer

Ofta citerar de unga männen sig själva eller andra personer. Denna typ av anföring är flitigt återkommande i så kallat ungdomsspråk (Eriksson, 1997; Kotsinas; 2000). Vad som kan vara värt att notera är att de berättelser som återgetts i det här kapitlet generellt sett är något mer narrativa än beskrivningarna i föregående kapitel. När de unga männen talar om våld använder de sig av en mer instrueran-de teknik (exempel 3.12 utgör ett undantag): de är experter som förklarar händel-serna för mig som kan antas vara okunnig på området. Framställningarna av of-ferskap är mer berättande. I exempel 4.1 beskriver en av männen detaljerat vad som inträffat vid brottet, det finns en kronologisk ordning i berättandet och en framåtrörelse i ”dramaturgin”, aspekter som påminner mer om en dramatisk be-rättelse än om en instruktion (Holsánová, pers. kom., 2005-01-26). Citatanvänd-ningen följer till viss del detta mönster. I beskrivningarna av våld ser egna och an-dras citat i första hand ut att fungera som en metod för att tydliggöra ”instruktio-nen”. I exempel 3.2 förklarar en ung man vad ”oh jag ska döda dig”, yttrat av en fiktiv person, innebär. I exempel 3.1 återges bitar av en prototypisk dialog. I ex-empel 4.1 däremot, antar citaten en mer dramatisk form: anföringarna blir repli-ker i dramat. Citering av andra kan, som vi har sett, vidare vara ett sätt att själv slippa stå för det sagda. Sådan typ av anföring finns det exempel på i såväl våld-som offerberättelserna (se t ex 3.15b[56] och 4.10).

Att uttrycka sig är att överföra jagintryck (Goffman, 1959/1994). Oavsett om det handlar om instruktioner, dramatiska återgivningar eller hänvisning till andra som ansiktsbevarande strategi, säger det uttalade något om det intryck berättaren vill överföra. Aktivitet, handlingskraft, självbehärskning och respektabilitet är egenskapsbegrepp som blir framträdande i de berättelser via vilka de unga män-nen indirekt presenterar sig.

Sammanfattande kommentar

Berättelserna i detta kapitel visar att offeridentitet inte är något man har. Det är något man skapar – eller inte skapar. Männens framställningar är flerfacetterade. De tar inte fullständigt avstånd från bilden av sig själva som brottsoffer. Samtidigt är deras berättelser fyllda av beskrivningar som inte i första hand förknippas med kategorin ”offer”. Beskrivningar av aktivitet och handlingskraft, användningen av

56 Här handlar det om indirekt anföring (jfr Holsánová, 1998).

ordet ”slagsmål”, den defensiva retoriken i samband med outtalad kritik angående självförsvar – det är knappast en traditionell bild av ett passivt offer som framträder. Den egna aktiviteten vid brottstillfället beskrivs utan att männen på samma gång påvisar egen skuld. Tillsammans med handlingskraft framhålls respektabilitet – männen säger sig inte ha varit provocerande. De har handlat för att försvara sig själva och andra.

I exempel 4.6 (rad 5-6) säger den unge mannen att ”jag skulle snacka med min kompis”. Mot bakgrund av vad som sagts tidigare under intervjun, dvs att mannen och hans kompis varit i slagsmål, blir det ganska tydligt att ”snacka med” snarare innebär att handgripligen reda ut en meningsskiljaktighet. Genom uttrycket ”snacka med” blir den unge mannens egen delaktighet dock mindre påtaglig – respektabiliteten försvaras.

Gärningsmännen beskrivs i kritiska ordalag men de ges inte någon framträdande plats i berättelsen. På så sätt tillskrivs de inte heller någon större betydelse för händelseförloppet. Det är den egna handlingskraften snarare än gärningsmännens aktivitet som fokuseras. Det egna offerskapet hade kunnat förstärkas genom att framställa gärningsmannen som ondskefull och dennes brott som mycket allvarliga (jfr Emerson, 1994). Denna form av retorik används emellertid inte. Det är den egna – inte gärningsmannens – kapacitet som betonas (jfr Åkerström, 2001). Då den egna aktiviteten framhävs lämnas (trots att männen också ger intryck av respektabilitet) ibland ett visst utrymme för ifrågasättande av offerskap. Detta kan vara problematiskt om man vill framstå som ett oklanderligt brottsoffer. Att framstå som ett sådant behöver dock inte upplevas som gynnsamt. Det innebär nämligen även att man tillskriver sig själv de ”negativa” egenskaper som förknippas med offerskap: passivitet, maktlöshet och oförmåga att agera (Wood och Rennie, 1994; Holstein och Miller, 1990). Viktigare än att undvika frågor om skuld i förhållande till egen delaktighet kan vara att visa att man faktiskt agerat.

> The term *victim* (kursiv i orig.) implies a lack of blame and responsibility that should engender support and sympathy. But the lack of blame means a lack of control, a negative characteristic in a society that values independence and control (Wood och Rennie, 1994, s. 127).

Männen understryker bland annat brottets allvarlighetsgrad och frekvens i förhållande till deras bild av ett brottsoffer. Att man är ”mer” offer ju allvarligare man blivit utsatt är förmodligen en ganska allmän uppfattning medan offerskapet som mindre allvarligt på grund av brottets höga frekvens kanske inte direkt speglar den generella bilden av brottsoffer. Även sympati från omgivningen framställs som ett ”tecken” på offerskap.

En person som utsatts för brott är inte nödvändigtvis ett brottsoffer. Att tillhöra kategorin ”offer” innebär att man uppfyller vissa ”krav”, t ex att man lider och att man är respektabel, sårbar och utan skuld (Christie, 1986; Åkerström, 2001). Uppfyller man inte dessa ”krav” kan offerstatus ifrågasättas. Offer är alltså, vilket Åkerström (2001) framhåller, en kategori som är beroende av social och moralisk

produktion. Andra kan ifrågasätta om man verkligen är ett offer – och man kan, som framgår av berättelserna i ovanstående avsnitt, själv ställa sig frågande till detta (jfr Wood och Rennie, 1994). Framställningarna präglas av att de samtalsintervjuade männen säger sig vara ”lite” offer – inte offer ”fullt ut”. I anslutning till exempel 4.10 nämndes att männen kan sägas framhäva en offer*status* men motsätta sig en offer*identitet*. De hävdar nämligen inte att de *inte* utsatts för brott men de tar avstånd från den passivitet som själva offerskapet generellt sett innebär. De unga männen har blivit utsatta för brott – med de är inga självklara brottsoffer.

*

Huruvida man betraktat sig själv som ett brottsoffer eller inte kan antas ha haft implikationer på om man uppsökt någon brottsofferstödjande verksamhet efter brottet. I nästa kapitel kommer jag att lyfta fram olika aspekter av tal om stöd och hjälp till brottsoffer. Jag utgår här från en mer allmän diskurs kring brottsofferstöd. Denna kopplas samman med de unga männens berättelser. I detta sammanhang fokuserar jag mindre på *hur* de unga männen talar och mer på *vad* de uttrycker.

KAPITEL 5

Tala *om* och tala *ut*

Det finns specifika föreställningar om hur en person som utsatts för brott ska reagera, uppträda och känna sig. Den gängse bilden av ett brottsoffer inkluderar osäkerhet, förtvivlan och lidande. Det tycks t o m skapas misstro om en viktimiserad individ går vidare i sitt liv ”som om ingenting har hänt” (jfr Nilsson, 2003). Offret förväntas under en viss period (som för övrigt inte heller bör vara för *lång*varig, Ryding, 2005) bearbeta det inträffade och i detta sammanhang framhävs ofta kommunikationens betydelse. Enligt brottsofferdiskursen har samtalet en positiv inverkan på personer som blivit utsatta för brott. Det handlar om att sätta ord på sina upplevelser och bearbeta det inträffade. Bearbetningsprocessen innefattar kommunikation kring känslor och en oförmåga eller ovilja till känslobetonat samtal betraktas ofta som problematisk (Cameron, 2000). Ytterligare en vanligt förekommande bild är att kvinnor och flickor är skickligare än män och pojkar på att kommunicera, framförallt när samtalet handlar om känslor (jfr ibid.).

I följande avsnitt kommer jag inledningsvis att belysa allmänt förekommande föreställningar om den muntliga kommunikationens värde. Sedan ämnar jag inrikta mig på allmänkulturella idéer om brottsoffers förväntade behov av stöd och hjälp. Här kommer bilder av kommunikationens betydelse återigen att framträda. Dessutom kommer föreställningar om män (”manlighet”) att uppmärksammas. Denna framställning kopplas därefter till de samtalsintervjuade unga männens berättelser om efterfrågat stöd. Återfinns de allmänkulturella idéerna om stöd till brottsutsatta individer i männens beskrivningar?

Föreställningar om kommunikationens betydelse

Vi lever i en kommunikationskultur där dialogen anses utgöra en viktig grund i sociala relationer (Cameron, 2000). Oförmåga att kommunicera antas vara en bidragande orsak till diverse sociala problem, t ex skilsmässa (jfr Riessman, 1990)

och våld i nära relationer (jfr Cahn, 1996). Behovet av att tala (ut) framstår som allmängiltigt och tidlöst (Börjesson et al., 2005, s. 67, se även Cameron, 2000). ”Dessutom räcker det inte med att prata – man behöver också hela tiden prata om vikten av att prata (Börjesson et al. 2005, s. 68).” Vikten av muntlig kommunikation framhävs inom en mängd områden i samhället; exempelvis arbetslivet, skolan och politiken. God kommunikationsförmåga efterfrågas ofta i platsannonser och på många arbetsplatser förekommer såväl utvecklingssamtal mellan chef och medarbetare som erbjudanden om kompetensutveckling inom kommunikationsområdet. Även inom skolväsendet använder man sig av utvecklingssamtal (kvartsamtal) och man talar om att föräldrarepresentanter och skolledning löpande ska ”föra en dialog” (jfr Säwe, 2004). Man betonar också betydelsen av att eleverna löser sina konflikter via kommunikation (jfr Edling, 1999). I *Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå* (Alexandersson, 1997, s. 17-21) står att läsa om hur ”konfliktlösning på schemat kan minska våldet i skolan”. På det politiska planet talas det ofta om att det bör finnas en dialog mellan väljarna och de förtroendevalda och att skilda uppfattningar måste kunna ”föras fram i ett öppet samtal”.

Föreställningen om kommunikationens betydelse blir kanske allra mest tydlig i förhållande till olika typer av personliga svårigheter. Det finns ett brett spektra av terapeutiska verksamheter, exempelvis inom psykologi och psykiatri, som till stor del bygger på tanken om samtalets frigörande kraft. Psykoanalysen som metod framhåller öppet, icke-censurerat berättande och fri association kring tankar, fantasier och känslor (se exempelvis Freud, 1905/1990 och Lacan, 1966/1996 för två varianter av psykoanalytiskt inriktad terapi). Även inom den humanistiska psykologin betonar man samtalets viktiga funktion. Man understryker dessutom betydelsen av att komma i kontakt med sina känslor (se exempelvis Rogers, 1951/2003).

Om vi använder terapibegreppet i en vidare bemärkelse än mötet mellan patient/klient och terapeut (jfr Cameron, 2000) kan vi tala om ytterligare samtalsbetonade terapeutiska verksamheter; exempelvis krishanteringsverksamhet, självhjälpsorganisationer och brottsofferstödjande verksamhet. Hjälp med att bearbeta olika typer av personliga kriser (t ex vid skilsmässo- eller vårdnadstvister) tillhandahålls ofta av psykologer och psykoterapeuter, men om det handlar om en mängd individers krishantering (t ex vid en tågolycka eller en storbrand på ett diskotek) är det vanligt att man snabbt upprättar ett kriscenter, exempelvis i den lokala kyrkan, och då kan präster, sjuksköterskor eller lärare temporärt få en terapeutisk funktion. I sådana sammanhang handlar det om att tillhandahålla information men också om att erbjuda människor samtal kring det inträffade. Kommunikationens vikt framhävs även inom olika varianter av självhjälpsverksamhet (t ex *Gamblers Anonymous*, *Anonyma alkoholister* och *Mansjouren*). Denna typ av ofta ideella verksamheter bygger bland annat på att man i gruppsamtal möter andra individer med liknande problem.

Idéer om stöd och hjälp till brottsoffer

Att ge stöd och hjälp via samtal är grundläggande aspekter även inom brottsofferverksamheten (t ex *Brottsofferjouren* och *Kvinnojouren*). Sedan den första lokala Brottsofferjouren bildades har det organiserade stödet till brottsdrabbade personer utvecklats på olika sätt (se inledning), men den viktigaste funktionen för Brottsofferjourerna är fortfarande att erbjuda så kallat medmänskligt stöd. Detta innebär att man genom stödsamtal dels förmedlar betydelsefull information, dels hjälper den brottsdrabbade genom en förväntat svår period i livet. (Larsson och Stub, 1998)

> Brottsoffer behöver sätta ord på sin osäkerhet, sin bristande självtillit och sin förtvivlan. Stödpersonen ska hjälpa brottsoffret att berätta om sina upplevelser, känslor och bekymmer (Larsson och Stub, 1998, s. 36).

Temat för den Internationella Brottsofferdagen 2003 var ”Ord som befriar och förändrar – om möte och motstånd till brottsoffers berättelser”. Detta uttryck, ”ord som befriar”, för tankarna till den instrumentellt terapeutiska funktion som ordet, samtalet har tillskrivits. I ett radioprogram där ämnet ungdomsrån behandlades (Folkradion 2001-02-26) diskuterades vikten av att brottsoffer får möjlighet att ”prata ut”. En stödperson som medverkade i programmet framhöll att ”lika naturligt som det är att sätta plåster på sår, lika naturligt är det att gå och prata med nån om hur dåligt man mår”. Vidare berättade stödpersonen att ”många pojkar tror framförallt att man bara ska kunna lägga ned det i en byrålåda och glömma det som har hänt men man kan inte glömma det som hänt om man inte pratar ut om det, klart och tydligt”. I *Vittnesstödshandboken* (2002, s. 36) understryks också hur ord befriar: ”Av erfarenhet är det känt att ord sanerar känslor.”

De senaste åren har även mötet och kommunikationen mellan brottsoffer och gärningsman betonats. Man talar om medling vid brott, vilket är en metod att under medverkan av en opartisk medlare sammanföra brottsoffer och gärningsman i syfte att ge offret tillfälle att bearbeta upplevelsen och gärningsmannen möjlighet att förstå och ta ansvar för konsekvenserna av hans/hennes brottsliga handling (BRÅ-rapport, 2000:8; Nehlin et al., 1998; Rytterbro, 2002).

Föreställningen om att samtal är betydelsefullt för brottsoffer ser att ut att vara allmänt etablerad. I min enkätundersökning svarade strax över 90 % av gymnasieungdomarna ”stämmer helt” eller ”stämmer delvis” på påståendet ”Om man har blivit utsatt för någon form av brott är det viktigt att man pratar om det”.[57]

57 Se bilaga 4F.

Unga män och samtal om känslor

Unga män som viktimiserats betraktas ibland som en offerkategori i särställning. De olika typerna av samtalsbetonad stödverksamhet understryker vikten av att ge uttryck åt sina tankar och känslor och stödpersoner inom brottsofferjourerna menar att brottsoffren i allmänhet gärna berättar om sina emotionella upplevelser. De menar emellertid att det kan krävas ett speciellt bemötande gentemot unga män för att få dem berätta om vad som inträffat. (Temat män och samtal om känslor kommer att utvecklas mer i nästa kapitel.) Det framträder här en bild av att män har svårt för att uttrycka sig emotionellt. Unga män som varit utsatta för brott uttrycker sig, enligt stödpersonernas erfarenheter, nämligen ofta fåordigt i termer av att ”allt är bra, allt ordnar sig” trots att de mår dåligt av det som inträffat (Larsson och Stub, 1998, s. 36; jfr Ryding, 2000).

Även på *Stödcentrum för unga brottsoffer*, där jag har gjort en intervju med två stödpersoner, betonas unga mäns svårigheter med att ”sätta ord på sina känslor”. En av stödpersonerna talar om detta på följande sätt:

Exempel 5.1

S: Killarna har ju ett litet handikapp för dom inte är så vana vid kanske att sätta ord på sina känslor vilket tjejerna är duktigare på men sen när killarna väl kommit på det då är dom ju jätteduktiga på å prata men det kan vara svårt att liksom beskriva sen kan det väl vara svårt (.) dom kanske tycker att dom tappar ansiktet när dom berättar vissa saker.

Bilden av den tyste unge mannen är emellertid inte entydig. Många av de brottsdrabbade pojkar och unga män som kommer till Stödcentrum för unga brottsoffer anses vara duktiga på att beskriva sina känslor.

Exempel 5.2

S: Jag menar det är många killar som ändå är väldigt öppna (.) dom pratar också om hur dom mår å hur dom känner sig.

Stödpersonen ovan fortsätter sin framställning med att uttrycka förvåning över att så många unga män faktiskt talar om känslor. Hon avbryter sig dock genast med orden; ”nä förvånad nä nu är jag elak mot de stackars pojkarna drar alla över en kam”. Trots stödpersonens självkritiska tillägg tycks tystnad och svårigheter med att uttrycka sig emotionellt förknippas med brottsutsatta unga män.

Män och pojkar antas generellt vara sämre än flickor och kvinnor på att ge uttryck för känslor (Nilsson, 1989; jfr Cameron, 2000). Svårigheter med att uttrycka känslor diskuteras även beträffande pojkar och män som *använder* sig av våld. Den norske barnpsykologen Magne Raundalen förklarar, i ett reportage i *Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå* (Fagerström, 2001), att traditionella ”pojklekar” (lekar som går ut på att konstruera, konkurrera och röra på sig) fung-

erar hämmande för språkutvecklingen. Sådan typ av lek (till skillnad från dock- och rollekar, dvs traditionella ”flicklekar”) sägs nämligen inte stimulera utforskandet av begrepp och känslor. Ett svagt utvecklat språk antas göra det svårare för individen att hantera känslor, något som i förlängningen sägs kunna leda till att man vid förlorad kontroll använder sig av våld istället för ord – ”där orden tar slut tar nävarna vid” (ibid.; jfr Roxström, 2001; Edling, 1999).

Pojkar antas också tidigt lära sig att styrka och mod är viktiga ”manliga” egenskaper och att känslor av sårbarhet bör döljas (Scheff, 2001; Seidler, 1991; 1994). Så kallade ”manliga” och ”kvinnliga” egenskaper sägs spegla sig i språket: vissa forskare anser att en ”manlig” språkstil kännetecknas av opersonligt, rationellt och faktainriktat tal medan en ”kvinnlig” samtalsstil är personlig och rik på känslor (Nilsson och Waldemarson, 1994; Nilsson, 1989). Victor Seidler (1994, s. 111) menar att män ”[…] are bereft of an emotional language which allows us to identify and articulate our experience”. Elizabeth Stanko (1990) framhåller i en studie av kvinnors och mäns upplevelser av våld i vardagen att män ofta har svårt för att tala om fara, hot och sårbarhet och Jo Goodey (1997, s. 401) talar i artikeln *Boys don't cry* (vilken handlar om manlighet och rädsla för brott) om pojkars emotionella analfabetism (”emotional illiteracy”).

De förmodade konsekvenserna av ”manligheten” diskuteras på olika sätt inom jourverksamheten. I *Tidningen Brottsoffer* (Cederwall, 1997; jfr Hörnström, 1999) framhålls att förväntningar angående vad som är ”manligt” visar sig i att pojkar fostras till känslokalla ”stridisar”. Om pojkar och män förväntas dölja känslor av svaghet och sårbarhet kan det vara svårt för dem att be om eller ta emot hjälp när de utsatts för brott. Den tidigare citerade stödpersonen (exempel 5.1, rad 5-6) talar om att unga män kan riskera att ”tappa ansiktet” då de talar om känslor. En liknande beskrivning av unga manliga brottsoffer ges i ett debattinlägg i *Tidningen Brottsoffer* (Jacobsson, 1999, s. 21):

> Unga pojkar, råkar ofta ut för olika incidenter, påhopp och stundom rena misshandelssituationer, speciellt i krogköer eller på väg hem från restaurangbesök. De här pojkarna vill inte gärna framstå som svaga, utan vill visa en ”manlig tuffhet”. Vad vi kan ana är att ungdomar inte är vana vid att tillstå svaghet eller att överhuvudtaget tala om händelsen de varit med om. Som stödpersoner upplever vi det svårt att ”nå” pojkarna vid samtal. Stödpersonerna tror att inget stöd behövs och pojkarna känner att de inte får det stöd de trodde de skulle få!

Behov av stöd?

I ovanstående debattinlägg framhävs en uppfattning om att styrka och tuffhet som en implikation av att vara man är någonting problematiskt i brottsofferstödjande sammanhang. De utsatta pojkarnas ovilja att samtala antas bero på ”manlig

tuffhet". Problemet, som debattören ser det, är att när offren inte vill prata tror stödpersonen att de inte behöver något stöd. Pojkarna går då miste om den hjälp som de, enligt debattörens övertygelse, är i behov av.

Det förekommer emellertid bland brottsofferföreträdare även motsatta uppfattningar: pojkar behöver inte prata. Detta sägs bero på att eftersom aggressivitet, provokation och slagsmål är mer eller mindre naturliga inslag i unga mäns vardag är de inte i lika stort hjälpbehov som andra individer som utsätts för misshandel. Idéer om män ("manlighet") är ingenting som här ifrågasätts eller problematiseras utan istället betonar man mäns våld som någonting naturligt – både när det gäller att utsätta andra och att själv bli utsatt. En framträdande person vid Brottsoffermyndigheten uttrycker sig på följande sätt i *Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå* (Edling, 2000, s.15):

> En kille kanske får stryk i kön till korvkiosken ena kvällen, nästa kväll är det han som ger igen och misshandlar någon annan. Han upplever inte utsattheten lika starkt som en som mera oprovocerat utsätts för brott. [---] Det är inget konstigt med det. Brottsoffer har olika behov. Ett sådant brottsoffer har inte samma behov av rehabilitering.

Även om tolkningarna av den så kallade "manligheten" och dess eventuella konsekvenser skiljer sig åt är det tydligt att män som brottsoffer verkar ha en speciell innebörd. De är inte bara brottsoffer – utan *män* och brottsoffer. Om man hårdrar resonemanget ser bilden av unga mäns hjälpbehov ut att karaktäriseras av ett "allt eller inget"-förhållande. Anna Ryding (2000) har i en studie av jouraktivas framställningar av brottsoffer visat att unga män som blivit rånade ibland betraktas som i extra stort behov av hjälp. Vissa stödpersoner menar nämligen att dessa offer uppvisar en tuff och stark yta men att det under denna yta döljer sig en mycket rädd individ. Samtidigt ifrågasätter andra jouraktiva dessa offers svaghet och menar att unga män som rånats inte har något behov eller intresse av det stöd man kan erbjuda vid Brottsofferjouren (ibid.).[58]

58 Ryding (2005) belyser även hur unga misshandlade män kan bli problematiska i en definitionsprocess beträffande offerskap. I Rydings analys lyfts en diskussion mellan ett antal stödpersoner, angående en misshandlad man, fram. Enligt polisen har mannen varit berusad och uppträtt provocerande. Dessutom har han blivit ifrågasatt av sitt försäkringsbolag. I samtalet mellan stödpersonerna diskuteras skilda tolkningar av mannens eventuella misshandel. Å ena sidan har mannen kunnat påvisa skador: han har blött kraftigt i ansiktet och har förlorat hörseln på ett öra, något som kan ses som tecken på offerskap – ett trovärdigt offer. Å andra sidan kan det vara hans kamrater som har slagit honom för att få ut ersättning och då kan det istället handla om försäkringsbedrägeri – en myglare.

Praktisk hjälp eller stödsamtal?

Inom den brottsofferstödjande verksamheten tycks det även finnas skilda uppfattningar om vilken typ av stöd som bör betonas. Det kan handla om ett mer känslomässigt stöd i form av samtal men också om praktisk hjälp med att söka ersättning för skada, göra en polisanmälan etc. Att bli utsatt för ett brott behöver inte innebära att man känner sig kraftlös och otrygg och även om så är fallet kan det hända att man får tillräckligt stöd och hjälp från personer i den närmaste omgivningen. En del brottsoffer sägs därför klara sig bra utan någon form av professionellt stödsamtal (Larsson och Stub, 1998). Kontakten med exempelvis Brottsofferjouren behöver emellertid inte enbart innebära att man genom samtal bearbetar det inträffade, utan stödpersonerna kan även hjälpa brottsoffren med praktiska aspekter. På Stödcentrum för unga brottsoffer talar en stödperson om behovet av sådan hjälp.

Exempel 5.3

S: Man behöver ju inte komma hit för att man har ett jättebehov av å prata av sig. (.) En del kanske fixar det galant i sina hem med kompisar eller vad som helst men det kan ju vara praktiska frågor […] hur det blir med rättegång å försäkring åeh vittnesplikt vad innebär det (.) det kan ju vara vad som helst å det är ju liksom det kan ju också bli en liten klump i magen även fast man klarat det ganska bra genom själva händelsen så kan man vara nervös å orolig för det man har framför sig man vet inte riktigt hur det ser ut, […] Vi försöker se helheten och verkligen utgå från behovet vår klient har.

Men trots att man bland brottsofferföreträdare även lyfter fram de praktiska problem som kan uppstå i samband med brott, förekommer ibland uppfattningen att åtminstone vissa offer bör klara av att hantera sådana problem själva. En brottsoffersamordnare i Rydings studie (2000, s. 41) framhåller att brottsutsatta unga män tillhör en sådan offerkategori:

> Jag kan inte tänka mig att en grabb på 19 år har intresse av brottsofferjouren. […] Ja, sånt bryr jag mig inte om. […] Då får han kontakta försäkringsbolag eller vad han- Det, det ska dom klara själva.

Psykisk stress

I diskussionen kring brottsoffer har det framhållits att det inte enbart handlar om att bli av med ting vid tillgreppsbrott eller att bli skadad vid våldsbrott. Man har även velat betona de känslomässiga skadorna i samband med brottet (Lindgren et al., 2001; Lagerbäck, 2000; Larsson och Stub, 1998). Utsatthet för brott förknippas i handböcker, utredningar och populärvetenskapliga verk generellt med stark psykisk stress. En person som drabbats av en traumatisk psykisk kris i samband med t ex ett brott sägs gå igenom olika faser (chock-, reaktions-, bearbetnings- och nyorienteringsfasen, se Cullberg, 1992) under sin återhämtning. Under den så kallade bearbetningsfasen antas samtalet vara av stor vikt eftersom individen genom detta får möjlighet att komma i kontakt med och uttrycka sina känslor, en förmodad förutsättning för lyckad återhämtning (ibid.).

Inom brottsofferverksamheten har man tagit intryck av krismodellen. Att en person som utsatts för brott hamnar i kristillstånd efter brottet är en grundläggande tanke inom Brottsofferjouren (Ryding, 2000). Flera olika skrifter om och för brottsoffer framhäver den psykiska krisens olika faser och hur de på bästa sätt kan genomgås (se t ex Lagerbäck, 2000; Lindgren och Lagerbäck, 1996; Larsson och Stub, 1998; *Hej kompis, får jag låna din mobil?*, 2001).

Vanligt förekommande är även tal om försvarsmekanismer, dvs ”omedvetna psykiska reaktionssätt som har till uppgift att *minska upplevelsen av och medvetandet om hot och fara för jaget* (Cullberg, 1992, s. 145, kursiv i orig.)”. Försvarsmekanismer sägs vara positiva i krisens akuta fas men i längden negativa eftersom de försvårar bearbetning (ibid.). Flera olika typer av försvarsmekanismer beskrivs; exempelvis förnekelse (av det inträffades betydelse), undertryckande av känslor och bortträngning av hela händelseförloppet (från medvetandet) (Cullberg, 1992; jfr Lagerbäck, 2000; *Hej kompis, får jag låna din mobil?*, 2001).

Vidare talar man inom stödverksamheten om olika emotionella tillstånd som är vanliga hos personer som utsatts för brott. Lagerbäck (2000, s. 7) listar ett antal känslomässiga reaktioner, t ex: ”känsla av övergivenhet, svårigheter med koncentration samt att tänka klart, overklighetskänsla, svårighet med att förstå och tolka information, förvirringstillstånd”. Dessa känslor beskrivs som ”naturliga och inte onormala” (ibid.).

Bland brottsofferföreträdare talar man ibland också om att det kan ske en identitetsförändring då man utsatts för ett brott (jfr Ryding, 2000). Man menar att gärningsmannen har förgripit sig inte bara på personens ägodelar eller kropp utan också på personens ”jag”. Sådana uppfattningar speglas ofta i offerberättelser:

> När tjuvarna bröt sig in i vårt hem, så stal de inte bara våra ägodelar utan även vår identitet (*Tidningen Brottsoffer*, nr. 2, 1998, s.11).

> De tog sig inte bara in i lägenheten utan också rakt in i mitt inre. De klev rakt in i mitt allra mest privata känslorum […] (*Dagens Nyheter* 2002-02-19).

> Pappa förlorade liksom livsgnistan. Det var som om tjuvarna tagit en del av hans själ (*Dagens Nyheter* 2002-03-04).

> Det kändes som ett fruktansvärt övergrepp. Som om man klivit rakt in i mitt innersta (*Dagens Nyheter* 2002-03-04).

Bo Nilsson (2003), som har intervjuat brottsoffer, menar att det psykologiska resonemanget kan leda till att offerpositionen likriktas och att direkta eller indirekta krav ställs på brottsdrabbade individer. Genom att säga vad som är ”normalt” och ”naturligt” förmedlas en föreställning om vad ett offer ”är” och vad ett offer ”bör”. Ett offer som inte accepterar definitionerna blir därmed ”onormalt” och hans eller hennes reaktioner beskrivs exempelvis som försvarsmekanismer eller som direkt okunnighet; den brottsdrabbade framställs som ”ett offer som inte förstår sitt eget bästa” (ibid., s. 147). Det ”normala” och ”äkta” offret lider och är i behov av kommunikativt stöd. En sådan bild framträder i det radioprogram (Folkradion, 2001-02-26) som tidigare omnämndes. Stödpersonen som intervjuades i programmet berättade, angående unga män och pojkar som utsatts för brott, att uteblivet stödsamtal kan få långsiktiga konsekvenser:

> Jag skickar ju brev till många men alla kommer ju inte till mig och då är det så att vi har rädda, kränkta pojkar som har ett väldigt stort hat för allt och alla och går man inte då och pratar om det här så kommer man att bära med sig det resten av livet.

Bilden av brottsoffret som en individ i kristillstånd och i behov av terapi understöds av medierna genom att de särskilt skadade och lidande brottsoffren har störst möjlighet att bli medialt uppmärksammade (jfr Nilsson, 2003; Best, 1997). Mediernas retorik gällande brottsoffer bygger på ett ”lidandets paradigm” (Nilsson, 2003). I kvällstidningarnas reportage kan man bland annat läsa om rånoffers mardrömmar, dödsskräck och förföljelsemani (*Aftonbladet* 1996-01-24) och om hur misshandlade personer isolerar sig och lider, ibland i åratal (*Dagens Nyheter* 2004-03-13; *Aftonbladet* 2002-12-13).

Stöd efter brottet – de unga männens beskrivningar

I brottsofferretoriken förefaller det alltså finnas en viss misstänksamhet gentemot viktimiserade individer som hävdar att de klarar sig utan stöd och hjälp. Att inte söka stöd blir på ett sätt att avvika från ”mallen” för ett sant brottsoffer. Detta tolkas på olika sätt. Å ena sidan kan det hända att sådana brottsoffer blir misstrodda – man antar att situationen inte varit problematisk (jfr Nilsson, 2003). Å andra sidan kan deras uttalanden tolkas som psykologiska försvarsmekanismer och för-

klaras mot bakgrund av begrepp som förnekande och bortträngning (se t ex Lagerbäck, 2000; Lindgren et al., 2001). När unga män som utsatts för brott inte söker professionell hjälp är det, som vi har sett ovan, också möjligt att förklara detta mot bakgrund av föreställningen att pojkar och män har svårt att tala om känslor. Det är även möjligt att åberopa andra idéer om mannen (”manlighet”) och utgå från att män inte är i behov av stöd eller att de vill visa sig starka.

I det följande har jag för avsikt att titta närmare på de unga männens berättelser om stöd och hjälp. Ingen av dem säger sig ha kontaktat någon typ av brottsofferstödjande verksamhet.[59] Detta tycks inte vara någon ovanlig företeelse. I min enkätundersökning uppgav endast två[60] av de 112 ungdomar som utsatts för någon typ av brott att de kontaktat Brottsofferjouren direkt efter brottstillfället[61]. Andra studier uppvisar liknande resultat. I en studie av relationen mellan polis och brottsoffer i Stockholms polismyndighet framkom det att 89 % av misshandelsoffren och 92 % av rånoffren inte hade kontaktat Brottsofferjouren (Lindgren och Christianson, 1994).

Terapeutiskt och informativt tal

”Kontaktade du någon Brottsofferjour efter brottet?” Det var i sådana termer jag frågade de unga männen om de eventuellt kontaktat någon brottsofferstödjande verksamhet. Jag använde mig alltså inte av ord som stöd, samtal, bearbetning eller liknande i min fråga. Trots detta berättar männen att de inte har haft ”behov av att prata” eller att de har ”bearbetat händelsen” med föräldrar och vänner. Att kontakta Brottsofferjouren verkar, i likhet med allmänkulturella föreställningar, alltså vara intimt förknippat med samtal. Männen talar i detta sammanhang inte om kommunikation i betydelsen praktisk hjälp med anmälan till polis och försäkringsbolag. Att kommunicera innebär enligt deras skildringar att på ett eller annat sätt berätta om det som hänt.

Berättandet beskrivs utifrån två olika synvinklar. Jag benämner dessa ”terapeutiskt” respektive ”informativt” tal. De unga männen beskriver en bild av brottsoffrets förväntade behov som är jämförbar med den traditionella offerdiskursen. Uttryck som ”prata om det” och ”bearbeta” händelsen är frekvent återkommande. Två typer av inställningar återges i förhållande till detta terapeutiska tal. Den ena bygger på ett accepterande av tanken om samtalets frigörande kraft. Några av männen berättar att de inte tagit kontakt med någon brottsofferstödjande verk-

59 Att de unga männen inte har uppsökt någon brottsofferstödjande verksamhet framkom vid intervjutillfällena. De samtalsintervjuade männen har alltså inte valts ut mot bakgrund av detta faktum.

60 En man som blivit bestulen och en kvinna som blivit misshandlad.

61 Det bör emellertid, när det gäller respondenterna i enkätundersökningen, nämnas att det inte framgår huruvida Brottsofferjouren kontaktades i ett senare skede eller om man sökt någon annan form av professionellt stöd.

samhet eftersom alternativt stöd[62] funnits. Dessa män säger att de efter brottet vänt sig till sin familj och/eller sina vänner för samtal och bearbetning. Därför säger de sig inte ha varit i behov av *ytterligare* hjälp från jourverksamheten.

Exempel 5.4

I: det var nån från brottsofferjouren som ringde upp mig å liksom sa att om jag liksom ville prata om rånet å liksom alltså mådde dåligt å så vidare så kunde jag vända mig till henne men jag liksom jag ville jag liksom bearbetade själva händelsen väldigt mycket med mina föräldrar å typ alltså min- vänner till dom å så vidare liksom så jag kände liksom att jag hade tillräckligt med stöd hemifrån vilket gjorde liksom att jag inte behövde kontakta brottsofferjouren.

I ovanstående berättelse framträder begrepp som ”stöd” (rad 7), ”må dåligt” (rad 3), ”prata” (rad 2) och ”bearbeta” (rad 4). Sådana begrepp används även av de män som inte uttrycker något behov av samtal vare sig med familj, vänner eller med en stödperson. Dessa framställningar ser emellertid något annorlunda ut än de berättelser i vilka man säger sig ha talat med familj och vänner. Männen säger med en ironisk ton att de inte har behövt ”prata ut” om händelsen de varit med om. De har visserligen *berättat* vad de råkat ut för men detta beror enligt dem helt enkelt på att det hade varit problematiskt att undvika, eller som en intervjuperson uttrycker det: ”Ja det var väl rätt svårt å inte ((berätta)) när man har ett sår här.” Något behov av samtal i form av *bearbetning* menar de sig inte ha haft. Vad som lyfts fram är samtalet som information, dvs att i rent informativt syfte tala om vad som inträffat. Att tala *om* vad som hänt är inte detsamma som att tala *ut*.

Genom att använda sig av en ironisk ton verkar de unga männen kritisera ”prata-om-problem”-diskursen. I nedanstående intervjuutdrag berättar en man att han fått broschyrer från bland annat Brottsofferjouren hemskickade. Eftersom han inte haft något behov av att ”prata ut” tog han inte kontakt med stödverksamheten. När han förklarar att han inte haft något behov av att ”prata u:t om det” (rad 5) är tonfallet smått sarkastiskt; han lägger dels en betoning på ”ut”, dels tänjer han på ordet genom ett utdraget ”u”.

Exempel 5.5

I: man fick hem brev med såna broschyrer å att det stod att man kunde kontaktaeh: (.) brottsofferjouren å jag vet inte vad det hette det var många olika men det är ju inte sådär jag har ju inte känt nånting (.) alltså nåt behov av att prata u:t om det direkt så ((ironisk ton)).

62 Resultatet från min enkätundersökning visar att de ungdomar som utsatts för brott i första hand har vänt sig till sitt direkta sociala nätverk (främst vänner och föräldrar) för att berätta om det som inträffat (jfr Denkers, 1999).

Terapeutiskt samtal – lidande offer

I föregående kapitel kunde vi se hur framställningar av brottet som mindre allvarligt används i argumenteringen kring att man inte är ett brottsoffer. Denna distansering i förhållande till brottsofferidentiteten återkommer i talet om stöd till brottsoffer. Att ”prata ut” är något som en viss typ av brottsdrabbade personer kan vara i behov av: de som utsatts för grova brott och de som lider. Eftersom flera av de unga männen inte anser sig ha lidit någon större skada har de heller inte varit i behov av att bearbeta händelsen – och därför menar de att kontakt med någon form av stödverksamhet har varit obefogad. I vissa fall (se exempel 5.7, rad 7-8) betonas vikten av att stödpersoner inriktar sig på att hjälpa ”dom som verkligen behöver det”. De unga männen kontrasterar därmed sig själva mot ”de som verkligen behöver”. Behövande är enligt männen personer som varit med om allvarligare brott än vad de själva säger sig ha upplevt.

Exempel 5.6

I: Nä så allv- det var inte så (.) okej jag blev rånad så men
det var ju inget så jättеallvarligt ((så att man skulle
kontakta brottsofferjour)) (.) jag blev ju inte så (.)
s:lagen till döds eller jättemordhotad eller nåt sånt du vet
(.) dom förföljde ju inte mig eller nåt sånt heller.

Exempel 5.7

I: i mitt fall då så var det ju (.) det var ju ett enkelt
personrån (.) det var inget sånt dom hade ingen kniv dom hade
ingen pistol eller nånting men hade man blivit mordhotad
eller hot- ja hotad med pistol eller nåt sånt så (.) tror jag
nog man hade ( ) då hade man nog haft behov av å snacka
med brottsofferjour […] jag vet inte jag tyckte det var lite
bortkastad tid ( ) dom kan ju koncentrera sig på dom som
verkligen behöver det.

Brottet männen har utsatts för blir i berättelserna inte speciellt allvarligt. En man berättar att han förvisso blivit utsatt för ett brott men att han ”led inte så mycket av det” utan ”kände bara att ja (.) att det liksom (.) att det var överstökat liksom”. Detta är en återkommande bild: det finns helt enkelt ingenting att tala om – saken betraktas som utagerad.

Männens inställning framstår som saklig och istället för emotionella aspekter understryks praktiska. Någon typ av identitetsförändring till följd av angrepp mot individens ”jag” talar de inte om. Snarare än fokusera på sig själva som subjekt lyfter de fram objektet, t ex en dator eller en mobiltelefon de förlorat vid ett rån. Detta görs även då man blivit bestulen i samband med en misshandel, som i fallet nedan:

Exempel 5.8

I: Dom sa att d- om det var nåt jag ville vända mig till
eller snacka om nånting så kunde jag ringa dit. […] Det

3. gjorde jag aldrig det var (.) jag är inte sån alltså jag var
4. alltså det var inte så mycket å snacka om alltså det som
5. hände hände liksom det var inget mer med saken det var (4)
6. nä: jag vet inte, […] alltså jag hade inget å prata om
7. efteråt (.) det var samma s- alltså så det (.) jag var samma
8. person (.) det var bara det att jag var en dator fattigare
9. typ ((skrattar)).

Här beskrivs hur ”det som hände hände liksom det var inget mer med saken” (rad 4-5) och mannen menar att han inte hade någonting ”å prata om efteråt” (rad 6-7). Han ”var samma person” (rad 7-8) efter rånet som han varit före.

Vad som ytterligare kan vara värt att notera är den unge mannens uttryck på rad 3: ”jag är inte sån”. Detta implicerar att personer som söker sig till en brottsofferstödjande verksamhet ”är” på ett visst sätt. Exakt hurdana dessa personer ”är” talar mannen inte om – men han tar själv avstånd från den konturlösa bilden. Det går emellertid, mot bakgrund av vad som sägs tidigare; ”snacka om nånting” (rad 2), och senare i berättelsen; ”inte så mycket å snacka om” (rad 4), ”jag hade inget å prata om” (rad 6), att anta att det är ett behov av att samtala som förknippas med personer som söker stöd hos t ex Brottsofferjouren. Själv säger mannen sig alltså inte vara ”sån” – och motsätter sig därmed bilden av ett brottsoffer i behov av samtal.

Praktisk hjälp

Att bli utsatt för ett brott innebär inte enbart (och inte nödvändigtvis) starka känslomässiga reaktioner. Brottet kan ge upphov till en mängd praktiska konsekvenser (exempelvis ekonomisk förlust, jfr Lindgren, 2002) för den drabbade. De unga männen talar om olika sådana praktiska konsekvenser och frågetecken i förhållande till de brott de blivit utsatta för. En man som blivit av med sin bärbara dator menar att detta inte enbart inneburit en ekonomisk förlust för honom. Arbeten som lagrats på hårddisken gick förlorade och dessutom blev han utan dator tills försäkringsärenden m.m. var ordnade. Eftersom den unge mannen vid den här tiden var beroende av en dator för att kunna utföra sitt skolarbete blev konsekvensen bland annat att han halkade efter i skolan och fick sämre betyg.

Exempel 5.9

1. **I:** all den här byråkratin det tog jättelång tid, […] det tog
2. alltså sex månader då från att den ((datorn)) blev snodd till
3. jag fick en ny (.) plus att det kostade mig då (.) tusen
4. kronor för självrisk då på datorn. […] Så det kändes lite
5. surt,

Tidigare under intervjun har mannen berättat att det krävdes en mängd pappersarbete (polisanmälan, läkarrapport, anmälan till försäkringsbolaget etc) innan det

blev möjligt för honom att få en ny dator. De byråkratiska reglerna beskrivs som det stora problemet efter brottet. Denna typ av problem antas inte kunna lösas genom samtal med en stödperson.

Bland de män vars fall inte har gått vidare till rättegång uttrycks funderingar gällande skadestånd, t ex om man borde ha varit berättigad till ekonomisk kompensation trots att gärningsmannen inte gripits. Hjälp med att få svar på frågor om försäkring, skadestånd och dylikt associeras dock inte med den brottsofferstödjande verksamheten. Samtal förknippas tydligen inte med tal om *praktiska* aspekter.

I skildringarna kring efterfrågat stöd är det emellertid hjälp med just praktiska aspekter – ofta en mycket direkt form av stöd och hjälp – man talar om. En man efterlyser ett starkare engagemang från lärarnas sida. Många brott (bland annat det han själv utsatts för) inträffar enligt honom nämligen i direkt anslutning till skolan. För att i framtiden kunna förhindra att man blir utsatt för brott menar den unge mannen att det borde vara möjligt att be en lärare följa med ned till skolans entré.

Exempel 5.10

I: liksom om jag vet att nånting ska hända där nere alltså så (.) då ska jag kunna säga till läraren att ”du jag känner mig osäker kan inte d- kan du följa med mig ner” >eller nåt sånt<,

Praktiskt stöd omedelbart efter brottet är någonting annat man efterlyser. Vissa av männen menar att de inte har vetat vart man ska vända sig när man drabbats av ett brott som inte är ”så allvarligt”. Kan man verkligen ringa akut till polisen för att anmäla någonting som egentligen, enligt männen själva, kan betraktas som ”en småsak” (i fallet nedan en misshandel)?

Exempel 5.11

I: Nä men det var ju (.) det är ju så för man vet ju inte riktigt (.) man kom ju å tänka på det efteråt att man vet ju inte riktigt hur man ska- om man ska ringa 112 för det är ju inte direkt akut eller så där SOS om man säger så (.) såeh: man vet ju inte om polisen har nåt speciellt nummer.

Information

Bland brottsofferföreträdare påpekas ofta vikten av att brottsoffret får information om vart han eller hon kan vända sig för att få hjälp (Larsson och Stub, 1998). Vid Stödcentrum för unga brottsoffer sänder man sådan information tillsammans med ett personligt brev till brottsoffret. På så sätt antas den viktimiserade personens brottsofferstatus synliggöras och respekteras. Information kan vara ett sätt

att bli uppmärksammad och få erkänsla – en slags omvärldens sympati. Stödpersonen i citat 5.12 talar om en positiv effekt av information.

Exempel 5.12

S: Vi skickar ut det här ((information och personligt brev)) till alla å så är det upp till dom att höra av sig till oss. (.) Så att även om man inte behöver nån hjälp så tror vi att det är en positiv effekt att veta att det finns nån som har uppmärksammat det här och om det dyker upp nånting då vet dom vart dom ska vända sig. […] Det tror vi är jättebra vi märker ju att många vill tacka å säger ”vad kul att nån har tagit det här på allvar” å sådär.

Även de unga männen i samtalsintervjuerna framhåller att information – muntlig som skriftlig – är viktig. De som inte säger sig ha fått någon information överhuvudtaget och de som tilldelats, som de tycker, inadekvat material framhåller att de har saknat informationen. De som har fått upplysningar men som valt att inte kontakta en stödperson menar att informationen trots allt inte givits i onödan.

Exempel 5.13

I: det kändes liksom bra att dom ringde upp så man visste liksom om nu (.) om du nu ville prata mer om händelsen (.) alltså det vill säga rånet så kunde man kontakta dom och att nån där på brottsofferjouren (.) det fanns en där också liksom (.) så det kändes också alltså det kändes väldigt bra måste jag säga.

Polisen har en viss informationsskyldighet gentemot brottsoffren. När den brottsutsatte gör en polisanmälan ska han eller hon sedan några år tillbaka informeras om stödverksamheten på orten, t ex Brottsofferjouren. Polisen ska också lämna en broschyr med kortfattad information (t ex ”Till dig som utsatts för brott”) riktad till brottsoffret. (Larsson och Stub, 1998; Lindgren, 2002) Flera av männen berättar emellertid att de inte fått någon sådan information. Detta är man kritisk till. (Brottsoffrens beskrivningar av polisen kommer att behandlas i ett senare kapitel.) Trots att männen inte säger sig ha haft behov av att tala med en stödperson om det inträffade anser de att alla ska få tillgång till information och samma möjligheter till stöd och hjälp. En man berättar att han varit ”helt lämnad i skuggan” (rad 8 i exempel 5.14) efter den misshandel han utsatts för. Han menar att det är möjligt att han hade kontaktat någon form av brottsofferstödjande verksamhet om han hade vetat vart han skulle vända sig.[63] Mannen säger dock att det brott han upplevt inte varit så allvarligt och att han trots allt haft sina kompisar att ”snacka med” (rad 16).

Exempel 5.14

V: Fick du förresten nåt tips om att kontakta nån brottsofferjour?
I: Nä det fick jag inte (.) nä det enda typ så jag fick det

4. var att min lärare sa att jag skulle ringa åklagaren om det
5. var nåt då å säga vad som hade hänt (.) jag fick inget ( ),
6. **V:** Det var inget du tänkte på själv heller?
7. **I:** Nä för jag visste ju inte vad someh: finns vad som fanns
8. (.) jag var ju liksom helt (.) lämnad i skuggan på nåt sätt
9. (.) kände jag då (.) för det har ju aldrig hänt en innan
10. liksom (.) jag visste ju liksom inte hur jag skulle göra (.)
11. jag visste inte hur jag skulle bete mig jag visste inte ens
12. vem jag skulle vända mig till (.) "snacka med kuratorn"
13. kommer jag ihåg hon sa (.) sen var det inget mer med det,
14. […] men jag tror inte jag kände nåt sånt behov heller sånt
15. stort alltså (.) för jag hade mina kompisar dom kunde man
16. snacka med men jag tror inte jag var så jätteilla (.) jag
17. hade väl klarat det (.) ja det hade varit bra alltså jag
18. tycker dom ska ju liksom erbjuda en alltså (.) dom ska ju
19. tipsa alla sen så får man själv avgöra om man behöver det
20. eller inte.

Det kan också nämnas att den information som polis eller Brottsofferjourer ger ibland kan uppfattas som okänslig eller till och med komisk om den så att säga "träffar fel". Att få ett brev hemskickat med material vilket i första hand vänder sig till kvinnor som blivit utsatta för våldtäkt när man är en ung man som har blivit rånad eller misshandlad är sådant man ironiserar kring.

Exempel 5.15

1. **I:** det stod en sån lista så var det kanske (.) sex av åtta
2. såna ((punkter)) det var för tjejer som hade blivit våldtagna
3. (.) ((skrattar lite)) så dom hade man ju inte så mycket
4. användning för (.) så jag vet inte ((skrattar lite)) ja (.)
5. ja så är det en ung man som har blivit misshandlad så skickar
6. dom ut den.

Sammanfattande kommentar

De allmänkulturella idéerna om relationen stödverksamhet – kommunikation återkommer i bl a brottsofferverksamhetens föreställningsvärld. Liknande idéer

63 Det bör nämnas att det givetvis kan vara så att de unga männen (kanske beroende på den händelse de precis upplevt) har glömt bort att polisen informerat dem om Brottsofferjouren eller dylikt. En av intervjupersonerna säger uttryckligen att han inte kan minnas om han fått någon information. Samtidigt visar studier emellertid att brottsoffer inte alltid får tillgång till en broschyr med information eller till uppgifter om ortens stödverksamhet. I en brottsofferstudie i Östergötlands läns Polismyndighet uppgav den övervägande delen av brottsoffren (85 %) att de inte fått någon broschyr (Lindgren, 1997b). En stor andel poliser uppger även att de sällan eller aldrig delar ut broschyren och en del poliser har överhuvudtaget inte hört talas om att en sådan finns (Lindgren och Christianson, 1994). En handledning i hur polisen bland annat bättre ska kunna stödja brottsoffer sammanställdes i november 2001 (se RPS-Rapport 2001:1).

framträder även i de samtalsintervjuade männens berättelser. I vissa fall har männen kommit i kontakt med stödverksamheten och man kan tänka sig att deras berättelser influerats av stödpersonens ordval. Däri ligger eventuellt förklaringen till beskrivningar som ”jag liksom *bearbetade* själva händelsen väldigt mycket med mina föräldrar” (exempel 5.4, rad 4-5) och ”jag har ju inte känt nånting (.) alltså nåt behov av att *prata u:t* om det direkt så” (exempel 5.5, rad 4-5). Samtidigt är det inte enbart de män vilka har varit i kontakt med stödpersoner som använder sig av sådana terapeutiskt färgade uttryck. Uppfattningen att brottsofferstödjande verksamhet bygger på samtal/bearbetning kan därför antas vara av ett mer allmänt slag.

Hur allvarligt man säger sig anse ett brott vara kopplas i framställningarna samman med huruvida man söker professionellt stöd eller inte. Männen menar att brotten de själva utsatts för inte är att betrakta som så allvarliga att denna typ av hjälp – dvs samtal – behövts: ”det var inte så mycket å snacka om alltså det som hände hände liksom det var inget mer med saken” (exempel 5.8, rad 4-5). De säger att de har vänt sig till sitt sociala nätverk för att få stöd: ”jag hade mina kompisar dom kunde man snacka med” (exempel 5.14, rad 15-16). Den hjälp som efterfrågas ”utifrån”, dvs från andra personer än familj och vänner, är av en mer praktisk art och den förknippas inte med stödverksamheten. Bland stödpersoner finns det både en bild av att praktisk hjälp är av betydelse att stå till tjänst med (se exempel 5.3) och en uppfattning om att åtminstone unga män bör klara av att hantera praktiska problem själva (se Ryding, 2000).

Även vikten av att få adekvat information om jourverksamheten betonas i samtalsintervjuerna. Det kan kanske tyckas märkligt att man vill ha information om någonting man inte säger sig vara direkt intresserad av. Kanske handlar det om att man genom informationen blir erkänd, att man får en offerstatus, vilket har till innebörd att samhället gör gällande att det inte är i sin ordning att utsätta en ung man för misshandel eller rån. Dessutom kan informationsmaterialet i sig naturligtvis ge svar på en del frågor.

Det framträder bland de unga männen en föreställning om att samtal och bearbetning är av betydelse för en brottsutsatt person. Några av dem berättar om sina egna samtal med föräldrar och vänner. Andra menar att de kanske hade behövt tala ut om händelsen om de hade upplevt sig vara ”lidande”. Det förekommer emellertid även en slags ironisk motbild till föreställningen om att ”man bör tala om problem”. Denna motbild tillsammans med betoningen av praktiska snarare än känslomässiga problem i samband med brottet, skulle kunna tolkas som ett sätt att undvika att tala om känslor. Detta skulle kunna kopplas till föreställningar om att ”unga män vill visa sig tuffa” och ”unga män har svårt att tala om känslor”. Men även om männen inte uttrycker ett *behov* av samtal berättar de likväl om emotionella reaktioner i samband med brottet. Samtidigt som de i viss mån motsätter sig jourernas ideologi pratar de på ett sätt ändå ”ut” i intervjusitu-

ationen. Sätten att berätta om känslor kommer att behandlas i det följande kapitlet.

KAPITEL 6

Känslor

När vi vill beskriva på vilket sätt vi upplevt en specifik händelse eller hur vi reagerat och vad vi känt i en viss situation är vi hänvisade till vårt språks olika ord och uttryck. Vår vokabulär i sådana sammanhang är ofta mycket begränsad. Det kan vara svårt att förmedla subjektiva upplevelser till personer i vår omgivning. Denna svårighet sammanfattas inte sällan med vedertagna uttryck som ”orden räcker inte till”, ”jag finner inga ord” etc. Trots att språket kan betraktas både som en frigörande och som en integrerande kraft kan det även ge upphov till frustration och osäkerhet när vi inte lyckas uttrycka och förmedla det vi vill. Att vi har samma språk (ord, grammatiska regler etc) gemensamt innebär inte nödvändigtvis att vi alltid är överens om innebörden i de begrepp och uttryck vi använder oss av. Ibland menar vi samma sak trots att vi använder oss av mycket olikartade beskrivningar och ibland använder vi samma ord och uttryck trots att vi med dessa åsyftar vitt skilda aspekter.

Tidvis har genusskillnader i kommunikation framhållits. Alison Liebling (1992) fann i sin forskning kring självmord i fängelser att interners sätt att beskriva sina känslor i samband med att de skadat sig själva eller försökt begå självmord skilde sig åt beroende på om de var män eller kvinnor. Medan kvinnorna i detta sammanhang oftast använde sig av begreppet ”deprimerad” (depressed) var det bland männen vanligast att man talade om att känna sig ”uttråkad” (bored) eller att man ”inte kunde ta mer” (couldn’t take any more). Liebling (ibid., s. 189) menar att de båda grupperna ofta verkade beskriva samma typ av känslor – men att själva vokabulären skilde sig åt. Huruvida männen och kvinnorna *egentligen* beskrev samma typ av sinnesstämning är naturligtvis svårt att avgöra men resultatet från undersökningen lockar till reflektion kring individers olikartade sätt att beskriva känslor.

Att uttrycka känslor

Kulturella konventioner

Känslornas sociologi är ett vittomfattande forskningsfält. Jag begränsar mig här till att diskutera de samtalsintervjuade männens *skildringar* av känslor. Det handlar således inte om hur en speciell känsla *i sig* skapas (jfr t ex Katz, 1999) utan om hur en särskild jagbild presenteras *via* känsloskildringen samt om hur bakomliggande kulturella konventioner kan styra känslouttryck.

När det gäller känslobeskrivningar finns det en mängd i kulturen allmänt accepterade ”rätta” och ”felaktiga” sätt att uttrycka sig (Gordon, 1989; Crawley, 2004; jfr Hochschild, 1979; Dahlgren och Starrin, 2004). Då vi beskriver våra emotionella upplevelser utgår vi från den sociala kontext i vilken vi ingår. Det finns känslor som anses vara lämpliga i vissa sammanhang men olämpliga i andra och förmågan att beskriva (och visa) ”rätt” känsla i ”rätt” sammanhang avslöjar hur väl orienterad man är i den specifika emotionella kulturen (Gordon, 1989). Ett litet barn som blir besviket över en födelsedagspresent får lov att ge uttryck för denna besvikelse utan att förebrås alltför mycket men en vuxen individ som beskriver sin djupa besvikelse över en present blir förmodligen inte betraktad med nådiga ögon.

När vi kommunicerar våra känslor skapas/skapar vi samtidigt en specifik bild av oss själva (Gordon, 1989; Planalp, 1999). Ibland maskerar eller simulerar vi känslor på grund av kulturella konventioner (Gordon, 1989; Weigert & Franks, 1989). För att återgå till presentexemplet: man säger sig exempelvis bli glad för en present trots att man egentligen känner sig besviken eftersom man på så sätt undviker att bli uppfattad som en otrevlig och ohyfsad individ. Detta kan betraktas som en form av emotionell intrycksstyrning, dvs om att utifrån beskrivningar av känslor styra andra individers föreställningar om ens person så att man framstår på det sätt man önskar (jfr Gordon, 1989; Hochschild, 1979; Goffman, 1959/1994).

”Manligt” och ”kvinnligt”

Olika kulturer kan ha skilda typer av ”regler” för uttryck av känslor. Vissa forskare har betonat olika referensgruppers betydelse och att de värderingar som gör sig gällande i en specifik grupp kan skilja sig från de emotionella ”riktlinjerna” i en annan (jfr Weigert & Franks, 1989). Klass- och könstillhörighet kan också fungera avgörande för på vilket sätt känslor ”bör” kommuniceras (Planalp, 1999).

Kvinnors och mäns sätt att kommunicera behandlas många gånger utifrån ett åtskiljande perspektiv (dvs med utgångspunkten att män och kvinnor kommuni-

cerar på olika sätt), ibland med en problematiserande grund (se t ex Tannen, 1990) och ibland som ett naturligt faktum (se t ex Gray, 1992). I förra kapitlet nämndes att det finns en uppfattning om att pojkar och män har svårigheter med att tala om känslor. Carloyn McQueen och Karen Henwood (2002) som har studerat hur unga män med psykiska problem talar om sina känslomässiga upplevelser menar att sådana kulturella föreställningar om pojkar och män fungerar som *förväntningar* på desamma. Att vara ”känslomässig” betraktas enligt McQueen och Henwood (ibid.) fortfarande ofta som någonting kvinnligt och samtal om känslor anses vara en ”kvinnlig” aktivitet (en idé som reproduceras i allmänkulturen, t ex via John Grays (1992) bästsäljande Mars-Venus-dikotomi[64]). En man som artikulerar sina känslor kan därför bli betraktad som en kvinnlig man. Självbehärskning och kontroll över känslor har under en lång period i den västerländska historien ansetts vara en manlig dygd (Mosse, 1996; se dock Ekenstam, 1998 ang. ”manlig gråt”). En av de unga männen i McQueens och Henwoods ovan nämnda studie (2002, s. 1506), ”Gareth”, beskriver sig själv som ”too soft” och menar att hans känsloyttringar inte är accepterade för en man. ”Gareth” säger att han inte har svårt för att uttrycka känslor men att det förväntas av män att de ska ha problem med detta. Att vara man (respektive kvinna) innebär att man förväntas uppträda på ett könsmässigt någorlunda korrekt sätt (en så kallad riktig man/kvinna är/gör). Detta uppförandemönster är något vi också följer utan att reflektera närmare kring det (det ligger så att säga i vårt bekönade habitus, se Bourdieu, 1999)[65]. ”Gareth” kan antas ha influerats av sådana kollektiva förväntningar

64 John Gray menar i boken *Män är från Mars, kvinnor är från Venus* (vilken efterföljts av ett antal andra böcker med samma tema) att olikheterna mellan män och kvinnor är så stora att man skulle kunna tro att vi härstammar från olika planeter; ”Det är inte bara så att män och kvinnor kommunicerar på olika sätt utan de tänker, känner varseblir, reagerar, älskar och värderar saker och ting olika, och deras gensvar och behov skiljer sig från varandra. Det är nästan som om de hörde hemma på olika planeter, talade olika slags språk och behövde olika slags näring (Gray, 1992, s. 15).” ”Marsianerna sätter värde på kunnande, kompetens, effektivitet och prestationsförmåga. De är ständigt sysselsatta med att bevisa hur dugliga de är och utveckla sin kapacitet och sina färdigheter. […] De intresserar sig för nyheterna, väderleken och idrott, och struntar helt i romantiska kärleksromaner och böcker om självhjälpsterapi. De hyser större intresse för ”föremål” och ”ting” än för människor och känslor (ibid., s. 26).” ”Venusianerna har andra värderingar. De sätter kärlek, kommunikation, skönhet och mänskliga relationer högt. […] Det är mycket viktigt för dem att ge uttryck åt sin personlighet och särskilt åt sina känslor. Det kan rentav hända att de byter kläder flera gånger om dagen beroende på stämningsskiftningar (ibid., s. 28).”

65 För exempelvis inter- och transsexuella individer blir de könsmässiga föreställningarna och förväntningarna ofta tydliga (se t ex Garfinkel 1967/1984 och Morris, 1974). Författarinnan Jan Morris som genomgått ett könsbyte berättar följande i sin bok *Conundrum*: ”Det sägs att den sociala klyftan mellan könen blir allt mindre, men efter att under senare hälften av 1900-talet ha upplevt hur det är att leva i båda rollerna, kan jag bara rapportera att det på mig verkar som om ingen enda aspekt av tillvaron, inget ögonblick på dagen, ingen kontakt, inget arrangemang, ingen reaktion är lika för kvinnor och män. […] Ju mer jag behandlades som kvinna, desto mer kvinna blev jag. Jag anpassade mig, antingen jag ville det eller inte. Om man antog att jag inte skulle duga till att backa en bil eller öppna en flaska, började jag också egendomligt nog att bli oduglig till det (Morris, 1974, s. 154-155).”

(ibid.; jfr Hirdman, 2001) beträffande män och kvinnor, dvs av uppfattningar om vad som är manligt och vad som kan kallas kvinnligt (McQueen och Henwood, 2002).

Unga män – och brottsoffer

I föregående kapitel beskrevs hur man inom den brottsofferstödjande verksamheten betonar vikten av att brottsutsatta individer ventilerar sina tankar och känslor. Vi såg också hur män generellt sett antas ha svårt för att uttrycka sig i känslomässiga termer. Om unga män förmodas ha svårt för att tala om känslor och brottsoffer förväntas vara i behov av just känslokommunikation kan unga män som är brottsoffer ses som problematiska (i offerdiskursen).

Att män sägs ha svårt för att tala om känslor tycks emellertid implicera att det finns ett ”rätt” sätt att uttrycka sig, mot vilket man kan mäta känslouttrycken. I detta kapitel kommer jag att utveckla diskussionen kring känslor. Trots att de samtalsintervjuade unga männen ibland kritiserar ”prata-om-problem”-diskursen talar de om känslor i intervjuerna. Det är, vilket vi ska se i den senare delen av kapitlet, dock inte alltid de använder sig av direkta, ”traditionella” känslobeskrivningar.

I det följande kommer jag inledningsvis att fokusera på något som kan betraktas som emotionellt inriktade kulturella konventioner, dvs på de idéer om känslor och reaktioner i samband med brott, vilka de unga männen berättar om. Vilka föreställningar säger de sig möta från omgivningen? Här görs ingen analys av formuleringar utan istället inriktar jag mig på *vad* männen berättar. Lite längre fram kommer jag att titta närmare på männens egna känslobeskrivningar. Vilka känslor ger de själva uttryck för i samtalsintervjun? Tillsammans med männens skildringar kommer jag i detta kapitel även att lyfta fram material från min enkätundersökning.

Kulturella föreställningar om brottsoffers känslor och reaktioner

Kränkt och hämndlysten

Genom sättet på vilket man bemöter en brottsutsatt individ förmedlar man vilka förväntningar man har på denne. Det vi säger till honom eller henne och de råd vi ger speglar våra idéer om vad man kan tänkas känna då man utsatts för ett brott. Kanske försöker vi sätta oss in i situationen och ger sedan råd efter hur vi själva tror att vi hade känt oss om vi exempelvis hade blivit misshandlade eller rånade. Sådana antaganden kan ha sin grund i specifika kulturella konventioner, dvs ”som misshandlad bör man känna…” Omgivningens föreställningar om brottsoffrets reaktioner och känslor skildras ibland som problematiska för den drabbade (jfr Nilsson, 2003). Trots att personer i offrets omgivning knappast har för avsikt att ställa till med besvär händer det att så blir fallet. Vid Stödcentrum för unga brottsoffer utgår man från sådana tolkningar då man talar om att unga män ofta tvingas bemöta föreställningar om hämndlystnad från sina ”killkompisar”.

Exempel 6.1

S: Men det jag tror är svårt för killar är kanske att prata om jobbiga saker med sina killkompisar (.) även om dom försöker säga ”nä men jag mår inte så bra just nu på grund av det här” vilket killarna självklart förstår men då kommer allt det här ”åh jag ska hämnas åt dig” å ”nu jävlar nitar vi honom” å det blir liksom så mycket hat […] å det är liksom inte det killarna söker utan dom söker kanske lite mer förståelse istället för att nåt annat blossar upp. (.) Det kan vara svårt för dom att mötas tror jag å killkompisarna menar ju säkert bara väl men det blir (.) lite fel (.) oftast.

Att utsatthet för brott rent generellt förknippas med hämndkänslor visar sig också bland ungdomarna i min enkätundersökning. På påståendet ”Om man blev utsatt för någon form av brott skulle man på något sätt vilja hämnas på förövaren” instämde över 80 % av männen och närmare 60 % av kvinnorna ”helt” eller ”delvis”.[66] Detta kan jämföras med en följdfråga som ställdes till de respondenter som utsatts för brott, nämligen ”Hur kände du dig direkt efter att du blivit utsatt för brottet?”. Här var det färre som nämnde hämndaspekten. Omkring 40 % av männen och cirka 10 % av kvinnorna uppgav att de känt sig hämndlystna direkt efter brottet.[67] Mot bakgrund av dessa siffror kan man säga att *föreställningarna* om hämndkänslor (”*om man* blev…”, dvs hypotetiskt och generellt) skiljer sig nå-

66 Se bilaga 4G.
67 Se bilaga 4H.

got åt från *beskrivningarna* av hämndkänslor (”*så* kände *jag*”, dvs direkt relaterat till ens person och till det specifika brottet).

Ibland berättar de samtalsintervjuade männen om att det bland deras ”killkompisar” finns en idé om att man som brottsutsatt känner sig kränkt och därmed även hämndlysten – detta på grund av att man har ”blivit besegrad” av gärningsmannen.[68] I enkätundersökningen framgår det inte hur Ljungbyungdomarna skulle vilja gå tillväga för att hämnas.[69] I samtalsintervjuerna är det däremot tydligt att hämnd handlar om någon form av fysisk vedergällning. Männen menar att deras kamrater har velat hjälpa dem med att ”klara upp” det som hänt genom att konfrontera gärningsmännen och ”ge igen”.

Exempel 6.2

```
1.  I: kompisarna var ju direkt så ”oh nu tar vi å slår han oh
2.  nu tar vi å ringer honom nu tar vi å slår han” alltså sånt
3.  ”nu ska vi ge igen” å sånt (.) det är ju typiskt grabbar å
4.  ((skrattar lätt)) å kompisar å sånt (.) man ska ge igen
5.  direkt å ”oh då har vi nånting å slåss för” å sånt.
```

Uttrycket ”typiskt grabbar” (rad 3) används då mannen i citatet ovan talar om att ”ge igen” (rad 4). Tidigare i intervjun har han berättat att han själv funderat på att hämnas men att han ganska snart övergett dessa planer. När jag frågar honom om han tror att en kvinna hade reagerat på ett liknande sätt antyder mannen inledningsvis att situationen för en man och en kvinna inte riktigt går att jämföra. Detta för att, som han säger i exempel 6.3 (rad 4); ”man brukar inte slå på tjejer” vid ett rån.

Exempel 6.3

```
1.  I: Om hon skulle blivit rånad på sin dator då tror jag inte
2.  att hon skulle blivit (.) alltså så att hon hade blivit
3.  slagen nånstans eller nåt sånt det tror jag nog inte alltså
4.  så man brukar inte slå på tjejer utan bara säga att "ge mig
5.  datorn" typ,
```

Sedan framhåller mannen att *om* så hade varit fallet, dvs om situationen hade varit densamma, tror han att ”också hon hade blivit jävligt arg”. Han säger vidare att ”jag tror inte det är så mycket skillnad mellan kille å tjej”. Trots detta skildras en speciell skillnad mellan män och kvinnor. Att känna sig kränkt och hämndlysten

68 Deras ”tjejkompisar” sägs oftare ha uttryckt sin oro och frågat hur ”hur mår du?/hur känns det?”. Detta omnämns av de unga männen dock enbart i kortfattade ordalag. Det bör påpekas att jag inte frågat efter en skillnad i detta sammanhang utan introducerat min fråga i termer av ”Hur reagerade dina kompisar?/Vad sa dina kompisar?”. I frågan ligger alltså ingen antydan om att det förväntas vara en skillnad mellan kamraterna.

69 När det handlar om begreppet hämnd tänker man ofta på *Lex Talionis* (”öga för öga, tand för tand-principen”) men det kan givetvis innebära en slags hämnd gentemot gärningsmannen att denne grips av polisen och döms vid en rättegång.

är något som förknippas med just män. Det ”hör till” att man ska känna sig kränkt – det är ”nån viss grej ma- mannen har” (rad 9 och 11, exempel 6.4).

Exempel 6.4

```
1.  I: ja jag tror i och för sig att tjejer är lite mer så där
2.  att dom inte (.) dom vill mest gå den här polisvägen den
3.  legala vägen å (2) det är nog inte så att "oh jag ska kalla
4.  på min bror å han ska t- han ska snart slå dig” å sånt å
5.  utan det är nog mer direkt att ja polisen direkt å att dom
6.  tycker deteh: att det är den bästa vägen (.) tror jag.
7.  V: Vad tror du det beror på att killar vill- eller känner
8.  mer-?
9.  I: ((avbryter)) Jamen det hör till väl alltså då att man
10. ska- att man känner sig kränkt å att han har vunnit över en
11. å […] å det är nån viss grej ma- mannen har å sådär (.)
12. vinna å känna sig kränkt å (.) slåss å såna grejer.
```

Visa sig tuff och kunna ”ta” lite mer

Omgivningens föreställningar om känslor i samband med brott handlar enligt berättelserna, förutom om att mannen (som brottsoffer) antas känna sig kränkt och hämndlysten, också om att inte visa eller tala om känslor. Förväntningarna på en ung man som utsatts för brott kretsar här kring att vara stark, bita ihop och gå vidare efter brottet. En man förväntas ”visa sig tuff” och han bör också klara av att ”ta lite mer” än en kvinna.

En av de unga männen säger att det ”finns […] nånting som säger” att en man ska ”klara sig” lite bättre än en kvinna vid ett rån (exempel 6.5). Om ”klara sig lite bättre” innebär att man förväntas hantera själva rånsituationen bättre eller om det handlar om hur man antas reagera och känna efter brottet (eller båda delar) tydliggörs inte. Men att ”manlighet” är den särskiljande faktorn är påtagligt:

Exempel 6.5

```
1.  I: Nånstans där finns det liksom ändå nånting som säger typ
2.  att killen ska alltså ja killen ska klara sig lite bättre än
3.  tjejen i situationen om han nu liksom blir utsatt för ett
4.  rån för att liksom (.) hans manlighet å så vidare.
```

I nedanstående intervjuutdrag beskrivs hur män förväntas ha en tuff attityd och vara handlingskraftiga. Enligt den citerade mannen bemöts en man som utsatts för ett brott med ”en klapp på axeln” och orden ”bit ihop detta klarar du”, ”var en man” (rad 1-2).

Exempel 6.6

```
1.  I: man får ju typ en klapp på axeln så ”jaja men bit ihop
2.  detta klarar du” ”var en man” typ ”visa det” medan en tjej
3.  så ”oh” så ”hur gick det hur gick det” ((pratar medlidsamt))
4.  å sånt ”ja men kom så fixar vi det nu” du vet sånt så att
```

```
5.   jag tror ja (.) det är väl en bild som dom har målat upp så
6.   att det ska vara så […] jag tror det handlar just om att man
7.   vill vara eh: att man ska vara tuff du vet det är just det
8.   med attityd- det var så jävla mycket attityd ((irriterat)) å
9.   det är det fortfarande att man ska man ska leva upp till ett
10.  visst ideal å visst ska man vara alltså man måste vara
11.  stentuff man måste visa för sina kompisar "ah jag har blivit
12.  rånad" å du vet >"men det gör ingenting< jag fixar det jag
13.  har kontakter jag har kompisar som fixar det till mig".
```

Här framhålls att "det är väl en bild som dom har målat upp så att det ska vara så" (rad 5-6). Genom att ordet "dom" används i detta sammanhang distanserar sig mannen från bilden som sägs ha målats upp, dvs idealet. "Dom" är en obestämd grupp i vilken talaren själv inte ingår (jfr Kitagawa och Lehrer, 1990; Holmqvist och Holsánová, 1996). Mannen ändrar sig också från "man vill vara" till "man ska vara tuff" (rad 6-7). Denna rättelse, där ordet "ska" betonas, ger en antydan om att det är förväntningar det handlar om. Den unge mannen säger även att man "ska leva upp till ett visst ideal" (rad 9-10) och att man "måste vara stentuff" (rad 10-11). Användningen av uttryck som att man "ska" och "måste" ger en antydan om att det handlar om föreställningar och förväntningar (inte nödvändigtvis vad man själv känner eller anser).

Förlegade eller rimliga idéer om män?

Männen i samtalsintervjuerna tar i princip avstånd från bilden av att män bör vara tuffa, starka och handlingskraftiga. De menar att det handlar om förlegade uppfattningar om vad som är "manligt" och "kvinnligt" eller som en av männen uttrycker det; "ja du det är väl gamla problem sen dag ett i världens- i samhället […] om hundra år till så kanske vi inte har samma samhälle (.) då kanske det är annorlunda". Den här mannen hänför också idéerna om män till tonårstiden och menar att det var *då* (för några år sedan) som det var viktigt att visa sig "som en man"; "det här att man vill visa att man klarar sig du vet att man har ett starkt psyke att 'ja jag låter inte nåt sånt påverka mig' […] det har åssså med dom här gamla begreppen 'ja jag ska visa att jag är en man' men när man är fjorton år så har man ju inte så jädra mycket världs- man har ju ingen jävla världsbild så".

Men även om männen själva anser att uppfattningarna om vad som är manligt beteende och manliga känslouttryck är omoderna, menar de samtidigt att de i högsta grad existerar och är mer eller mindre allmänt accepterade. Idéer om manlighet framträder via kamraters förväntningar men de beskrivs också som generella ideal: det "hör till" att män ska känna på ett visst sätt.

Olika förväntningar gällande känslor och reaktioner i samband med brott kan i sin tur påverka huruvida man förutsätts göra en polisanmälan eller inte. Om en man bör kunna "ta lite mer" än en kvinna förväntas han inte polisanmäla vilken

våldssituation som helst. I exemplet nedan förklarar en av männen att en man och en kvinna inte alltid förväntas göra polisanmälan vid samma typ av händelser. ”Det verkar lite som att killar ska kunna ta lite mer innan dom går å polisanmäler nånting” säger mannen (rad 7-8). Samtidigt framhåller han att det inte borde vara så (rad 1).

Exempel 6.7

1. **I:** Eh: jag tycker faktiskt inte att det s- borde vara så men
2. men jag menar om vi säger att en kille slår till en tjej (.)
3. om en kille ger en tjej en lavett så att säga °eller en
4. handflata° så kanske hon anmäler det vilket inte är så
5. konstigt (.) men är det en kille som ger en annan kille en
6. lavett så är det nog inte så ofta att dom anmäler det […]
7. det verkar lite som att killar ska kunna ta lite mer innan
8. dom går å polisanmäler nånting.

Ibland accepteras idén om att män bör kunna stå ut med lite mer än kvinnor när det handlar om att utsättas för våld. Bakgrunden till detta tycks vara bristen på ”fair play” då kvinnor utsätts för våld av män, dvs att ett brott betraktas som mer allvarligt om gärningspersonen och offret inte bedöms som likvärdiga (jfr Karlsson, 2003b).[70]

Exempel 6.8

1. **I:** misshandlar man en man så är det mannen mot mannen (.)
2. det är inte lika (.) det är inte lika fa- alltså det är inte
3. lika allvarligt på nåt sätt (.) alltså jag tycker inte det
4. (.) för kvinnor det kvittar hur mycket dom säger att dom är
5. jämlika å såhär (.) kvinnor kan göra vas- det som mannen kan
6. göra (.) det är liksom ändå en ett ideal alltså det kommer
7. aldrig å försvinna (.) att kvinnan är faktiskt det svagare
8. könet.

Män och kvinnor beskrivs i intervjuutdraget ovan som icke jämbördiga eftersom kvinnan tillhör ”det svagare könet” (rad 7-8). Detta är en uppfattning som de unga männen också tror förekommer i förövarnas föreställningsvärld. En man talar om att rånarna förmodligen skulle känna sig ”lite för låga” om de skulle ”gå fram till en tjej å liksom råna henne”. Istället menar han att ”dom liksom rånar killarna som är i samma ålder som dom”.

Om förövaren riktar ett vapen mot ett obeväpnat offer kan man tycka att inte heller detta är ”rent spel” – även om de båda inblandade är ”likvärdiga” så till vida att de är män. Detta är något som männen delvis håller med om men de menar samtidigt att verkligheten är en annan: bruket av vapen normaliseras och det faktum att den man rånar är obeväpnad försvinner från bedömningen av vad som är likvärdigt/inte likvärdigt.

70 Det framgår inte av intervjupersonernas berättelser huruvida en våldssituation där både offer och gärningsperson är kvinnor också betraktas som mindre allvarlig.

Exempel 6.9

I: Nä men tjejer det är alltså (.) det är en annan sak det är ju det (.) jag vet inte det- man ska ju inte slå tjejer å man ska ju inte göra det å man ska alltså så (.) det är gamla grejer som sitter i (.) det är ju (.) det är fegt å dra upp dra kniv mot en tjej det det vet alla killar liksom.
V: Men å andra sidan är det inte fegt å dra det mot en annan ((obeväpnad)) kille också?
I: Nä det är det ju inte (.) enligt många.
V: Men man drar ju vapen mot nån som inte har ett vapen?
I: Nä men det brukar hända ((skrattar lite)) folk drar vapen hit å dit (.) speciellt knivar då (.) det är det mest då.

Att dra kniv mot en obeväpnad man verkar alltså ses som mindre fegt än att göra samma sak mot en kvinna, något som indirekt kan sägas förmedla en uppfattning om att män bättre bör kunna klara av att hantera en sådan situation.

Detta kan anknytas till föreställningar om mäns förmåga att försvara sig. Självförsvar är förvisso ett tema som faller utanför rubriken ”känslor” men det kan vara värt att kommentera detta i samband med föreställningar om mäns förväntade känslor och reaktioner i samband med brott. I min enkätundersökning tillfrågades gymnasieungdomarna huruvida de ansåg att det råder en skillnad mellan tjejer och killar när det handlar om rädsla för att bli utsatt för brott. Cirka 75 % av ungdomarna (lika många män som kvinnor) uppgav att ”tjejer är mer rädda än killar”.[71] Den mest frekvent återkommande förklaringen som gavs till detta var bland kvinnorna att ”killar har lättare för att försvara sig”. Männen motiverade i första hand sitt svar med att ”tjejer riskerar att utsättas för våldtäkt”. I andra hand nämndes självförsvarsaspekten. Rädslan för brott förknippas alltså bland gymnasieungdomarna i stor utsträckning med oförmåga att försvara sig. Män antas vara mindre rädda på grund av att de också antas ha lättare för att försvara sig. Enkätsvaren återspeglar en specifik idé om män: de bör kunna försvara sig.

På Stödcentrum för unga brottsoffer framhåller man att självförsvar är ett känsligt ämne när det handlar om unga män som utsatts för brott. Stödpersonerna menar att unga kvinnor som drabbats av brott uttryckligen säger att de är otrygga och att de gärna vill lära sig självförsvar. Männen däremot menar oftast att de inte har något behov av att inhämta kunskaper i självförsvarsteknik. Stödpersonerna säger också att när männen trots allt visar intresse för kursen förklaras detta ibland i termer av att de vill ”känna till sina rättigheter”.

Exempel 6.10

S1: Vi har ju anordnat självförsvarskurser, (.) då har vi erbjudit både tjejer och killar å vi har tänkt å ha renodlade grupper för att det känns lättare å slappna av

71 Frågan formulerades ”Tror Du att det är skillnad mellan tjejer och killar när det gäller rädsla för att bli utsatt för brott?”. Respondenterna fick välja ett av följande fasta svarsalternativ; ”Nej, det är ingen skillnad”, ”Ja, tjejer är mer rädda än killar” eller ”Ja, killar är mer rädda än tjejer”. Respondenterna uppmanades även att med egna ord motivera sina svar.

helt enkelt å då har ju tjejerna liksom ”å jättekul jag skulle jättegärna lära mig grundknepen i självförsvar för jag är otrygg” medan- […] Det är mycket svårare för killarna att ta hjälp när det gäller deras otrygghet, […]
S2: Å sen så många killar som har anmält sig har uttryckt att ”ja nä” när jag har förklarat vad vi gjorde ”nä jag behöver inte lära mig såna här knep jag kan försvara mig men det vore ju bra å veta sina rättigheter” uttryckt sig så.
[…]
S1: Ja men killarna har nåt inbyggt automatiskt att dom ska kunna försvara sig å dom ska våga å dom ska vara så tuffa å sen så är dom egentligen inte det för dom vågar inte gå ut […] men ändå är det så svårt att tacka ja till erbjudande om att gå en intensivkurs i självförsvar (.) med andra killar som har blivit utsatta för brott, […]

*

Oavsett hur männen i samtalsintervjuerna betraktar idéerna om mäns reaktioner och uttryck av känslor i samband med brott är det tydligt att sådana finns och att de på ett eller annat sätt *förhåller* sig till dem. De talar om att det är ”typiskt manligt” att känna sig kränkt och vilja hämnas. Känslor som t ex rädsla och förtvivlan nämns däremot inte i samband med de kulturella föreställningarna. De unga männen menar även att det finns en allmänt accepterad bild av att män ska tåla mer än kvinnor då de utsätts för sådana brott som de själva upplevt (dvs misshandel eller rån). Med undantag för känslan av att vara kränkt och hämndlysten förväntas män enligt intervjuerna snarast låta bli att visa känslor. Istället bör man bita ihop, visa sig tuff och oberörd och inte polisanmäla vad som helst. Ungdomarna i enkätundersökningen och stödpersonerna vid Stödcentrum för unga brottsoffer pekar vidare på att män förväntas kunna försvara sig vid ett brott.

I det följande ska jag fokusera på hur de unga männen beskriver sina egna känslomässiga reaktioner. Det handlar här om känslor som beskrivs i förhållande till brottstillfället[72] och gentemot gärningsmannen. Dessutom diskuteras undvikandet av specifika platser som ett eventuellt uttryck för rädsla.

Ibland används vad som kan kallas konventionella känslobegrepp. Männen talar då exempelvis om att de varit ”skakiga” och ”jätterädda”. Samtidigt framträder även ett mer indirekt och nedtonat sätt att beskriva känslor. Den traditionella typen av känslobeskrivningar kan sägas gå emot de föreställningar som ser ut att existera i förhållande till hur män förväntas uttrycka känslor. Det indirekta sättet att beskriva känslor stämmer tvärtom ganska väl överens med de föreställningar om män (”manlighet”) som kunnat utläsas ur de unga männens berättelser. Samtliga av männen talar om känslor – men deras vokabulär skiljer sig ibland åt.

72 Det är samtal kring känslor i sig som är centralt. Därför läggs ingen större vikt vid att skilja olika situationer (dvs känslor under brottet vs. känslor efter brottet) från varandra.

Inledningsvis kommer jag att diskutera rädsla. Det faller sig därför naturligt att börja med att lägga tämligen stor vikt vid underlaget från min enkätundersökning om rädsla för brott bland gymnasieungdomarna i Ljungby.

Beskrivningar av egna känslor och reaktioner

Rädsla

Ljungbyungdomarna

Olika undersökningar om rädsla för brott visar att kvinnor oftare än män säger sig vara oroliga för att utsättas för brottsliga gärningar (Statistiska Centralbyrån; Länsförsäkringar, 2004; Elofsson, 1998). Så är fallet även i min enkätundersökning (Burcar, 2002). En av frågorna i denna undersökning löd; ”Är du rädd för att promenera ensam hem efter att du har varit ute och dansat eller varit hemma hos en kompis till sent på kvällen/natten?” På denna fråga svarade närmare 70 % av kvinnorna, jämfört med cirka 10 % av männen, ”ja, jag är rädd ibland/ja, jag är ofta rädd”. I den här frågeställningen nämns inte ordet ”brott”. Gymnasieungdomarnas rädsla för att gå ensamma hem behöver således inte nödvändigtvis bero på risken för att utsättas för brott. I ungdomarnas motiveringar till varför de är rädda uppges oftast följande: att de är ”mörkrädda”/”tycker det är obehagligt när det är mörkt”, att ”det händer så mycket i dagens samhälle”/”det har hänt så mycket den senaste tiden”, att man ”inte vet vad för typer som är ute”/”vet inte vad som kan hända” och att ”det är obehagligt att gå ensam”. Det framgår här inte huruvida man är rädd för mörkret/ensamheten i sig eller för vad som kan inträffa när det är mörkt och man är ensam.

Ungdomarna tillfrågades även; ”Är du ibland rädd för att du ska bli utsatt för någon typ av brott?”. 53 % av kvinnorna och 28 % av männen svarade ”ja” på denna fråga. I jämförelse med svaren på den ovan nämnda frågeställningen sa sig alltså färre kvinnor men fler män vara rädda när frågan gjordes mer distinkt.[73] Att mörker och ensamhet förknippas med en risk för att utsättas för brott visar sig i ungdomarnas svar på följdfrågan; ”I vilka situationer känner du dig rädd?”. Här omnämndes nämligen ofta ensamhet samt mörka platser (framförallt av kvinnorna).

73 I anslutning till frågan gavs några exempel på brott: inbrott, stöld, misshandel och hot. Man skulle kunna tänka sig att respondenterna uppfattat dessa exempel som de enda möjliga svarsalternativen. Om våldtäkt hade funnits med som ett exempel är det därför möjligt att kvinnorna hade svarat ”ja” i högre grad. Av de kvinnor som sa sig vara rädda för brott uppgav cirka hälften att de oroade sig för våldtäkt. Bland männen var misshandel det mest förekommande svaret på frågan om vilket brott man är rädd för att bli utsatt för.

Trots att skillnaderna mellan männens och kvinnornas svar på frågan om rädsla för brott är mindre än då det gäller den mer ospecificerade frågan om rädsla är den fortfarande relativt stor. Unga män är, vilket beskrevs i inledningen till denna bok, en riskgrupp då det handlar om att utsättas för våld. Att färre unga män än unga kvinnor samtidigt säger sig vara rädda för brott pekar på att hög risk för att utsättas för brott inte omedelbart innebär större (uttalad) rädsla.

Att verkligen ha blivit utsatt för ett brott behöver inte heller innebära att man säger sig vara rädd. Närmare 45 % av de ungdomar (54 % av männen och 32 % av kvinnorna) som i min enkätundersökning uppgav sig ha blivit utsatta för brott uppgav även att de *inte* är rädda för brott.[74]

Färre än 30 % av de brottsutsatta respondenterna uppgav att de känt sig rädda direkt efter brottet. Även här råder det en viss skillnad mellan männens och kvinnornas svar; 43 % av kvinnorna jämfört med 17 % av männen rapporterade att de känt sig rädda omedelbart efter brottet.[75]

En paradox?

Det har ibland setts som en paradox (”rädsloparadoxen”) att de som antas löpa mindre risk för att bli utsatta för brott (kvinnor) uppger sig vara mer rädda än de för vilka risken kan antas vara större (män) (se Skogan & Maxfield, 1981; Smith et al, 2001; jfr Garofalo, 1979). William Smith et al. (2001; jfr Smith & Torstensson, 1997) har diskuterat olika förklaringar till denna ”paradox”. Bland annat nämns kvinnors dolda viktimisering och en tendens bland kvinnor att ge ett specifikt brott generell karaktär (t ex att utsatthet för en specifik typ av brott leder till rädsla också för andra typer av brott) som möjliga förklaringar. I en surveyundersökning om rädsla för brott fann Smith och Torstensson (1997) emellertid inget ordentligt stöd för dessa förklaringsförsök. Resultatet från undersökningen stämde däremot mer väl överens med ”sårbarhetshypotesen” (att kvinnor upplever stor risk för att utsättas för brott, framförallt i sitt eget bostadsområde) och ”neutraliseringshypotesen” (att män förnekar eller neutraliserar risken för att utsättas för brott, jfr Agnew, 1985). I en senare, något annorlunda, analys av materialet fann Smith et al. (2001) inte samma belägg för att män ser sig som mindre sårbara och neutraliserar risker. Vad som betonas i denna senare analys är mäns rädsla och riskbedömning som sammanlänkad med personlig sårbarhet (t ex hög ålder) medan kvinnors sårbarhet beskrivs som miljöbunden (kopplad till exempelvis bostadsområde).

En annan förklaring som har getts till skillnaden mellan kvinnors och mäns rapporterade rädsla bygger på att det bland män kan finnas en motvilja mot att

74 Se bilaga 4I. Av de respondenter som inte blivit utsatta för brott uppgav 67 % (82 % av männen och 54 % av kvinnorna) att de inte är rädda för brott.

75 Se bilaga 4H.

erkänna att de är rädda. Detta eftersom oro är en egenskap som inte förknippas med ”manlighet.” (Ortega & Myles, 1987)

Att kvinnor oftare än män uppger sig vara rädda trots att män i högre grad riskerar att utsättas för brott blir egentligen en paradox endast om man analyserar förhållandet med en psykologiserande blick. Sett ur ett socialisationsperspektiv blir omständigheterna mindre motsägelsefulla. Flickor sägs generellt varnas mer än pojkar för en ofta oklar bild av fara vilket kan leda till större riskupplevelse och rädsla hos flickorna (Tiby, 1991; 2001; jfr Keane et al., 1989; Lindström, 1995). Flickor får tidigt lära sig att de bör vara försiktiga då de vistas på den offentliga arenan, och att de måste akta sig för främlingar, medan pojkar snarare uppmuntras till att ta risker och att vara orädda (Goodey, 1996; 1997; Stanko, 1990). Flickor socialiseras till potentiella offer (jfr Fattah, 1981). ”For men, there are no tips about personal safety in crime prevention handbooks. It is assumed that men either know about avoiding dimly-lit alley ways and bus stops, or that they are able to protect themselves (Stanko, 1990, s. 109).”

*

De unga männen i samtalsintervjuerna talar sällan om rädsla[76] – åtminstone på ett direkt sätt. Det finns emellertid några exempel då männen uttryckligen verbaliserar känslor av rädsla. Dessutom talar de om rädsla på andra, mer ”okonventionella”, sätt.

Direkta beskrivningar av rädsla, uppgivenhet och chock

Känslor i samband med brottet beskrivs ibland på ett sätt som stämmer väl överens med det som uppmuntras inom brottsofferrörelsen. En ung man som berättar att han blivit rånad uttrycker tydligt och direkt hur han efter brottet blivit starkt känslomässigt berörd. Samtidigt utmanar han därmed föreställningen om att män har svårt för att tala om känslor. Begrepp som ”livrädd” (rad 8 och 15), ”jätterädd” (rad 7), ”skakig” och ”darrade” (rad 1) används. Mannen berättar också om rädsla för att gå ut sent på kvällen. Om han går ut händer det fortfarande (efter fem år) att han går över till gatans andra sida då han ser ett gäng (rad 9-13).

Exempel 6.11

1. **I:** Såeh: ah man var ju skakig efteråt (.) gick å darrade
2. hela vägen hem (.) man tänkte- först ville jag ju inte
3. berätta nånting (.) för mina föräldrar jag tänkte jag orkade
4. inte för jag visste ju att det skulle bli rättegång så jag
5. hade ingen lust (.) man är inte så jävla modig då man tänkte
6. vafan ”man var inte så tuff ändå” alltså. […] Då var jag

76 Berättelserna i detta avsnitt följer antingen spontant i männens berättelser om brottet eller som en följd av att jag frågat dem hur de känt sig (eller vad de tänkt) i samband med eller efter brottet.

7. jätterädd du vet det här precis då jag gick i å- jag gick i
8. åttan då å hela åttan å nian så var jag livrädd du vet jag
9. bara du vet såg jag ett stort gäng på stan så bara gick jag
10. en omväg (.) jag kan känna så lite nu fortfarande å så du
11. vet när man är ute sent på kvällarna så känner jag att nä
12. (.) då går jag över gatan (.) det är lite så man är lite
13. rädd fortfarande så men det är inte lika farligt som det var
14. då jag tror jag var hemma kanske i tre månader utan å gå ut
15. så jag bara satt hemma (.) livrädd för å gå ut.

På rad 6 citerar den unge mannen sig själv; ”man var inte så tuff ändå”. Tidigare i intervjun har han berättat att personrån var mycket vanliga vid den tid då han rånades och att han bara ”haft tur” som inte drabbats tidigare. Han har också berättat om föreställningar om att man ”som kille” bör vara ”tuff” och kunna ”klara sig själv”. Möjligtvis är det till dessa kommentarer resonemanget återkopplas: att han trots allt inte var så ”tuff” när saker ställdes till sin spets.

Att ”inte orka” och att ”bara vilja glömma” är andra uttryck som används i männens beskrivningar av känslor. Ovan talar den unge mannen om att han inte trott sig orka med en eventuell rättegång (rad 3-5, citat 6.11). Uttrycket ”vilja glömma” används av en man som berättar hur han under en period efter misshandeln var tystlåten och höll sig för sig själv (rad 16). Han talar också om att han ”mådde riktigt dåligt” (rad 1) och att han var ”chockad” (rad 12). Samtidigt påpekar den unge mannen, i slutet av sin berättelse, att det var ”lugnt” (rad 19) och att han själv klarade av att ta itu med sin situation: ”jag ordnar det här det är inga problem” (rad 20). På så sätt framhäver mannen hur han, trots sin utsatta position, ansträngt sig för att klara sig själv.

Exempel 6.12

1. **I:** jag mådde riktigt dåligt hela den dagen hela den veckan
2. till å med (3) mina kompisar dom tyckte att jag var alltså
3. dom sa till mig att ”så konstig har du aldrig varit innan”
4. (.) ”vi förstår inte vad som har hänt” eller nåt sånt.
5. **V:** Hur tyckte dom då du var konstig?
6. **I:** Ja vi snacka också om det sen också å dom tyckte ju
7. liksom jag var helt så tyst (.) å ja jag brukar inte vara
8. tyst ((skrattar)) liksom uppe å hoppar hela tiden (.) så dom
9. tyckte att jag var jättetyst å var för mig själv å tänkte
10. efter (.) i min egen lilla värld (.) har dom sagt till mig
11. (.) jag tror också det var sant jag var liksom så här lite
12. (.) fortfarande chockad på nåt sätt (.) jag ville liksom
13. inte ta in nån (.) jag ville inte ta in för många det räckte
14. med min kompis som stod (.) satt bredvid mig så jag ville
15. liksom inte (.) blanda in nån eller ta in nån i det här (.)
16. för jag ville helst bara glömma det.
17. **V:** Var det många som frågade annars å sådär?
18. **I:** Ja ja alltså mina närmaste tjejkompisar (.) dom var
19. liksom så jätteoroliga å så sa jag ”nä alltså det är lugnt
20. jag (.) jag ordnar det här det är inga problem”.

Skildringarna innehåller även uttryck som ”känna obehag”, ”gå omvägar” och ”se sig över axeln”. En man (exempel 6.13) säger att han tycker att det är obehagligt inte bara att gå ensam på stan kvällstid utan att han känner obehag även när han är tillsammans med en mindre grupp personer. Detta kan vara en återkoppling till den egna berättelsen om hur han i sällskap med kamrater blivit rånad av en ensam gärningsman. Här framhålls emellertid ålder som en slags ”skyddande faktor”: mannen är lite äldre nu och enligt hans uppfattning ger rånarna sig förmodligen helst på yngre personer.

Exempel 6.13

V: Tänker du på det ((brottet))?
I: Ja alltså (.) så att säga jag- ett tag efter så kände jag så att (.) så fort jag såg på en film eller nånting där de drog kniv så tänkte man ju hela tiden tillbaka på det (.) å när jag åkte förbi det stället där jag där jag blev rånad (.) så tänkte jag på det å (.) men nu så (.) jag lider inte speciellt mycket av det mer än det att jag kanske tittar mig (.) tittar över axeln om det är nån som går bakom en å det är mörkt så att säga (.) men nu kan jag tänka mig att nu är jag så pass gammal så att dom som rånar kanske är i min ålder å sen så rånar dom gärna dom som är lite yngre så att säga så att man har väl kanske (.) dom dom som skulle råna mig så att säga dom har väl oftast kommit på att såhär kan man inte bete sig […] men det är väl det att jag har kan tycka det är obehagligt när jag går speciellt själv det räcker med- är man bara några stycken också kan jag tycka att det är obehagligt om man går i stan på kvällen så att säga,

Indirekta beskrivningar av rädsla

Det förekommer även indirekta beskrivningar av rädsla i framställningarna. Männen säger inte uttryckligen att de har känt/känner sig rädda men det ser ändå ut att vara rädsla eller obehag man faktiskt talar om. I följande intervjucitat sägs risken för att bli utsatt för våld vara ständigt närvarande. Därför måste man låta bli att tänka på vad som kan inträffa. Annars, menar den unge mannen, ”går man ju bara runt å är rädd” (rad 5). Vad mannen verkar säga är alltså att om man väljer att ”gå ut”, dvs att delta i nöjeslivet, är risken för våld något man får ”på köpet”. Den rädsla som implicit påtalas måste undertryckas om man vill ”gå ut” (rad 7) och ”träffa nytt folk” (rad 12).

Exempel 6.14

I: Nä men alltså det är saker som händer å antingen få man ju välja på å stanna inne eller gå ut å om man går ut så riskerar man ju kanske å få (.) lite stryk eller nåt. (.) Fast det- alltså det är ju ingenting om man håller på å tänka på det hela tiden då går man ju bara runt å är rädd,
V: Mm jo det är klart.
I: å det är ju inte så jäkla lönt (.) å gå ut då.

8. ((skrattar till))
9. **V:** Nä det är ju sant.
10. **I:** Så kommer det fram nån å säger ”hallå” ((skrattar till))
11. då blir man skiträdd för han. ((skrattar till)) […] Då är
12. det >ju inte så jävla lätt å träffa nytt folk heller<.

Här brukas genomgående begreppet ”man”. Detta begrepp förekommer både i de direkta och indirekta rädslobeskrivningarna. Vanligast är de dock i de sistnämnda. I de direkta beskrivningarna av rädsla används det personliga pronomenet ”jag” oftare (se citaten i föregående avsnitt).

Begreppet ”man” kan, som tidigare nämnts, ses som ett sätt att fjärma påståendena från den egna personen (O’Connor, 2000; Adelswärd, 1997). Genom att tala om ”man” kan uttalandena bli mer allmänna än om ”jag” istället hade använts. Viveka Adelswärd (1997) menar att begreppet ”man” kan nyttjas för att påvisa det generella och det normala. Om ”jag” åsyftar individen syftar ”man” istället på kollektivet. Mannen ovan talar indirekt om rädsla på ett sätt som gör att han kan framhäva känslan i generella termer. Han säger inte uttryckligen att han är/var rädd men han hävdar inte heller motsatsen. Istället framstår rädsla som en ofrånkomlig del av det som hänger samman med nöjeslivet: man är ute på kvällar, träffar främlingar etc. Rädslan blir en generell känsla som måste undanträngas för att det ska vara möjligt att gå ut och roa sig.

I andra fall talar man i allmänna termer om att ”rädsla måste förträngas”, att ”man inte kan leva i det förflutna” och att ”man måste gå vidare” efter brottet. De allmänna beskrivningarna kan dock betraktas som indirekt kopplade till talaren på så vis att han ingår i det generella ”man”. Uttrycket ”rädsla måste förträngas” kan vidare ses som en indirekt kommentar till att man varit rädd efter brottet (och kanske fortfarande är det).

Ytterligare ett indirekt sätt att uttrycka känslor av rädsla framträder i följande intervjuextrakt. Jag frågar den unge mannen om han känner rädsla eller obehag då han kort efter en misshandel (som skett sent på kvällen) vistas ute på kvällar och nätter. Mannen berättar inledningsvis att så inte är fallet men längre fram säger han att ”man kommer ju att vara jävligt mycket lugnare om det kommer fram någon å bråkar” (rad 9-10) eftersom ”man vill ju inte sy mer stygn” (rad 12). Trots att mannen inte uttrycker sig i traditionella ”rädslotermer” kan detta vara ett sätt att ändå försiktigt formulera att han inte är helt oberörd.

Exempel 6.15

1. **V:** Känner du nån rädsla inför det eller? ((att gå ut på
2. kvällen/natten kort efter misshandeln))
3. **I:** Nä ingen större (.) faktiskt inte (.) °det är faktiskt
4. ganska lugnt°.
5. **V:** Nåt annat du känner?
6. **I:** (4) Känner,
7. **V:** Ja nåt speciellt du känner inför det som om- man kanske
8. inte känner sig rädd men känns det (.) obehagligt eller?
9. **I:** Alltså:: man kommer ju att vara jävligt mycket lugnare om

10. det kommer fram nån å bråkar,
11. **V:** Mm:.
12. **I:** man vill ju inte sy mer stygn.
13. **V:** Nä:.
14. **I:** Mm.
15. **V:** Du kommer alltså å gå om någon ropar nåt efter dig?
16. ((något I. inte gjort vid brottstillfället))
17. **I:** Ja jag kommer ju inte att vända rygg- alltså vända mig
18. [om det,]
19. **V:** [Nä:.]
20. **I:** är bara å gå vidare.

Det kan här påpekas att den unge mannen inledningsvis refererar till sig själv som ”man” för att sedan göra ett pronomenskifte till ”jag”. Själv ställer jag i detta fall tre frågor där jag använder mig av både ”du” och ”man”. Jag inleder med ”du” (rad 1, 5 och 7) men upplever sannolikt att frågan kan vara känslig och övergår till ”man” (rad 7) för att göra den mindre personlig. Detta tycks fungera. På den första frågan, ”känner *du* någon rädsla…” (rad 1-2), svarar mannen i diskreta termer ”ingen större” och ”°det är faktiskt ganska lugnt°” (rad 3-4). När jag övergår till att använda ”man”-begreppet för att tala i mer generella termer följer mannen samma mönster – att tala mer allmänt om ämnet – och utvecklar då sin berättelse något.

Nedtonade beskrivningar av rädsla

”Nä lite en liten adrenalinkick fick man ju sådär liksom” får jag till svar då jag frågar en av männen hur han kände sig efter det rån han varit med om. Mannen använder här ordet ”liten” och det dubbelbottnade begreppet ”adrenalinkick”. Begreppet ”adrenalinkick” kan tolkas som någonting negativt och skrämmande men, i generella termer, kanske framförallt som något positivt och inspirerande. I idrottssammanhang talar man ofta om ”tuffa sporter” som ger ”adrenalinkickar”. Talar man däremot helt krasst om ”adrenalintillförsel” utifrån en psykologisk synvinkel förknippas detta snarare med negativa aspekter som stress, rädsla och ångest. Det går sannolikt att sluta sig till att det här i någon grad beskrivs känslor av rädsla. Detta görs dock i avdramatiserade termer. Det handlar förvisso om en dramatisk händelse – men dramatiken kommenteras genom en lite skämtsamt distanserad hållning. Genom ”lite”-begreppet blir beskrivningen ytterligare nedtonad. Den unge mannen visar distans i efterhand. Han medger emellertid att han blivit upprörd då brottet skedde.

Följande intervjucitat är ett lite annorlunda exempel på en nedtoning. I detta berättar en av männen inledningsvis att han inte är speciellt orolig för att återigen utsättas för brott (rad 2-4). Han framhåller även att han sällan vistas ute ensam (läs på kvällen). Den unge mannen har, som han uttrycker det, alltid ”nån med sig […] så han kan gripa in om det händer nånting” (rad 7-8). Detta kan i sig tolkas som att mannen faktiskt känner sig orolig. Efter denna beskrivning tillägger

han med ett skratt att ”det är ju inte så att jag har fått torgskräck” (rad 9). Genom att presentera ett extremt alternativ och distansera sig från detta tonas den egna responsen ned. Med andra ord: *så* orolig är han inte.

Exempel 6.16a

```
1.   V: Känner du nån oro för att det ska hända igen?
2.   I: Nä: det gör jag väl inte (.) det är (.) jag menar man har
3.   ju ändå varit ute rätt så mycket å det har ju bara hänt en
4.   gång så (.) så det är inget sånt.
5.   V: Nä:.
6.   I: Men det är ju så- jag brukar ju inte gå liksom själv så
7.   man har ju alltid nån med sig också så det (.) så man ändå
8.   är två liksom (.) så han kan gripa in om det händer nånting
9.   så det är ju inte så att jag har fått torgskräck eller
10.  nåt sånt å inte vågar gå ut själv ((skrattar till)).
```

Efter en stunds samtal återknyter jag till vad mannen berättat i ovanstående citat, dvs att man går ut flera personer tillsammans för att bättre kunna agera vid en eventuell våldssituation. Då reagerar den unge mannen genom att först avbryta mig och sedan med en bestämd och ironisk ton förtydliga sitt resonemang. Vad han vill ha sagt är att det inte är så att han och hans kamrater ”bestämmer” (rad 2, exempel 6.16b) att de ska gå ut tillsammans ”om det skulle hända nåt” (rad 5-6) utan att det helt enkelt är ”roligare […] å gå med nån kompis” (rad 3-4). Det klargörande tillägget avslutas med att en retorisk fråga riktas till mig.

Exempel 6.16b

```
1.   V: Brukar ni gå tillsammans så där två-?
2.   I: ((avbryter)) Nä det är inte så att vi bestämmer att (.)
3.   men jag vet inte (.) det är väl roligare ((skrattar till)) å
4.   gå med nån kompis än å bara gå ut helt själv (.) såeh: det
5.   är väl mest därför det är inte så att (.) om det skulle
6.   hända nåt så är man två utan (.) ja (.) jag vet inte om du
7.   brukar liksom (.) gå ut själv på kvällarna liksom (.) så (.)
8.   om du förstår vad jag menar?
9.   V: Nä: jag förstår vad du menar (.) man har ju för det mesta
10.  nån i vilket fall som helst alltså,
11.  I: Exakt.
```

Syftet med den retoriska frågan är förmodligen att utan ytterligare förklaringar tydliggöra något mannen betraktar som en självklarhet – mitt svar förväntas vara givet. Intentionen infrias eftersom jag i mitt svar visar att jag förstår innebörden. Den unge mannen riskerar genom sin beskrivning att bli missförstådd och till följd därav skapa ett intryck av sig själv (Goffman, 1959/1994) som han inte verkar vara tillfreds med. Genom retoriken utreds emellertid missförståndet och ”ordningen” återställs. Ordet ”exakt” (rad 11) visar att jag slutligen har uppfattat resonemanget på ett korrekt sätt.

Humor och ironi är vanliga inslag i männens skildringar. Sådana inslag kan, som i fallet nedan, fungera som strategi för att avdramatisera en framställning (jfr Stanko & Hobdell, 1993).

Exempel 6.17

I: ja det var ju synd för dom att dom rånade oss liksom
((skrattar)) vi har ju ingenting ((skrattar)) så kändes det
mer. (.) Jag menar man vet ju liksom att (3) så länge man
inte blir blir slagen ellereh: (.) ja eller liksom blir
hotad med- hade jag blivit hotad med kniv eller nånting i
den stilen så hade det kanske känts lite mer så där jobbigt
(.) då hade man kanske blivit lite räddare. (.) Men eftersom
dom inte hade nånting nånting i den vägen.
V: Men dom hade ju nån påk? ((I. har tidigare använt detta
begrepp))
I: Ja dom hade plockat upp nån pinne på vägen
[liksom,]
V: [Ja:.]
I: sådär som dom hade >det var liksom inget baseballträ
eller rack< eller så liksom ((skrattar)).
V: Nänä.
I: Det var en pinne liksom som dom höll.

När jag frågar den unge mannen hur han känt sig i rånsituationen skrattar han och ironiserar över rånarnas otur med val av offer: ”det var ju synd för dom att dom rånade oss” (på grund av att de inte hade några värdesaker) (rad 1). Han berättar också att om rånarna hade slagit honom eller hotat honom med ett vapen hade han förmodligen upplevt händelsen annorlunda, dvs då hade ”det kanske känts lite mer så där jobbigt” – då ”hade man kanske blivit lite räddare” (rad 6-7). Orden ”lite räddare” kan ses som en antydan om att mannen trots allt känt viss oro eller rädsla. Om inte borde adjektivets böjning vara överflödig.

Det kan nämnas att mannen tidigare i samtalsintervjun har beskrivit rånarnas tillhygge som ”en påk”. När jag erinrar honom om detta, i intervjuavsnittet ovan, tonar han ner det hela genom att med ett skratt säga att ”dom hade plockat upp nån pinne” (rad 11) och genom att understryka att det inte handlade om något ”baseballträ” (rad 14). Ett ”baseballträ” betraktas alltså som ett vapen men det gör däremot inte en ”påk” eller en ”pinne”. Rånarnas handling och följden av denna blir här avdramatiserad. Det framstår snarare som om det varit mest synd om rånarna eftersom rånet inte gav någon utdelning.

Att undvika speciella platser – indirekta beskrivningar av rädsla?

I många studier om rädsla för brott kopplas rädsla och otrygghet samman med fysisk miljö[77] (Malm, 2000; 2002; Listerborn, 2000a; 2000b). Dålig belysning, skymmande buskage och folktomma områden sägs påverka känslan av trygghet.

77 Man kan också tala om rädsla kopplat till t ex social miljö.

Vid stadsplanering har människors känsla av otrygghet därför blivit en allt viktigare komponent (se t ex Boverket, 1998; Listerborn, 2000a). I min enkätundersökning tillfrågades gymnasieungdomarna om det finns platser i Ljungby där man inte vill gå ensam vid vissa tidpunkter[78]. Bland kvinnorna var det vanligast (57 %) att man svarade ”ja” på denna fråga medan männen oftast svarade ”nej” (58 %). De platser respondenterna sa sig undvika var framförallt ”oupplysta/mörka platser”, ”skogsområden” och området kring ”Lagavallen”[79]. Obehagskänslor inför mörker (nämnt av både män och kvinnor) och rädsla för våldtäkt (nämnt av kvinnorna) är de orsaker som mest frekvent angetts till varför man undviker dessa områden.

I samtalsintervjuerna tillfrågades männen huruvida det finns några platser i de städer där de bor som de undviker att vistas på och rent allmänt om de är oroliga för att ”gå ut”. Flera av dem menar att det finns specifika områden där de inte gärna vistas. Förklaringarna som ges till detta ser olika ut. Ibland finns det en mer eller mindre uttalad rädsla i beskrivningarna. Mannen i intervjucitatet nedan svarar ”Ja det är jag verkligen” (rad 3) på min fråga om han är orolig för att gå ut i staden där han bor. Han berättar att han inte gärna befinner sig utomhus i eller i närheten av sitt eget bostadsområde eftersom ”där är farligt” (rad 13) och ”det är helt sjukt där borta” (rad 16). Går han på stan shoppar han bara; ”jag hänger inte på stan å så” (rad 12). Att ”hänga på stan” tycks innebära en förhöjd risk att utsättas för brott. Faran tonas i berättelsen dock ned genom skratt; ”där är (.) ((skrattar)) där är farligt” (rad 13).

Inledningsvis kopplas oron till omtanke om yngre syskon (en altruistisk rädsla); ”jag tycker inte om alls att mina småsyskon går ut” (rad 3-4). På så sätt är det inte mannen själv, utan småsyskonen, som ställs i centrum. Sedan säger den unge mannen att han vet att småsyskonen ”kan sköta sig själva” och att ”dom känner ändå alla där” (rad 5-6). Oron för att de ska råka ut för någonting ser alltså inte ut att betraktas som fullt motiverad. När den unge mannen däremot själv går ut i området verkar risken för brott betraktas som större. Detta eftersom de potentiella förövarna inte sägs tillhöra hans umgängeskrets.

Exempel 6.18

1. **V:** Hur du tycker att det ser ut så i ((staden)) annars? (.)
2. Är du orolig för å gå ut?
3. **I:** Ja det är jag verkligen speciellt där jag bor (.) jag
4. tycker inte om alls att mina småsyskon går ut å så men jag
5. vet att dom kan sköta sig själva å så att dom känner ändå
6. alla där (.) att jag går ut (.) det är liksom inte mitt
7. umgänge (.) om jag ska till min kompis får jag åka till
8. ((stadsdel)) å det är liksom (3) det är liksom det är

78 ”Vid vissa tidpunkter” implicerar kvälls- och nattetid (jfr Dahlgren & Åkerström, 1987).

79 ”Lagavallen” är en idrottsplats i Ljungby. Gångvägarna kring idrottsplatsen saknade vid genomförandet av enkätundersökningen tillräckligt belysning (enligt *Belysningsplan för Ljungby centrum*, 2002). Respondenterna uppgav även att där hade skett våldtäkter/ospecificerade brott/otäcka saker.

9. skitlångt ((skrattar)) bort det så får man liksom byta
10. bussar å sånt meneh (.) alltså jag går inte ut där jag bor
11. (.) jag sk- alltså om jag ska till stan så då shoppar jag
12. bara liksom jag hänger inte på stan å så ((stadsdel)) går
13. jag aldrig till för där är (.) ((skrattar)) där är farligt,
14. **V:** Det är det?
15. **I:** Ja alltså jag känner en kompis hans granne blev rånad
16. faktiskt alltså det är helt sjukt där borta (.) helt sjukt,

En annan av männen säger att han håller sig borta från stadsdelar där det bor många invandrare. Dessa områden är enligt honom förknippade med hög kriminalitet. Någon form av oroskänsla skildras här på ett indirekt sätt via uttrycket ”som svensk så råkar man nog lättare illa ut där än om man är invandrare” (rad 11-12).

Exempel 6.19

1. **V:** Är det några speciella platser såhär i ((staden)) som du
2. undviker?
3. **I:** Eh:: ah deteh det är ju såhär vissa stadsdelar här i
4. ((staden)) som man inte går in på vare sig det är- som till
5. exempel ((stadsdel)) är väldigt invandrartätt å det är hög
6. kriminalitet där å sånt så att där är jag (.) där är jag
7. aldrig så att säga inte ens på dan (.) det är mer eller
8. mindre om jag skulle spela fotboll där som man kan (.) att
9. man är där kanske men så att det är det ju klart att jag
10. undviker ju vissa stadsdelar så att säga, […] för att där är
11. ju så pass hög kriminalitet eh: speciellt som svensk så
12. råkar man nog lättare illa ut där än om man är invandrare så
13. att säga,

Att som mannen ovan undvika speciella stadsdelar och samtidigt uttrycka en uppfattning om att man i dessa områden riskerar att bli utsatt för brott kan tolkas som en yttring av rädsla eller oro.

I andra fall poängteras att man inte undviker några speciella områden men att detta också faktiskt innebär att man riskerar att utsättas för brott. ”Ibland är det obehagligt” säger den unge mannen nedan (rad 2) men han framhåller att obehaget inte hindrar honom från att vistas i vissa områden. Mannen betonar att han inte är ”en sån” (rad 3), dvs en person som hindras av sin egen rädsla för att ”stöta på problem” (rad 6-7) utan vill han ”gå nånstans” så gör han det (rad 3-4). Han ”böjer sig” inte för någon – han vill ”inte ge vika för alla som säger nånting” (rad 7-8). Det förmedlas här en bild av att det är viktigare att måna om sin autonomi än att försöka undvika att bli utsatt för brott.

Exempel 6.20

1. **I:** jag tycker det är eller jag vet inte jag tycker det (.)
2. ibland är det obehagligt det beror på vem man stöter på har
3. man otur så (3) jag är liksom inte en sån som liksom vill
4. jag gå nånstans så går jag nånstans alltså så (.) oberoende
5. på vilka folk som är där eller vad som- eller alltså så vad

6. som händer (.) men det är ju (.) ja (.) man kan stöta på
7. problem å så vill man inte böja sig för alla alltså så (2)
8. man vill ju inte ge vika för alla som säger nånting.

Samtalsintervjuerna innehåller även skildringar av hur man undviker oupplysta områden och centrum. En man säger att han inte gärna cyklar ensam på en specifik cykelbana eftersom den är svagt upplyst och på vissa ställen gränsar till tätt buskage. Han framhåller att ”å det säger jag också att där cyklar inte jag”, något som kan tolkas som om det egentligen inte är riktigt accepterat att säga så – men att mannen själv inte bryr sig om sådana föreställningar. Istället för att cykla den vägen säger den unge mannen att han hellre tar vägen genom centrum. Samtidigt undviker han att cykla förbi vissa ”uteställen” eftersom där är ”mycket folk å det kan vara bråk”. Detta beror enligt mannen emellertid inte på rädsla; ”det är ingenting jag är rädd för”, utan på att ”det kan kännas lite onödigt” på grund av att ”om det är bråk å poliser å så sånt där så kan man gärna skippa det liksom”.

En ung man framhåller att han aldrig skulle promenera ensam hem från centrum nattetid. Inte heller han säger sig vara rädd men han beskriver hur han antingen tar sällskap med sina kamrater eller åker taxi ”för man vet ju att grejer händer på stan på nätterna”.

Vad männen tycks säga är ”jag är inte rädd *men*…”, något som kan ses som ett försök att ta avstånd från en bild som återspeglar en rädd individ samtidigt som någon form av rädsla faktiskt uttrycks. Uttalanden av detta slag kan liknas vid så kallad ”positiv inbäddning” (Holmqvist & Holsánová, 1996, s. 8). Positiv inbäddning kan väga upp ett i övrigt negativt uttalande. Detta sker exempelvis då en person som uttrycker fördomar mot invandrare samtidigt försöker framstå som nyanserad och fördomsfri genom att inleda sitt uttalande med orden ”jag har ingenting emot invandrare men…” (ibid.). På ett liknande sätt kan man säga att de båda männen ovan nyanserar rädslobegreppet genom att uttrycka sig i termer av ”jag är inte rädd men…”. Att undvika specifika platser på grund av att man ”är rädd” ser ut att vara en alltför stark känslobeskrivning men att undvika dem på grund av att där ”händer grejer” och där ”kan vara bråk” förlägger förklaringen utanför dem själva. Männen framstår på så sätt inte som rädda individer (de distanserar sig från sådana) – men likväl ges antydningar om känslor av obehag eller rädsla. Dessa känslor ventilers emellertid inom en kulturellt accepterad ram – inom en riskdiskurs, där riskerna finns ”därute”.

Ilska och irritation

Studier har visat att när det gäller känslor i förhållande till såväl eventuell som aktuell kriminell viktimisering (inbrott, våldsbrott etc) är ilska (inte rädsla) den känsla som oftast uppges (Ditton et al., 1999; Maguire, 1980). I min enkätundersökning uppgav 65 % av de respondenter som utsatts för brott att de känt sig

arga direkt efter brottet.[80] Detta var den mest frekvent beskrivna känslan bland såväl kvinnor som män.

I samtalsintervjuerna talar man också om ilska. Denna ilska framhävs ofta på ett nedtonat sätt. En ung man berättar att ”man blir väl lite irriterad att man inte kan ((skrattar till)) röra sig hundra meter utan att bli rånad så kändes det lite”. Här accentueras ”lite”. Dessutom tonas berättelsen ned genom skratt. En annan man uttrycker att ”man blev ju lite småsur åeh: tyckte det var rätt onödigt gjort” och en tredje (exempel 6.21) berättar att han känt sig ”förbannad” (rad 2) och ”sur” (rad 10) i samband med brottet.

Exempel 6.21

1. **V:** Men hur kändes det direkt när det här hände då?
2. **I:** Ah det kändes ju lite så jag blev mest förbannad (.)
3. tyckte liksom vafan (.) ”ni har inget här å göra”
4. ((skrattar)) det är rätt dålig stil å komma hit å, […]
5. försöka komma in ((på en privat fest)) liksom å ja (.) sen
6. märkte jag efter ett tag att det blödde liksom från näsan
7. när jag tog mig för näsan å sådär,
8. **V:** Jaja:.
9. **I:** å då ja svårt å säga det gjorde inte så ont för jag var
10. som sagt mer sur.

Begreppet förbannad (i exemplet ovan) gör att beskrivningen blir relativt kraftfull. Första delen av berättelsen avdramatiseras dock genom skratt och användningen av det mindre starka uttrycket ”rätt dålig stil” (rad 4). I den senare delen av stycket beskriver mannen hur ”det blödde liksom från näsan” (rad 6). Dramatiken i berättelsen stegras i viss mån genom att han talar om blod men den försvagas återigen då han framhåller att det inte gjorde ont och att han mest blev ”sur” – en mer dämpad variant av det tidigare använda begreppet ”förbannad”.

Hämnd och empati – känslor i förhållande till gärningsmannen[81]

De unga männen berättar ibland om viss rädsla för att gärningsmannen skulle hämnas på grund av att de polisanmält honom. De talar också om irritation över att man inte kan få ha roligt när man går ut och dansar och om att man varit irriterad, bitter och förbannad på gärningsmännen direkt efter brottet. Framförallt kretsar beskrivningarna av känslor gentemot gärningsmännen emellertid kring

80 Se bilaga 4H.

81 Hämnd är ingen känsla men viljan att hämnas (hämndlystnad, hämndbegär) som en följd av ilska eller vrede kan däremot betraktas som känslomässig (Frijda, 1994). Om empati är en känslomässig eller intellektuell företeelse, dvs om det bör ses som en känsla eller som en förmåga, kan diskuteras. Här betraktas empati som någonting som hör känslolivet till. Grekiskans *empatheia* är en sammansättning av *em* (in) och *pathos* (känsla, lidande). Även om det kanske snarare handlar om förnimmelse av andras känslor (att känna, lida med någon) är empati likväl något som på ett eller annat sätt kan sägas höra samman med individens känsloliv.

huruvida man känt sig hämndlysten eller inte. Ibland har jag initierat begreppet ”hämnd” i min frågeställning. Ibland har jag i mer övergripande ordalag frågat vad männen ”kände” eller ”känner” i förhållande till gärningsmannen/männen.

Tidigare nämndes att det är vanligt att personer i brottsoffers närhet föreställer sig att denne bär på hämndkänslor, speciellt om offret är en man. Enligt rapporten *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm* (2000:6) ger brottsoffer ofta uttryck för hämndkänslor. Teckningarna och beskrivningarna i Stödcentrums skrift om och för unga brottsoffer (*Hej kompis, får jag låna din mobil…?*, 2001), visar att offret kan ha avancerade och brutala planer på hämnd. ”Jocke”, som blivit rånad, beskriver t ex (ibid., s. 22) hur han vill låta spänna fast gärningsmannen ”i en stupstock på Sergels torg tillsammans med andra ’veckans rånare’, så att alla får se dom. Och sen ska dom halshuggas, allihop”.

Samtalsintervjuerna innehåller olika typer av tal om hämnd. Flertalet av männen säger att de inte känt sig hämndlystna efter brottet. I dessa berättelser finns det ibland emellertid en viss ambivalens.

Exempel 6.22

V: Hur känner du gentemot dom här killarna
((gärningsmännen)) då?
I: Mot dom?
V: Ja.
I: (5) Ja du (.) ((sammanbitet)) om jag skulle hitta dom skulle dom ju få pröjsa upp lite pengar sen så vet jag inte vad som skulle hända med dom.
V: Nä:.
I: Mm. (3) Dom har ju gjort ett ärr ((fysiskt sådant)) för livet åt mig.
V: Mm.
I: Mm. (3) Ja.
V: Känner du nån form av hämnd eller?
I: Nä alltså jag skiter ju egentligen i vilket alltså jag skiter ju inte i det men (3) alltså ja (.) jag bryr mig inte så jäkla mycket.

Efter en lång paus och med ett sammanbitet tonfall säger mannen att om han fick tag i gärningsmännen skulle de få ”pröjsa upp lite pengar” (rad 6). Sedan berättar han att han inte vet ”vad som skulle hända med dom” (rad 6-7). Detta låter onekligen som ett förtäckt hot om hämnd. När jag frågar mannen om han känner ”nån form av hämnd” avdramatiseras emellertid uttalandena. Han förklarar då att tanken på hämnd inte är något som tar en stor plats i hans liv; ”jag bryr mig inte så jäkla mycket” (rad 15-16).

I flera fall verkar funderingar på hämnd ha förekommit men de har enligt berättelserna inte varit av någon allvarligare art. Hämndkänslorna beskrivs som snabbt uppflammande och lika snart utslocknade. Vidare påpekas att det ”inte hade hjälpt” att hämnas och att man inte vill upprepa brottslingens handlingar (”då är jag inte bättre än han”). Mannen i exemplet nedan säger sig inte vara nå-

gon ”hämndlysten människa” (rad 4). Han berättar angående hämnd även att det inte hade ”hjälpt ett skit för det hade ju bara blivit (.) blodshämnd en ond cirkel” (rad 6-7). Samtidigt menar han att ”man tänkte ju lite så på man ville ju jävlas lite tillbaka man ville ju se dom lida å så” (rad 9-10) men att detta bara var ”snabba tankar” (rad 11).

Exempel 6.23

```
1.  V: Hade du nån tanke på hämnd nån gång eller?
2.  I: Hämnd?
3.  V: Ja utöver det här med å gå till polisen då?
4.  I: Nä:: nä: nä jag är ingen hämndlysten människa.
5.  V: Nä:.
6.  I: Nä men det hade ju inte hjälpt ett skit för det hade ju
7.  bara blivit (.) blodshämnd en ond cirkel så (.) jag tror
8.  inte det nä jag är inte alls hämndlysten på nåt sätt. […] Nä
9.  men det är klart okej man tänkte ju lite så på man ville ju
10. jävlas lite tillbaka man ville ju se dom lida å så men det
11. är ingenting man (.) det var så snabba tankar du vet när man
12. gick hem därifrån så var man skitförbannad å "jävla idioter"
13. å sånt, […) så nån timme (.) men sen så lugnade man ner sig
14. igen (.) nä hämndlysten är jag inte.
```

Ingen av männen säger sig ha omsatt sina hämndkänslor i praktiken. Det finns dock yttranden som handlar om att andra personer har eller har försökt hämnas för deras räkning. En man berättar med ett skratt att ”deras ((kompisarnas)) storebrorsa stack ju ut för att hitta dom här killarna då liksom”. Det framgår inte vad storebrodern hade tänkt göra om han hade hittat gärningsmännen men det är inte alltför långsökt att föreställa sig att det skulle ha handlat om någon form av verbal och/eller fysisk vedergällning.

I de fall där gärningsmännen dömts i en rättegång berättar de unga männen om hur förövaren ”har fått sitt straff” och att de ”ser honom som vilken människa som helst nu”. I övriga fall beskrivs personerna som utsatt de unga männen för rån eller misshandel som ”idioter” och ”dumma i huvudet”. Någon typ av ”hatkänslor” gentemot gärningsmännen skildras inte. Istället uttrycks något slags överseende med dem och man beskriver dem som ”löjliga” och ”lite fåniga”. I likhet med vad som beskrivits i tidigare kapitel fråntas gärningsmannen agens. Genom att beskriva sina känslor gentemot brottslingen i återhållsamma termer blir denne också mindre betydelsefull. Han tillåts inte utöva inflytande på männens vardagliga liv. Därmed motsätter man sig på ännu ett sätt identiteten som offer. Peter Berger och Thomas Luckmann (1966/1991, s. 132) menar att hot mot sociala definitioner av verkligheten kan neutraliseras genom att man beskriver dessa som obetydliga, som ”not-to-be-taken-seriously” (”nihilation”). Genom att tala om gärningsmännen som ”löjliga” och ”fåniga” berövas de samtidigt makt och inflytande. I männens berättelser återställs ”ordningen” på så sätt att de själva återtar överläget.

Detta sätt att frånta gärningsmannen agens visar sig också i yttranden som innehåller empati och förståelse. Sådana beskrivningar förekommer i de fall där gärningsmännen har blivit dömda vid en rättegång. Detta kan antas bero på att de unga männen under rättegången fått tillgång till fler uppgifter om de som utsatt dem för brottet än de män i vars fall det enda man säkert vet är att man har blivit attackerad. På så sätt har de också getts möjlighet att sätta sig in i gärningsmannens situation (jfr Planalp, 1999, s. 64ff). De unga männen talar om att de till viss del ”tycker synd om” gärningsmännen på grund av att de fått betala stora mängder skadestånd, för att de har haft en svår uppväxt och för att det blivit allmänt känt vad de har gjort. En man menar att han inte velat tala för mycket om brottet och gärningsmannen eftersom ”då blir han kanske också liksom s- inte sårad men alltså han känner sig lite sådär (.) han ångrar säkert det det gör han nog det hade jag också gjort men alltså (.) jag vill liksom inte sprida några rykten eller nåt sånt”. En annan man talar om att han vid rättegången fått en stor inblick i gärningsmannens liv, t ex att denne varit barnsoldat, och att han därför kan förstå bättre varför han rånade honom.[82]

Sammanfattande kommentar

Männen i samtalsintervjuerna berättar om olika uppfattningar om män, t ex att ”som man” bör man vara ”tuff”, och ”bita ihop” och ”gå vidare” efter ett brott. Trots att männen själva till stor del motsätter sig denna bild understödjer de den ibland också genom sina berättelser. I ett tidigare kapitel (”Inga entydiga offer”) beskrevs hur männen ibland försvarar sig mot outtalad kritik angående självförsvar och i föreliggande kapitel har vi sett exempel på nedtonade och indirekta beskrivningar av känslor. I sättet att tala framträder en allmän diskurs kring män och samtal om känslor.

Skildringarna skulle kunna användas som belägg för generaliserande formuleringar som ”män har svårt för att tala om känslor” och ”pojkar och män vill visa sig starka”. De nedtonade och indirekta berättelserna om känslor skulle då i enkla termer kunna beskrivas som ”typiskt manliga”. Samtidigt visar de unga männen emellertid via sina beskrivningar att temat män och tal om känslor är allt annat än enkelt och förutsägbart. För även om de tonar ner specifika framställningar så talar de trots allt om känslor – i alla fall i intervjusituationen. Framförallt är det känslor av ilska (vilket kan leda till revanschlust och hämnd) och rädsla som diskuteras.

82 Sådan empati och förståelse för förövaren, där denne ses som ett offer, förekommer det exempel på också i Linda Woods och Heather Rennies (1994) studie av kvinnor som utsatts för våldtäkt.

Männen talar emellertid om dessa känslor på ett speciellt sätt. Istället för att i första hand alltid använda sig av ”konventionella” begrepp som rädsla, hat, ångest och oro talar man om adrenalinkickar, att man inte vill ”sy mer stygn”, att ”det var ganska lugnt”, att brottslingens gärning var ”onödig” och att man är småsur och irriterad. Sådana beskrivningar kan enbart betraktas som tecken på ”problem med att tala om känslor” om man förutsätter att det finns ett specifikt tillvägagångssätt som är ”det rätta” – ett som bygger på dramatisering, sårbarhet och lidande.

När man blir ombedd att tala om sina känslor blir man samtidigt ombedd att skapa en bild av sig själv. De känslor man beskriver säger någonting om vem man ”är”: känslorna hör samman med självbilden (Gordon, 1989). Männen ger på ett eller annat sätt uttryck för känslor av rädsla och ilska i sina berättelser. Genom sina känslobeskrivningar bestrider de därför bilden av att män har svårt för att tala om känslor (förbehållet att man inte förutsätter att det finns ett ”rätt” sätt att tala om känslor). Ur ett brottsofferstödjande perspektiv kan deras sätt att förmedla känslor ses som problematiskt; de producerar knappast en bild av att vara sårade och lidande offer (jfr Christie, 1986; Nilsson, 2003). Identiteten som offer värdesätts emellertid inte alltid av brottsdrabbade individer (jfr Wood och Rennie, 1994; Åkerström, 2001). Männens beskrivningar kan därför också ses som uppror mot ett påtvingat offerskap (jfr Fattah, 1981).

Genom vad som kan kallas ”manliga” känslobeskrivningar (nedtonade och indirekta beskrivningar) skapas ett alternativ till det ”traditionella” sättet att tala om känslor, ett alternativ som kan ses som en ”lösning” på ett potentiellt dilemma: att vara man och offer. Det är ingen stereotyp bild av vare sig den emotionellt mållöse ”mannen” eller det lidande ”offret” som framträder i männens berättelser. De unga männen talar om känslor – men de använder sig ofta av ”manliga” termer som inte förknippas med sårade, lidande offer.

*

I nästa kapitel kommer de unga männens berättelser om mötet med polis- och rättsväsende att behandlas. Tankar om själva polisanmälan och de polismän man kommit i kontakt med, upplevelser av rättegången och uppfattningar om brott och straff i allmänhet ställs här i fokus. Temat ”känslor” kommer även i detta sammanhang att utgöra en del av diskussionen.

KAPITEL 7

Bilder av polis- och rättsväsende

I detta kapitel ska de samtalsintervjuade männens beskrivningar av polis- och rättsväsende behandlas. Här studeras alltså hur de unga männen positionerar sig i samtal om *andra* individer och instanser. Skildringar av andra personer kan nämligen säga någonting också om den som berättar (Baker, 2004). Hur säger sig männen ha resonerat kring polisanmälan? Hur gestaltas mötet med rättsapparatens representanter? Vilka uppfattningar om brottspåföljd uttrycks? Och i förlängningen: hur gestaltar de unga männen sig själva via dessa framställningar?

Innan männens bilder av polis- och rättsväsende presenteras ska jag belysa detta område utifrån en större diskursiv referensram. Jag ska diskutera beslutet att polisanmäla samt uppfattningar om hur bemötandet från polis, åklagare och försvarsadvokater antas kunna bidra till så kallad sekundär viktimisering hos brottsutsatta individer.

Anmäla eller inte?

En person som har blivit utsatt för ett brott kan göra en polisanmälan eller avstå från detta. I en rapport från Brottsförebyggande rådet (*Konsten att läsa statistik om brott och brottslingar*, 1998, s. 22) beskrivs beslutet att göra en anmälan eller avstå från att anmäla som ”ett rationellt val”. Individens val ”styrs huvudsakligen av några få faktorer”, menar man i rapporten (ibid., s. 22). När det gäller våldsbrott sägs relationen mellan offer och gärningsman samt skadans grovhet vara de två förhållanden som har störst betydelse för anmälningsbenägenheten. Om offret och gärningsmannen är nära bekanta och om de skador som offret tillfogats betraktas som lindriga anmäls brottet mer sällan än om offer och gärningsman är obekanta och skadorna allvarliga. Vidare kan den allmänna synen på brottet, off-

rets bedömning av bemötande och praktiska konsekvenser i samband med anmälan samt chanserna till att gärningsmannen döms för brottet påverka benägenheten att göra en anmälan (ibid.).

Polisanmälan är således inte någon självklarhet. Den brottsdrabbade individen kan känna sig orolig inför följderna av en anmälan. Det kan handla om fruktan för att gärningsmannen ska hämnas och om rädsla och osäkerhet inför en eventuell rättegång. Tveksamhet beträffande polisanmälan kan också grunda sig på hur allvarligt individen personligen anser brottet vara. Att kontakta polis kan ibland upplevas vara en väl dramatiserad åtgärd i förhållande till vad som kan uppfattas som en jämförelsevis obetydlig incident. Om en våldshändelse överhuvudtaget inte uppfattas som ett brott uppstår ingen valsituation – polisanmälan blir då ingenting man reflekterar kring.

Huruvida man gör en anmälan kan också grunda sig på uppfattningar som gör sig gällande i specifika lokala kulturer. Malin Åkerström (1997, s. 130) har t ex visat hur arbetsskadeanmälan vid våld i arbetet betraktas som en plikthandling inom vissa vårdkulturer. Att arbetsskadeanmäla kan nämligen vara ett sätt att synliggöra och dokumentera de anställdas arbetsbelastning. I andra kulturer kan kontakt med polisen betraktas som oetiskt. Att inte ”tjalla” (”Omertà”[83]) sägs vara en hederskodex inom maffiakulturen men även inom familjen (i mer vardaglig bemärkelse) och i vänkretsen ses ”tystnadsplikt” ofta som en dygd då det handlar om att dölja kriminella handlingar.

Enligt brottsofferverksamhetens ideologi är det viktigt att anmäla en brottslig gärning även om man känner sig tveksam till det. I en skrift som riktar sig till unga brottsoffer (*Utsatt för brott?*, 2001, s. 5) betonas att ”om den person som utsatt dig för brott inte blir anmäld, kommer antagligen han eller hon att fortsätta att göra både dig och andra människor illa”. Anmälan kan ses som en symbolisk markering (Åkerström, 1997). Inom kvinnojourerna rekommenderas kvinnor som blivit misshandlade av sina män att genom polisanmälan göra ”klart för mannen att du inte accepterar hans beteende” (Praktiska råd till kvinnor och tjejer som blir slagna/Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Internetkälla).

Polisens bemötande

Inom den brottsofferstödjande verksamheten riktar man sig även till polisen. När en person har beslutat sig för att anmäla ett brott är det enligt offerideologin viktigt att polis- och rättsväsende agerar på ett korrekt sätt. Detta innebär bland annat att adekvat stöd och kontinuerlig information (exempelvis angående vad som

83 Hederskodex som handlar om respekt och tystnad.

händer efter polisanmälan) ska erbjudas den brottsdrabbade. På så sätt hoppas man kunna undvika så kallad sekundär viktimisering, dvs psykisk stress till följd av negativt bemötande från omgivningen (Larsson & Stub, 1998).

I en broschyr om Stödcentrum för unga brottsoffer (*Hej kompis, får jag låna din mobil…?*, 2001) betonas risken för att brottsoffret kränks ytterligare då polisen inte kan finna gärningsmannen utan måste lägga ned utredningen. Detta framhävs även av de stödpersoner som jag har intervjuat. På Stödcentrum för unga brottsoffer kommer man i kontakt med brottsoffer som inte vill göra någon polisanmälan på grund av att de misstror rättsystemet. Detta beror enligt stödpersonerna dels på tidigare offererfarenheter (”förra gången jag anmälde hände ingenting”), dels på att kamrater som anmält brott inte har fått någon upprättelse (”det hände inget i min kompis fall”). Stödpersonerna framhäver betydelsen av att de brottsdrabbade personer i vars fall förundersökningen läggs ned får tydliga förklaringar till varför. Misstänksamhet och en förlorad tilltro till rättsväsendet antas annars kunna bli följden.

För att illustrera denna tendens berättar man på Stödcentrum för unga brottsoffer om möten med brottsdrabbade ungdomar som varit missnöjda med polisen. Missnöjet handlar om att brottsoffren känner sig åsidosatta och svikna då de upplever att ”ingenting görs” för att gärningsmannen ska gripas. Stödpersonen i citatet nedan menar att polisen kan vara fullt sysselsatt med att försöka klara upp fallet men att detta arbete inte är skönjbart för offret. Det sägs därför vara betydelsefullt att polis och brottsofferföreträdare har ett nära samarbete. Stödpersonerna anser att de fungerar som en länk mellan polisen och den brottsdrabbade personen. En viktig arbetsuppgift blir då att förmedla upplysningar om ärendets gång. Stödpersonen nedan menar att det är betydelsefullt att visa att ”samhället bryr sig om” (rad 10) brottsoffren så att de inte känner sig åsidosatta; ”dom är inte bortglömda” (rad 4).

Exempel 7.1

S: Om nån uttrycker att ”åh (.) dom bryr sig inte det händer
ingenting” då får ju vi […] gå å prata med dom ((polisen))
så ”vad händer i det här (.) ärendet?” så får vi förmedla
det till dom så dom känner att dom är inte bortglömda. (.)
Det är en jätteviktig grej (.) alltså för polisen är tyvärr
ganska (.) dåliga på att informera om vad dom gör men så
kanske dom absolut jobbar med det […] sammanställer en
fotokonfrontation men det märks ju inte (.) för
brottsoffret, (.) dom är i jättebehov av å veta att (.)
samhället bryr sig om dom å särskilt polisen som ska vara
liksom tryggheten å känner man sig sviken av polisen då jag
menar då (.) då blir (.) man jättebesviken å tänker aldrig
mer anmäla åeh (.) tar avstånd från hela polisen nästan för
att dom är så jäkla besvikna alltså.

Undersökningar visar att brottsoffer i allmänhet har en positiv grundinställning till polisen men att denna inställning förändras i en negativ riktning med ärendets gång (Lindgren, 1996; Newburn & Merry, 1990; Shapland, 1986). Brist på in-

formation om utvecklingen i det egna ärendet och om möjligheter till kompensation och ersättning för kostnader till följd av brottet har uppgetts vara framträdande orsaker till brottsoffrets attitydförändring (ibid.). Magnus Lindgren och Jennifer Qvarnström (2003) menar att många brottsoffer saknar information om möjligheten att få ersättning enligt brottsskadelagen[84], att få hjälp av åklagare med att föra skadeståndstalan samt att få stöd av myndigheter och ideella organisationer.

Brottsofferideologin har haft inverkan på den polisiära verksamheten. I *Brottsoffer – en handledning för Polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödjande arbete* (RPS-rapport, 2001, s. 28, jfr Lindgren, 2003) framhålls vikten av att brottsoffer förutom ”fysiskt skydd och hjälp vid akut fara samt psykiskt stöd” även får tillgång till ”relevant, tillförlitlig, begriplig och kontinuerlig information”. Samtliga anställda inom polisen förväntas ta del av det brottsofferstödjande arbetet. Det är endast ”fantasin som sätter gränser för vad enskilda anställda redan i dagsläget – och utan att egentligen behöva ändra sitt nuvarande sätt att arbeta – kan göra för att underlätta för brottsoffren” (RPS-rapport, 2001, s. 28). För att undvika att den brottsdrabbade personen förlorar förtroendet för rättsväsendet på grund av att en förundersökning måste läggas ned betonas, i enlighet med brottsofferverksamhetens uppfattning, vikten av ”en tydlig beslutsmotivering där brottsoffret informeras om att utredningen kan komma att tas upp igen om nya omständigheter tillkommer” (ibid., s. 35).

Bemötande från åklagare och försvarsadvokater

Risken för att brottsoffer drabbas av ytterligare viktimisering diskuteras även när det gäller andra representanter för rättssystemet, t ex åklagare och försvarsadvokater. I en undersökning om brottsoffers upplevelser av rättsväsendet (Lindgren, 1999) uttrycktes bland målsägande ett missnöje med tidpunkten för det första mötet med åklagaren. Flertalet av de tillfrågade brottsoffren träffade åklagaren samma dag som rättegången skulle äga rum. På grund av detta ansåg de sig ha gått miste om information om hur det fungerar i domstolen. De frågor som åklagare och försvarsadvokater ställer till brottsoffret ses också som problematiska för den brottsdrabbade individen. Frågorna sägs kunna upplevas som obehagliga, krän-

84 Enligt Brottsskadelagen § 2 (1978:413) betalas brottsskadeersättning för personskada. ”Som personskada ersätts även skada på kläder, glasögon och liknande föremål som den skadade bar på sig vid skadetillfället. I fall då någon har allvarligt kränkt någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet eller frid betalas brottsskadeersättning för den skada som kränkningen innebär (Lag 2001:733) (Svensk författningssamling/Sveriges Riksdag, Internetkälla).”

kande och alltför ifrågasättande (Lindgren och Lagerbäck, 1996; Fredriksson och Malm, 1995).

På Stödcentrum för unga brottsoffer menar man att försvarsadvokaternas frågor ibland medverkar till att brottsoffret utvecklar eller förstärker känslan av eget ansvar och skuld. Försvarsadvokaterna sägs med andra ord befästa de föreställningar som stödpersonerna ansträngt sig för att motarbeta, t ex att offret själv medverkade i eller har ett delat ansvar för det som inträffat.

Exempel 7.2

S: Ja å då frågar försvarsadvokaterna nåt (.) från
gärningsmannens sida "men varför gjorde du inte så för >men
herregud det< var ju fullt av folk där omkring han- titta
här på min klient han är mins- han ser väl inte farlig ut"
va "ni var ju tre stycken grabbar å HÄR är min klient som
sitter" (.) förSTÄrker det där som man själv då har suttit å
bearb- "men herregud du kunde inte ha gjort det" […] man vet
ingenting å säger dom att dom har pistol […] nånstans måste
man ju ändå […] tro att dom har det.

Andra aspekter som sägs vara påfrestande för brottsutsatta individer är lång tidsrymd mellan anmälan och rättegång[85] samt att i rätten återigen möta gärningsmannen (Lindgren, 1999). Brottsoffrets situation under rättsprocessen har under en tid varit föremål för allmän debatt, kanske framförallt när det har handlat om bl a försvarsadvokaters och åklagares attityder mot kvinnor som utsatts för våldtäkt.[86] Flera åtgärder har vidtagits i syfte att stärka brottsoffrets ställning. Sedan 1988 gäller exempelvis lagen om målsägandebiträde vilken innebär att målsäganden "på statens bekostnad får ett eget juridiskt biträde under förundersökning och rättegång vid vissa typer av brott" (Lindgren et al., 2001, s. 179).[87] Målsägandebiträdets uppgift är bland annat att fungera som ett personligt stöd (ibid.). Bi-

85 Det har på försök införts en snabbdomstol för så kallade mängdbrott (t ex stöld och misshandel) vid Stockholms tingsrätt. Snabbare lagföring sägs bland annat vara "humanare för brottsoffren" (*Domstolsverket informerar*, nr. 3, 2004, s. 5).

86 I *Hallands Nyheter* 2004-06-01 kan man läsa följande: "Så länge kvinnor som vågar anmäla och vågar berätta sin historia förnedras i förhör medan misstänkta förövare aldrig behöver svara på en fråga om sina sexualvanor och sin kvinnosyn, så länge kommer våldtäktsoffer att tveka att anmäla brott. Så länge förhörsledare och advokater behandlar kvinnan som om hon vore den anklagade kommer våldtäktsoffer att dra sig för att anmäla och utsätta sig för risken att bli kränkt också i domstolen." Samma sak diskuteras i *Göteborgsposten* 2005-06-04: "Gärningsmännens berättelser har inte ifrågasatts så som man gjort om det varit fråga om en annan typ av brott, och offren har ofta känt sig kränkta en andra gång när de konfronterats med rättssamhället. Så får det inte vara. Det är dags att såväl poliser som åklagare ökar sina kunskaper och att våldtäkt ses som det allvarliga brott det faktiskt är." I *Mora Tidning* 2004-08-27 står att läsa att "Kränkningen av kvinnan har ofta fortsatt ända in i rättssalen genom närgångna, ovidkommande och grovt kränkande frågor som saknar betydelse för prövning av åtalet."

87 Rätten till målsägandebiträde har utvidgats sedan lagens tillkomst. För en överskådlig genomgång av utvecklingen när det gäller stöd och hjälp till brottsoffer se Lindgren et al., 2001. Se även "Justitieutskottets hearing" (2003) angående 2003-2004 års riktlinjer och handlingsplaner för åklagarväsendets och polisens brottsofferarbete.

trädet kan exempelvis förbereda sin klient på vilka potentiellt känsliga frågor som kan komma att ställas (”Frågor för brottsoffrens skull”, 2003).

Samtalsintervjuerna: tveksamhet inför polisanmälan

Såväl Ljungbyungdomarna i enkätundersökningen[88] som de unga männen i samtalsintervjuerna ger ofta svar som visar att polisanmälan inte är någon självklar handling.

Samtliga av de unga män som samtalsintervjuats har förvisso gjort en anmälan – men flera av dem berättar om en viss tveksamhet inför detta.[89] Deras ambivalens grundar sig framförallt på två uppfattningar: att polisen ändå inte kommer att kunna gripa gärningsmannen och att man inte anser sig ha blivit utsatt för ett tillräckligt allvarligt brott.[90] Att man inte blivit allvarligt skadad och att man inte förlorat några större summor pengar eller värdesaker är aspekter som nämns i samband med bedömningen av hur allvarligt man betraktat brottet. Andra anledningar som nämns till varför man varit tveksam till att anmäla händelsen är att man inte velat vara med om en rättegång, att man funderat på att hämnas och att man själv inte hade velat bli anmäld i en liknande situation. Dessa olika omständigheter sägs alltså ha bidragit till att man inte ansett en polisanmälan vara självklar.

Nedan framhålls summan rånaren kom över (fyrtio kronor) och föreställningen att polisen ändå inte kan gripa gärningsmannen som anledningar till varför berättaren och hans kamrater från början inte hade tänkt anmäla brottet.

Exempel 7.3

I: Vi hade ju inte ens tänkt gå till polisen från början vi
sket ju i det egentligen liksom. ((skrattar)) Men sen så
gjorde vi ju det i alla fall. ((skrattar till))
V: Ja:. Men varför tänkte ni inte göra det?
I: Nä vi tänkte väl så som fyrtio kronor är ju ingenting
liksom (.) å dom kommer ju ändå aldrig å ta nån så det
kanske inte är värt promenaden upp ((till polisstationen))
(.) lite så jag vet inte där nånstans mer är man väl antar
jag eftersom det inte kommer å hända nånting.

88 Cirka 40 % av respondenterna har anmält händelsen. När det gäller enkätundersökningen finns det fler typer av brott (t ex stöld) att ta hänsyn till.

89 Några av männen berättar enbart i kortfattade ordalag att de själva eller andra kontaktat polisen. Någon diskussion kring eventuell tveksamhet förs inte i dessa fall.

90 Bland ungdomarna i enkätundersökningen är uppfattningen densamma. Flertalet av de respondenter som avstått från att polisanmäla brottet uppger att ”det var en småsak” och/eller att ”polisen kan ändå inte göra något”.

Flera av inpassen i berättelsen har en slags överslätande, nästan lite nonchalant, ton. Beträffande polisanmälan säger mannen att ”vi sket ju i det egentligen” (rad 1-2) och när det gäller rånarbytet menar han att ”fyrtio kronor är ju ingenting” (rad 5). Polisens möjligheter att gripa gärningsmannen framställs som minimala – ”dom kommer ju ändå aldrig å ta nån” (rad 6). Vidare berättar mannen att ”det kanske inte är värt promenaden upp” till polisstationen för att göra en anmälan (6-7). Den unge mannen presenterar sig som rationellt övervägande vad han har att vinna respektive förlora på en poliskontakt. Är det värt att lägga ned tid och energi (”promenaden upp”) på att göra en polisanmälan när ”det inte kommer å hända nånting” (rad 9)? Mannen verkar inte ha varit övertygad om det. Den här typen av rationella och eftertänksamma övervägande beträffande behållningen (vinst kontra förlust) av att göra en polisanmälan har i en del studier rapporterats vara återkommande vid brottsoffers beslutsfattande (se t ex Block, 1974; jfr Skogan, 1976).

Ibland tas den första kontakten med polisen inte av den brottsdrabbade personen själv utan av andra personer på brottsplatsen, t ex ordningsvakter. En av de samtalsintervjuade männen, som blivit misshandlad, menar att han inte hade ”tänkt på att anmäla det” (rad 1, exempel 7.4) om det inte hade varit för att en dörrvakt hade ringt polisen.

Exempel 7.4

1. **I:** Nä nä JAG hade nog in- inte tänkt på att anmäla det själv
2. heller om inte dörrvakten hade kommit (.) så jag vet inte.
3. **V:** Varför inte?
4. **I:** NÄ:: alltså i efterhand hade man nog gjort det men inte
5. då liksom då (3) hade man väl (.) jag vet inte
6. sköljt av sig lite eller nåt sånt å sen gått å lagt sig.
7. ((skrattar))

Det är tänkbart att min fråga ”varför inte?” (rad 3) uppfattas som förebrående, dvs som om jag ser polisanmälan som en självklarhet och därför kritiserar mannens hållning. Kanske är det därför han säger att det är möjligt att han hade gjort det senare; ”i efterhand hade man nog gjort det men inte då liksom” (rad 4-5).

Det handlar i denna framställning inte om att rationellt överväga för- respektive nackdelar med en polisanmälan. I den situation som uppstått framstår anmälan snarast som en naturlig följd av någon annans initiativ. Något eget ”beslut” har därför inte tagits. I sin berättelse ger mannen emellertid en bild av hur han *föreställer sig* (kanske är det därför han talar om sig själv som tredje person, dvs rent allmänt) att han skulle ha gjort om inte vakten kontaktat polisen. Han har här en stor möjlighet att framställa sig på ett för honom fördelaktigt sätt. I den ”föreställda” framställningen framstår polisanmälan inte som någon självklarhet. Att inte ”tänka på att” anmäla brottet ger ett intryck av att kontakt med polisen (efter att man blivit slagen) inte ingår som en del i mannens föreställningsvärld.

I berättelsen ovan tonas händelsen ned – både med hjälp av ord och via skratt. Den bild som målas upp utmärks av att mannen efter brottet (om inte vakten hade kommit) skulle ha ryckt på axlarna, borstat av sig lite och sedan gått hem; ”då (3) hade man väl […] gått hem å sköljt av sig lite eller nåt sånt å sen gått å lagt sig” (rad 5-6). Att gå hem och skölja av sig kan betraktas som såväl ett bokstavligt som ett bildligt agerande. Det kan handla om att fysiskt skölja bort blodet från kroppen men även om att skölja av sig själva händelsen, dvs ”skölja av sig” som ett metaforiskt uttryck synonymt med ”skaka av sig” eller ”låta rinna av”. Sammantaget kan man betrakta den korta berättelsen som en allegori. Ett specifikt händelseförlopp beskrivs (hur mannen skulle ha agerat om inte…) men man kan också påstå att mannen via beskrivningen förmedlar en bild utöver detta: att han är en lugn och behärskad person som inte ”hetsar upp sig över småsaker”, en individ som inte ”utan vidare” gör en polisanmälan.

Beslutet att göra en polisanmälan eller ej kan också beskrivas som avhängigt av andra aspekter än uppfattningar om polisens förmåga att gripa gärningsmannen och föreställningar om brottets allvarlighetsgrad. En ung man som blivit misshandlad berättar att han inte trodde sig ”orka med” den rättegång han antog skulle bli följden av polisanmälan. I detta fall ifrågasätts alltså inte polisens förmåga att gripa gärningsmannen – tvärtom. En annan man som blivit misshandlad och som tror sig veta vem som ”anlitat” gärningsmannen menar att han i början haft tankar på att hämnas. Ifall dessa planer hade satts i verket hade en polisanmälan inte varit möjlig, menar mannen. Funderingar på att ”ta lagen i egna händer” gör det givetvis problematiskt att samtidigt vara i kontakt med polisen.

Betänkligheter inför anmälan kan också handla om att man själv inte hade velat bli anmäld om man hade utfört någonting liknande. En misshandlad ung man säger att ”hade jag gjort så mot nån annan kille hade jag inte velat att han skulle anmält mig”. Vid tiden för brottet var den här mannen själv, som han uttrycker det, ”halvgangstrig inom citat” och han berättar att han inte upplevde det hela som speciellt allvarligt. Själv, berättar han, hade han inte velat bli anmäld för en sådan sak, i alla fall inte ”på den tiden”.

Polisanmälan efter övertalning och eftertanke

Trots tveksamheter beträffande polisanmälan har de unga män som samtalsintervjuats förr eller senare kontaktat polisen. Sett utifrån ett ”rationellt val”-perspektiv skulle man kunna tro att de valt att avstå från att göra en polisanmälan. Några direkta personliga fördelar med att rapportera händelsen till polisen betonas nämligen inte. Snarare är det anledningar till att *inte* polisanmäla som lyfts fram (polisen kommer ändå inte att gripa gärningsmannen, brottet beskrivs som mindre

allvarligt, kontakt med polisen utesluter hämnd, polisanmälan kan leda till rättegång).

Varför har man då trots allt valt att polisanmäla händelsen? Nyckelorden i detta sammanhang är övertalning och ytterligare eftertanke. En ung man som först säger sig ha upplevt brottet (ett rån) som mindre allvarligt berättar att ”det är ju ändå ganska allvarligt å bli rånad liksom (.) även om dom inte hade nåt vapen eller nånting”. Frånvaron av vapen betraktas som en omständighet i förhållande till vilken polisanmälan ansetts vara överdriven. Efter att ha reflekterat kring gärningen och efter föräldrarnas övertalning berättar mannen emellertid att han ändrat inställning.

Exempel 7.5

1. **I:** vi blev ju övertalade å vi insåg väl att det kanske ändå
2. var det bästa ((att göra en polisanmälan)) men från början
3. såeh: (.) hade vi ingen tanke på det liksom.

Polisanmälan som en följd av föräldrars övertalningsförmåga framhävs även i nedanstående intervjuextrakt. I detta skildras hur mannen efter den misshandel han utsatts för inte velat göra någon anmälan eftersom han inte ansåg sig ha blivit tillräckligt allvarligt skadad. Hans far var emellertid av en annan åsikt och mannen valde att istället gå på dennes linje och därför kontakta polisen.

Exempel 7.6

1. **I:** min pappa vet ju mer liksom (.) han vill mitt bästa så
2. jag då kände jag att då gör vi det då så då åkte vi till
3. polisstationen å snacka med polisen (.) gjorde en anmälan.

Även den man som inledningsvis säger sig ha velat hämnas snarare än att göra en polisanmälan menar att han ganska snart blivit övertalad av sin familj att istället kontakta polisen: ”dom ville kontakta polisen direkt å sånt å så då när polisen då väl blev kontaktade […] så kunde inte jag alltså då gå på ((person som antas ha anlitat gärningsmannen)) å fråga ’vafan är detta’ å sånt liksom”.

Det slutgiltiga beslutet att göra en anmälan beskrivs som männens eget. Det skildras emellertid som taget efter att ha influerats av någon annan. Genom att betona föräldrars övertalning blir det dessa som framstår om initiativtagare till att kontakta polisen. Ansvaret för polisanmälan flyttas därmed från den egna personen. Samtidigt framställs anmälan som ett resultat av moget övervägande och/eller ett moget sätt att agera. Mannen som först velat hämnas berättar att det är onödigt att upprepa gärningsmannens beteende och att det är ”bättre å gå den lagliga vägen”.

Tveksamheterna till trots framställs polisanmälan som ”det rätta” att göra. Denna bild stämmer väl överens med de uppfattningar angående polisanmälan som uttrycks inom den brottsofferstödjande verksamheten: att anmäla brott är det korrekta förfarandet. I Åkerströms (1997) tidigare nämnda studie sågs arbets-

skadeanmälan till följd av våldsincidenter i arbetet närmast som en plikthandling – man anmäler av tradition. På liknande sätt kan de unga männens beslut att göra ”det rätta”, taget efter övertalning och rationellt övervägande, ses som en moralisk handling. Så är fallet även i Tim Newburns och Susan Merrys (1990) studie av kontakten mellan brottsoffer och polis. Trots att många brottsdrabbade individer i deras studie beskrev brottsituationen som trivial, att de inte såg sig själva som ”offer” och att de inte förväntade sig någon personlig vinning av en polisanmälan valde de likväl att rapportera händelsen till polisen; ”Although many victims said that they did not feel that the offence was particularly important, and that they had not been particularly upset by it, they still regarded it as important that it should be reported (ibid., s. 6).”

Även om de samtalsintervjuade männen säger sig ha ändrat sin initiala uppfattning beträffande polisanmälan framställs valet att anmäla inte som självklart. Att beskriva hur man resonerat kring anmälan ser ut att vara av betydelse. Valet att kontakta polisen legitimeras, som om detta nästan vore lite tabu. Anmälan blir i männens berättelser någonting som man efter övertalning och eftertanke har kommit fram till är ”det rätta” att göra – inte någonting som är självklart.

Att be någon annan om hjälp kan betraktas som ett brott mot så kallade manlighetsnormer (”en bra karl reder sig själv”). Sett ur ett sådant perspektiv blir det då närmast skamligt att blanda in polisen. En av männen betonar att han inte skäms för att han kontaktade polisen; ”jag skäms inte för det jag har gjort heller ((anmält händelsen till polisen)) för rätt ska va rätt tycker jag”.

Kontakten med polisen

Skildringarna av poliskontakten ser olika ut. I några fall framställs polisen i tydligt positiva termer; ”dom var hur schyssta som helst liksom (.) dom lyssnade på oss å […] kom snabbt ((till brottsplatsen)) det gjorde dom också”. Flera av berättelserna genomsyras dock av ett visst missnöje – även om ingen av männen uttryckligen säger sig vara besviken på polisen. Istället riktas en *indirekt* kritik mot polisen genom olika typer av omskrivningar, ironi och humor.

Indirekt kritik

Ironi 1: ”Sen så gick han å tog en kaffe”

En ung man som blivit misshandlad berättar följande om sin upplevelse av mötet med polisen; ”vi fick säga vad vi hade upplevt å hur dom såg ut å sådär å sen så

gick han ((polismannen)) å tog en kaffe liksom". Beskrivningen förmedlar i första hand en bild av att den unge mannen "rycker på axlarna" och försöker avdramatisera situationen. Samtidigt kan man dock tänka sig att vad han beskriver är att det är polisen som "rycker på axlarna". I ett annat sammanhang har mannen nämligen sagt att polisen inte bryr sig om "småbrott". Att "gå och dricka kaffe" kan ses som liktydigt med passivitet och ointresse hos polisen – att brottet mannen utsatts för inte betraktas som någonting med särskilt hög prioritet. På så sätt kan framställningen av polisens agerande fungera som en indirekt kritik. Mannens missnöje uttrycks genom en omskrivning. Ingen uttrycklig kritik riktas mot polisen men likväl förmedlas en bild av ointresse från polisens sida.

Samma typ av uttryck, "dricka kaffe"[91], används även av en man som talar om tiden det tog för ambulanspersonalen att anlända till platsen där han befann sig efter att ha blivit misshandlad. Tidslängden (femton minuter) beskrivs som orimlig och mannen tillägger med ett skratt; "dom skulle väl dricka upp sitt kaffe eller nåt". Uttalandet kan fungera avdramatiserande men det kan också betraktas som en omskrivning. Genom att framhäva någonting så egennyttigt, oviktigt och vardagligt som att dricka kaffe i beskrivningen av en exceptionell situation (att vänta på ambulans) uttrycks en indirekt kritik; det skapas en bild av att ambulanspersonalen upplevts som okänslig – även om detta egentligen aldrig sägs.

Uttrycket "dricka kaffe" kan också sägas stå för polis- och ambulanspersonalens fritid. Kritiken riktas då mot personalens sätt att ta ledigt (ta kaffepaus) när de borde arbeta (ta emot anmälan, rycka ut med ambulans). De intervjuade männen säger inte att de själva har varit besvikna och inte heller att polis- och ambulanspersonalen betraktats som "ointresserade", "lata" eller "inkompetenta". Istället ger "dricka kaffe" *i sig* en antydan om egen besvikelse och/eller polisens ointresse.

Ironi 2: "Det fanns väl kanske nån lag"

Berättelserna om mötet med polisen innehåller många exempel på ironiska kommentarer och beskrivningar av polisen i termer av "konstig". Ibland har skildringarna en närmast karikatyrmässig framtoning som ofta förstärks med skratt. En av männen berättar att polisen frågat honom om han ville bli underrättad om förundersökningens fortskridande. Mannen menar att han naturligtvis svarat ja och tillägger "jag vet inte varför man inte skulle säga ja". Sedan berättar han spontant en liten anekdot kring polisens agerande på brottsplatsen. Här förtydligas upplevelsen av att polisen uppträtt egendomligt. Den unge mannen säger med ett skratt att då han satt i polisbilen och väntade på att bli hörd satte poliserna hand-

91 I *Brottsoffren i rättsprocessen* (Lindgren, 1999, s. 62) finns exempel på hur kritik riktas mot åklagare för att dessa inte varit närvarande under pauser vid rättegång (och därför inte kunnat besvara målsägandens frågor). En ung man (som blivit rånad) säger i detta sammanhang angående åklagaren; "Hon sprang iväg och drack kaffe".

klovar på ”nån kille som bara gick förbi” (rad 3), ”helt utan anledning” (rad 4) – ”han hade ingenting med det å göra” (rad 6-7).

Exempel 7.7

```
1.  I: jag satt där i bilen ((polisbilen)) å det var (.) mycket
2.  som hände utanför (.) sen var det ju nån konstig sak också
3.  det var nån kille som bara gick förbi å så bara satte dom
4.  handklovar på han helt utan anledning. ((skrattar))
5.  V: Jaså? ((förvånat))
6.  I: ((skrattar)) Jag vet inte varför men han hade ingenting
7.  med det å göra. ((skrattar))
```

Humoristiska anekdoter används ibland för att göra kritik mer socialt acceptabel (Sellerberg, 1994). Genom en skämthistoria uttrycks kritik på ett sätt som inte är kopplat till den egna personen (man talar inte i egen sak) (ibid.). På så sätt kan individen också skyddas mot eventuella motargument. I citatet ovan uttrycks kritik mot polisen men i anekdoten förekommer inga personliga referenser. Det blir upp till lyssnaren att, mot bakgrund av den komiska framställningen, skapa sig en egen uppfattning om polisen.

Den nyss nämnda mannen berättar också att hans vänner vid brottstillfället fått tag i gärningsmannens kamrat men att polisen inte varit intresserad av att tala med denne. Även detta skildras som ”konstigt”. ”Dom släppte han så (.) ja av nån anledning så […] jag vet inte riktigt varför dom gjorde det (.) så det blev inget av det”, säger mannen och skrattar. Han berättar vidare att polisen borde ha kunnat ”göra mer” – de kunde åtminstone ha tagit reda på kamratens namn för att i efterhand kunna kontakta denne. Då hade de kanske kunnat få upplysningar om gärningsmannen. Den unge mannen framhåller att han förstås inte vet hur polisen arbetar och tillägger med ett ironiskt tonfall att ”det fanns väl kanske nån lag som sa att dom inte kunde göra det (dvs kräva information om förövaren från dennes kamrat)”.

Polisens agerande i förhållande dels till ögonvittnen på brottsplatsen, dels till personer som vittnat om kopplingar till en tidigare händelse (vilken kan ha legat till grund för brottet), beskrivs ibland som märkligt. Med tydlig ironi understryker en av de intervjuade männen att ”alltså det jag såg å fyra av mina kompisar såg (.) räcker inte till bevis (.) till polisen”. Trots att mannens inställning till polisen inte uttrycks i explicita termer åstadkoms även här, genom ironisk framtoning, indirekt en kritisk bild av polisen. Detta görs genom att mannen åberopar ett stort antal vittnen: han själv och fyra av hans kamrater sägs ha kunnat ge likvärdiga uppgifter om gärningsmannen. Genom att referera till flera vittnen (skapa konsensus, jfr Potter, 2000) kan mannens trovärdighet byggas upp (det är inte bara han som sägs veta hur det ligger till) samtidigt som polisens trovärdighet undermineras (hur många vittnen krävs?).

Frustration: ”Vafan det tog lite lång tid”

I följande berättelse får *tiden* fungera som kritik. En ung man som blivit misshandlad upprepar hur lång tid det tog innan åklagaren hörde av sig, ”fem månader”, vid flera tillfällen under intervjun. I stycket nedan görs detta inte mindre än sex gånger.

Exempel 7.8

I: det tog alltså då (.) först tog det fem månader för att
dom ens skulle kolla på det (.) sen så åklagaren ringde mig
efter fem månader å sa att ”ja nu har vi din ja eh ja det
brottet (.) på bordet då” så tänkte jag ”fem månader efter”
så tänkte jag ”vafan ((skrattar till)) det tog lite lång
tid” så sa jag det till honom ”jamen nu har det ju gått fem
månader” så han ”ja vi tyvärr det går så söligt med småbrott
det kan ta flera år innan dom tas upp” sa åklagaren ”men nu
ska vi ta itu med brottet” så fick jag då komma ner där en
gång då efter fem månader så fick jag komma >ner en gång å
så skulle jag kolla då< ((fotokonfrontation)). […] men jag
har kollat på ((gärningsmannens)) ((skol-))katalog hos
polisen efter fem månader men jag kände inte igen honom,

Berättelsen präglas av frustration över ett nonchalant bemötande. Den unge mannen menar att han inte blivit kontaktad av åklagaren förrän efter fem månaders tid och att dröjsmålet eventuellt har haft inverkan på hans förmåga att kunna peka ut gärningsmannen vid en fotokonfrontation. Fördröjningen blir en signal om att den unge mannens fall inte tas på allvar. Mannen citerar åklagaren som enligt honom säger att ”det går så söligt med småbrott” (rad 7). Begreppet ”småbrott” markerar ytterligare att den typ av brott som mannen utsatts för inte har någon hög prioritetsgrad. Besvikelse eller irritation gentemot åklagaren och frustration över att gärningsmannen inte gripits kan på ett sekundärt sätt sägas uttryckas genom tid som kritik, dvs genom att orden ”fem månader” upprepas gång på gång.

Jonathan Potter (2000) menar att åberopandet av tid kan vara ett retoriskt inslag i beskrivningar, en föreställning som illustreras med hjälp av material från Anita Pomerantz forskning om muntliga framställningar i juridiska sammanhang (*Descripitions in Legal Settings*, 1987). En person som kräver skadestånd för att hans lägenhet blivit förstörd på grund av en vattenläcka kan exempelvis vinna sympati genom att betona hur vattnet började forsa in klockan 02.00, dvs *tidigt på morgonen*: ”Getting up that early in the morning is pretty miserable at the best of times; it is downright horrible when it seems to be raining indoors (Potter, 2000, s. 46)!” Retoriken behöver emellertid inte, till skillnad från vad som ofta kan vara fallet i just rättsliga sammanhang, vara strategisk. I vardagliga samtal handlar retorik om samma typ av självklara kunskap som ligger bakom ”konsten” att t ex avsluta ett telefonsamtal på ett lämpligt sätt (Potter, 2000). Istället för att den unge mannen ovan på ett beräknande sätt försöker ”vinna sympati” uttrycker

han sig snarare på ett sätt som är socialt acceptabelt – och genom vilket sympati förvisso blir en möjlig följd. Han kritiserar inte polisen utifrån en jag-centrerad synvinkel (t ex ”jag tycker det tog för lång tid”) utan låter tiden, ”fem månader”, tala för sig själv. Berättelsen blir en allmän kritik över sakernas tillstånd: vem kan minnas hur en gärningsman sett ut efter nästan ett halvt års tid?

Allmänmoralisk position: ”Det är ju inte bra för gatorna”

I nedanstående intervjuutdrag framträder ett annat exempel på hur kritik mot polisen kan uttryckas indirekt. En man som misshandlats berättar att polisen inte kunnat gripa någon gärningsman. När jag frågar om det funnits några vittnen på brottsplatsen beskriver han med ett starkt ironiskt tonfall att:

Exempel 7.9a

I: JO där var en massa vittnen men det jag vet inte
dom ((polisen)) har inte frågat om att dom ska komma in
å kolla i katalogen ((fotokonfrontation)) (.) jag vet inte
dom är kanske inte intresserade (.) dom har bara sagt det-
han ((polisen)) bara sa det en gång ”ja vi gör ett test
((fotokonfrontation)) å så går inte det så får vi se vad
som händer om det blir nerlagt eller” (.) eftersom inte det
var några allvarliga fysiska skador utan allting var bara en
blåtira åeh svårt å andas en dag efteråt alltså på grund av
knäningen då såeh: (.) såg inte dom det så allvarligt
polisen. ((ironiskt))

Det sägs ha funnits många vittnen (”en massa vittnen”, rad 1) på platsen för brottet men den unge mannen menar att polisen inte förhörde dem angående misshandeln. Detta skildras som besynnerligt; ”dom har inte frågat om att dom ska komma in å kolla i katalogen” (rad 2-3). Mannen tycks tolka det hela som ett eventuellt ointresse av att få tillgång till fler vittnesmål; ”dom är kanske inte intresserade” (rad 4). Han framställer det även som om polisen inte riktigt har tagit hans fall på allvar. Polisens sägs inte ha betraktat förhållandet som ”så allvarligt” (rad 10) ”eftersom inte det var några allvarliga fysiska skador” (rad 7-8). Att framhålla fysiska konsekvenser kan vara ett sätt att påvisa situationens allvar (jfr Emerson, 1996). Genom att kontrastera polisens synsätt med en konkretiserad beskrivning av skador (”en blåtira åeh svårt å andas en dag efteråt”, rad 8-9) kan polisens attityd därför framstå som egendomlig (jfr Potter, 2000). Retoriken tar sin utgångspunkt i en orättvis behandling. Beskrivningen kan betraktas som ett sätt att indirekt, genom subtil kritik, erhålla omgivningens deltagande. Med ett ironiskt tonfall förstärks den kritiska argumentationen men ingen kritik framträder egentligen ”rakt på sak”.

Direkt efter ovanstående intervjuutdrag frågar jag den unge mannen ”Hur känns det då?” varpå han snarare än att svara särskilt ingående på vad han känner

resonerar kring vad brottslingar kan komma att göra mot *andra* personer i framtiden.

Exempel 7.9b

I: NÄ alltså jag vet inte ((skrattar bittert)) det känns
inte bra det (.) man ska ju inte kunna begå ett brott utan å
k- å komma undan med det för om alla får reda på det så
begår alla brott ju (.) då blir det bara mer å mer av det å
då måste ju- polisen måste liksom skrämma dessa personerna
så dom inte gör om det, […] så det är lite (.) ja det är ju
inte bra för gatorna ((skrattar bittert)) men alltså man kan
ju inte gå ut å va trygg.

Här riktas en mer uttalad kritik mot polisen men resonemanget förs utifrån allmänna snarare än individuella premisser. Genom att utgå från vad ett brottsligt beteende kan få för konsekvenser för allmänheten förskjuts fokus från den unge mannens direkta personliga upplevelser av polisens arbete (”det är ju inte bra för gatorna”, rad 6-7). Mannen framstår genom detta inte som talandes i egen sak utan som en person som argumenterar för den allmänna samhällsmoralen. Därmed blir det också svårare att föra fram invändningar mot hans berättelse.

Ann-Mari Sellerberg (1983; 1994) menar att individer ägnar sig åt en ”självcensur” när det gäller kritisk argumentation. Det finns socialt acceptabla sätt att framföra kritik på. Egocentriska uttalanden, dvs tal i egen sak, bör exempelvis undvikas. Mer lämpligt är att, i likhet med mannen ovan, framställa omdömet utifrån en generell synvinkel. Istället för att berätta om sig själv argumenterar den unge mannen för att brott aldrig ska få lov att löna sig och att något måste göras – termer som är kännetecknande för hur brottslighet brukar konstrueras som ett socialt problem (jfr Sasson, 1995).

*

Den här typen av beskrivningar, där man indirekt kritiserar polisen genom ironiska eller indirekta vändningar, innehåller en viss besvikelse över att ”ingenting hänt”. Polisens sägs inte har tagit fallet riktigt på allvar. Genom att i subtila termer beskriva andra personers (polisens) inadekvata handlingssätt (underminera deras trovärdighet) kan man undvika att ge kritik på ett direkt sätt. Det blir istället lyssnarens och läsarens sak att skapa sig en bild av det berättade (av en polis som sätter handklovar på en person som inte varit inblandad i brottet, att bedöma huruvida det är rimligt att bli kontaktad av åklagaren efter ”fem månader” etc).

Berättelser om rättegången

Nedan ska beskrivningar av rättegångssituationen diskuteras. I männens berättelser om rättegången framträder två olika perspektiv. Vissa talar om rättegången som någonting roligt – andra beskriver situationen som skrämmande. Vad det i flera fall ser ut att handla om är en slags ”skräckblandad förtjusning”. I vissa fall dominerar emellertid ”skräcken” – i andra ”förtjusningen”.

Roligt, intressant och okomplicerat

Flera av männen talar länge och detaljerat om rättegången. Händelsen ser ut att uppfattas som en lärorik erfarenhet. Det är inte svårt att föreställa sig att deltagande i en domstolsförhandling betraktas som någonting ”stort” och ”vuxet”. Flertalet av oss har inte varit deltagare i en rättegång och därför kan en sådan upplevelse medföra att en viss ”status” bereds åt personer som ”varit med”. Detta kan jämföras med den ”star quality” som brottsoffer ibland tillskrivs på grund av att de varit ”where the action is” (Lejeune & Alex, 1973, s. 279).

Mötet med gärningsmännen i rättssalen skildras ibland som spännande. ”Det var lite spännande å få se dom konfrontera dom lite” säger mannen nedan (rad 2-3). Han berättar också att rättegången var ”en intressant upplevelse” (rad 5) och att ”det var ganska kul å ha gjort det nångång” (rad 4).

Exempel 7.10

```
1.  V: Ja: hur upplevde du det här med rättegången?
2.  I: Alltså rättegången det var lite spännande å få se dom
3.  konfrontera dom ((gärningsmännen) lite så där liksom å så
4.  det var ganska kul å ha gjort det nångång liksom så kände
5.  jag mest ((skrattar till)) en intressant upplevelse.
```

Uttrycket ”det är kul att ha gjort det” hörs ofta i vardagligt tal då personer berättar om att de gjort någonting som inte är en del av deras vardagsliv (t ex hoppat fallskärm, bungyjump eller liknande). Vad som brukar åsyftas är att den specifika upplevelsen varit spännande och intressant men att man inte planerar en repris. Däremot sägs det vara ”roligt att kunna säga att man har gjort det någon gång i sitt liv”. På ett liknande sätt kan den unge mannens beskrivning ovan tolkas. Rättegången ser ut att vara en intressant upplevelse som kan läggas till en slags ”erfarenhetens meritlista”.

Bilden av rättegången som någonting ”spännande”, ”intressant” och ”stort” framhålls även då situationen samtidigt beskrivs som ”obehaglig”, som i fallet nedan. Den unge mannen berättar här att han förvisso ”var lite rädd” och att han tyckte det var ”obehagligt” (rad 3) men att det också ”var rätt intressant” (rad 2) och ”kändes rätt så stort” (rad 6). Upplevelsen beskrivs alltså inte i enbart negativa

termer. Det ”stora” och det ”intressanta” med rättegången ser ut att bidra till att erfarenheten trots allt betraktas som värdefull.

Exempel 7.11

I: Ja jo jag tyckte det var (.) för det första tyckte jag
det var rätt intressant eh visserligen så tyckte jag att det
var obehagligt och var lite rädd men (.) det var en rätt
stor grej så att säga som hände för mig när vad var jag
femton då å det liksom sitta i en rättegång ((harklar sig))
å va målsägande ja ja det kändes rätt så stort så att säga.

Rättegången framstår tidvis som en i och för sig ganska spännande men helt okomplicerad och närmast trivial process. Gärningsmännen sägs ha erkänt innan rättegången och på så sätt har männen i sin egenskap av målsägande haft ett slags ”överläge”. En ung man menar att eftersom gärningsmannen redan erkänt hade denne ”inte så mycket å snacka om”. Det fanns ingen anledning för den tilltalade att komma med några invändningar då mannen berättade sin historia. ”Det han sa emot var att han slog bara tre istället för fyra slag”, berättar mannen.

”Vi skulle ju ändå bara vittna liksom” säger en ung man (rad 2-3 nedan). Han berättar sedan skrattandes att hela situationen egentligen var löjeväckande – försvarsadvokaterna var i princip överflödiga och domaren ”smålog åt dom när dom ställde frågor” (rad 7). Det tycks som om en förväntad verbal strid mellan kontrahenterna uteblivit och att processen därför framstått som ”patetisk” (rad 11-14).

Exempel 7.12

I: dom här killarna hade ju redan erkänt allting innan så
det var ju ingenting komplicerat vi skulle ju ändå bara
vittna liksom å så här (.) berätta vår del av historien dom
hade ju redan erkänt att dom hade begått alla dom här
brotten (.) å deras advokater jag vet inte vad dom hade för
funktion egentligen (.) så dom jag menar det var ju liksom
till å med domarn lite smålog åt dom när dom ställde frågor
för att det blev ju så patetiskt eftersom dom var ju så (.)
dom s- hade ju så dom satt ju och erkände själva allting
och berättade exakt samma historia som vi berättade i
princip å (.) å så där liksom jag menar advokaterna
försökte ju ändå liksom eller dom var ju tvungna å liksom
försöka på nåt sätt få (.) hitta svar jag VET inte det blev
så patetiskt. ((skrattar))

Rädsla, nervositet och osäkerhet

I andra fall beskrivs rättegångssituationen som allt annat än okomplicerad. En man berättar detaljerat och med inlevelse att han var mycket rädd under rättegången; ”jag tror jag har aldrig varit så rädd i hela mitt liv alltså jag satt å skakade” (rad 1-3).

Exempel 7.13

I: det var inte roligt å sitta där (.) jag tror jag har aldrig varit så rädd i hela mitt liv alltså jag satt å skakade (.) så sitter man ändå ja- man sitter ju nästan mitt emot han som rånade en. […] det är ju inte som dom man ser på teve […] man sitter så ((visar)) borden går ju typ så här runt ((visar)) så satt jag där å han satt där ((visar)) så hade man massa såna (.) massa andra människor som jag inte vet vad dom gjorde jag hade en som var då, […] jag vet inte vad det heter men när man är ungdom i alla fall så får man en sån så jag hade en jag hade en sån med mig sen vet jag inte det satt en massa andra med såna portföljer för det såg då komiskt ut det satt en massa så jag tänkte vad gör dom nä men så (.) det satt en massa folk där bak också hela salen var helt full jag tänkte "vafan" min mamma satt där sen kände jag inte nån annan (.) det var ju så uppdelat du vet "här ska brottsoffret sitta" typ å "där ska eh ja förövaren" […] "där ska dom sitta" det satt en massa folk jag tänkte jaja jaja nä men det var- det var jag har nog aldrig varit så rädd i hela mitt liv alltså.

Inledningsvis används begrepp som "rädd" och "skakig". Här handlar det om en direkt känslomässig beskrivning på ett personligt plan. Sedan följer en detaljrik framställning av hur det sett ut i rättssalen. Framställningen förstärks genom mannens ivriga gestikulerande. Man kan tänka sig att också denna beskrivning har en känslomässig innebörd. Den rädsla som intervjupersonen talar om kan sägas få ett dramatiserat uttryck genom beskrivningen av alla okända människor som varit närvarade vid domstolsförhandlingen ("min mamma satt där sen kände jag inte nån annan", rad 14-15). Bilden som framställs blir på ett sätt den av en tämligen utlämnad individ. Framställning avrundas med att mannen återigen betonar hur rädd han varit. På så sätt inramas berättelsen om de obekanta individerna – eller omskrivningen av sig själv som utlämnad – av ett direkt uttalat känslobegrepp. Längre fram i diskussionen kring rättegången säger den unge mannen "men jag klarade det […] jag överlevde", något som understryker bilden av att rättegången varit en ansträngande upplevelse för honom men som också ger en bild av att han varit framgångsrik i att ta sig igenom händelsen – den är numera avklarad.

Samtidigt som mannen talar om rädsla beskriver han det komiska i situationen, dvs att det i salen befunnit sig en mängd portföljförsedda individer vars funktion han inte kände till: "det satt en massa andra med såna portföljer för det såg då komiskt ut det satt en massa så jag tänkte vad gör dom" (rad 11-12)

Komiska inslag i männens berättelser om t ex rättegångssituationen är ingen ovanlighet. Mannen nedan berättar angående rättegången att han och hans pappa inte lyckats få någon parkering och att de därför tvingats låta bagageluckan stå öppen för att kunna parkera på gatan utanför (förmodligen för att det skulle se ut som om de bara lämnat bilen för en kort stund).

Exempel 7.14

I: Jag kommer ihåg jag var jättenervös också det var på morgonen då (.) så kom jag dit med pappa då så var där ingen parkering så han fick öppna l- du vet bagageluckan ((skrattar)) så liksom så fick den vara öppen därnere han var jättestressad min pappa kan inte sitta still (.) han är liksom uppe twentyfour-seven alltså han kan inte sitta still han är så stressad så han var liksom helt så ((visar med gester hur pappan betett sig)) helt så ”vad kommer hända nu?” liksom sådär ((skrattar)) det var rätt roligt faktiskt å jag jag var jättenervös.

Även denna framställning inleds och avslutas med att den unge mannen berättar att han varit ”jättenervös” men istället för att utveckla ett personligt fokuserat resonemang om känslor beskriver han hur stressad pappan varit. Han talar i likhet med nyss nämnda intervjuperson med inlevelse och understryker berättelsen med hjälp av gester. Genom att framställa pappan som den mest upprörde av dem tonas den unge mannens egen nervositet ned samtidigt som dramatiken kring själva händelsen ändå bibehålls. Denna dramatik byggs upp genom att komik kontrasteras med allvar – ”det var rätt roligt faktiskt å jag jag var jättenervös” (rad 9-10).

Mötet med gärningsmän och försvarsadvokater framställs inte enbart på det relativt lättsamma sätt som beskrivits under föregående rubrik. Ibland beskrivs detta möte som mer komplicerat. En av de unga männen berättar att han och de övriga målsäganden hade velat avge sina vittnesmål i ett avskilt rum men att de blev övertalade att sitta i själva rättssalen. Mannen säger inte uttryckligen att det var på grund av att han skulle tvingas möta gärningsmannen som han inte ville befinna sig i rättssalen. Detta är emellertid underförstått. I direkt anslutning till yttrandet om vittnesmålet uttrycker mannen nämligen följande: ”jag tror jag tittade på honom ((gärningsmannen)) två gånger eller nåt sånt under hela rättegången å vi satt nog där i sex timmar eller nåt sånt så att (.) man försökte hålla blicken borta”. Trots att det inte uttalas beskriver den unge mannen någon form av obehagskänsla. Detta markeras av den kvantifierande beskrivningen av hur han under sex timmar endast sett på gärningsmannen vid två tillfällen samt av uttrycket ”man försökte hålla blicken borta”.

Man kan också känna sig osäker inför åklagarens och försvarsadvokatens frågor. En av de samtalsintervjuade männen säger att han pratar mycket och gärna, ”när jag går igång så pratar jag du vet” (rad 4-5 nedan), och han menar att det kan vara svårt att veta vad man bör säga och när man bör säga det. Mannens advokat hjälpte emellertid till med att avgöra när han borde yttra sig varför det, som han själv uttrycker det, ändå var ”rätt lugnt” (rad 1).

Exempel 7.15

I: det var ju rätt lugnt när jag pratade å så för jag hade ju ändå min- min advokat som satt bredvid mig du vet typ sa till du vet sa till vad jag skulle säga å vad jag skulle svara på å vad jag inte skulle svara på (.) när jag går

5. igång så pratar jag du vet så har jag åklagaren som sitter
6. mitt emot å det var ”ah vänta där sa du fel” så ”är du säker
7. på att du inte hade gjort nånting som vareh:” som du vet om
8. jag hade börjat bråka med ((gärningsmannen)) ”nä det hade
9. jag inte alls” du vet så börja ställa såna frågor för å få
10. mig å ERkänna typ,

I exemplet ovan skildras åklagaren som ifrågasättande (”ah vänta där sa du fel”, rad 6). Denne ser närmast ut att ha försökt få mannen att erkänna någonting han inte gjort; ”börja ställa såna frågor för å få mig å ERkänna typ” (rad 9-10). En liknande bild av försvarsadvokaten ges i följande intervjuextrakt. Mannen i detta citat menar att försvarsadvokaten var ”lite sådär konstig” (rad 1-2) och att hon ställde ”konstiga frågor” (rad 8). Samtidigt tydliggör han att han är medveten om att det är advokatens uppgift att ställa dylika frågor: ”det är ju hennes jobb” (rad 2).

Exempel 7.16

1. **I:** hon ((försvarsadvokaten)) gick över- hon var lite sådär
2. konstig så tyckte jag (.) men det är ju hennes jobb, […] det
3. kändes inte alls bekvämt å det var då jag tänkte liksom hon
4. hon jag tycker inte liksom hon ska döma mig för att det är
5. han som- jag är offret det är han som är gärningsmannen då
6. (.) hon ska inte se honom som en ängel eller nåt sånt det
7. enda hon kan göra egentligen är försöka (.) försöka få
8. sanningen ur honom. […] Ja hon frågade såna konstiga frågor
9. liksom det var helt onödigt liksom hur många gånger dörren
10. var öppen å sånt.

Det är alltså försvarsadvokatens uppgift att vara ”lite konstig”, dvs att ställa frågor som kan uppfattas som ”konstiga” och ”onödiga”, menar mannen. Samtidigt är han kritisk. Frågorna ser ut att ha uppfattats som obefogade påhopp; ”jag tycker inte liksom hon ska döma mig” (rad 4), och gärningsmannen sägs ha blivit betraktad ”som en ängel” (rad 6). Mannen betonar här att ”jag är offret det är han som är gärningsmannen” (rad 5), ett uttalande som är intressant på så sätt att hans eget offerskap tydligt poängteras. Här uttrycks alltså inte någon ambivalens kring offerskap (jfr kapitel 4). Detta kan antas bero på att frågan om huruvida man betraktar sig själv som ett brottsoffer handlar mer om funderingar kring den egna självbilden. Den situation som utspelar sig i rättssalen fokuserar på förhållandet ”offer versus gärningsman” och i detta sammanhang torde offerskapet bli mer tydligt. Det handlar i detta sammanhang om offerstatus – inte om offeridentitet.

Skratt, humor och ironi

I skildringarna av mötet med polis- och rättsväsende är skratt, humor och ironi återkommande inslag.[92] Viveka Adelswärd (1989) menar att skratt ofta har förknippats med humor men att någonting inte behöver vara humoristiskt för att man ska skratta. Genom att skratta och skämta kan man hantera spänningar och paradoxer samt ta udden av uttalanden (ibid., jfr även Chase, 1995). Skratt, menar Adelswärd (1998, s. 19), är en ”metakommunikativ handling där skrattaren uttrycker sin attityd till det man säger”. Försök att skämta bort någonting kan därför avslöja vad talaren upplever som ansiktshotande eller genant (ibid.).

Skratt och humor kan också fungera avdramatiserande, t ex då det råder diskrepans mellan ett förväntat och ett verkligt förhållande. Malin Åkerström (2000; 2002) har exempelvis visat hur verksamma inom äldrevården med hjälp av skratt tonar ned patienters våld. På så vis minskar risken för att idealbilden av de ”fridsamma äldre” och de ”kompetenta sköterskorna” hotas av bilden av sköterskan som blir fysiskt attackerad av en patient. Då sköterskorna berättar med humor och skrattar åt en specifik våldsincident visar de att den inte är någonting att bli skärrad över. Händelsen blir mindre dramatisk och sköterskornas kompetens och kontroll understryks – de kan hantera sådana situationer.

Via humoristiska undertoner, ofta med en anstrykning av svart komik eller ironi, ger de unga männen i sina framställningar uttryck för kontroll och avspändhet. Samtidigt används humorn även i ett slags karikatyrmässigt syfte: när kritik riktas mot representanter för polis- och rättsväsendet.

Genom att använda sig av skratt och humoristiska inslag kan berättaren visa att denne inte låter sig beröras av problematiska förhållanden (Jefferson, 1984; jfr Emmison, 1988). Elaine Crawley (2004), som har studerat på vilket sätt fängelsepersonal hanterar och ger uttryck för känslor på sin arbetsplats, menar att humorn ger perspektiv på tillvaron och neutraliserar svårigheter.

Oavsett hur de samtalsintervjuade unga männen har upplevt sin situation ger deras skratt och humor en antydan om att lugn och behärskning är viktiga egenskaper att förmedla i samtalet. Då männen riktar kritik mot exempelvis polisen, och därigenom eventuellt förmedlar känslor av besvikelse, bäddas de kritiska kommentarerna in med hjälp av omskrivningar och tillsammans med skratt. Det ser därför egentligen mer ut som en allmän drift med auktoriteter än som uttryck för personlig kritik. Via humor och skratt förmedlar männen en negativ bild av polisen utan att själva framstå som kverulanter.

92 Skratt i sig skulle kunna analyseras i detalj, dvs utifrån när man skrattar och på vilket sätt man skrattar (jfr t ex Adelswärd, 1999). En noggrann transkribering av olika typer av skrattljud skulle då vara nödvändig. Jag nöjer mig här med att konstatera att skratt är vanligt förekommande i berättelserna. Detta är egentligen intressant nog med tanke på att skildringar av brott inte i första hand brukar kopplas samman med skratt och humor.

Brott och straff

De unga män vars fall har gått vidare till domstol, varpå gärningsmännen blivit dömda, tillfrågades huruvida de upplever straffet som tillräckligt eller om de är besvikna över domslutet. Dessutom tillfrågades samtliga av männen hur de ser på ”brott och straff i allmänhet”, dvs vilken uppfattning de har gällande det svenska rättsystemet i stort. Beträffande det egna fallet säger sig männen vara relativt nöjda. Däremot uttrycker de kritik mot rättsystemet i allmänhet.

Nöjda med domslutet…

Männen berättar att de känner sig tämligen belåtna med utgången vid den egna domstolsförhandlingen. Påföljderna bedöms som tillräckligt stränga oavsett om det har handlat om böter, samhällstjänst eller fängelsestraff. En man säger att man förstås kan diskutera om gärningsmannen skulle ha dömts till ett hårdare straff (än vård inom socialtjänsten) men menar att han själv är nöjd med Tingsrättens beslut: ”han har fått sitt straff så efter vad Tingsrätten har diskuterat om […] jag är nöjd han har fått ja jag vill ju liksom inte tjata mer om det liksom”.

Att skadestånd ska utkrävas är inte heller någon självklarhet enligt de unga männen. Några av dem menar att det förvisso ”hade varit rätt gott med pengarna” men att ”är synd om” gärningsmännen och att det ”inte vore rätt” att kräva skadestånd. Dessa män menar att de inte har blivit tillräckligt allvarligt skadade för att ett skadeståndskrav skulle ha varit befogat. De framhåller också att gärningsmännen ändå har fått sina straff då de blivit dömda för brotten. Berättelserna har en slags gentlemannamässig framtoning. Mannen i nedanstående intervjucitat talar om att det inte ”kändes rätt” (rad 3) att kräva skadestånd eftersom han själv inte hade ”tagit så mycket skada” (rad 9). Begäran om skadestånd på grund av ”näsblod” (rad 10) och ”lite ont i kinden” (rad 11) betraktas som orimligt. Angående de fysiska skadorna säger den unge mannen att: ”det kunde jag ta liksom” (rad 11-12).

Exempel 7.17

I: jag tyckte att han fick sitt straff i alla fall så jag
krävde inget skadestånd eller nåt sånt det hade jag ju
kunnat göra liksom men jag tyckte inte att det kändes rätt.
V: Nänä (.) varför?
I: Nä jag vet inte jag tyckte bara inte han fick ju sitt
straff i alla fall ((skrattar till)) (.) jag ville inte
kräva några pengar av honom han fick böta för en massa annat
han hade gjort liksom sådär så jag tyckte bara inte att det
kändes- jag vet inte jag hade ju inte tagit så mycket skada
det var ju inte så att jag hade jag hade fått näsblod det
var väl i princip det (.) lite ont i kinden (.) det det
kunde jag ta liksom.

…men förvånade

Att man är belåten med utfallet av rättegången kopplas emellertid inte enbart till att man tycker synd om gärningsmannen och att man ser sina skador som lindriga. Domsluten utvärderas också i förhållande till en referensram bestående av en ej definierad ”allmänkunskap” samt kamraters berättelser om straffåtgärder.

Ibland beskrivs domslutet som ovanligt jämfört hur det enligt männen ”brukar se ut”. En ung man menar att hans fall togs på allvar på grund av att gärningsmannen samtidigt dömdes för en rad andra enligt honom mer allvarliga brott. Mannen beskriver det egna fallet som ”speciellt” i jämförelse med ”andra fall”: ”det är väl det ((att gärningsmannen samtidigt dömts för andra brott)) som gör vårt fall lite speciellt jämfört liksom med alla andra som man inte vet nånting om”. De ”andra fallen”, då brotten implicit framställs som tagna på mindre allvar, verkar betraktas som mer representativa än det egna. Den unge mannen talar om alla andra fall ”som man inte vet nånting om”. Detta innebär en motsägelse. Hur kan man avgöra om de skiljer sig från det egna fallet då man inte känner till dem? Bedömningen tycks här ske i förhållande till en förmodad – men konturlös – bild av utfallet vid liknande brott.

Ett annat exempel på hur det egna fallet utvärderas mot en form av obestämd allmänkunskap ges i exempel 7.18. I detta säger en av männen att mot bakgrund av att gärningsmannen inte ens brukar gripas är ett och ett halvt års fängelse för rån en acceptabel men ovanlig påföljd.

Det egna fallet jämförs även med kamrater som varit i liknande situationer. I exempel 7.19 berättar en man att ingen av hans kamrater, som blivit rånade, har varit med om att gärningsmannen fått fängelse. Därför säger han sig vara nöjd med det ovanliga domslutet (”så det tyckte jag var rätt bra”, rad 5-6).

Exempel 7.18

I: jag kommer inte ihåg jag tror det var ett och ett halvt
år men jag kommer inte ihåg exakt hur lång tid det var men
liksom men man k- jag kände liksom ändå att ja man kände sig
rätt så nöjd med det straffet för ibland brukar alltså
ibland brukar ju straffen va mycket lägre å i dom flesta
fallen för ungdomsbrott blir dom ju inte ens alltså hittar
dom inte ens gärningsmannen så dom blir inte åtalade för det
så jag kände mig alltså rätt så nöjd med (.) den det
straffet han fick.

Exempel 7.19

I: dom (.) av mina andra kompisar som har blivit- där har
det dom inte fått fängelse dom som har rånat dom så att säga
utan det har bara blivit böter då å kanske lite att dom nån
samhällstjänst av nåt slag meneh men ingen av dom har fått
fängelse förutom han (.) som rånade oss (.) så det tyckte
jag var rätt bra.

Straff i allmänhet

Annika Eriksson och Malin Åkerström (1994, se även Axberger, 1996) har granskat ett antal empiriska studier av det allmänna rättsmedvetandet, dvs allmänhetens uppfattningar om bland annat brott och påföljd. I denna granskning visade det sig att attityden till straffbeläggande skiljer sig åt beroende på hur frågan om ämnet formuleras. Konkretiserade frågor (t ex hypotetiska fallbeskrivningar) ger i allmänhet mindre punitiva svar än mer generella frågeställningar (t ex vad man ”allmänt anser” om straffen).

Detsamma gäller de samtalsintervjuade unga männen. När det handlar om det egna fallet säger männen sig vara relativt nöjda med påföljderna för gärningsmännen. Straffen *i allmänhet* borde, enligt hur männen skildrar det, emellertid vara strängare. Nedan följer fyra exempel på sådana berättelser. Att psykiatrisk vård utdöms för lättvindigt (exempel 7.20, 7.22) är ett exempel på att rättsystemet borde vara strängare. Att internerna har det ”för bra” (exempel 7.21, 7.22) är en annan kritik som uttrycks. Ibland framhävs en relationell typ av kritik mot rättsystemet (exempel 7.23). Man menar att det är ”småskurkarna” som åker fast medan de ”riktiga skurkarna” går fria. Snarare än att man menar att straffen generellt sett borde vara strängare framhävs alltså vissa påföljder som milda i förhållande till straffen för mer ”triviala” brott.

Exempel 7.20

I: lite hårdare straff för en del brott hade ju inte skadat
(.) inte dödsstraff men eh: (.) längre fängelsestraff
absolut (.) att man ska kunna utdöma lättare å sen så ska
det inte vara lika lätt att få sån här psykiatrisk vård (.)
det känns som att det är (.) tveksamt,

Exempel 7.21

I: jag tycker fängelset ska (.) ska vara lite hårdare […]
det känns inte som att det är ett fängelse det känns som att
dom är i ett rum att dom liksom bara slösar upp tiden liksom
på nåt sätt det är inget straff tycker jag (.) det borde
verkligen vara mycket hårdare å få nytta av dom som sitter
därinne liksom att dom ska inte bara sitta å glassa eller
vad dom nu gör, […] sen kommer dom ut igen det är inte
säkert dom förändras dom tänker liksom ”ja nu har jag varit
här det var ju liksom en dans på rosor” då gör dom nåt
mycket större.

Exempel 7.22

I: Alltså jag tycker (.) själva straffsystemet i Sverige är
alldeles för svagt vare sig det gäller rån eller om det är
mord å allting (.) så när det gäller mord ((harklar sig)) å
våldtäkter å sånt så sätts dom oftast på såna (.) psykiska
anstalter där dom blir släppta efter ett tag om dom (.) är
bra har jag fått inblicken av å jag tycker det är lite för

7. (.) för lama straff alltså å fängelserna verkar vara (.)
8. alltså jag har bara hört maten är väl förmodligen nästan
9. bättre än den vi får i skolan å (.) så att säga så ah jag
10. tycker det är jag tycker det borde vara mycket hårdare på
11. allting (.) vilka straff som helst.

Exempel 7.23

1. **I:** jag är eh: kritisk till det svenska rättssystemet (.) jag
2. tycker det är (.) märkligt man kan komma undan med sånt som
3. man egentligen inte borde få komma undan med som typ man kan
4. sitta fyra år för hembränning men ett å ett halvt år för
5. våldtäkt, […] Typ sitta för att man har bränt cd-skivor […]
6. det tycker jag bara är löjligt (4) det känns alltid som om
7. dom riktiga skurkarna dom kommer alltid undan (.)
8. småskurkarna får dom alltid fast men dom stora skurkarna det
9. dom lever alltid kvar, […] dom väljer hellre å jaga s- s-
10. småpundarna på stan istället för å koncentrera sig på den
11. marknaden på langarna som langar ut å tjänar alla jävla
12. pengar.

Uppfattningen om påföljden i det egna fallet ser alltså inte ut att ha ”smittat av sig” på attityden till straff i allmänhet. I sin kritik av rättsystemet refererar de unga männen ibland till tidningar (”jag läser väldigt mycket tidningar så för å se vad som händer ibland ser man att det funkar inte alls”) och ibland till brottsutsatta kamrater i vars fall gärningsmännen kommit lindrigt undan. Berättelserna präglas av ett mönster som är vanligt förekommande i allmändebatten. Man talar om att det är fel på systemet eftersom brottslingarna, om de överhuvudtaget grips, kommer undan för lätt (genom att de blir dömda till psykiatrisk vård eller genom att de får tillbringa tiden på ett av våra ”lyxiga fängelser”). De unga männen i citaten ovan använder sig i sin kritik av talande uttryck som att ”maten är väl förmodligen nästan bättre än den vi får i skolan” (exempel 7.22, rad 8-9), att fängelselivet är ”en dans på rosor” (exempel 7.21, rad 9) och att internerna ”glassar” (exempel 7.21, rad 6). Theodore Sasson (1995, s. 43) beskriver en liknande bild vilken framträder i hans gruppdiskussioner om brott och straff med amerikanska storstadsbor;

> Reading the transcripts, one learns that prisons offer ”three hots and a cot,” a chance to ”pump up,” air conditioning, swimming pools, parking garages with mosaic floors, opportunities for higher education, special rooms for sexual liaisons, top quality medical care and a host of other amenities unavailable to most Americans.

Sammanfattande kommentar

Att göra en polisanmälan är ingen självklarhet. Beslutet att anmäla kan vara situationsgrundat men det kan också vara resultatet av allmänna kulturella tolkningar (Åkerström, 1997). Männen i samtalsintervjuerna säger sig inte ha sett polisanmälan som en självklarhet. För dem har anmälan istället varit följden av övertalning och rationellt och moget övervägande. Det har helt enkelt varit ”det rätta” att göra; man ”ska” anmäla brott, dvs det är ens plikt (jfr ibid.). Man kan säga att den brottsofferstödjande verksamhetens ideologi har accepterats efter övertalning och eftertanke. Samtidigt förklarar de unga männen hur de har resonerat kring anmälan och i denna förklaring ges ett intryck av behärskning – beslutet att göra en polisanmälan har tagits med viss tvekan. Hänvisningar till föräldrars övertalning eller andra ingripanden understryker detta.

Det indirekta sättet att rikta kritik mot polisen gör att det förmedlade intrycket av lugn och självbehärskning står emot risken för underminering. Kritiken lyfts från den egna personen. Därmed framförs de kritiska anmärkningarna på ett sätt som är socialt accepterat och som är garderat mot eventuella mothugg.

I diskursen kring brottsoffers situation i rättsprocessen framhävs ofta olika svårigheter som de i egenskap av målsägande tvingas gå igenom. Bland de samtalsintervjuade unga männen berättas ibland om sådana svårigheter. Att återigen möta gärningsmannen och att behöva besvara försvarsadvokatens frågor har enligt berättelserna inte alltid upplevts som okomplicerat. Samtidigt ger männen även här uttryck för lugn och sans. Mannen som menar att han ”aldrig varit så rädd i hela sitt liv” (exempel 7.13) framhåller att han trots allt ”klarade av det” (”jag överlevde”). Upplevelsen framställs som ett ”avslutat kapitel”, en episod som inte längre påverkar honom. Mannen som kritiserar försvarsadvokaten för att i princip ha glömt bort vem som var offer respektive förövare (exempel 7.16) påvisar indirekt advokatens nonchalans. Samtidigt ger den unge mannen intryck av att vara förstående; han menar att det trots allt är försvarsadvokatens arbete att ”vara konstig”. Känslouttryck och anmärkningar riktade mot rättssystemet tonas också ned genom att egen rädsla sätts i samband med komiska inslag i berättelsen. Vidare är det inte någon regel att rättegången betraktas som en entydigt komplicerad och obehaglig situation. Att ha deltagit i en rättegång beskrivs även som någonting ”stort”, ”intressant” och ”spännande”, dvs i positiva termer.

I föregående kapitel beskrevs hur männen ibland uttrycker empati i förhållande till gärningsmännen. Även i samband med frågan om skadestånd framträder ett empatiskt förhållningssätt. Några av männen säger att de inte har krävt något skadestånd eftersom de ”tyckt synd om” personerna som utsatt dem för brottet. Den bild av männen som förmedlas är närmast stoisk – det är ”det rätta” att polisanmäla en brottslig gärning men det är fullt tillräckligt att gärningsmannen ”fått sitt straff”, dvs blivit dömd.

I diskussionen kring brott och straff i allmänhet framför männen mer direkta *åsikter*. Här används liknelser och metaforer som ”internernas mat är bättre än skolmaten” och ”fängelselivet är en dans på rosor”. De unga männen framhåller att det är ovanligt att förövare grips. Detta har man läst om i tidningarna och fått veta av brottsdrabbade kamrater. De män i vars fall gärningsmannen/männen gripits och dömts till enligt dem rimliga straff menar att detta är undantagsfall – de har snarast ”haft tur”. Den allmänt spridda bilden av rättsystemets oförmåga går så att säga ”före” den personliga erfarenheten.

Indirekt eller mer direkt framförs en kritik mot såväl polis- som rättsväsende. Istället för att snabbt ”hafsa över” beskrivningarna, vilket med lätthet skulle kunna ha gjorts under samtalsintervjun, berättar männen relativt ingående om detta tema. Detta tyder på att det finns ett intresse för ämnet. Samtidigt som männen ser ut att säga att vad de varit med om inte är något som upptar en stor plats i deras tankar förringar de knappast erfarenheten. De har varit med om någonting ”stort” – men de tar erfarenheten med ett balanserat lugn. Känslouttryck tonas ned. Kritik mot rättsystemet bäddas på olika sätt in – uttalandena frikopplas från den egna personen och görs därmed oantastliga. Det är egentligen enbart när det gäller temat brott och straff i allmänhet som en explicit kritik uttalas.

Männen presenterar en bild av sig själva som behärskade individer vilka inte i första hand strävar efter att vinna omvärldens sympati genom att uttrycka sitt missnöje med rättsystemets enskilda representanter – framförallt inte i det egna fallet. Det egna offerskapet understryks således inte. Värt att notera är även att ett par av männen förmedlar en bild av sig själva som direkt motsäger en sådan identitet. En av dessa män har velat hämnas och på så sätt riskera att bli en gärningsman också han. En annan man har ställt sig tvekande till polisanmälan eftersom han beskriver sig själv som ”halvgangstrig” (då) och att han inte hade velat bli anmäld om han hade befunnit sig i samma situation (som gärningsman). Mot bakgrund av brottsofferdiskursen kan detta uppfattas som ett i utvidgad mening delat ansvar, dvs som ”spelregler” vilka ingår i en så kallat tvivelaktig livsstil[93].

93 Att man för en så kallat tvivelaktig livsstil kan innebära att man blir betraktad som ett ”sämre offer”. Prostituerade kvinnor som blivit våldtagna tillhör en sådan grupp. Våldtäkt på en prostituerad kvinna har ibland setts som mindre allvarligt och mindre kränkande än våldtäkt på kvinnor i allmänhet. I ett särskilt yttrande i betänkandet *Ersättning för kränkning genom brott*” (SOU 1992:84, s. 293-294) står följande: ”När det gäller prostituerade kvinnor är situationen oftast annorlunda. De är vana vid att ha samlag med olika män och att befinna sig i situationer som för icke prostituerade kvinnor skulle kännas mycket främmande och förnedrade. De värnar inte om sin personliga integritet i samma mån som kvinnor i allmänhet. […] De prostituerades lidande – som ju är avgörande för ersättningens storlek – är med andra ord inte lika stort.”

KAPITEL 8

Avslutning

Män som brottsoffer – förbryllar och utmanar

Varje dag då vi slår upp tidningen möts vi av skildringar av brottsoffer. Ju mer spektakulära brott och ju mer sårbara, lidande offer – desto större utrymme får artikeln. ”Vardagliga” våldssituationer, som när en ung man blivit slagen efter ett krogbesök, blir eventuellt en notis. Vi vet förvisso att många unga män utsätts för såväl misshandel som rån men detta ”vanliga” våld ger inte upphov till någon direkt livlig debatt. Det passerar oss ganska obemärkt förbi.

Enligt en traditionell manssyn är handgripligheter män emellan inte någonting märkvärdigt – tvärtom. Uttrycket ”pojkar är pojkar” brukar användas för att betona att man inte kan förvänta sig eller kräva att pojkar och män ska bete sig på ett annorlunda sätt (med andra ord ”som flickor”). Att ”bråk” då och då uppstår mellan män är något man i allmänhet antas kunna räkna med. Vi är vana vid att se unga män som gärningsmän, ligister, värstingar osv. Dessa män gör oss kanske upprörda – men de förvånar oss inte. Mannen som offer är en mer utmanande tankebild. Sådana män kan bringa oordning i vår föreställningsvärld. De tycks t o m hota en generell brottsofferdiskurs.

Att ”män som brottsoffer” bryter mönster, förbryllar och utmanar har jag lagt märke till inte minst då jag i olika sammanhang (på konferenser, i vardagen etc) har blivit tillfrågad om vad jag forskar kring. När jag i sammanfattande termer har förklarat att jag studerar ”unga män som brottsoffer” har den direkta följdfrågan inte sällan varit: ”Som *brottsoffer*? Inte gärningsmän då?” Ibland har förvåningen präglats av entusiasm (annorlunda men intressant). I andra fall har det handlat om lätt bestörtning, som om jag i det närmaste gjort mig skyldig till att utforska ett förbjudet område. Oavsett vilket är det tydligt att ämnet överraskar. Unga män, i egenskap av offer, går emot strömmen.

Det ”manliga offret” – en skenbar orimlighet

Det ”manliga offret” tycks vara en paradox. Vanita Sundaram et al. (2004, s. 66) har uttryckt en sådan tanke: ”If men are expected to be masculine and thereby powerful, dominant, and in control, they cannot be discursively produced as victims – the antithesis of masculinity.” ”Mannen” och ”offret” blir varandras motbilder.

Min föresats i den här boken har varit att uppmärksamma detta motsatsförhållande. Jag har velat synliggöra unga män som brottsoffer genom att lyssna till och förmedla deras berättelser om utsatthet för misshandel och rån. Mer specifikt har jag inriktat mig på hur de unga männen, med samtalsintervjun som språngbräda, konstruerar en identitet och huruvida offret som mannens ”antites” då utgör ett dilemma.

I de skildringar som återgivits i de föregående kapitlen framstår de unga männen som handlande aktörer. Egen styrka och kompetens framhävs och den identitet som gestaltas stämmer bättre överens med ”manliga” karaktäristika än med en offeridentitet. De unga männens sätt att framställa sig innebär ett motstånd mot offerskapets normativa kriterier. Samtidigt påvisar männen sin offerstatus. Berättelserna är nedtonade och avdramatiserade men likväl är det tydligt att det är om brottsdrabbade individer de handlar.

Offerberättelserna balanseras emellertid i förhållande till ”manliga” skildringar och därigenom åstadkoms ett särpräglat offer; ett brottsoffer som motsätter sig offerskapets negativa konnotationer, ett som är starkt, handlingskraftigt och aktivt.

Denna identitet produceras i samtalen genom att det våld man möter i vardagen framställs som någonting man är van vid och kan hantera samtidigt som själva brottstillfället beskrivs som ”annorlunda” (än liknande situationer). Berättelserna om ”vardagsvåld” utmärks av att männen förmedlar en ej dramatiserad expertkunskap till mig som lyssnare. Våldet som det ser ut i vardagen beskrivs som frekvent – men inte särskilt allvarligt. Även när så kallade extremformuleringar används (t ex då rån och misshandel sägs förekomma ”hela tiden”, ”överallt” etc) blir följden att våldets allvar tonas ned. I kontrast till ”vardagsvåldet” står emellertid brottet, dvs den våldssituation kring vilken samtalsintervjun framförallt kretsar. I de berättelser som återges i förhållande till brottssituationen framhävs egen respektabilitet och oskuld. Skildringarna innehåller även uttryck för förvåning. Trots att våld i vardagen framstår som någonting man kan kontrollera finns det således tillfällen då våldsaktiviteter blir avvikande och exceptionella. Brist på kontroll över denna typ av våld sätts i samband med att det inte ingått i en förväntad våldskontext.

De samtalsintervjuade männen tonar ned skador och gärningsmännen fråntas agens samtidigt som det är underförstått att de sistnämnda har varit initiativtagare till våldet och att deras handlingar ibland har gett upphov till skador hos de unga

männen. Personerna som har rånat eller misshandlat männen ges inte någon betydande position i berättelserna. Gärningsmännens inflytande neutraliseras – de framstår som oviktiga; ibland utelämnas förövarna helt ur skildringarna, ibland beskrivs de t ex som ”löjliga” och ”fåniga”. Männen framhåller att de själva inte uppträtt provocerande vid brottet. Detta betyder dock inte att de varit passiva. Tvärtom betonas den egna aktiviteten. Det handlar emellertid om hur man exempelvis har agerat *mot* gärningsmannen för att försvara sig själv och andra samt om hur man *valt* att låta förövarna ”hållas”.

När det gäller den uttryckliga frågan om huruvida de unga männen ser sig själva som brottsoffer präglas berättelserna av ambivalens. Männen ser ut att acceptera offerstatus men samtidigt motsätter de sig identiteten som brottsoffer. De tycks ha svårt att relatera till den bild av brottsoffret vilken de själva beskriver, dvs offret som blivit allvarligt skadad, som lider och som man tycker synd om.

Några av de intervjuade männen vänder sig emot ”prata-om-problem”-diskursen och framhåller att man inom stödverksamheten bör inrikta sig på de ”verkligt behövande” (underförstått inte dem själva). Att tala *om* vad man utsatts för beskrivs som någonting annorlunda jämfört med att tala *ut* om brottet. De män som uttrycker sig i sådana termer har förvisso berättat om vad som hänt men de har inte ansett sig vara i behov av bearbetning. Information och praktisk hjälp efterfrågas emellertid. Männens framställningar skiljer sig dessutom åt: vissa skildrar hur man har bearbetat händelsen genom samtal med föräldrar och vänner.

Den vanligt förekommande uppfattningen om att män har svårt för att uttrycka känslor utmanas. Trots att de unga männen inte alltid använder sig av traditionellt känslomässiga termer (även om också detta ibland är fallet) i sina berättelser talar de om känslor i intervjun. Skildringarna är nedtonade och indirekta men det är likväl känslor som beskrivs. Männens kritik av polis- och rättsväsendet kan ibland också ses som emotionella utsagor. De kritiska kommentarerna, liksom känslobeskrivningarna, är ofta indirekta. Männen klagar inte – men de ger ändå uttryck för kritik som ibland präglas av viss besvikelse och eventuell sårbarhet.

Polisanmälan beskrivs inte som någon självklarhet utan som någonting man, efter viss övertalning och eftertanke, har bestämt sig för att göra. De unga männen betonar sin egen kapacitet och beslutsamhet genom att skildra hur deras beslut att anmäla brottet till polisen inte har tagits lättvindigt. Upplevelserna av rättegången återges inte i enbart negativa termer. Att ha varit med om en rättegång blir i berättelserna förutom något som kopplas samman med oro och nervositet även en rolig, intressant och lärorik erfarenhet.

Sammantaget skapas en identitet som inte är enkel och entydig. Det är vare sig den stereotype mannen eller det idealiska offret som framträder i berättelserna. De individer vi får lära känna låter offerbeskrivningar ingå i identitetskonstruktionen – men de utnyttjar ”manliga” beskrivningar för att motväga de associationer som offerskapet medför.

Skildringar av manlighet *och* offerskap

Den ”kvinnliga” offerrollen

Brottsofferdiskursen tycks utgå från ett ”kvinnligt” offer, dvs från ett offer som uppbär så kallat kvinnliga egenskaper som t ex svag och sårbar. Diskursen gör således offerrollen ”kvinnlig”. Detta kan få konsekvenser för såväl kvinnor som män. Medan män inte förväntas ”vara offer” blir det desto mer ”naturligt” för kvinnor att identifiera sig med en offerroll. Detta kan innebära att kvinnor görs till offer samtidigt som män som offer inte tas på allvar.

Offerskapets associationer blir tydliga då de kontrasteras mot vad som allmänt sett brukar betraktas som ”manligt”. Idéerna om den arketypiske unge mannen inkluderar inte svaghet och passivitet. I ”manligheten” finns därför redskap vilka kan användas som motvikt till ett potentiellt offerskap. Styrka och kompetens är egenskaper som kan misstänkliggöra en offeridentitet. Skildringar av ”manlighet” blir således en positiv kontrast i berättelser där en brottsdrabbad individ inte önskar bygga sin självuppfattning på passivitet och lidande.

Att omdefiniera situationen och återta kontrollen

Oklanderliga brottsoffer (som kategori) är bräckliga, passiva och maktlösa (Holstein & Miller, 1990; Christie, 1986). I ett samhälle där självständighet och kontroll framhålls som positiva egenskaper kan brist på kontroll dock bli ett negativt attribut (Wood & Rennie, 1994).

I min enkätundersökning höll det stora flertalet (över 90 %) av Ljungbyungdomarna helt eller delvis med om att ”det är viktigt att man är självsäker och beslutsam”.[94] Ett sådant påstående är givetvis öppet för varierande tolkningar och utgångspunkten för den enes instämmande kan skilja sig från den andres. Trots detta ger resultatet en indikation om betydelsen av att vara en autonom, handlande individ.

I en aktuell våldssituation kan det egna aktörsskapet sättas på prov. I berättelsen om situationen kan det emellertid återupprättas. Identitet görs – utifrån såväl som inifrån. Man kan därför själv avgöra huruvida man önskar presentera sig i enlighet med den generella bilden av ett brottsoffer. ”Victimisation is related both to self perception and to external imposition of victim identity (Sundaram et al., 2004, s. 66).”

Att inte se sig själv som ett offer utan att istället skapa en känsla av självaktning kan vara ett sätt att ”gå vidare” i sitt liv, menar Katrine Fangen (2004) som har studerat känslor av förödmjukelse bland somaliska flyktingar i Norge. Vanita

94 Se bilaga 4J.

Sundaram et al. (2004) har i en studie av fysiskt våld och dess inverkan på individers välmående visat att våld har mindre inflytande vid mäns (än vid kvinnors) bedömning av egen hälsa och välbefinnande. Vid en muntlig presentation under ”Kön och våld”-konferensen i Göteborg i år (Sundaram & Jackson, 2005) väcktes frågan om huruvida detta kan tänkas bero på att män inte uppfattar sig, konstruerar sig eller blir konstruerade som ”offer” för våld på samma sätt som kvinnor.

Om man förutsätter att det faktum att man blivit utsatt för ett brott i någon mån upplevs som problematiskt kan man se de samtalsintervjuade männens framställningar som ett sätt att skapa en mer gynnsam identitet (än den som ett idealiskt offer). Genom att framställa situationen på så sätt att utsattheten för brottet framstår som temporär och genom att frånta gärningsmannen makt och dominans argumenterar man emot en offeridentitet – och därmed kan den egna kompetensen stärkas. Den tillfälligt förlorade kontrollen återtas. Samtidigt bibehåller de unga männen i samtalsintervjuerna ändå möjligheten att åberopa offerstatus.

Den sårbarhet som förknippas med offerskap blir inte självklar i männens framställningar. I berättelserna görs ingen offeridentitet. Några försök att kvalificera sig som offer enligt en allmän uppfattning om denna kategori tycks inte förekomma. Detta innebär inte att de unga männen motsätter sig en offerstatus. Däremot ser det ut att innebära att de inte kommer överens med den bild av offerskap som kännetecknas av sårbarhet och lidande.

Mönsterbrytarna

Flera av de unga männen i denna studie sa vid den inledande telefonkontakten att de gärna skulle ställa upp på en intervju men att de var tveksamma till om de verkligen ”passade in”. En ung man uttryckte sig exempelvis på följande sätt; ”det är ju inga traumatiska upplevelser jag har varit med om eller så”. Männen verkade förutsätta att jag eftersökte en *viss sorts* unga män som blivit utsatta för brott och de var osäkra på om de själva verkligen levde upp till dessa outtalade kvalifikationer. Sannolikt var det den generella bilden av brottsoffret, ”offermallen”, i förhållande till vilken männen jämförde sig. För trots männens osäkerhet beträffande sin plats i min studie, dvs om de verkligen var/är ”brottsoffer”, rådde det knappast någon tvekan om att de hade varit med om någon form av *brotts*situation.

”Manliga” skildringar utnyttjas som en motverkande faktor i förhållande till offerskapet. De används för att modifiera, inte för att helt ta avstånd från, detta. De unga männen själva förklarar alltså inte brottssituationen med hjälp av något ”pojkar är pojkar”-resonemang. Tvärtom ser det ut att finnas ett intresse av att också deras berättelser om utsatthet för brott ska bli hörda, oavsett om de betraktar sig själva som offer eller inte. En av männen berättar: ”jag var så s- sugen å medverka i denna undersökningen […] andra personer som dom kommer å […]

läsa denna boken, ja att dom får liksom en inblick i hur det känns för en person som har blivit utsatt för ett brott alltså, så det är klart att det liksom att m- att det, en person kanske hör om folk som har blivit rånade å intervjuade men liksom om det nu står i en bok så kanske det blir lite djupare alltså så."

*

I den här studien har jag försökt problematisera en generell offerdiskurs. Då jag har samtalsintervjuat unga män som blivit utsatta för misshandel eller rån har jag fått tillgång till berättelser om våld och offerskap som inte helt överensstämmer med den offerdiskurs där skador, lidande och svaghet betonas. De unga männens berättelser nyanserar den "vanliga" bilden av offret. Mönsterbrytarna gör mönstret tydligt och utmanar därmed de självklara "sanningarna". Fortsatta studier av offer, men också av gärningsmän, som faller utanför de gängse ramarna kan bidra till en mer komplex förståelse av de enskilda individer kring vilka ramarna har konstruerats – och av ramarna i sig.

Summary

Criminology has long revolved around crime and criminals. In recent years, however, interest in the victims has steadily increased. Although victims have been studied from various perspectives, there is still a tendency to idealise them, so that according to the stereotype they are vulnerable, defenceless, and innocent. Certain groups, such as women and children, attract greater attention both from researchers and the media as being especially vulnerable and easy to sympathise with; in other words, they are particularly 'appropriate' victims. On the other hand, men who fall victim to crime are rarely the objects of study, which is surprising when we consider that current crime statistics (disregarding the margin of error for reported crime) and victim surveys show that men are often the victims of violence and threats.

The common view of men, women, and crime creates – and maintains – images of men as perpetrators and women as victims. In the present thesis, I study a limited field in which images of both 'men' and 'victims' are thrown into relief. More specifically, my purpose is to analyse narratives of the experiences of young men who have been subject to robbery or assault. The narratives are studied in relation to typfications of 'men' and 'victims of crime'. I discuss the way in which two identities, 'the man' and 'the victim', that otherwise conflict with one another, cooperate in the descriptions of victim experience. In analysing informal interviews with ten young men (with ages ranging from 17 to 21) who have been subject to crime by men of approximately their own age, light is shed on how a victim identity and a male identity are shaped – or not shaped – in the course of a dialogue.

This was not the starting point of the study, however. Initially, I conducted a questionnaire-based survey of fear and experience of crime amongst all second-year students in the high schools in Ljungby. It was my previous research on men and masculinity, combined with an analysis of the literature, and the fact that men as victims are rarely studied, that then led me to concentrate on men as victims of crime. I consider five over-arching themes: violence, victimhood, support, emotion, and the police and judiciary. The way in which the young men talk about each of these themes forms the core of the analysis of the image they present of themselves.

The informal interviews with the young men were tape-recorded, transcribed using a modified version of the Jefferson system, and analysed applying a range of constructionist, interactionist, and narrative perspectives. My particular analytical frames of reference permit the study of speech as action. When we speak, we do more than communicate words and information; we can create and mediate identities. Identity is a central term in the thesis, and is seen not as something we *have*, but rather something we *do*. By using language, we can emphasise our affiliation to a particular category, or indeed deny it; we can construct or challenge a special identity. I discuss how, within the framework of the interviews, the young men handle possible 'membership' of two different categories: 'men' and 'victims'. The interviewss are held to be arenas in which the men fashioned an identity. Assertions, dialogue, and narrative thus become the 'building blocks' of an identity. Both *what* the young men said and *how* they expressed themselves are analysed. The tone of the conversation, choice of words, pauses, hesitations, and slips are all addressed in the analysis.

The men's concept of violence varies according to the context in which it is discussed. Non-specific violence in everyday life is differentiated from the specific violence that was the reason for the interview in the first place. 'Everyday violence' is often played down, but equally well can be described in strong language, yet in both cases the result is that its seriousness is lessened. In narratives of everyday violence, the men position themselves as experts of a kind. They are matter-of-fact when explaining the circumstances in which the violence occurred; it is depicted as quite natural, something that 'belongs' to everyday life. In other words, violence is normalised. It is also made less dramatic by the use of extreme formulations ("everyone commits crime") and by emphatic claims of frequency ("it happens all the time, everywhere").

In conversation, the specific crimes that were the reason for the interview are thought different from 'everyday violence'. The violence is described as exceeding what is normal, and, for example, drunkenness or provocation are not mentioned as extenuating circumstances; in other words, the men could not 'count on' being subject to a crime. They express surprise. They underline their own innocence. By differentiating between 'everyday violence' and specific criminal violence, their victim status is established even as their own strength and competence is stressed. 'Normally' they can handle violence, but this particular situation was different. Their vulnerability is thus only temporary. Their own competence is reinforced while the perpetrator's power is diminished, since any injuries, if referred to at all, are not linked to the perpetrator's actions. Powerlessness, inferiority, and suffering are notable by their absence.

Thus by asserting their innocence of the crime (for example, by not having given cause), the men do not portray themselves as passive targets. On the contrary, their own action and initiative are things to be highlighted. In different ways they describe how they behaved in the crime situation, what they *chose* to do. They

portray themselves as actors. When this was not the case, they seem to feel a need to explain why; in reply to unspoken criticism of their lack of self-defence, they sometimes use defensive rhetoric. Acting in self-defence, denying the perpetrator complete dominance, appears to be of great importance.

In discussing victimhood, the men give different examples of a crime victim's characteristics. For them, it is not enough to have been subject to a robbery or assault to "be a crime victim". Minor injuries and 'normal' crime make victimhood's contours less distinct. To be met with sympathy after a crime, however, is a sure sign of victimhood. The young men circle the issue of whether they see themselves as 'crime victims'. It is not a straightforward issue. Faltering speech, and a tendency to switch between pronouns (me, you, one) when talking about victimhood, marks their ambivalence. The men want to claim victim status, it seems, but not a victim identity.

We live in a communication culture, where dialogue is seen as an important basis for social relations (Cameron, 2000). It is generally held that conversation has a positive effect on people who have been through a difficult and painful experience, such as a crime. Amongst victim support organisations, it is a tenet that experience of crime should be worked through. Men are often thought to form a special category of victim; within the support organisations they are sometimes seen as requiring extra support, because it is assumed they find it hard to express their feelings. Yet, at the same time, the opposite view can be found in the same organisations: male victims are capable of dealing with their situation on their own.

None of those interviewed said they had been in contact with any form of victim support after the crime. Here two contrasting views emerged. Some of the men said they had enough support at home, that they were able to talk to people in their immediate circle. Others disagreed with the whole approach: they had *told* their family and friends what had happened, but they had not needed to "talk it through". They thus differentiated between informative and therapeutic dialogue. Therapeutic dialogue is associated with distressed victims, and by implication not the young men themselves. Rather than conversations, they wanted information and help with practical issues, help that was not associated with counselling.

Even if the men when interviewed do not say they need to talk about their emotions, they readily admit to their feelings about the event. Above all, a sense of anger and fear is discussed. Sometimes the young men use 'conventional' terms such as "shaken", "really scared", "frightened to death" and so on, but often the expressions are more indirect, played down even. They refer instead to "adrenalin kicks", that "it was alright really", that they do not want to "make too much of it", and that they are "peed off" and "irritated" with the perpetrator.

The descriptions of their feelings show that the way they approach the subject is neither simple nor predictable. The 'traditional' descriptions of their feelings

contradict the idea that men find it hard to express themselves emotionally. Yet the indirect, underplayed descriptions may indicate that the men really do find it hard to talk about feelings. This assumes, however, that there is a special mode of expression that is "the right way"; one based on dramatisation, suffering, and vulnerability. After all, while the young men may make light of them, they still describe emotions.

By using what might be termed 'manly' descriptions of emotion, an alternative to conventional emotional modes of expression is created. This alternative appears to be a solution to a potential dilemma: how to be a man and a victim. Neither the stereotyped man nor the stereotyped victim puts in an appearance in the men's accounts. Instead, we find young men who use traditional emotional terms, but who also use a 'manly' language that is hardly associated with anguished, vulnerable victims. Their accounts can be seen as a revolt against imposed victimhood, a distancing from its negative implications.

It is not self-evident to report the crime to the police. In the interviews, the police were notified because of parental pressure, and their own rational and mature consideration. The men decide that it is "the right thing" to do, and approaching the police appears to be a duty, no more. In the descriptions of their contacts with the police, the men are sometimes indirectly critical by using humour and irony, for example. Criticism becomes socially acceptable by showing their detachment; they relate humorous anecdotes about the police, and occasionally remark that, in general moral terms, that the police's inability to arrest the perpetrator "isn't good for the streets". By its generalised nature, their criticism of the police deflects any opposition from me as interviewer, and the men themselves appear as self-possessed, not as whingeing.

Seven of the men had been involved in trial proceedings, and the experience is occasionally described in terms of fear or nervousness, but equally can be described in positive terms ("quite something", "exciting", and "interesting"). The young men position themselves, in their narrative of their contacts with the police and judiciary, as moderate individuals, who do not set out to gain sympathy by voicing dissatisfaction with individual members of the judiciary. Their own victimhood is not to be underlined. Critical comments are embedded in different ways, and explicit criticism is really only expressed in the matter of crime and punishment in general.

According to the traditional view, men fighting are not unusual. On the contrary, the expression "boys will be boys" is used to reinforce the idea that we cannot expect boys to behave any differently (in other words, like girls). We are used to the thought of young men as yobs and crooks. Their existence may unsettle us, but hardly surprises us. Man as victim is altogether a more challenging idea, disordering our world view, even threatening the established notion of victim in the current victim discourse. A 'male victim' is considered a paradox; 'man' and 'victim' are meant to be antonyms.

The young men in this study portray themselves as actively involved. Their own strength, competence, and drive is emphasised, and the identity on display better agrees with so-called masculine characteristics than with a victim identity. Their characterisation of themselves defies common criteria of victimhood. The narratives are underplayed; and yet, they insist on their victim status. The men do not deny that they have been subjected to a *crime*. However, the victim narratives incline to 'masculine' descriptions of crime, themselves and the perpetrator that in the final analysis present us with a distinctive victim: a crime victim who is active, strong, and resilient; a crime victim who challenges the conventional notions of victimhood.

Översättning: Charlotte Merton

Referenser

Adelswärd, Viveka (1989), ”Skrattets funktion i gruppsamtal – några tankar.” I: Lehti-Eklund, Hanna (red.) *Samtalsstudier*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B:19, s. 11-20.

Adelswärd, Viveka (1997), ”Berättelser från älgpassen. Om metoder för att analysera jaktberättelsers struktur, poäng och sensmoral.” I: Hydén, Lars-Christer & Hydén, Margareta (red.) *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber, s. 198-235.

Adelswärd, Viveka (1998), ”Laughter and Dialogue: The Social Significance of Laughter in Institutional Discourse.” *Nordic Journal of Linguistics*, vol. 12, s. 107-136.

Adelswärd, Viveka (1999), *Prat, skratt, skvaller och gräl och annat vi gör när vi samtalar*. Stockholm: Brombergs.

Adelswärd, Viveka; Holsánová, Jana & Wibeck, Victoria (2002), ”Virtual Talk as a Communacative Resource.” *Sprachteorie und germanistische Linguistik*, vol. 12, nr. 1, s. 3-26.

Aftonbladet 1995-10-31 (”Deras mål: sparka ner, misshandla och sprida skräck”), 1996-01-24 (”Hans offer tvingas leva med skräcken”), 2000-06-17 (”Våldsvåg mot bussförarna”), 2002-12-13 (”Kriminalinspektören: spöa upp rötäggen”), 2004-10-29 (”Kvinnomisshandel kan drabba vem som helst”), 2004-12-02 (”25-åring allvarligt skadad vid grovt rån”), 2004-12-16 (”Janina Kasparevic bönade att de skulle sluta”).

Agnew, Robert S. (1985), ”Neutralizing the Impact of Crime.” *Criminal Justice and Behavior*, vol. 12, nr. 2, s. 221-239.

Ahlberg, Jan (red.) (1998), *Brottsutvecklingen i Sverige 1995-1997*. BRÅ-rapport 1998:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Ahlgren, Ernst (pseud. för Benedictsson, Victoria) (1887), ”Tvist.” I: Ahlgren, Ernst; *Folklif och Småberättelser*. Stockholm: Haeggström, s. 139-151.

Alexandersson, Lars (1997), ”Konfliktlösning på schemat kan minska våldet i skolan.” *Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå*, nr. 4, s. 17-21.

Allen, Stephanie (2002), ”Male Victims of Rape: Responses to a Perceived Threat to Masculinity.” I: Hoyle, Caroline & Young, Richard (red.) *New Visions of Crime Victims*. Oxford: Hart, s. 23-48.

Andersson, Berit & Lundberg, Magnus (2001), ”Kvinnomisshandel som kunskapsfält – att definiera, förklara och hantera ett socialt problem.” I: Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, s. 63-91.

Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (1998), ”Identity as an Achievement and as a Tool.” I: Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (red.) *Identities in Talk*. London: SAGE, s. 1-14.

Aronsson, Karin (2001), ”Med bandspelaren som mikroskop.” *Psykologtidningen*, nr. 7-8, s. 4-7.

Asplund, Johan (1987), *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Atkinson, J. Maxwell (1984), ”Public Speaking and Audience Responses: Some Techniques for Inviting Applause.” I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (red.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 370-409.

Axberger, Hans-Gunnar (1996), *Det allmänna rättsmedvetandet*. BRÅ-rapport 1996:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Baker, Carolyn (2004, 2 uppl.), ”Membership Categorization and Interview Accounts.” I: Silverman, David (red.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: SAGE, s.162-176.

Belysningsplan för Ljungby centrum. Samrådstid 15 februari-16 maj 2002. Ljungby kommun.

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1966/1991), *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin.

Bergmann, Jörg R. (1992), ”Veiled Morality: Notes on Indiscretion in Psychiatry.” I: Drew, Paul & Heritage, John (red.) *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 137-162.

Best, Joel (1997), ”Victimization and the Victim Industry.” *Society*, vol. 34, nr. 4, s. 9-17.

Best, Joel (1999), *Random Violence. How We Talk About New Crimes and New Victims*. Berkeley: University of California Press.

Björkman, Jenny (2004), ”Historisk tillbakablick.” I: Lindgren, Magnus; Pettersson, Karl-Åke & Hägglund, Bo (red.) *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Stockholm: Jure, s. 31-44.

Block, Richard (1974), ”Why Notify the Police. The Victim’s Decision to Notify the Police of an Assault.” *Criminology*, vol. 11, nr. 4, s. 555-569.

Blumer, Herbert (1969/1986), *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.

Boëthius, Maria-Pia (1976/1981) (2 uppl.), *Skylla sig själv – en bok om våldtäkt*. Stockholm: Liber Förlag.

Borås Tidning 2004-01-13 (”Brottsvåg bland unga i Brämhult”).

Bourdieu, Pierre (1999), *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.

Boverket. Brott, bebyggelse och planering (1998), Internetversion. URL: http://www.boverket.se/novo/filelib/nedladdn/brottbebyggelseochplanering.pdf [verifierad 2005-07-04]

Brottsofferjourernas Riksförbund. URL: http://www.boj.se [verifierad 2005-04-08]

Brottsofferjourernas Riksförbund. Unga brottsoffer. URL: http://www.boj.se/index.pl/unga_brottsoffer [verifierad 2005-04-05]

Brottsoffermyndigheten. FN-deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk. URL: http://www.brottsoffermyndigheten.se/informationsmaterial/Ovrigt/Viktiga%20dokument/FN%20deklaration%20brottsoffer.pdf [verifierad 2005-04-15]

BRÅ-rapport (2000:8), *Medling vid brott. Slutrapport från en försöksverksamhet.* Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

BRÅ-rapport (2005:12), *Kriminalstatistik 2004*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Burcar, Veronika (2002), *Rädsla för brott. En enkätundersökning om Ljungbyungdomars rädsla för och erfarenhet av brott*. Research Report 2002:1. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.

Börjesson, Mats; Palmblad, Eva & Wahl, Thomas (2005), *I skötsamhetens utmarker. Berättelser om välfärdsstatens sociala optik*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Cahn, Dudley D. (1996), ”Family Violence From a Communication Perspective?” I: Cahn, Dudley D. & Lloyd, Sally A. (red.) *Family Violence From a Communication Perspective*. London: SAGE, s. 1-19.

Cameron, Deborah (2000), *Good to Talk? Living and Working in a Communication Culture.* London: SAGE.

Canaan, Joyce E. (1996), "'One Thing Leads to Another': Drinking, Fighting and Working-Class Masculinities". I: Mac an Ghaill, Máirtín (red.) *Understanding Masculinities – Social Relations and Cultural Arenas*. Buckingham: Open University Press, s. 114-125.
Carlen, Pat (red.) (1985), *Criminal Women – Autobiographical Accounts*. Cambridge: Polity Press.
Cavender, Gray; Bond-Maupin, Lisa & Jurik, Nancy C. (1999), "The Construction of Gender in Reality Crime TV." *Gender and Society*, vol. 13, nr. 5, s. 643-663.
Cederwall, Birgitta Weldert (1997), "Är det manligt med våld?" *Tidningen Brottsoffer: officiellt organ för Brottsofferjourernas riksförbund*, nr. 1, s. 10.
Chase, Susan E. (1995), *Ambiguous Empowerment. The Work Narratives of Women School Superintendents*. Amherst: University of Massachusetts Press.
Christie, Nils (1986), "The Ideal Victim." I: Fattah, Ezzat A. (red.) *From Crime Policy to Victim Policy: Reorienting the Justice System*. Basingstoke: Macmillan, s. 17-30.
Collier, Richard (1998), *Masculinities, Crime and Criminology: Men, Heterosexuality and the Criminal(ised) other*. London: SAGE.
Connell, R.W. (1995), *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
Copes, Heith & Hochstetler, Andy (2003), "Situational Construction of Masculinity Among Male Street Thieves." *Journal of Contemporary Ethnography*, vol. 32, nr. 3, s. 279-304.
Crawley, Elaine M. (2004), "Emotion and Performance. Prison Officers and the Presentation of Self in Prisons." *Punishment & Society*, vol. 6, s. 411-427.
Cullberg, Johan (1992, 3 uppl.). *Kris och utveckling – en psykodynamisk och socialpsykiatrisk studie*. Stockholm: Natur och kultur.
Dagens Nyheter 2002-02-19 ("De tog sig in i mitt inre"), 2002-03-04 ("Pappa förlorade liksom livsgnistan"), 2004-03-13 ("Jag kände hur blodet rann nedför magen").
Dahlgren, Anita & Åkerström, Malin (1987), *Att hänga på stan. En sociologisk undersökning om Halmstadsungdomars inställning till fritid, andra ungdomar, föräldrar och kriminalitet*. Lund: Sociologiska institutionen.
Dahlgren, Lars & Starrin, Bengt (2004), *Emotioner, vardagsliv och samhälle. En introduktion till emotionssociologi*. Malmö: Liber.
Dalin, Anders Fredrik (1980) (7 uppl., 5 tr.), *Svenska språkets synonymer*. Stockholm: Liber Förlag.
Dalquist, Ulf (1998), *Större våld än nöden kräver? Medievåldsdebatten i Sverige 1980-1995*. Umeå: Boréa.
Denkers, Adriaan (1999), "Factors Affecting Support After Criminal Victimization: Needed and Received Support From the Partner, the Social Network, and Distant Support Providers." *Journal of Social Psychology*, vol. 139, nr. 2, s. 191-202.
Dijk, Jan van (1986), "Responding to Crime: Reflections on the reactions of Victims and Non-Victims to the Increase in Petty Crime." I: Fattah, Ezzat A. (red.) *From Crime Policy to Victim Policy: Reorienting the Justice System*. Basingstoke: Macmillan, s. 156-166.
Ditton, Jason et al. (1999), "Afraid or Angry? Recalibrating the 'Fear' of Crime." *International Review of Victimology*, vol. 6, s. 83-99.
Dolmén, Lars (red.) (2004), *Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003*. BRÅ-rapport 2004:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
Domstolsverket Informerar (nr. 3, 2004). URL: http://www.dom.se/dom/DVhemsida/Dv/DVInf/2004/03.pdf [verifierad 2005-06-12]
Drew, Paul (1992), "Contested Evidence in Courtroom Crossexamination: the Case of a Trial for Rape." I: Drew, Paul & Heritage, John (red.) *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 470-520.
Du Bois, John W. (1991), "Transcription Design Principles for Spoken Discourse Research." I: *Pragmatics*, vol.1, nr. 1, s. 71-106.
Edling, Lars (1999, 4 uppl.), *Kompissamtal – kommunikation istället för tystnad eller våld*. Solna: Ekelunds förlag.

Edling, Margareta (2000), ”Malexanderrättegången milstolpe för brottsoffren.” *Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå*, nr. 1, s. 13-15.
Edwards, Derek (2000), ”Extreme Case Formulations: Softeners, Investment, and Doing Nonliteral.” *Research on Language and Social Interaction*, vol. 33, nr. 4, s. 347-373.
Edwards, Derek & Potter, Jonathan (1992), *Discursive Psychology*. London: SAGE.
Ekenstam, Claes (1998), ”En historia om manlig gråt.” I: Ekenstam, Claes et al. (red.) *Rädd att falla. Studier i manlighet*. Stockholm: Gidlunds förlag: s. 50-123.
Elofsson, Stig (1998), *Rädd att gå ut om kvällarna? En studie av högstadie- och gymnasieelever*. Stockholm: Kultur- och idrottsförvaltningen.
Emerson, Robert M. (1996), ”Konstruktionen av grovt våld och våldsoffer. Att framställa ett besöksförbud.” I: Åkerström, Malin (red.) *Kriminalitet, kultur, kontroll: en antologi*. Stockholm: Carlsson, s. 25-54.
Emerson, Robert M. (2004), ”Working with 'Key Incidents'.” I: Seale, Clive et al. (red) *Qualitative Research Practice*. London: SAGE, s. 457-472.
Emmison, Mike (1988), ”On the Interactional Management of Defeat.” *Sociology*, vol. 22, nr. 2, s. 233-251.
Eriksson, Annika & Åkerström, Malin (1994), *Det allmänna rättsmedvetandet. En teoretisk och empirisk granskning*. Research Report 1994:3. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.
Eriksson, Mats (1997), *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
Fagerström, Eskil (2001), ”Ge pojkar ett språk för känslor.” *Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå*, nr. 1, s. 22-24.
Falu Kuriren 2004-08-05 (”Brottsvåg i Furudal”).
Fangen, Katrine (2004), *Humiliation Experienced by Somali Refugees in Norway*. Paper presenterat vid ”The Annual Meeting of Humiliation Studies”, Maison des Hommes, Paris, 15-18 september 2004.
Fattah, Ezzat A. (1981), ”Becoming a Victim: The Victimization Experience and Its Aftermath.” *Victimology: An International Journal*, vol. 6, nr. 1-4, s. 29-47.
Finch, Janet (1984), ”'It's Great to Have Someone to Talk to'. The Ethics and Politics of Interviewing Women.” I: Bell, Colin & Roberts, Helen (red.) *Social Researching: Politics, Problems, Practice*. London: Routledge & Kegan Paul, s. 70-87.
Folkpartiet Liberalerna i Västernorrland. Varför har du gett upp, Mona Sahlin? URL: http://webnews.textalk.com/se/article_print.phtml?id=39999 [verifierad 2005-01-11]
Folkradion, p3. Ungdomsrånen ökar, Stöd för unga brottsoffer 2001-02-26.
Fredriksson, Max & Malm, Ulf (1995, 2 uppl.), *Brottsoffrens rättigheter i brottsmålsprocessen*. Stockholm: Fritzes.
Freud, Sigmund (1905/1990). *Brottstycke av en hysterianalys. I översättning och med inledning och efterskrift av Gunilla Hallerstedt*. Göteborg: Alster Bokförlag.
Frijda, Nico H. (1994), ”The Lex Talionis: On Vengeance.” I: Goozen, Stephanie H.M. van; Van de Poll, Nanne E. & Sergeant, Joseph A. (red.) *Emotions. Essays on Emotion Theory*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum, s. 263-289.
”Frågor för brottsoffrens skull” (2003), *Tidningen Brottsoffer*, nr. 2, s. 5.
Fundberg, Jesper (2003), *Kom igen gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
Garfinkel, Harold (1967), *Studies in Ethnomethodology*. Eaglewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
Garfinkel, Harold (1967/1984), ”Passing and the managed achievement of sex status in an 'intersexed' person part 1.” I: Garfinkel, Harold *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press; Oxford: Blackwell, s. 116-185.

Garofalo, James (1979), ”Victimization and the Fear of Crime.” *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 16, nr. 1, s. 80-97.
Goffman, Erving (1959/1994, 3 uppl.), *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén Prisma.
Goffman, Erving (1967), *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*. Garden City, New York: Doubleday, Anchor Books.
Goodey, Jo (1996), ”Adolescence and the Socialisation of Gendered Fear.” I: Schwartz, Martin D. & Milovanovic, Dragan (red.) *Race, Gender and Class in Criminology. The Intersections*. New York och London: Garland Publishing Inc., s. 267-291.
Goodey, Jo (1997), ”Boys Don't Cry. Masculinities, Fear of Crime and Fearlessness.” *British Journal of Criminology*, vol. 37, nr. 3, s. 401-418.
Goodwin, Charles & Heritage, John (1990), ”Conversation Analysis.” *Annual Review of Anthropology*, vol. 19, s. 283-307.
Gordon, Steven L. (1989), ”Institutional and Impulsive Orientations in Selectively Appropriating Emotions to Self.” I: Franks, David D. & McCarthy, E. Doyle. (red.) *The Sociology of Emotions. Original Essays and Research Papers*. Greenwich, Conneticut: JAI, s. 115-135.
Grady, Ann (2002), ”Female-on-Male Domestic Abuse: Uncommon or Ignored?” I: Hoyle, Caroline & Young, Richard (red.) *New Visions of Crime Victims*. Oxford: Hart, s. 71-96.
Gray, John (1992, 2 uppl.), *Män är från Mars, kvinnor är från Venus*. Stockholm: Brombergs.
Grön ungdom. Grön Ungdom tar krafttag mot våldet. URL: http://www.gronungdom.se/article.php?m=view&ID=353 [verifierad 2005-05-16]
Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997), *The New Language of Qualitative Method*. New York: Oxford University Press.
Göteborgsposten 1999-04-30 (”Våldsvåg efter skolmassakern”), 2005-06-04 (”Våldtäkt allvarligt brott”).
Hacking, Ian (2000), *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.
Hallands Nyheter 2004-06-01 (”Utreda räcker inte, Bodström”), 2004-06-24 (”Slogs blodig med tavla”).
Hearn, Jeff (1998), *The Violences of Men. How Men Talk About and how Agenicies Respond to Men's Violence to Women*. London: SAGE.
Hej kompis, får jag låna din mobil…? En skrift om Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm. Stockholms stad.
Helsingborgs Dagblad 2004-03-16 (”17 inbrott i bilar under helgen”).
Heritage, John (2004, 2 uppl.), ”Conversation Analysis and Institutional Talk. Analyzing Data.” I: Silverman, David (red.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: SAGE, s. 222-245.
Hirdman, Yvonne (2001), *Genus – om det stabilas föränderliga former*. Malmö: Liber.
Hirschi, Travis (1969/2002), *Causes of Delinquency*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
Hochschild, Arlie Russell (1979), ”Emotion Work, Feeling Rules, and Social Structure.” *The American Journal of Sociology*, Vol. 85, No. 3, s. 551-575.
Holmqvist, Kenneth & Holsánová, Jana (1996), *”Jag längtar efter svensk kvalité och tänkande…” Hur vi använder kategoriseringar i samtalet.* Lund University Cognitive Studies (LUCS) 49.
Holsánová, Jana (1998), ”Att byta röst och rädda ansiktet. Citatanvändning i samtal om 'de andra'.” *Språk & Stil. Tidskrift för svensk språkforskning 8*¸ s. 105-133.
Holsánová, Jana (2005-01-26), personlig kommunikation.
Holsánová, Jana (kommande), ”Quotations as a Vehicle for Social Positioning.” I: Bora, Alfons & Hausendorf, Heiko (red.) *Communicating Citizenship and Social Positioning in Decision-Making Processes: The Case of Modern Biotechnology.* Amsterdam: Benjamins, Discourse Approaches to Politics, Society and Culture.

Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (2004, 2 uppl.), ”The Active Interview.” I: Silverman, David (red.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: SAGE, s. 140- 161.
Holstein, James A. & Miller, Gale (1990), ”Rethinking Victimization: An Interactional Approach to Victimology.” *Symbolic Interaction*, vol. 13, nr. 1, s. 103-122.
Hydén, Margareta (1995), *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm: Liber utbildning.
Hydén, Margareta (1997), ”Berättelsen i psykoterapins värld.” I: Hydén, Lars-Christer & Hydén, Margareta (red.) *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber, s. 173-197.
Häll, Lars (2004), *Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002*. Rapport 104, Undersökningar om levnadsförhållanden. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
Hörnström, Birgitta (1999), ”Det är inte manligt att slåss!” *Tidningen Brottsoffer: officiellt organ för Brottsofferjourernas riksförbund*, nr. 1, s. 16-17.
Jacobsson, Birgitta (1999), ”Unga pojkar får inte stöd av stödpersoner.” *Tidningen Brottsoffer: officiellt organ för Brottsofferjourernas riksförbund*, nr. 4, s. 21.
Jacobsson, Katarina (2000), *Retoriska strider. Konkurrerande sanningar i dövvärlden*. Lund: Palmkrons förlag.
Jefferson, Gail (1984), ”On the Organization of Laughter in Talk About Troubles.” I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (red.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 346-369.
Johansson, Anna (2005), *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
Johansson, Ella (1994), *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Stockholm: Nordiska museet.
”Justitieutskottets hearing: Bemötandet av brottsoffer inom rättsväsendet” (2003), *Tidningen Brottsoffer*, nr. 2, s. 5-11.
Jörgensen, Marianne Winther & Phillips, Louise (2000), *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
Karlsson, Jenny (2003a), ”Sexuella eller sexistiska trakasserier? Genusnormernas betydelser vid trakasserier mellan män.” I: Lander, Ingrid; Petterson, Tove & Tiby, Eva (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur, s. 47-70.
Karlsson, Jenny (2003b), ”Ungdomars föreställningar om pojkar och flickor som utsätts för våld.” I: Karlsson, Jenny & Pettersson, Tove (red.) *Fokusgruppsintervjuer med ungdomar om genus och våld. Konstruktioner av gärningspersoner och offer.* Stockholm: Kriminologiska institutionen, s. 36-57.
Karlsson, Jenny & Pettersson, Tove (2003), *Fokusgruppsintervjuer med ungdomar om genus och våld. Konstruktioner av gärningspersoner och offer.* Forskningsrapport 2003:2. Stockholm: Kriminologiska institutionen.
Karmen, Andrew (2000), (4 uppl.) *Crime Victims – An Introduction to Criminology*. Belmont, California: Wadsworth.
Katz, Jack (1988), *Seductions of Crime. Moral and Sensual Attractions in Doing Evil*. New York: Basic Books.
Katz, Jack (1999), *How Emotions Work*. Chicago: University of Chicago Press.
Kaufman, Michael (1997), ”The Construction of Masculinity and the Triad of Men’s Violence.” I: Schiffman, Jessica & O’Toole, Laura L. (red.) *Gender Violence. Interdisciplinary Perspectives*. New York: New York University Press, s. 30-51.
Keane, Carl; Gillis, A.R. & Hagan, John (1989), ”Deterrence and Amplification of Juvenile Delinquency by Police Contact. The Importance of Gender and Risk-Orientation.” *British Journal of Criminology*, vol. 29, nr. 4, s. 336-352.

Kitagawa, Chisato & Lehrer, Adrienne (1990), ”Impersonal Uses of Personal Pronouns.” *Journal of Pragmatics*, vol. 14, s. 739-759.
Knorring, Anne-Liis von (1995), ”Det besvärliga barnet.” I: Hagerman, Maja (red.) *Det obegripliga våldet. Forskare om ungdomar och våld*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden, s. 111-121.
Konsten att läsa statistik om brott och brottslingar (1998, 2 uppl.). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
Kotsinas, Ulla-Britt (2000, 2 uppl., 3 tr.), *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
”Kön och våld i Norden.” Rapport från en konferens i Köge, Danmark 23-24 november 2001. TemaNord 2002:545. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
”Kön och våld: makt, motstånd och utmaningar för framtiden.” Konferens i Göteborg 10-12 juni 2005. Nordiska Ministerrådet/Göteborgs universitet.
Lacan, Jacques (1966/1996, 2 utg.), *Écrits. Spegelstadiet och andra skrifter i urval av Iréne Matthis*. Stockholm: Natur och kultur.
Lagerbäck, Björn (2000), *Om brottsoffer och deras reaktioner*. Stockholm: Skandia.
Lander, Ingrid; Petterson, Tove & Tiby, Eva (red.) (2003), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
Larsson, Eva & Stub, Laila (1998), *Handbok för stödpersoner*. Stockholm: Brottsofferjourernas riksförbund.
Lee, Deborah (1997), ”Interviewing Men: Vulnerabilities and Dilemmas.” *Women's Studies International Forum*, vol. 20, nr. 4, s. 553-564.
Lejeune, Robert & Alex, Nicholas (1973), ”On Being Mugged: The Event and its Aftermath.” *Urban Life and Culture*, vol. 2, nr. 3, s. 259-287.
Leymann, Heinz (1989), *När livet slår till. Offersituationer, följdhändelser och psykiska problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
Liebling, Alison (1992), *Suicides in Prison*. London: Routledge, s. 176-194.
Lindgren, Magnus (1996), *Polisen och brottsoffren. Polismyndigheten i Stockholms län*. PHS-rapport 1996:3. Stockholm: Polishögskolan.
Lindgren, Magnus (1997a), *Brottsofferarbetet i Sverige – en kunskapsöversikt*. Rapport från Brottsoffermyndigheten 1997:1. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
Lindgren, Magnus (1997b), *Polisen och brottsoffer. En brottsofferstudie i Polismyndigheten i Östergötlands län*. RPS-rapport 1997:3. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
Lindgren, Magnus (1999), *Brottsoffren i rättsprocessen*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren; Jönköping: Domstolsverket.
Lindgren, Magnus (2002), *Vad tycker brottsoffren om polisen? En undersökning vid Polismyndigheten i Uppsala län*. Uppsala: Polismyndigheten i Uppsala län.
Lindgren, Magnus (2003), *Brottsofferarbetet inom Polisen. En nationell handlingsplan*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
Lindgren, Magnus & Christianson, Sven-Åke (1994), *Relationen mellan polis och brottsoffer i Stockholms Polismyndighet*. PHS-rapport 1994:2. Stockholm: Polishögskolan.
Lindgren, Magnus & Lagerbäck, Björn (1996), ”Att drabbas av brott: om brottsoffers reaktioner och behov.” I: Christianson, Sven-Åke (red.) *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Natur och kultur, s. 315-343
Lindgren Magnus; Pettersson, Karl-Åke & Hägglund, Bo (2001), *Brottsoffer – Från teori till praktik*. Stockholm: Jure CLN.
Lindgren, Magnus & Qvarnström, Jennifer (2003), *Brottsoffren i rättsprocessen*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren; Jönköping: Domstolsverket.
Lindgren, Sven-Åke (1998), *Om brott och straff. Från sociologins klassiker till modern kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
Lindgren, Sven-Åke (2000), *Ekonomisk brottslighet. Ett samhällsproblem med förhinder*. Lund: Studentlitteratur.

Lindström, Peter (1995), ”Tonårspojkars brottslighet. Familj och social miljö i bostadsområde och skola.” I: Bolin, Göran & Lövgren, Karin (red.) *Om unga män. Identitet, kultur och livsvillkor*. Lund: Studentlitteratur, s. 93-109.

Linell, Per & Aronsson, Karin (red.) (2002), *Jagen och rösterna: Goffman, Viveka och samtalet. Texter till Viveka Adelswärd den 17 mars 2002*. Linköping: Tema Kommunikation, Linköpings universitet.

Listerborn, Carina (2000a), *Om rätten att slippa skyddas. En studie av trygghetsskapande och brottsförebyggande projekt och kvinnors rädsla för att röra sig i stadens rum*. Göteborg: Chalmers tekniska högskola, Tema stadsbyggnad.

Listerborn, Carina (2000b), *Tryggare stad – kan man förändra rädslans platser?* Göteborg: Stadsbyggnadskontoret.

Ljungby kommun. Ljungby kommunfakta 2004. URL: http://www.ljungby.se/cms/site.asp?p=911 [verifierad 2005-05-13]

Loseke, Donileen R. (1999), *Thinking About Social Problems. An Introduction to Constructionist Perspectives*. New York: Aldine de Gruyter.

Länsförsäkringar. Länsundersökningen 2004. Svenskarnas oro och skadeförebyggande åtgärder. Riksresultat. URL: http://www3.lansforsakringar.se/Info/Press/Rapporter_undersokningar/LansUndersokningen_2004/Riksrapport/default.htm [verifierad 2005-07-04]

Lövkrona, Inger (2001), ”Den våldsamme mannen.” I: Lövkrona, Inger (red.) *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press, s. 9-32.

Maguire, Mike (1980), ”The Impact of Burglary upon Victims.” *British Journal of Criminology, vol.* 20, nr. 3, s. 261-275.

Malm, Evald (2002), *Framtidens trygghetsbok. Om att förebygga brott och öka tryggheten i bostadsområden och stadsdelar i Göteborg*. Göteborg: Förvaltnings AB Framtiden.

Malm, Ulf (2000), *Trygghet och säkerhet i fem bostadsområden*. Stockholm: Sveriges allmännyttiga bostadsförlag (SABO).

McKee, Lorna & O’Brien, Margaret (1983), ”Interviewing Men: ’Taking Gender Seriously’.” I: Garmanikow, Eva et al. (red.) *The Public and the Private*. London: Heinemann.

McQueen, Carolyn & Henwood, Karen (2002). ”Young Men in ’Crisis’: Attending to the Language of Teenage Boys’ Distress.” *Social Science & Medicine* vol. 55, s. 1493-1509.

Messerschmidt; James W. (1999), ”Making Bodies Matter: Adolescent Masculinities, the Body and Varieties of Violence.” *Theoretical Criminology*, vol. 3, nr. 2, s. 197-220.

Messerschmidt, James W. (2000), ”Becoming ’Real Men’. Adolescent Masculinity Challenges and Sexual Violence.” *Men and Masculinities*, vol. 2, nr. 3, s. 286-307.

Messerschmidt, James W. (2004), *Flesh and Blood. Adolescent Gender Diversity and Violence*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

Miedzian, Myriam (1991), *Boys Will Be Boys. Breaking the Link Between Masculinity and Violence*. New York: Doubleday.

Miller, Jody & Glassner, Barry (2004, 2 uppl.), ”The ’Inside’ and the ’Outside’: Finding Realities in Interviews.” I: Silverman, David (red.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: SAGE, s. 125-139.

Moberg, Lena (2000), *Nyordsboken. Med 2000 nya ord in i 2000-talet*. Stockholm: Svenska Språknämnden, Norstedts ordbok.

Molde, Bertil (red.) (1970) (3 uppl., 2 tr.), *Illustrerad svensk ordbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

Mora Tidning 2004-08-27 (”Debatt & Opinion. Om kvinnan inte vill är det övergrepp”).

Morgan, David H.J. (1992), *Discovering Men*. London: Routledge.

Morris, Jan (1974), *Conundrum*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Mosse, George L. (1996), *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*. New York: Oxford University Press.

”Mäns våld mot kvinnor och barn – vems ansvar?” Inbjudan till en konferens i Mariehamn, Åland 19-20 oktober, 2004. Från Mannsforskning, Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning (NIKK), via e-postlista: <mannsforskning@nikk.uio.no>, 2004-09-22.
Nationalencyklopedins ordbok (2004). Malmö: Bra böcker.
Naylor, Bronwyn (2001), ”Reporting Violence in the British Print Media: Gendered Stories.” *The Howard Journal*, vol. 40, nr. 2, s. 180-194.
Nehlin, Christina; Lindström, Peter & Svanberg, Karin (1998), *Medling vid brott. Om mötet mellan unga gärningsmän och brottsoffer*. Stockholm: Kommentus.
Nerikes Allehanda 2004-11-13 (”De tre tonåringarna attackerade kvinnan…”).
Newburn, Tim & Merry, Susan (1990), *Keeping in Touch. Police–Victim Communication in Two Areas*. Home Office Research Study 116. London: HMSO.
Nilsson, Björn (1989), *I ord och handling. Aspekter på samtal*. Lund: Studentlitteratur.
Nilsson, Björn & Waldemarson, Anna-Karin. (1994, 2 uppl.). ”Manligt och kvinnligt.” I: *Kommunikation – samspel mellan människor*. Lund: Studentlitteratur, s. 99-112.
Nilsson, Bo (1999), *Maskulinitet. Representation, ideologi och retorik*. Umeå: Boréa.
Nilsson, Bo (2003), *Brottsoffer. Offerskapets innebörder och villkor i (o)säkerhetens kultur*. Umeå: Boréa.
Nordenstam, Kerstin (1996), *Skvaller i kvinnliga och manliga gruppsamtal*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
Normandeau, André (1972) (2 uppl.), ”Arnould Bonneville de Marsangy.” I: Mannheim, Hermann (red.) *Pioneers in Criminology*. Montclair, New Jersey: Patterson Smith, s. 129-137.
Norrby, Catrin (2004, 2 uppl.), *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. Lund: Studentlitteratur.
Norstedts svenska ordbok. 80 000 ord och fraser (1992). Stockholm: Norstedt.
Norstedts svenska ordbok. 72 000 ord och fraser (2004). Stockholm: Norstedts ordbok.
Norstedts svenska ordbok + uppslagsbok (1999) (2 uppl.). Stockholm: Norstedts ordbok.
Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal (2001) (3 uppl.). Stockholm: Norstedts ordbok.
Ochs, Elinor (1979), ”Transcription as Theory.” I Ochs, Elinor & Schieffelin, Bambi B. (red.) *Developmental Pragmatics*. New York: Academic Press, s. 43-72.
O’Connell, Daniel C. & Kowal, Sabine (1994), ”Some Current Transcription Systems for Spoken Discourse: a Critical Analysis.” I: *Pragmatics*, vol. 4, nr. 1, s. 81-107.
O’Connor, Patricia E. (2000), *Speaking of Crime. Narratives of Prisoners*. Lincoln: University of Nebraska Press.
O’Donnell, Mike & Sharpe, Sue (2000), *Uncertain Masculinities. Youth, Ethnicity and Class in Contemporary Britain*. New York: Routledge.
Oreström, Bengt (2001) (4 uppl.), *Svenska ordboken*. Lund: Gustava.
Ortega, Suzanne T. & Myles, Jessie L. (1987), ”Race and Gender Effects on Fear of Crime: an Interactive Model.” *Criminology*, vol. 25, nr. 1, s. 133-152.
Pettersson, Tove (2003a), ”Föreställningar om flickor och pojkar som gärningspersoner vid våldsbrott.” I: Karlsson, Jenny & Pettersson, Tove; *Fokusgruppsintervjuer med ungdomar om genus och våld. Konstruktioner av gärningspersoner och offer.* Forskningsrapport 2003:2. Stockholm: Kriminologiska institutionen, s. 18-35.
Pettersson, Tove (2003b), ”Våld som iscensättning av femininitet?” I: Lander, Ingrid; Petterson, Tove & Tiby, Eva (red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur, s. 139-152.
Planalp, Sally (1999), *Communicating Emotion. Social, Moral and Cultural Processes*. Cambridge: Cambridge University Press.
Pomerantz, Anita (1986), ”Extreme Case Formulations: A Way of Legitimizing Claims.” *Human Studies* 9, s. 219-229.

Potter, Jonathan. ”Transcription.” URL: http://homepage.ntlworld.com/jonathan.potter1/potterhomepage.htm [verifierad 2005-05-13]
Potter, Jonathan (2000), *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: SAGE.
Potter, Jonathan (2002), ”Discourse Analysis”. För publicering i: Hardy, Melissa & Bryman, Alan (red.) *Handbook of Data Analysis*. London: SAGE.
Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987/2002), *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. London: SAGE.
Riessman, Catherine Kohler (1990), *Divorce Talk. Women and Men Make Sense of Personal Relationships*. New Brunswick, N.J. : Rutgers University Press.
Riessman, Catherine Kohler (1993), *Narrative Analysis*. Newbury Park, California: SAGE.
Riessman, Catherine Kohler (1997), ”Berätta, transkribera, analysera – en metodologisk diskussion om personliga berättelser i samhällsvetenskaper.” I: Hydén, Lars-Christer & Hydén, Margareta (red.) *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber, s. 30-62.
Riessman, Catherine Kohler (2000), ”Stigma and Everyday Resistance Practices. Childless Women in South India.” *Gender & Society*, vol. 14, nr. 1, s. 111-135.
Riessman, Catherine Kohler (2001a), ”Doing Justice: Positioning the Interpreter in Narrative Work.” För publicering i: Patterson, Wendy (red.) *Strategic Narrative: New Perspectives on the Power of Personal and Cultural Storytelling*. Lexington Books, 2002.
Riessman, Catherine Kohler (2001b), ”Analysis of Personal Narratives.” I: Gubrium, Jaber F. och Holstein, James A. (red.) *Handbook of Interview Research. Context and Method*, s. 695-710. Thousand Oaks, California: SAGE.
Riessman, Catherine Kohler (2001c), ”The Performance of Identity. Narratives of Men with Multiple Sclerosis.” Föreläsning vid Högre Allmänna Seminariet i Sociologi, Sociologiska institutionen, Lund, 2001-10-18.
Riessman, Catherine Kohler (2001-10-18), personlig kommunikation.
Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige. Praktiska råd till kvinnor och tjejer som blir slagna. URL: http://www.roks.se/mansvald/praktiska_rad.html [verifierad 2005-07-06]
Rogers, Carl R. (1951/2003), *Client-Centered Therapy. Its Current Practice, Implications and Theory*. London: Constable.
Roxström, Carina (2001), ”Ett alternativ för männen.” *Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå*, nr. 5, s. 7.
RPS-Rapport (2001:1), *Brottsoffer. En handledning för Polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödjande arbete.* Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
Ryding, Anna (2000), *Brottet, krisen och dygden. Jouraktivas framställningar av brottsoffer.* Forskningsrapport. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
Ryding, Anna (2005), *Välviljans variationer. Moraliska gränsdragningar inom brottsofferjourer*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
Rytterbro, Lise-Lotte (2002), *Medling – möten med möjligheter. En analys av en nygammal reaktion på brott.* Stockholm: Kriminologiska institutionen.
Sacks, Harvey (1984), ”Notes on Methodology.” I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (red.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 21-27.
Sacks, Harvey; Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail (1974), ”A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation.” *Lanaguage*, vol. 50, nr. 4, s. 696-735.
Sarat, Austin (1993), ”Speaking of Death: Narratives of Violence in Capital Trials.” *Law & Society Review*, vol. 27, nr. 1, s. 19-58.
Sarnecki, Jerzy (2003, 2 tr.), *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.

Sasson, Theodore (1995), *Crime Talk. How Citizens Construct a Social Problem*. New York: Aldine de Gruyter.
Scheff, Thomas (2001), "Male Emotions and Violence." *Journal of Mundane Behavior*, vol. 2 nr. 3. Nättidskrift. URL: http://www.mundanebehavior.org/issues/v2n3/9-11/scheff.htm [verifierad 2005-06-15]
Schegloff, Emanuel A. (1984), "On Some Questions and Ambiguities in Conversation." I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (red.) *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 28-52.
Schegloff, Emanuel A. (1987), "Between Micro and Macro: Contexts and Other Connections." I Alexander, Jeffrey C. et al. (red.) *The Micro-Macro Link*. Berkeley: University of California Press, s. 207-234.
Schwalbe, Michael & Wolkomir, Michelle (2001), "The Masculine Self as Problem and Resource in Interview Studies of Men." *Men and Masculinities*, vol. 4, nr. 1, s. 90-103.
Scott, Marvin B. & Lyman, Stanford M. (1968), "Accounts." *American Sociological Review*, vol. 33, nr. 1, s. 46-62.
Segal, Lynne (1997), *Slow Motion. Changing Masculinities, Changing Men*. London: Virago.
Seidler, Victor J. (1991), *Recreating Sexual Politics. Men, Feminism and Politics*. London: Routledge.
Seidler, Victor J. (1994), *Unreasonable Men. Masculinity and Social Theory*. London: Routledge.
Sellerberg, Ann-Mari (1983), *Mat på långvården. En intervjuundersökning på två sjukhus*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
Sellerberg, Ann-Mari (1994), "Restrained Expressivity." I: Sellerberg, Ann-Mari *A Blend of Contraditions. Georg Simmel in Theory and Practice*. New Brunswick: Transaction Publishers, s. 11-23.
Sellerberg, Ann-Mari (otryckt dokument), *Pengar är inte bara pengar – om småföretagares svar på outtalade moraliska frågor*.
Shapland, Joanna (1986), "Victims and the Criminal Justice System." I: Fattah, Ezzat A. (red.) *From Crime Policy to Victim Policy: Reorienting the Justice System*. Basingstoke: Macmillan, s. 210-217.
Shotland, R. Lance & Goodstein, Lynne (1983), "Just Because She Doesn't Want to Doesn't Mean It's Rape: An Experimentally Based Casual Model of the Perception of Rape in a Dating Situation." *Social Psychology Quarterly*, vol. 46, nr. 3, s. 220-232.
Silverman, David (1997), *Discourses of Counselling. HIV Counselling as Social Interaction*. London: SAGE.
Skogan, Wesley G. (1976), "Citizen Reporting of Crime. Some National Panel Data." *Criminology*, vol. 13, nr. 4, s. 535-549.
Skogan, Wesley G. & Maxfield, Michael G. (1981), *Coping with Crime. Individual and Neighborhood Reactions*. Beverly Hills, California: SAGE.
Skrinjar, Monica (2003), "Forskare eller 'babe'? Om genuskonstruktioner i intervjusituationer." I: Lander, Ingrid; Pettersson, Tove & Tiby, Eva (red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur, s. 107-138.
Smith, William R. & Torstensson, Marie (1997), "Fear of Crime. Gender Differences in Risk Perception and Neutralizing Fear of Crime. Toward Resolving the Paradoxes." *British Journal of Criminology*, vol. 37, no. 4, s. 608-634.
Smith, William R.; Torstensson, Marie & Johansson, Kerstin (2001), "Perceived Risk and Fear of Crime. Gender Differences in Contextual Sensitivity." *International Review of Victimology*, vol. 8, s. 159-181.
SOU (1992:84), *Ersättning för kränkning genom brott.* Delbetänkande av kommittén om ideell skada. Stockholm: Allmänna förlaget.
SOU (1995:60), *Kvinnofrid*. Socialdepartementet. Betänkande av Kvinnovåldskommissionen. Stockholm: Fritzes.

SOU (1998:40), *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?* Justitiedepartementet. Betänkande av Brottsofferutredningen. Stockholm: Fritzes.
Stamberger, Willy G. (2001), *150 000 synonymer*. Johanneshov: Eiworth.
Stanko, Elizabeth (1990), *Everyday Violence: How Women and Men Experience Sexual and Physical Danger*. London: Pandora.
Stanko, Elisabeth A. & Hobdell, Kathy (1993), ”Assault on Men. Masculinity and Male Victimization.” *British Journal of Criminology*, vol. 33, nr. 3, s. 400-415.
Statistiska Centralbyrån. *Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF): Välfärdsutvecklingen 1980-2003*. Tabell TR 10. Avstått att gå ut på kvällen av rädsla att bli utsatt för våld. Personer 16-84 år. URL: http://www.scb.se/templates/tableOrChart_49897.asp [verifierad 2005-07-04]
Stattin, Håkan; Klinteberg, Britt af & Andersson, Tommy (1995), ”Varför våldsverkare? Psykologiska och biologiska aspekter.” I: Hagerman, Maja (red.) *Det obegripliga våldet. Forskare om ungdomar och våld*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden, s. 95-109.
Stora svenska ordboken (1986). Stockholm: Norstedt.
Strömberg, Alva (1995), *Strömbergs Synonymordbok*. Stockholm: Strömberg.
Strömberg, Alva (1998) (2 uppl.), *(Nya) Stora synonymordboken*. Stockholm: Strömberg.
Suikkari, Kristiina (2004), *Sverigefinsk samtalsstil. Om inlärning av ett andraspråks pragmatiska färdigheter*. Uleåborg: Uleåborgs universitet.
Sundaram, Vanita et al. (2004), ”Physical Violence, Self Rated Health, and Morbidity: Is Gender Significant for Victimisation?” *Journal of Epidemiology and Community Health*, 58, s. 65-70.
Sundaram, Vanita & Jackson, Stevi (2005), ”Masculinity, Violence and the Gendered Production of Victims.” Muntlig presentation vid konferensen ”Kön och våld: makt, motstånd och utmaningar för framtiden” i Göteborg 10-12 juni 2005, Nordiska Ministerrådet/Göteborgs universitet.
Svenska Akademiens ordbok på Internet. URL: http://g3.spraakdata.gu.se
Svenska Dagbladet 1995-03-28 (”Oprovocerat våld ökar”)
Svenska synonymordboken (1998). Stockholm: Norstedts ordbok.
Svensk synonymordbok (2003). Stockholm: Norstedts ordbok.
Svensson, Birgitta (2004), ”Könets destabilisering. Kvinnor som våldsverkare och gärningsmän.” I Österberg, Eva & Lindstedt Cronberg, Marie (red.), *Våldets mening – makt, minne, myt*. Lund: Nordic Academic Press, s. 145-165.
Sveriges Kvinnojourers Riksförbund. Historik och fakta om kvinnojourer. URL: http://www.kvinnojour.com/omskr/1060813691/verks/ [verifierad 2005-04-08]
Sveriges Mansjourers Riksförbund. URL: http://mansjouren.nu [verifierad 2005-06-19]
Sveriges rikes lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734, stadfäst av konungen den 23 januari 1736 (2005, 126 uppl.). Stockholm: Norstedts juridik.
Sveriges Riksdag. Svensk författningssamling. URL: http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3910 [verifierad 2005-07-06]
Sydsvenska Dagbladet 1993-02-23 (”Högtidlighållandet av den Internationella Brottsofferdagen 1993”), 2005-02-06 (”Kvällen på stan kan sluta med rån”).
Säwe, Filippa (2004), *Att tala med, mot och förbi varandra. Samtal mellan föräldrar och skolledning på en dövskola*. Lund: Sociologiska institutionen.
Tannen, Deborah (1990), *Det var inte så jag menade! Hur tal och uttryckssätt påverkar våra relationer till andra*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 127-144.
Tham, Henrik (2001), ”Brottsoffrets uppkomst och framtid.” I: Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, s. 27-45.
Tham, Henrik (2004), Brev till Brottsoffermyndighetens styrelse ang. ”Brottsoffermyndighetens stöd till viktimologisk forskning”, Stockholm 2004-06-29. Dnr. 53/2004.
Tiby, Eva (1991), ”Kvinna och rädd?” I: Wiklund, Gunilla (red.) *Rädslan för brott.* BRÅ-rapport 1991:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Allmänna förlaget, s. 12-26.

Tiby, Eva i *Tendens, p1*. Om oro. 2001-09-04.
Tidningen Brottsoffer, nr. 2, 1998 (”Brottsoffer berättar om sina upplevelser”).
Tidningen svensk Polis (”Här får unga brottsoffer hjälp att gå vidare”) 2002-04-15. URL: http://www.polisen.se/inter/nodeid=21431&pageversion=1.html&articleid=8195 [verifierad 2005-01-03]
”Tio års utveckling med Brottsofferjourernas Riksförbund” (1998), *Tidningen Brottsoffer*, nr. 4, s. 16-17.
Till dig som utsatts för brott (2002). Umeå: Brottsoffermyndigheten.
Tilley, Susan A. (2003), ”’Challeging’ Research Practices: Turning a Critical Lens on the Work of Transcription.” *Qualitative Inquiry*, vol. 9, nr. 5, s. 750-773.
Trew, Tony (1979), ”Theory and Ideology at Work.” I: Fowler, Roger et al. (red.) *Language and Control*. London: Routledge and Kegan Paul, s. 94-116.
Uddén, Gudrun (1998), *”Man ville vara hjälte…” Unga kriminella om faktiskt våld och filmvåld.* Stockholm: Våldsskildringsrådet nr. 20, Brottsförebyggande rådet.
Uhlin, Torbjörn (2002), ”Män förväntas inte bli kränkta.” *Arbetsliv*, nr. 2.
Uhnoo, Sara (kommande avhandling), Arbetstitel: *Ungdomars tal om våld.* Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
Ulriksson, Bo (red.) (2001), *Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000*. BRÅ-rapport 2001:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
Unga lagöverträdare (I). Undersökningsmetodik. Brottsdebut och återfall (1971), 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar. Statens offentliga utredningar 1971:49. Stockholm: Justitiedepartementet.
Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm (2000), Rapport från Brottsförebyggande rådet 2000:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
Utsatt för brott? (2001), Stockholms stad, enheten för drog- och brottsprevention.
Violence Against Men. Men’s Experiences of Interpersonal Violence in Germany. Reults of the Pilot Study (2004). Berlin: Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth.
Vittnesstödshandboken (2002). Umeå: Brottsoffermyndigheten, Stockholm: Brottsofferjourernas Riksförbund.
”Våldets offer – vårt ansvar.” Rapport från en nordisk konferens i Stockholm 29 september-1 oktober, 2002. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
Våld i nöjeslivet, vid idrottsevenemang och på allmänna kommunikationer (1993), BRÅ-PM 1993:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
Weigert, Andrew & Franks, David D. (1989), ”Ambivalence: A Touchstone of the Modern Temper.” I: Franks, David D. & McCarthy, E. Doyle (red.) *The Sociology of Emotions. Original Essays and Research Papers*. Greenwich, Conneticut: JAI, s. 205-227.
Wergens, Anna (2002), *Ett viktimologiskt forskningsprogram. Presenterat 2002. Bakgrund och nuläge*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
Wikström, Per-Olof H. (1987), *Våld*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
Wolfgang, Marvin E. (1960), ”Cesare Lombroso.” I: Mannheim, Hermann (red.), *Pioneers in Criminology*. London: Stevens & Sons, s. 168-227.
Wood, Linda A. & Rennie, Heather (1994), ”Formulating Rape: the Discursive Construction of Victims and Villains.” *Discourse & Society*, vol. 5, nr. 1, s. 125-148.
Wooffitt, Robin (1992), *Telling Tales of the Unexpected: The Organization of Factual Discourse*. Hemel Hampstead: Harvester Wheatsheaf.
Wästerfors, David (2004), *Berättelser om mutor. Det korruptas betydelse bland svenska affärsmän i Öst- och Centraleuropa*. Eslöv: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
Åkerström, Malin (1995), *Brottsoffren i forskningen – en litteraturstudie*. Research Report 1995:4. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.

Åkerström, Malin (1997), ”Att anmäla våld – en praktik inom lokala kulturer.” *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, nr. 2, s. 125-132.
Åkerström, Malin (2000), ”’Det gicks bärsärkagång’ – nedtoning av våld på sjukhem.” I: Sahlin, Ingrid & Åkerström, Malin (red.) *Det lokala våldet. Om rädsla, rasism och social kontroll*. Stockholm: Liber, s. 297-319.
Åkerström, Malin (2001), ”Annie – en motberättelse.” I: Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, s. 265-281.
Åkerström, Malin (2002), ”Slaps, Punches, Pinches – But not Violence: Boundary-Work in Nursing Homes for the Elderly.” *Symbolic Interaction*, vol. 25, nr. 4, s. 515-536.
Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (2001a), ”Inledning.” I: Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, s. 7-24.
Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) (2001b) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Kort begreppshistorik

Begreppet manlighet

Svenska Akademiens ordbok (SAOB) är en historisk kartläggning av det svenska språket från 1521 fram till idag. Här kan man se hur olika ord har använts genom åren, vad de betyder samt varifrån de härstammar.[1] Begreppen ”manligt” och ”manlighet” har, enligt Svenska Akademiens ordbok, under lång tid varit synonyma med ord som refererar till aktivitet, styrka och handlingskraft.

Ordet manlig har sitt ursprung i fornsvenskans *manliker*, *manligh* (m fl former). Flera olika betydelser går att urskilja; bland annat kärleksfull/barmhärtig och mänsklig. I 1526 års utgåva av Nya Testamentet (1Kor. 16:3) finner man ordet manlig i betydelsen kärleksfull/barmhärtig: ”Them wil iach sända ath the framföra idhra manligha hielp till Hierusalem.”[2] Skalden Gunno Dahlstierna använde begreppet i betydelsen mänsklig då han omkring 1696 skrev ”Kiärlekens reena luft,/Som är så Undersam,/At Manliget Förstånd den ey kan tahla fram.”

Mer bekant är kanske att begreppet manlig har använts i syfte att ge uttryck åt de olika egenskaper som ansetts vara karakteristiska för mankönet, exempelvis oförskräckt, modig, tapper och duglig. I 1541 års Bibel (1Sam. 18:17) används adjektivet i betydelsen tapper/duglig: ”War manligh, och föör Herrans krijgh.”[3] Prästen Olof Kolmodin använde begreppet på ett likartat sätt 1732 då han skrev: ”Hon förmanade sina söner, at manligt dö.”

Manlig*het* är en avledning av adjektivet manlig och ordet har sitt ursprung i fornsvenskans *manlikhet*. Enligt Svenska Akademiens ordbok kretsar dess bety-

1 Underlaget till föreliggande avsnitt består av sökningar gjorda i Svenska Akademiens ordbok på Internet. Sökningarna utfördes under hösten 2002. Även begreppen ”maskulin” och ”maskulinitet” har granskats mot bakgrund av Svenska Akademiens ordbok. Betydelserna av dessa begrepp sammanfaller dock med betydelserna av ”manlig”/”manlighet” varför de inte diskuteras här.

2 Motsvarande avsnitt i 1917/1981 års bibelöversättning lyder: ”När jag väl är hos er, skall jag förse dem som ni finner lämpliga med brev och skicka dem till Jerusalem med er gåva.”

3 I 1917/1981 års bibelöversättning står det: ”Uppför dig endast som en tapper man i min tjänst, och för Herrens krig.”

delse framförallt kring förhållandet att vara eller visa sig som en riktig man, något som ofta implicerat begrepp som tapperhet, mod och duglighet. År 1668 använde sig Georg Stiernhielm, ”den svenska skaldekonstens fader”, av denna betydelse av begreppet då han i *Lycksalighetenes Ähre-Pracht* skrev om ”Weeklige blöde gemöter: i hwilka ingen manligheet är”. Samma innebörd återfinns i Victoria Benedictssons bok *Folklif och småberättelser* (skriven under pseudonymen Ernst Ahlgren, 1887). I denna kan man läsa berättelsen ”Tvist” vilken handlar om ett par som för första gången under sitt treåriga äktenskap varit skilda åt en längre period. Benedictsson skildrar kvinnans reaktion då de tu möts igen efter mannens bortavaro: ”Med ett enda språng var hon i hans armar, men hon kastade sitt huvud tillbaka; med starka händer, som stämpar stödda mot hans axlar, höll hon sig ifrån honom. Hon bara såg och såg, fråssande af den robusta manligheten i hans stort tilltagna drag; hennes blick klängde sig fast vid hans, det glänste och glittrade i dess mörka speglar, af solig, jublande lidelse (Ahlgren, 1887, s.142).”

Vidare har begreppet använts då man talat om manliga egenskaper och manliga bragder. ”Dygd och modh i fält och Krijgh, öfwergår alla andra dygder och manligheeter” skrev biskop Johannes Rudbeckius 1615.

Även själva begreppet *man* har enligt Svenska Akademiens ordbok haft betydelsen ”person som har de egenskaper (styrka, mod, tapperhet, duglighet, hederlighet, ordhållighet, självständighet, sinnesstyrka mm) som anses böra finnas hos en man; (riktig) karl”. Detta exemplifieras med ett stycke ur 1541 års Bibel (1Sam. 4:9): ”Så warer nu tröste .., warer män, och strijdher.”[4]

Omanlig och kvinnlig står som motsatsbegrepp till ordet manlig. Begreppet omanlig har sitt ursprung i fornsvenskans *omanliker* och har bland annat haft ”omänskligt grym” till innebörd. Mer vanlig är dock betydelsen ”som saknar (en eller flera av) de egenskaper som anses utmärkande för en riktig man; särskilt veklig eller feg eller slapp eller feminin”. Begreppet kvinnlig (fornsvenskans *qvinliker*, *qvinzliker*) har ibland använts synonymt med omanlig: ”Man finner många männ, som äro qwinligen, och blödigt sinnade” skrev Simon Isogaeus omkring år 1700.

Att vara ”manlig” har till stor del inneburit, och innebär fortfarande, att inte vara ”kvinnlig” – och tvärtom (jfr Goodey, 1997; Pettersson, 2003b). Om man slår upp begreppen ”manlig” och ”kvinnlig” i en modern synonymordbok blir polariseringen tydlig.[5] Synonymer till manlighets- och kvinnlighetsbegreppen anspelar på en åtskiljande klassificering i termer av stark/svag.

4 I 1917/1981 års bibelöversättning står att läsa i motsvarande avsnitt: ”Men fatta ändå mod och var män, […]. Ja, var män och kämpa!”

5 Följande ordböcker har granskats: *Strömbergs synonymordbok* (Strömberg, 1995), *Svenska språkets synonymer* (Dalin, 1980), *Illustrerad svensk ordbok* (Molde, 1970), *Norstedts svenska ordbok + uppslagsbok* (1999), *(Nya) Stora synonymordboken* (Strömberg, 1998), *150 000 synonymer* (Stamberger, 2001) och *Svenska synonymordboken* (1998).

Manlig	*Kvinnlig*
”som det anstår en man”	”som är av eller har att göra med kvinnokön”
kraftig djärv hjältemodig viril rakryggad ädel	vek veklig förvekligad damig
modig kaxig stolt tapper oförfärad dristig orädd	moderlig huslig öm
”som ej lätt förlorar fattningen” ”som med lugnt mod och av pliktkänsla går faran tillmötes”	ljuv mjuk

Begreppet ”brottsoffer”

Det är inte möjligt att studera begreppet ”brottsoffer” på samma sätt som begreppen ”manligt” och ”manlighet”, dvs i form av betydelser över tid. ”Brottsoffer” är nämligen ett nyord i svenskan. Sökningar gjorda vid *Svenska Akademiens ordboksredaktion* i Lund ger upplysningar om att ordet blev synligt först 1970.[6] I många moderna ordböcker ingår ordet fortfarande inte.[7] Detta gäller även ordböcker som behandlar just nyord.[8] *Norstedts svenska ordbok* (2004) utgör ett undantag. Här definieras ett brottsoffer som ”person som har blivit utsatt för brott och ofta lidit fysisk eller psykisk skada”.

Om man bläddrar en bit tillbaka i ordböckerna finner man emellertid att det under uppslagsordet ”brott” ibland står ”offer för ~”. ”Offer” är ett betydligt äldre begrepp än ”brottsoffer” och dess innebörd kan man studera närmare i Svenska Akademiens ordbok.[9] Här finns exempel på texter från början av 1500-talet där begreppet ingår. Framförallt kretsar betydelserna av ordet offer kring religiösa förehavanden, t ex ”gåva som man i religiöst eller magiskt syfte frambär”, ”kulthandlingen att offra”, ”om nattvarden” och ”om bön”. Begreppet har också haft betydelsen ”tecken på vördnad” och ”frivilligt avstående av någonting”. I förhållande till ”brottsoffer” blir offerbegreppets betydelse mest bekant då det handlar om innebörder som ”bli ett byte för”, ”få lida för”, vara utsatt för” och ”dödad genom något angrepp”. I Oscar I:s *Om straff och straffanstalter* från 1840 förekommer ordet offer i denna betydelse; ”Om brottslingen .. gifvit sitt offer ett djupt sår.”

Våra moderna ordböcker ger liknande beskrivningar av begreppet. I första hand handlar det om offer som en ”religiös handling” men ordet beskrivs även i termer av ”varelse som drabbas av” någonting. Ser man till den senare betydelsen

6 Det tidigaste exemplet i excerptsamlingen är från *Dagens Nyheter* 10 december, 1970.

7 Sökningar på ordet ”brottsoffer” har gjorts i följande ord- och synonymordböcker: *Stora svenska ordboken* (1986), *150 000 synonymer* (Stamberger, 2001), *Norstedts svenska ordbok* (1992), *Svensk synonymordbok* (2003), *Strömbergs Synonymordbok* (Strömberg, 1995), *Nyordsboken* (Moberg, 2000), *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (2001), *Nationalencyklopedins ordbok* (2004), *Svenska ordboken* (Oreström, 2001) samt *Norstedts svenska ordbok* (2004).

8 I *Nyordsboken* (Moberg, 2000) nämns begreppet ”brottsoffer” emellertid under uppslagsordet ”brottsofferjour”.

9 Sökningar på begreppet ”offer” gjordes i september 2004.

och närmare granskar vilka synonymer som förekommer finner man bland annat nedanstående.[10]

olycksoffer mordoffer ”drabbad varelse”
strykpojke byte rov ”falla offer för”
”råka ut för” fällas störtas ”gå under”
”bli utsatt för” ”duka under för”
”råka i skottgluggen eller skottlinjen”

Vad flertalet av dessa begrepp har gemensamt är att de associerar till passivitet. Ett offer ”dukar under för”, ”blir utsatt för” eller ”råkar ut för” någonting. Ett offer är ett ”rov”, ett ”byte”, en ”strykpojke”. Offret är den som tar emot, som inte agerar utan som det *ageras mot* (jfr Åkerström, 1995).

10 Sökningar på ordet ”offer” har gjorts i *Stora svenska ordboken* (1986), *150 000 synonymer* (Stamberger, 2001), *Norstedts svenska ordbok* (1992), *Svensk synonymordbok* (2003) och *Nationalencyklopedins ordbok* (2004).

Bilaga 2

Material

Intervjupersoner

Några av de unga män (6 stycken) som har samtalsintervjuats har jag kommit i kontakt med genom kollegor. Detta innebär emellertid inte att intervjupersonerna befinner sig i en släktskapsrelation till dessa kollegor. Snarare handlar det t ex om en väns son eller en sons vän. Några av de intervjuade männen (slumpvis utvalda) har jag fått kontakt med via Tingsrätten i Malmö. Där har jag läst igenom domböckerna för år 2001. Vid genomläsningen av dessa böcker markerade jag de fall (skrev upp målnummer) där målsäganden kunde antas vara ungdom (målsägandes personnummer uppgavs sällan) varpå jag begärde fram de akter med vilka målnumren kunde kopplas samman. I akterna fanns underlag till domen, bl a polisens förundersökningsmaterial, och ibland fler uppgifter om målsäganden. Jag begärde fram 18 akter[1] och kontaktade målsäganden i 6 av dessa fall.[2]

De intervjupersoner vars namn jag fått tillgång till via kollegor kontaktades direkt via telefon. De vars namn jag fått genom Tingsrätten i Malmö kontaktades först brevledes, sedan per telefon. I brevet bifogades en talong och ett frankerat svarskuvert. Tanken var att svarsatalongen skulle användas om man inte önskade bli kontaktad eller om man ville bli kontaktad på ett annat telefonnummer än det av mig angivna. Samtliga av männen samtyckte till telefonkontakt och samtliga sa sig också vilja bli intervjuade. En av männen infann sig dock inte vid intervjutillfället, en annan fick upprepade förhinder.[3] Några intervjuer med dessa båda män gjordes därför aldrig.

De unga männen tycks komma från en relativt homogen bakgrund vad gäller etnicitet (endast en av männen talar om sin invandrarbakgrund) men heterogent

1 Några av de fall jag begärt fram sorterades bort på grund av männens ålder (de kunde så att säga inte räknas in i kategorin ”ungdom”).

2 Inledningsvis var det tänkt att jag skulle kontakta ytterligare några av männen. Jag valde dock att avstå från detta på grund av att tillvägagångssättet var relativt tidskrävande.

3 Intervjuerna skedde under maj-december 2002 samt under maj-juni 2003. Männen kompenserades ekonomiskt för sin medverkan (på grund av eventuella utlägg för tågbiljetter etc).

vad gäller social bakgrund. Frågor kring detta ställde jag inte explicit men mitt intryck var att de kom från såväl arbetar- som medel- och överklassbakgrund. Brottet (rånet/misshandeln) som männen utsatts för begicks i flertalet av fallen inom 2 ½ år[4] före det att samtalsintervjun ägde rum (som minst två veckor innan intervjun, som mest 5 år före intervjutillfället).

Jag använder mig inte av fingerade namn då jag refererar till de intervjuade männen. Istället talar jag i opersonliga termer om ”en ung man”, ”den unge mannen” osv. I transkriptionen markerar ”I” den intervjuade och ”V” intervjuaren (dvs jag själv). Anledningen till att jag inte har använt mig av påhittade namn är att jag har velat garantera att männens identitet inte avslöjas på grund av sammankoppling mellan olika intervjucitat. Jag har ibland även tagit bort eller ändrat vissa fakta (t ex specifika platser) i syfte att möta kravet på anonymitet. På grund av anonymitetsgarantin görs heller ingen ingående beskrivning av intervjupersonerna och brottstillfället. För att ändå ge läsaren en uppfattning om de olika brottssituationer vilka de intervjuade männen har varit med om följer en kortfattad beskrivning av dessa nedan.

Brottssituationer

Helgkvällar/nöjessammanhang – på central, offentlig plats

– Två av de samtalsintervjuade männen berättar om hur de en lördagsnatt, på väg hem efter nöjesaktiviteter, blivit rånade under knivhot.
– En av männen beskriver hur han blivit nedsparkad en fredagskväll på offentlig plats.
– En man skildrar hur han blivit misshandlad med en glasflaska. Mannen var, tillsammans med några kamrater, på väg till ett nöjesställe då några yngre män följde efter dem och skrek glåpord. Misshandeln av den unge mannen skedde då denne vände sig om för att fråga männen ”vad de ville”.
– En ung man berättar hur han var på väg hem från krogen tillsammans med en kamrat då han blev slagen i ansiktet så hårt att han föll omkull.

Privat fest

– En av de intervjuade männen beskriver hur han blivit slagen i ansiktet då han försökt hindra ett antal objudna gäster från att ta sig in på en privat fest.

4 Domböckerna lästes igenom och akterna begärdes fram under november-december 2002. Innevarande års domar fanns då ännu inte att tillgå varför det istället blev aktuellt med 2001 års domar.

I samband med andra fritidsaktiviteter

– En man berättar att han och hans kamrater åkte skateboard då det kom fram ett gäng till dem och tvingade dem att lämna ifrån sig sina pengar och smycken.
– En man skildrar hur han och hans vänner, en söndagskväll på väg hem till en kamrat, blivit stoppade av två män som under hot tilltvingade sig en mindre summa pengar.

Skolsammanhang

– En av de intervjuade männen återger hur han, utanför skolan där han då studerade, blev misshandlad av en man som även stal hans bärbara dator.
– En av intervjupersonerna beskriver hur han blivit slagen av en man som ”lagt sig i” då han och en skolkamrat var i slagsmål. Mannen berättar också att då han anmälde händelsen till polisen försökte gärningsmannen under hot förmå honom att dra tillbaka anmälan.

Ytterligare material

Tidningar och Stödcentrum för unga brottsoffer

Som varje etnografiskt intresserad forskare har jag osystematiskt samlat tidningsartiklar och samtal i vardagen samt skrivit fältanteckningar och besökt konferenser. Vid studiens inledande skede ägnade jag mig åt att studera skildringar av brottsoffer i framförallt *Tidningen Brottsoffer* och *Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå*. I viss utsträckning har även dags- och kvällstidningar samt olika broschyrer riktade till personer som utsatts för brott granskats.

Vidare har en traditionellt utformad (dvs mer faktaorienterad) intervju med två professionella stödpersoner (socialsekreterare), verksamma vid ett av Sveriges Stödcentrum för unga brottsoffer, utförts. Intervjun gjordes på stödpersonernas arbetsplats i september 2002.[5]

Stödcentrum för unga brottsoffer startades i juni 1999 som ett projektsamarbete mellan socialtjänstförvaltningen i Stockholms stad och Polismyndigheten i Stockholms län. Projektets initiativtagare var Ann Hellströmer och bakgrunden till projektet var att antalet personrån, där både den brottsdrabbade och gärningsmannen var yngre än 18 år, kraftigt hade ökat i Stockholm (i City polismästardi-

5 Denna intervju har transkriberats enligt samma mönster som samtalsintervjuerna, dock ej med samma noggrannhet (dvs flera genomlyssningar etc). I transkriptionen markerar ett ”S” stödperson.

strikt) under våren 1999. Stödcentrum för unga brottsoffer startades för att de brottsutsatta ungdomarna skulle kunna erbjudas stöd och hjälp (*Hej kompis, får jag låna din mobil…?*, 2000).

De socialsekreterare som är verksamma vid Stödcentrum för unga brottsoffer tar personlig kontakt med samtliga barn- och ungdomar (upp till c. 18 år) som utsatts för brott mot person (exempelvis rån och misshandel) och har polisanmält gärningen. Sedan Stödcentrum för unga brottsoffer grundades i Stockholm har verksamheten startats på flera andra orter, exempelvis Eskilstuna, Malmö och Göteborg.[6]

Enkätundersökning

Jag har även genomfört en enkätundersökning om ungdomars rädsla för och erfarenheter av brott. Samtliga (360) elever i årskurs 2 på de tre gymnasieskolorna i Ljungby kommun (Sunnerboskolan, Hammarskolan och Landstingets gymnasieskola ”Ryssbygymnasiet”) ingick i undersökningen.[7] Enkätundersökningen skedde under oktober månad 2001. En av de gymnasieungdomar som deltog i enkätundersökningen språkgranskade frågeformuläret[8] innan det trycktes. Detta för att eventuellt problematiska formuleringar skulle kunna rättas till. Enkäten delades ut av klassföreståndarna vid ett tillfälle de ansåg vara lämpligt. Tanken med detta var att gymnasieeleverna skulle ges rimligt med tid att besvara frågorna samt att klassföreståndarna skulle ha möjlighet att välja ett utdelningstillfälle då många elever var närvarande. Den höga svarsfrekvensen är förmodligen en följd av detta. Av de sammanlagt 360 eleverna besvarades enkäten av 320 elever (160 kvinnor och 160 män). 38 elever var frånvarande då enkäten delades ut. 2 elever valde att avstå från att besvara enkäten. Enkätmaterialet har bearbetats och analyserats[9] med hjälp av dataprogrammet SPSS. Delar av resultatet har tidigare sammanställts i rapportform (se Burcar, 2002). Ytterligare infallsvinklar från undersökningen presenteras i denna studie.

---

6 År 2001 fick Stödcentrum för unga brottsoffer pris som årets bästa brottsförebyggande projekt i Sverige (*Tidningen Svensk Polis*, 2002-04-15, Internetkälla).

7 Ljungby kommun ligger i Småland och har c. 27 000 invånare. Omkring hälften bor i Ljungby stad. 5 % av kommunens invånare är, enligt ”Ljungby kommunfakta 2004” (Ljungby kommunfakta 2004/Ljungby kommun, Internetkälla), i gymnasieålder (16-19). Gymnasieungdomarna som deltog i enkätundersökningen studerade vid något av följande program: barn- och fritidsprogrammet, byggprogrammet, elprogrammet, estiska programmet, fordonsprogrammet, handels- och administrationsprogrammet, hantverksprogrammet, hotell- och restaurangprogrammet, industriprogrammet, mediaprogrammet, naturbruksprogrammet, naturvetenskapliga programmet, omvårdnadsprogrammet, samhällsvetenskapliga programmet eller teknikprogrammet. Ungdomarna var mellan 16 och 21 år gamla. Flertalet (253) av dem var 17 år. 138 av ungdomarna bodde i Ljungby, 106 av dem bodde i en annan ort i Ljungby kommun och 76 av dem bodde utanför kommunen.

8 För frågeformuläret se bilaga 3.

9 Analysen bygger på korstabulering

Bilaga 3

Först några bakgrundsfrågor…

Jag är ☐ Kvinna
☐ Man

Jag är _____ år gammal och jag läser på _____programmet

Jag bor ☐ i Ljungby
☐ i annan ort i Ljungby kommun
☐ utanför Ljungby kommun

…och några frågor om Ljungby…

1. Vilket av följande svarsalternativ tycker Du stämmer bäst in på Ljungby?

☐ I Ljungby är det lugnt och man behöver inte vara rädd för att vistas ute kvällstid
☐ I Ljungby är det stökigt och bråkigt och man är orolig för att vistas ute kvällstid
☐ I Ljungby är det inte särskilt stökigt/bråkigt men ibland är man ändå rädd för att vistas ute kvällstid
☐ Annat, i så fall vad _____
_____

2. Tror Du att ungdomar i Ljungby känner sig rädda för att gå ensamma till någon/några platser i Ljungby eller runt Ljungby vid vissa tidpunkter?

☐ Nej
☐ Ja, till _____
☐ Om ja - varför? _____
_____

3. Finns det någon/några platser i Ljungby eller runt Ljungby dit Du helst inte vill gå ensam vid vissa tidpunkter?

☐ Nej
☐ Ja, till _____
☐ Om ja - varför? _____
_____

Sedan några frågor om rädsla för brott…

4. Är Du rädd för att promenera ensam hem efter att Du har varit ute och dansat eller varit hemma hos en kompis till sent på kvällen/natten?

☐ Nej, jag är aldrig rädd
☐ Nej, jag är sällan rädd
☐ Ja, jag är rädd ibland
☐ Ja, jag är ofta rädd

Motivera Ditt svar _____
_____

5. Är Du ibland rädd för att Du ska bli utsatt för någon typ av brott (inbrott, stöld, misshandel, hot)?

☐ Nej (Om nej, gå vidare till fråga 6.)
☐ Ja

Om ja, vad är Du rädd för att bli utsatt för? _____
_____

Vem/vilka är Du rädd för? (gäng, ensamma individer etc.) _____
_____

I vilka situationer känner Du Dig rädd? (när jag cyklar på oupplysta cykelbanor, när jag befinner mig på diskotek och andra uteställen etc.) _____
_____

6. Tror Du att det är skillnad mellan tjejer och killar när det gäller rädsla för att bli utsatt för brott?

☐ Nej, det är ingen skillnad
☐ Ja, tjejer är mer rädda än killar
☐ Ja, killar är mer rädda än tjejer

Motivera Ditt svar _____

7. Talar Du med Dina vänner om rädsla för att bli utsatt för olika typer av brott?

☐ Ja, ofta
☐ Ja, ibland
☐ Nej, det är sällan
☐ Nej, aldrig

Nu till några frågor om utsatthet för brott…

8. Har Du någon gång blivit utsatt för brott (inbrott, stöld, misshandel, hot, tvång att lämna ifrån Dig pengar, cigaretter, mobiltelefon etc.)?

☐ Nej (Om nej, gå vidare till fråga 9 på nästa sida.)
☐ Ja, jag har blivit utsatt för _____
_____

Om ja, vem var det som utsatte Dig för brottet? (Ange inte personens namn.)

☐ Ett gäng killar/män ☐ Ett gäng tjejer/kvinnor
☐ En ensam kille/man ☐ En ensam tjej/kvinna
☐ Annat, _____

Hur gammal var personen/personerna som utsatte Dig för brottet?

☐ Äldre än jag
☐ Yngre än jag
☐ I min egen ålder
☐ Annat, (t ex några yngre och några äldre) _____
_____

Hur kände Du Dig direkt efter att Du blivit utsatt brottet? (Du kan kryssa för flera alternativ.)

☐ Arg	☐ Ledsen	☐ Förvirrad
☐ Hämndlysten	☐ Rädd	☐ Generad
☐ Nervös	☐ Kränkt	☐ Det kändes overkligt
☐ Ångestfylld	☐ Övergiven	☐ Irriterad
☐ Skuldmedveten	☐ Annat, i så fall vad _____	

Vad gjorde Du direkt efter att Du blivit utsatt för brottet? (Du kan kryssa för flera alternativ.)

☐ Jag gick hem och stängde in mig på rummet
☐ Jag gick hem och grät
☐ Jag berättade det för mamma/pappa/annan vårdnadshavare
☐ Jag berättade det för ett syskon
☐ Jag berättade det för en kompis
☐ Jag berättade det för min pojkvän/flickvän
☐ Jag bestämde mig för att aldrig berätta det för någon
☐ Jag kontaktade brottsofferjouren
☐ Jag kontaktade polisen
☐ Annat _____
_____

Anmälde Du någonsin händelsen till polisen? (Du kan kryssa för flera alternativ.)

☐ Ja
☐ Nej, jag var rädd för att personen/personerna skulle hämnas
☐ Nej, jag var rädd för att själv bli misstänkt för delaktighet
☐ Nej, polisen kan ändå inte göra någonting
☐ Nej, jag tyckte att det var en småsak
☐ Nej, annat _____

Påverkar det brott Du blivit utsatt för Dig fortfarande? (Så att Du fortfarande är arg, rädd etc.)
_____
_____
_____

9. Tycker Du att det borde sättas in några åtgärder för att ungdomar ska känna sig tryggare när de ska ta sig hem efter danskvällar etc.? (Lättare och billigare att få tag i taxi, bättre gatubelysning, fler poliser etc.)

☐ Nej, det behövs inte
☐ Ja, det tycker jag

Om ja, har Du några förslag till sådana åtgärder? _____
_____

10. Om någon kommer fram till Dig och försöker mucka gräl - hur reagerar Du då? (Du kan kryssa för flera alternativ.)

☐ Jag blir illa berörd
☐ Jag ignorerar personen
☐ Jag säger till personen att lägga av
☐ Jag hotar att smälla till personen
☐ Jag tar det som en utmaning
☐ Jag sticker därifrån
☐ Jag skämtar bort det hela
☐ Jag smäller till personen
☐ Annat, i så fall vad _____
_____

11. Om Du blev utsatt för följande, hur allvarligt skulle Du tycka att det var?

	Mycket allvarligt	Allvarligt	Ganska allvarligt	Lite allvarligt	Jag skulle inte bry mig alls
"Om någon/några under vapenhot (t ex kniv) tvingade mig att lämna ifrån mig min mobiltelefon, jacka eller något liknande skulle jag tycka att det var…"	☐	☐	☐	☐	☐
"Om någon/några utan att hota med vapen tvingade mig att lämna ifrån mig min mobiltelefon, jacka eller något liknande skulle jag tycka att det var…"	☐	☐	☐	☐	☐
"Om jag blev slagen med öppen hand i ansiktet skulle jag tycka att det var…"	☐	☐	☐	☐	☐
"Om jag fick ett knytnävsslag i ansiktet skulle jag tycka att det var…"	☐	☐	☐	☐	☐
"Om någon/några hotade med att ge mig stryk skulle jag tycka att det var…"	☐	☐	☐	☐	☐
"Om någon/några upprepade gånger slog och sparkade på mig skulle jag tycka att det var…"	☐	☐	☐	☐	☐

I det följande ska Du ta ställning till ett antal olika påståenden genom att kryssa i om Du tycker att påståendet stämmer helt, om Du tycker att det stämmer delvis, om Du inte vet, om Du tycker att det knappast stämmer eller om Du tycker att det inte stämmer alls…

	Stämmer helt	Stämmer delvis	Vet inte	Stämmer knappast	Stämmer inte alls
12. "Om man har blivit utsatt för någon form av brott är det viktigt att man pratar om det."	☐	☐	☐	☐	☐
13."Om man har blivit utsatt för någon form av brott är det viktigt att man får känna närhet och omtanke från någon person i ens omgivning."	☐	☐	☐	☐	☐
14. "Om man blev utsatt för ett brott skulle man på något sätt vilja hämnas på förövaren."	☐	☐	☐	☐	☐
15. "Om man blev utsatt för ett brott skulle det kännas ganska genant för att man inte klarade av att försvara sig."	☐	☐	☐	☐	☐
16. "Vanliga killar och män utsätts ofta för kritik och blir diskriminerade på grund av att vissa andra killar/män begår våldsbrott."	☐	☐	☐	☐	☐
17. "Som kille är det okej att bara gå sin väg när någon försöker mucka gräl."	☐	☐	☐	☐	☐
18. "Jag känner press från teve, tidningar och annan media på hur jag ska se ut, vara och bete mig och det upplever jag som negativt."	☐	☐	☐	☐	☐
19. "En kille måste på något sätt bevisa att han "är en man" medan en tjej helt automatiskt "är en kvinna".	☐	☐	☐	☐	☐
20. "Medan tjejer uppmuntras till att ta för sig och öka sitt självförtroende hamnar killar mer och mer i skymundan."	☐	☐	☐	☐	☐

	Stämmer helt	Stämmer delvis	Vet inte	Stämmer knappast	Stämmer inte alls
21. "Det är viktigt att man är självsäker och beslutsam."	☐	☐	☐	☐	☐
22. "Man får lika mycket uppmärksamhet och hjälp om man blivit utsatt för ett brott oavsett om man är tjej eller kille."	☐	☐	☐	☐	☐
23. "Jag har ibland funderat på att beväpna mig för att skydda mig mot brott."	☐	☐	☐	☐	☐

Och till sist lite utrymme för Dina personliga funderingar och åsikter…

24. Här har Du möjlighet att själv skriva ner vad Du anser vara intressant och viktigt när det gäller utsatthet och rädsla för brott. (Något som Du anser att enkäten har missat att ta upp, personliga tankar, värderingar och idéer etc) Fortsätt på baksidan av enkäten om platsen inte räcker till!

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Bilaga 4

Tabeller

A. *Om jag fick ett knytnävsslag i ansiktet skulle jag tycka att det var… I procent.**

	Kvinna	**Man**	**Totalt**
Mycket allvarligt	**46** (73)	**40** (64)	**43** (137)
Allvarligt	**36** (57)	**28** (45)	**32** (102)
Ganska allvarligt	**11** (18)	**21** (34)	**16** (52)
Lite allvarligt	**6** (10)	**8** (12)	**7** (22)
Jag skulle inte bry mig alls	**1** (2)	**2** (3)	**2** (5)
Inget svar		**1** (2)	**1** (2)
Bastal	(160)	(160)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

B. *Om jag blev slagen med öppen hand i ansiktet skulle jag tycka att det var… I procent.**

	Kvinna	**Man**	**Totalt**
Mycket allvarligt	**17** (27)	**15** (24)	**16** (51)
Allvarligt	**28** (45)	**21** (34)	**25** (79)
Ganska allvarligt	**33** (52)	**26** (41)	**29** (93)
Lite allvarligt	**18** (29)	**25** (40)	**22** (69)
Jag skulle inte bry mig alls	**4** (7)	**12** (19)	**8** (26)
Inget svar		**1** (2)	**1** (2)
Bastal	(160)	(160)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

C. *Om någon/några upprepade gånger slog och sparkade på mig skulle jag tycka att det var… I procent.**

	Kvinna	**Man**	**Totalt**
Mycket allvarligt	**83** (133)	**73** (117)	**78** (250)
Allvarligt	**13** (20)	**19** (31)	**16** (51)
Ganska allvarligt	**3** (5)	**6** (9)	**4** (14)
Lite allvarligt	**1** (1)	**1** (1)	**1** (2)
Jag skulle inte bry mig alls	**1** (1)		0 (1)
Inget svar		**1** (2)	**1** (2)
Bastal	(160)	(160)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

D. *Om någon/några under vapenhot (t.ex. kniv) tvingade mig att lämna ifrån mig min mobiltelefon, jacka eller något liknande skulle jag tycka att det var… I procent.**

	Kvinna	**Man**	**Totalt**
Mycket allvarligt	**73** (117)	**71** (114)	**72** (231)
Allvarligt	**21** (33)	**21** (34)	**21** (67)
Ganska allvarligt	**5** (8)	**3** (5)	**4** (13)
Lite allvarligt	**1** (2)	**3** (5)	**2** (7)
Jag skulle inte bry mig alls			
Inget svar		**1** (2)	**1** (2)
Bastal	(160)	(160)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

E. *Om någon/några utan att hota med vapen tvingade mig att lämna ifrån mig min mobiltelefon, jacka eller något liknande skulle jag tycka att det var… I procent.**

	Kvinna	**Man**	**Totalt**
Mycket allvarligt	**23** (37)	**27** (43)	**25** (80)
Allvarligt	**46** (74)	**31** (50)	**39** (124)
Ganska allvarligt	**13** (21)	**21** (33)	**17** (54)
Lite allvarligt	**13** (21)	**13** (21)	**13** (42)
Jag skulle inte bry mig alls	**4** (7)	**6** (10)	**5** (17)
Inget svar		**2** (3)	**1** (3)
Bastal	(160)	(160)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

F. *Om man har blivit utsatt för någon form av brott är det viktigt att man pratar om det. I procent.**

	Kvinna	Man	Totalt
Stämmer helt/stämmer delvis	**94** (150)	**88** (140)	**91** (290)
Stämmer knappast/stämmer inte alls	**1** (1)	**3** (5)	**2** (6)
Vet inte	**6** (9)	**9** (14)	**7** (23)
Inget svar		**1** (1)	0 (1)
Bastal	(160)	(160)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

G. *Om man blev utsatt för någon form av brott skulle man på något sätt vilja hämnas på förövaren. I procent.**

	Kvinna	Man	Totalt
Stämmer helt/stämmer delvis	**57** (91)	**82** (131)	**69** (222)
Stämmer knappast/stämmer inte alls	**17** (27)	**7** (11)	**12** (38)
Vet inte	**25** (40)	**10** (16)	**18** (56)
Inget svar	**1** (2)	**1** (2)	**1** (4)
Bastal	(160)	(160)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

H. *Hur kände du dig direkt efter att du blivit utsatt för brottet? Följdfråga till dem som utsatts för brott. I procent.**

	Kvinna	Man	Totalt
Arg	**62** (33)	**68** (40)	**65** (73)
Irriterad	**34** (18)	**47** (28)	**41** (46)
Ledsen	**53** (28)	**19** (11)	**35** (39)
Rädd	**43** (23)	**17** (10)	**29** (33)
Kränkt	**28** (15)	**27** (16)	**28** (31)
Hämndlysten	**11** (6)	**41** (24)	**27** (30)
Overkligt	**30** (16)	**7** (4)	**18** (20)
Nervös	**15** (8)	**17** (10)	**16** (18)
Förvirrad	**15** (8)	**14** (8)	**14** (16)
Ångestfylld	**11** (6)	**8** (5)	**10** (11)
Övergiven	**9** (5)	**10** (6)	**10** (11)
Skuldmedveten	**8** (4)	**5** (3)	**6** (7)
Generad	**8** (4)	**5** (3)	**6** (7)
Övrigt**	**11** (6)	**8** (5)	**10** (11)
Inget svar		**5** (3)	**3** (3)
Bastal	(53)	(59)	(112)

*Fler än ett svarsalternativ kan ha nämnts varför summan av procenttalen inte blir 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.
**Ej fasta svarsalternativ. Respondenterna har själva formulerat svaren.

I. *Andel respondenter som är rädda/inte rädda för brott av dem som utsatts för brott/ inte utsatts för brott. I procent.**

			Utsatt för brott			Totalt
			Nej	**Ja**	Inget svar	
Kvinna	Rädd för brott	**Nej**	**54** (58)	**32** (17)		47 (75)
		Ja	**46** (49)	**68** (36)		53 (85)
	Bastal		(107)	(53)		(160)
Man	Rädd för brott	**Nej**	**82** (81)	**54** (32)		71 (113)
		Ja	**17** (17)	**46** (27)	50 (1)	28 (45)
		Inget svar	1 (1)		50 (1)	1 (2)
	Bastal		(99)	(59)	(2)	(160)
Totalt	Rädd för brott	**Nej**	**67** (139)	**44** (49)		59 (188)
		Ja	**32** (66)	**56** (63)	50 (1)	41 (130)
		Inget svar	0 (1)		50 (1)	1 (2)
	Bastal		(206)	(112)	(2)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

J. *Det är viktigt att man är självsäker och beslutsam. I procent.**

	Kvinna	Man	Totalt
Stämmer helt/stämmer delvis	**92** (147)	**94** (150)	**93** (297)
Stämmer knappast/stämmer inte alls	**3** (4)	**2** (3)	**2** (7)
Vet inte	**5** (8)	**4** (6)	**4** (14)
Inget svar	**1** (1)	**1** (1)	**1** (2)
Bastal	(160)	(160)	(320)

*På grund av avrundning kan procenttalet bli högre/lägre än 100. Siffror inom parentes anger antal respondenter.

Publikationer från Sociologiska institutionen Lunds universitet

Beställes från Sociologiska institutionen, Box 114, 221 00 Lund
Telefax 046-222 47 94 E-post repro@soc.lu.se.
Vänligen ange person- eller organisationsnummer.
Böckerna levereras mot faktura.
Aktuella priser anges på www.soc.lu.se/info/publ.

Lund Dissertations in Sociology (ISSN 1102-4712)

13 Anders Neergaard *Grasping the Peripheral State: A Historical Sociology of Nicaraguan State Formation* 401 sidor ISBN 91-89078-00-4 (1997)

14 Gudmund Jannisa *The Crocodile's Tears: East Timor in the Making* 328 sidor ISBN 91-89078-02-0 (1997)

15 Eduardo Naranjo *Den auktoritära staten och ekonomisk utveckling i Chile: Jordbruket under militärregimen 1973-1981* 429 sidor ISBN 91-89078-03-9 (1997)

16 Arne Wangel *Safety Politics and Risk Perceptions in Malaysian Industry* 404 sidor ISBN 91-89078-06-3 (1997)

17 Jan Inge Jönhill *Samhället som system och dess ekologiska omvärld: En studie i Niklas Luhmanns sociologiska systemteori* 521 sidor ISBN 91-89078-09-8 (1997)

18 Per Lindquist *Det klyvbara ämnet: Diskursiva ordningar i svensk kärnkraftspolitik 1972-1980* 445 sidor ISBN 91-89078-11-X (1997)

19 Elvi Richard *I första linjen: Arbetsledares mellanställning, kluvenhet och handlingsstrategier i tre organisationer* 346 sidor ISBN 91-89078-17-9 (1997)

20 Mia Einarsdotter-Wahlgren *Jag är konstnär! En studie av erkännandeprocessen kring konstnärskapet i ett mindre samhälle* 410 sidor ISBN 91-89078-20-9 (1997)

21 Margareta Nilsson-Lindström *Tradition och överskridande: En studie av flickors perspektiv på utbildning* 165 sidor ISBN 98-89078-27-6 (1998)

22 Margareta Popoola *Det sociala spelet om Romano Platso* 294 sidor ISBN 91-89078-33-0 (1998)

23 Annika Eriksson *En gangster kunde kanske älska sin mor… Produktionen av moraliska klichéer i amerikanska polis- och deckarserier* 194 sidor ISBN 91-89078-36-5 (1998)

24 Teketel Abebe Kebede *'Tenants of the State': The Limitations of Revolutionary Agrarian Transformation in Ethiopia, 1974-1991* 364 sidor ISBN 91-89078-38-1 (1998)

25 Vesa Leppänen *Structures of District Nurse–Patient Interaction* 256 sidor ISBN 91-89078-44-6 (1998)

26 Zeth Idof Ståhl *Den goda viljans paradoxer: Reformers teori och praktik speglade i lärares erfarenheter av möten i skolan* 259 sidor ISBN 91-89078-45-4 (1998)

27 Bengt-Åke Gustafsson *Symbolisk organisering: En studie av organisatorisk förändring och meningsproduktion i fyra industriföretag* 343 sidor ISBN 91-89078-48-9 (1998)

28 Martin Munk *Livsbaner gennem et felt: En analyse af eliteidrætsudøveres sociale mobilitet og rekonversioner of kapital i det sociale rum* 412 sidor ISBN 91-89078-72-1 (1999)

29 Lottie Wahlin *Den rationella inbrottstjuven? En studie om rationalitet och rationellt handlande i brott* 172 sidor ISBN 91-89078-85-3 (1999)

30 Chris Mathieu *The Moral Life of the Party: Moral Argumentation and the Creation of meaning in the Europe Policy Debates of the Christian and Left-Socialist Parties in Denmark and Sweden 1960-1996* 404 sidor ISBN 91-89078-96-9 (1999)

31 Roland Ahlstrand *Förändring av deltagandet i produktionen: Exempel från slutmonteringsfabriker i Volvo* 165 sidor ISBN 91-7267-008-8 (2000)

32 Mikael Klintman *Nature and the Social Sciences: Examples from the Electricity and Waste Sectors* 209 sidor ISBN 91-7267-009-6 (2000)

33 Kerstin Hultén *Datorn på köksbordet: En studie av kvinnor som distansarbetar i hemmet* 181 sidor ISBN 91-89078-77-2 (2000)

34 Åke Nilsén *"en empirisk vetenskap om duet": Om Alfred Schutz bidrag till sociologin* 164 sidor ISBN 91-7267-020-7 (2000)

35 Magnus Karlsson *Från Jernverk till Hjärnverk: Ungdomstidens omvandling i Ronneby under tre generationer* 233 sidor ISBN 91-7267-022-3 (2000)

36 Verica Stojanovic *Unga arbetslösas ansikten: Identitet och subjektivitet i det svenska och danska samhället* 237 sidor ISBN 91-7267-042-8 (2001)

37 Bradley D. Knopff *Reservation Preservation: Powwow Dance, Radio, and the Inherent Dilemma of the Preservation Process* 218 sidor ISBN 91-7267-065-7 (2001)

38 Sergio Cuadra *Mapuchefolket – i gränsernas land: En studie av autonomi, identitet, etniska gränser och social mobilisering* 247 sidor ISBN 91-7267-096-7 (2001)

39 Charlotta Ljungberg *Bra mat och dåliga vanor: Om förtroendefulla relationer och oroliga reaktioner på livsmedelsmarknaden* 177 sidor ISBN 91-7267-097-5 (2001)

40 Christina Spännar *Med främmande bagage: Tankar och erfarenheter hos unga människor med ursprung i annan kultur, eller Det postmoderna främlingskapet* 232 sidor ISBN 91-7267-100-9 (2001)

41 Rolf Larsson *Between Crisis and Opportunity: Livelihoods, diversification, and ineuality among the Meru of Tanzania* 519 sidor Ill. ISBN 91-7267-101-7 (2001)

42 Fouday Kamara *Economic and Social Crises in Sierra Leone: The Role of Small-scale Entrepreneurs in Petty Trading as a Strategy for Survival 1960-1996* 239 sidor ISBN 91-7267-102-5 (2001)
43 Birgitta Höglund *Ute & Inne: Kritisk dialog mellan personalkollektiv inom psykiatrin* 206 sidor ISBN 91-7267-103-3 (2001)
44 Christopher Kindblad *Gift and Exchange in the Reciprocal Regime of the Miskito on the Atlantic Coast of Nicaragua, 20th Century* 279 sidor ISBN 91-7267-113-0 (2001)
45 Erik Wesser *"Har du varit ute och shoppat, Jacob?" En studie av Finansinspektionens utredning av insiderbrott under 1990-talet* 217 sidor ISBN 91-7267-114-9 (2001)
46 Henrik Stenberg *Att bli konstnär: Om identitet, subjektivitet och konstnärskap i det senmoderna samhället* 219 sidor ISBN 91-7267-121-1 (2002)
47 Adriana Copes *Entering Modernity: The Marginalisation of the Poor in the Developing Countries. An Account of Theoretical Perspectives from the 1940's to the 1980's* 184 sidor ISBN 91-7267-124-6 (2002)
48 Carl Cassegård *Shock and Naturalization: An inquiry into the perception of modernity* 249 sidor ISBN 91-7267-126-2 (2002)
49 Åsa Waldo *Staden och resandet: Mötet mellan planering och vardagsliv* 235 sidor ISBN 91-7267-123-8 (2002)
50 Johan Stierna *Lokal översättning av svenskhet och symboliskt kapital: Det svenska rummet i Madrid 1915-1998* 300 sidor ISBN 91-7267-136-X (2003)
51 Malin Arvidson *Demanding Values: Participation, empowerment and NGOs in Bangladesh* 214 sidor ISBN 91-7267-138-6 (2003)
52 Mario Zetino Duartes *Vi kanske kommer igen, om det låser sig: Kvinnors och mäns möte med familjerådgivning* 246 sidor ISBN 91-7267-141-6 (2003)
53 Lisbeth Lindell *Mellan 'frisk och sjuk: En studie av psykiatrisk öppenvård* 310 sidor ISBN 91-7267-143-2 (2003)
54 Peter Gregersen *Making the Most of It? Understanding the social and productive dynamics of small farmers in semi-arid Iringa, Tanzania* 263 sidor ISBN 91–7267–147–5 (2003)
55 Frans Oddner *Kafékultur, kommunikation och gränser* 296 sidor ISBN 91–7267–157–2 (2003)
56 Torun Elsrud *Taking Time and Making Journeys: Narratives on Self and the Other among Backpackers* 225 sidor ISBN 91–7267–164–5 (2004)
57 Erika Jörgensen *Hållbar utveckling, samhällsstruktur och kommunal identitet: En jämförelse mellan Västervik och Varberg* 242 sidor ISBN 91–7267–163–3 (2004)
58 Marianne Hedlund *Shaping Justice: Defining the disability benefit category in Swedish social policy* 223 sidor ISBN 91–7267–167–X (2004)
59 Jeanette Hägerström *Vi och dom och alla dom andra andra på Komvux: Etnicitet, genus och klass i samspel* 234 sidor ISBN 91–7267–169–6 (2004)
60 Filippa Säwe *Att tala med, mot och förbi varandra: Samtal mellan föräldrar och skolledning på en dövskola* 215 sidor ISBN 91–7267–173–4 (2004)
61 Lars-Erik Alkvist *Max Weber och kroppens sociologi* 271 sidor ISBN 91–7267–178–5 (2004)

62 Aina Winsvold *Når arbeidende barn mobiliserer seg: En studie av tre unioner i Karnataka, India* 300 sidor ISBN 91–7267–183–1 (2004)
63 Stine Thorsted *IT-retorik og hverdagsliv: Et studie af fødevarehandel over Internet* 219 sidor ISBN 91–7267– 186–6 (2005)

Licentiate's Dissertations in Sociology (ISSN 1403-6061)

1996:1 Forsberg, Pia *Välfärd, arbetsmarknad och korporativa institutioner: En studie av Trygghetsrådet SAF/PTK* 147 sidor ISBN 91-89078-07-1
1996:2 Klintman, Mikael *Från "trivialt" till globalt: Att härleda miljöpåverkan från motiv och handlingar i urbana sfärer* 171 sidor ISBN 91-89078-46-2
1996:3 Höglund, Birgitta *Att vårda och vakta: Retorik och praktik i en rättspsykiatrisk vårdkontext* 215 sidor ISBN 91-89078-68-3
1997:1 Jacobsson, Katarina *Social kontroll i dövvärlden* 148 sidor ISBN 91-89078-18-7
1997:2 Arvidsson, Adam *Den sociala konstruktionen av "en vanlig Människa": Tre betraktelser kring reklam och offentlighet* 122 sidor ISBN 91-89078-26-8
1998:1 Lundberg, Magnus *Kvinnomisshandel som polisärende: Att definiera och utdefiniera* 136 sidor ISBN 91-89078-40-3
1998:2 Stojanovic, Verica *Att leva sitt liv som arbetslös... Svenska och danska ungdomars relationer, ekonomi, bostadssituation och värdesättning av arbete* 148 sidor ISBN 91-89078-54-3
1998:3 Wesser, Erik *Arbetsmarknad och socialförsäkring i förändring: En studie av långtidssjukskrivning och förtidspensionering på 90-talet* 150 sidor 91-89078-57-8
1999:1 Radmann, Aage *Fotbollslandskapet: Fotboll som socialt fenomen* 167 sidor ISBN 91-89078-81-0
1999:2 Waldo, Åsa *Vardagslivets resor i den stora staden* 288 sidor ISBN 91-89078-88-8
1999:3 Säwe, Filippa *Om samförstånd och konflikt: Samtal mellan föräldrar och skolledning på en specialskola* 159 sidor ISBN 91-89078-93-4
1999:4 Schmitz, Eva *Arbetarkvinnors mobiliseringar i arbetarrörelsens barndom: En studie av arbetarkvinnors strejkaktiviteter och dess inflytande på den svenska arbetarrörelsen* 138 sidor ISBN 91-89078-99-3
2000:1 Copes, Adriana *Time and Space: An Attempt to Transform Relegated Aspects in Central Issues of the Sociological Inquiry* 177 sidor ISBN 91-7267-003-7
2000:2 Gottskalksdottir, Bergthora *Arbetet som en port till samhället: Invandrarakademikers integration och identitet* 89 sidor ISBN 91-7267-012-6
2000:3 Alkvist, Lars-Erik *Max Weber och rationalitetsformerna* 176 sidor ISBN 91-7267-019-3
2001:1 Bergholtz, Zinnia *Att arbeta förebyggande: Tankar kring ett hälsoprojekt* 50 sidor ISBN 91-7267-043-6

2005:1 Hannah Bing Jackson *Det fragmenterede fællesskab: Opfattelser af sociale fællesskabers funktion og deres udvikling i det senmoderne samfund* 162 sidor ISBN 91–7267–190–4

Lund Studies in Sociology (ISSN 0460-0045)

1 Sara Goodman & Diana Mulinari (red) *Feminist Interventions in Discourses on Gender and Development: Some Swedish Contributions* 250 sidor ISBN 91-89078-51-9 (1999)
2 Roland Ahlstrand *Norrköpingsmodellen: – ett projekt för ny sysselsättning åt personalen vid Ericsson Telecom AB i Norrköping* 114 sidor ISBN 91-7267-026-6 (2001)
3 Göran Djurfeldt & Pernille Gooch *Bondkäringar – kvinnoliv i en manlig värld* 60 sidor ISBN 91-7267-095-9 (2001)
4 Karen Davies *Disturbing Gender: On the doctor—nurse relationship* 115 sidor ISBN 91-7267-108-4 (2001)
5 Jan Olof Nilsson & Kjell Nilsson *Old Universities in New Environments: New Technology and Internationalisation Processes in Higher Education* 116 sidor ISBN 91–7267–174–2 (2004)

Research Reports in Sociology (ISSN 1651-596X)

1996:1 Ahlstrand, Roland *En tid av förändring: Om involvering och exkludering vid Volvos monteringsfabrik i Torslanda 1991-1993* 116 sidor ISBN 91-89078-15-2
1997:1 Lindbladh, Eva, et al *Unga vuxna: Berättelser om arbete, kärlek och moral* 192 sidor ISBN 91-89078-14-4
1997:2 Lindén, Anna-Lisa (red) *Thinking, Saying, Doing: Sociological Perspectives on Environmental Behaviour* 103 sidor ISBN 91-89078-13-6
1997:3 Leppänen, Vesa *Inledning till den etnometodologiska samtalsanalysen* 76 sidor ISBN 91-89078-16-0
1997:4 Dahlgren, Anita & Ingrid Claezon *Nya föräldrar: Om kompisföräldraskap, auktoritet och ambivalens* 117 sidor ISBN 91-89078-08-X
1997:5 Persson, Anders (red) *Alternativ till ekonomismen* 71 sidor ISBN 91-89078-22-5
1997:6 Persson, Anders (red) *Kvalitet och kritiskt tänkande* 67 sidor ISBN 91-89078-25-X
1998:1 Isenberg, Bo (red) *Sociology and Social Transformation: Essays by Michael Mann, Chantal Mouffe, Göran Therborn, Bryan S. Turner* 79 sidor ISBN 91-89078-28-4

1998:2 Björklund Hall, Åsa *Sociologidoktorer: Forskarutbildning och karriär* 84 sidor ISBN 91-89078-31-4

1998:3 Klintman, Mikael *Between the Private and the Public: Formal Carsharing as Part of a Sustainable Traffic System – an Exploratory Study* 96 sidor ISBN 91-89078-32-2

1998:4 Lindén, Anna-Lisa & Annika Carlsson-Kanyama *Dagens livsstilar i framtidens perspektiv* 74 sidor ISBN 91-89078-37-7

1998:5 Ahlstrand, Roland *En tid av förändring: Dominerande koalitioner och organisationsstrukturer vid Volvo Lastvagnars monteringsfabriker i Tuve 1982-1994* 94 sidor ISBN 91-89078-37-3

1998:6 Sahlin, Ingrid *The Staircase of Transition: European Observatory on Homelessness. National Report from Sweden* 66 sidor ISBN 91-89078-39-X

1998:7 Naranjo, Eduardo *En kortfattad jämförelse mellan den asiatiska och chilenska socioekonomiska erfarenheten* 42 sidor ISBN 91-89078-42-X

1998:8 Bosseldal, Ingrid & Johanna Esseveld *Bland forskande kvinnor och teoretiserande män: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Lund* 103 sidor ISBN 91-89078-59-4

1998:9 Bosseldal, Ingrid & Carl Hansson *Kvinnor i mansrum: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Umeå* 82 sidor ISBN 91-89078-60-8

1998:10 Bosseldal, Ingrid & Merete Hellum *Ett kvinnligt genombrott utan feminism? Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Göteborg* 83 sidor ISBN 91-89078-61-6

1998:11 Morhed, Anne-Marie *Det motstridiga könet: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Uppsala* 103 sidor ISBN 91-89078-62-4

1998:12 Bosseldal, Ingrid & Sanja Magdalenic *Det osynliga könet: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Stockholm* 71 sidor ISBN 91-89078-63-2

1998:13 Bosseldal, Ingrid & Stina Johansson *Den frånvarande genusteorin: Jämställdhet och genus vid Sociologiska institutionen i Linköping* 62 sidor ISBN 91-89078-64-0

1998:14 Hydén, Håkan & Anna-Lisa Lindén (red) *Lagen, rätten och den sociala tryggheten: Tunnelbygget genom Hallandsåsen* 154 sidor ISBN 91-89078-67-5

1998:15 Sellerberg, Ann-Mari (red) *Sjukdom, liv och död – om samband, gränser och format* 165 sidor ISBN 91-89078-66-7

1999:1 Pacheco, José F. (ed.) *Cultural Studies and the Politics of Everyday Life: Essays by Peter Dahlgren, Lars Nilsson, Bo Reimer, Monica Rudberg, Kenneth Thompson, Paul Willis. Introductory comments by Ron Eyerman and Mats Trondman* 105 sidor ISBN 91-89078-84-5

1999:2 Lindén, Anna-Lisa & Leonardas Rinkevicius (eds.) *Social Processes and the Environment – Lithuania and Sweden* 171 sidor ISBN 91-7267-002-9

2000:1 Khalaf, Abdulhadi *Unfinished Business – Contentious Politics and State-Building in Bahrain* 120 sidor ISBN 91-7267-004-5

2000:2 Pacheco, José F. (red.) *Kultur, teori, praxis: Kultursociologi i Lund* 238 sidor ISBN 91-7267-015-0

2000:3 Nilsson, Jan Olof *Berättelser om Den Nya Världen* 92 sidor ISBN 91-7267-024-X

2001:1 Alkvist, Lars-Erik *Max Webers verklighetsvetenskap* 147 sidor ISBN 91-7267-099-1

2001:2 Pacheco, José F. (red) *Stadskultur: Bidrag av Eric Clark, Richard Ek, Mats Franzén, Camilla Haugaard, Magnus Carlsson, Charlotte Kira-Kimby, José F. Pacheco, Margareta Popoola, Ingrid Sahlin, Catharina Thörn, Magnus Wennerhag, Niklas Westberg* 125 sidor ISBN 91-7267-115-7

2002:1 Wendel, Monica *Kontroversen om arbetstidsförkortning: En sociologisk studie av tre försök med arbetstidsförkortning inom Malmö kommun* 209 sidor ISBN 91-7267-166-5

2002:2 Thelander, Joakim *"Säker är man ju aldrig": Om riskbedömningar, skepsis och förtroende för handel och bankärenden via Internet* 58 sidor ISBN 91-7267-117-3

2002:3 Dahlgren, Anita *Idrott, motion och andra fritidsintressen: En enkätundersökning bland 17-åriga flickor och pojkar i Landskrona, Kävlinge och Svalöv* 39 sidor ISBN 91 7267-123-8 (2002)

2002:4 Wendel, Monica *Mot en* ny *arbetsorganisering: En sociologisk studie av några försöksprojekt med flexibla arbetstider och distansarbete inom Malmö kommun* 144 sidor ISBN 91-7267-129-7

2002:5 Sörensen, Jill *Utvärderingsmodell för flexibla arbetstider inom Malmö kommun* 76 sidor ISBN 91-7267-132-7

2003:1 Mikael Klintman & Kjell Mårtensson, med Magnus Johansson *Bioenergi för uppvärmning – hushållens perspektiv* 98 sidor ISBN 91-7267-148-3

2004:1 Sara Johnsdotter *FGM in Sweden: Swedish legislation regarding "female genital mutilation" and implementation of the law* 68 sidor ISBN 91–7267–162–9

2004:2 Annika Carlsson-Kanyama, Anna-Lisa Lindén & Björn Eriksson *Hushållskunder på elmarknaden: Värderingar och beteenden* 133 sidor ISBN 91–7267–166–9

2005:1 Anna-Lisa Lindén et al *Mat, hälsa och oregelbundna arbetstider* 216 sid ISBN 91–7267–187–4

Working Papers in Sociology (1404-6741)

1997:1 Sjöberg, Katarina (red) *Vetenskapsteori* 92 sidor ISBN 91-89078-10-1

1997:2 Lindholm, Jonas & Kirstine Vinderskov *Generationen der blev kulturpendlere: Et kvalitativt studie af unge muslimers hverdag* 171 sidor ISBN 91-89078-19-5

1999:1 Jörgensen, Erika *Perspektiv på social hållbarhet i Varberg och Västervik* 65 sidor ISBN 91-89078-75-6

1999:2 Holmström, Ola *En utvärdering av en utvärdering eller Berättelsen om hur jag förlorade min sociologiska oskuld* 93 sidor ISBN 91-89078-91-8

2000:1 Kimby, Charlotte Kira & Camilla Haugaard *Kroppen i den computermedierede kommunikation* 93 sidor ISBN 91-7267-007-X

2000:2 Bing Jackson, Hannah F*orandringer i arbejdslivet og i familjelivet: Om kvinders livsformer ved årtusindeskiftet* 43 sidor ISBN 91-7267-017-7

2000:3 Bing Jackson, Hannah *Family and Fertility Patterns in Denmark – a "Postmodern" Phenomenon: On the relationship between women's education and employment situation and the changes in family forms and fertility* 52 sidor ISBN 91-7267-018-5

2002:1 Henecke, Birgitta & Jamil Khan *Medborgardeltagande i den fysiska planeringen: En demokratiteoretisk analys av lagstiftning, retorik och praktik* 38 sidor ISBN 91-7267-134-3

2003:1 Persson, Marcus & Joakim Thelander *Mellan relativism och realism: Forskarstudenter om vetenskapsteori* 89 sidor ISBN 91-7267-146-7

2003:2 Barmark, Mimmi *Sjuka hus eller sjuka människor? Om boenderelaterad ohälsa bland malmöbor* 46 sidor ISBN 91-7267-151-3

2004:1 Marcus Persson & Katarina Sjöberg (red) *Om begrepp och förståelse: Att problematisera det enkla och förenkla det svåra* 61 sidor ISBN 91–7267–171–8

Evaluation Studies

1997:1 Persson, Anders *Räddningstjänstutbildning för brandingenjörer – en utvärdering* 37 sidor ISBN 91-89078-12-8

1997:2 Björklund Hall, Åsa *På spaning efter tillvaron som doktorand – med hjälp av forskarstuderandes röster* 72 sidor ISBN 91-89078-21-7

1998:1 Bierlein, Katja, Leila Misirli & Kjell Nilsson *Arbetslivsrehabilitering i samverkan: Utvärdering av Projekt Malmö Rehab 2000* 63 sidor ISBN 91-89078-30-6

1998:2 Mulinari, Diana *Reflektioner kring projektet KvinnoKrami/MOA* 84 sidor ISBN 91-89078-55-1

1998:3 Mulinari, Diana & Anders Neergard *Utvärdering av projektet "Steg till arbete"* 72 sidor ISBN 91-89078-56-X

1998:4 Misirli, Leila & Monica Wendel *Lokal samverkan – till allas fördel?: En utvärdering av Trelleborgsmodellen – ett arbetsmarknadspolitiskt försök med "friår", inom Trelleborgs kommun* 45 sidor ISBN 91-89078-58-6

1998:5 Bierlein, Katja & Leila Misirli *Samverkan mot ungdomsarbetslöshet: Utvärdering av projekt Kompassen i Helsingborg* 80 sidor ISBN 91-89078-69-1

1999:1 Bierlein, Katja & Ellinor Platzer *Myndighetssamverkan i projekt Malmö Rehab 2000: Utvärdering 1997-98* 75 sidor ISBN 91-89078-74-8

1999:2 Ahlstrand, Roland & Monica Wendel *Frågor kring samverkan: En utvärdering av Visionsbygge Burlöv – ett myndighetsövergripande projekt för arbetslösa invandrare* 51 sidor ISBN 91-89078-82-9

1999:3 Nilsson Lindström, Margareta *En processutvärdering av projektet Trampolinen: Ett vägledningsprojekt riktat till långtidsarbetslösa vid Arbetsförmedlingen i Lomma* 104 sidor ISBN 91-89078-94-2

1999:4 Nilsson Lindström, Margareta *En processutvärdering av projektet New Deal: Ett vägledningsprojekt för långtidsarbetslösa kvinnor inom kontor och administration* 107 sidor ISBN 91-89078-95-0

1999:5 Wendel, Monica *Utvärdering av projekt arbetsLÖSningar: En arbetsmarknadsåtgärd i samverkan för långtidssjukskrivna och långtidsarbetslösa* 63 sidor ISBN 91-7267-000-2

Afrint Working Paper (ISSN 1651-5897)

1 Larsson, Roilf, Hans Holmén & Mikael Hammarskjöld *Agricultural Development in Sub-Saharan Africa* 48 sidor ISBN 91-7267-133-5

2 Djurfeldt, Göran & Magnus Jirström *Asian Models of Agricultural Development and their Relevance to Africa* 47 sidor ISBN 91-7267-137-8

Studies in Bodies, Gender and Society (ISSN 1652-1102)

1 Adam Hansson *Det manliga klimakteriet: Om försöker att lansera ett medicinsk begrepp* 50 sidor ISBN 91–7267–158–0 (2003)

2 Maria Norstedt *Att skapa dikotomier och bibehålla genusordningar: An analys av tidningen* Taras *berättelser om kropp. kön och medelålder* 52 sidor ISBN 91–7267–159–9 (2003)

Lund Studies in Media and Communication (ISSN 1104-4330)

4 Åsa Thelander *En resa till naturen på reklamens villkor* 216 sidor ISBN 91-7267-125-4 (ak. avh. 2002)

5 Ulrika Sjöberg,*Screen Rites: A study of Swedish young people's use and meaning-making of screen-based media in everyday life* 314 sidor ISBN 91-7267-128-9 (ak. avh. 2002)

6 Charlotte Simonsson *Den kommunikativa utmaningen: En studie av kommunikationen mellan chef och medarbetare i en modern organisation* 272 sidor ISBN 91-7267-131-9 (ak. avh. 2002)

7 Mats Heide *Intranät – en ny arena för kommunikation och lärande* 244 sidor ISBN 91-7267-130-0 (ak. avh. 2002)
8 Helena Sandberg *Medier & fetma: En analys av vikt* 297 sidor ISBN 91–7267–170–X (ak. avh. 2004)

Media and Communication Studies Research Reports (ISSN 1404-2649)

1998:1 Linderholm, Inger *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En första utvärdering av ett informationsprojekt om förbättrat trafikbeteende till förmån för miljön, på uppdrag av Vägverket* 104 sidor ISBN 91-89078-50-0
1999:1 Linderholm, Inger *Själv Säker 1996, 1997 och 1998: En utvärdering av tre års trafiksäkerhetskampanj riktat till unga trafikanter i Skaraborgs län* 54 sidor ISBN 91-89078-73-X
1999:2 Jarlbro, Gunilla *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En andra utvärdering av ett Community Intervention-projekt på uppdrag av Vägverket* 51 sidor ISBN 91-89078-90-X
2000:1 Jarlbro, Gunilla *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En tredje utvärdering av ett Community Intervention-projekt på uppdrag av Vägverket* 42 sidor ISBN 91-7267-023-1
2001:1 Palm, Lars *Istället för höjda bensinskatter? En analys av projektet "Miljöanpassad trafik i Vetland"* 50 sidor ISBN 91-7267-104-1
2001:2 Palm, Lars & Marja Åkerström *Vem utmanade vem? En utvärdering av projektet "Utmanarkommunerna"* 56 sidor ISBN 91-72667-106-8
2001:3 Jarlbro, Gunilla *Forskning om miljö och massmedier: En forskningsöversikt* 35 sidor ISBN 91-7267 112-2
2003:1 Jarlbro, Gunilla *Manliga snillen och tokiga feminister: En analys av mediernas rapportering kring tillsättningen av professuren i historia vid Lunds universitet våren 2002* 35 sidor ISBN 91-7267-145-9
2004:1 Gunilla Jarlbro *Mellan tonårsfylleri och prisvärda lådviner: En analys av pressens rapportering av alkohol första halvåret 1995, 1998 och 2003* 45 sidor ISBN 91–7267–172–6
2004:2 Tobias Olsson *Oundgängliga resurser: Om medier, IKT och lärande bland partipolitiskt aktiva ungdomar* 122 sidor ISBN 91–7267–176–9

Media and Communication Studies Working Papers (ISSN 1404-2630)

1998:1 Bengtsson/Hjorth/Sandberg/Thelander *Möten på fältet: Kvalitativ metod i teori och praktik* 150 sidor ISBN 91-89078-34-9

1998:2 Jonsson, Pernilla & Lars Uhlin *Digital-TV: Inte bara ettor och nollor. En mångdimensionell studie av digital-TV i allmänhetens intresse* 113 sidor ISBN 91-89078-41-1

1999:1 Sandberg, Helena & Åsa Thelander *När miljökrisen är här: Fallet Hallandsåsen – människors oro, deras upplevelser av myndigheters agerande och medias roll* 114 sidor ISBN 91-89078-71-3

1999:2 Åkerström, Marja *Internet och demokratin* 100 sidor ISBN 91–89078–86–1

1999:3 Sjöberg, Ulrika *I dataspelens värld: En studie om hur barn använder och upplever dataspel* 89 sidor ISBN 91-89078-98-5

2000:1 Heide, Mats *Metateorier och forskning om informationsteknik* 92 sidor ISBN 91-7267-005-3

2000:2 Jonsson, Pernilla & Lars Uhlin *... och nu blir det digital-TV!: Vision och verklighet bland vanligt folk* 80 sidor ISBN 91-7267-016-9

Lund Monographs in Social Anthropology (ISSN 1101-9948)

3 Enrique Pérez-Arias *Mellan det förflutna och framtiden: Den sandinistiska revolutionen i Nicaragua* 322 sidor ISBN 91-89078-01-2 (ak. avh. 1997)

4 B. G. Karlsson *Contested Belonging: An Indigenous People's Struggle for Forest and Identity in Sub-Himalayan Bengal* 318 sidor ISBN 91-89078-04-7 (ak. avh. 1997)

5 Christer Lindberg (red) *Antropologiska porträtt 2* 342 sidor ISBN 91-89078-05-5 (1997)

6 Pernille Gooch *At the Tail of the Buffalo: Van Gujjar pastoralists between the forest and the world arena* 391 sidor ISBN 91-89078-53-5 (ak. avh. 1998)

7 Johnny Persson *Sagali and the Kula: A regional systems analysis of the Massim* 245 sidor ISBN 91-89078-87-X (ak. avh. 1999)

8 Thomas Malm *Shell Age Economics: Marine Gathering in the Kingdom of Tonga, Polynesia* 430 sidor ISBN 91-89078-97-7 (ak. avh. 1999)

9 Ulf Johansson Dahre *Det förgångna är framtiden: Ursprungsfolk och politiskt självbestämmande i Hawai'i* 228 sidor Ill. ISBN 91-7267-107-6 (ak. avh. 2001)

10 Sara Johnsdotter *Created by God: How Somalis in Swedish Exile Reassess the Practice of Female Circumcision* 301 sidor ISBN 91-7267-127-0 (ak. avh. 2002)

11 Oscar Andersson Chicagoskolan: *Institutionaliseringen, idétraditionen & vetenskapen* 336 sidor ISBN 91–7267–153–X (ak. avh. 2003)

12 Aje Carlbom *The Imagined versus the Real Other: Multiculturalism and the Representation of Muslims in Sweden* 234 sidor ISBN 91–7267–154–8 (ak. avh. 2003)

13 Eva-Malin Antoniusson *Överdosens antropologi: En kontextuell studie* 232 sidor ISBN 91–7267–161–0 (ak. avh. 2003)

14 Peter Parker *How Personal Networks Shape Business: An Anthropological Study of Social Embeddedness, Knowledge Development and Growth of Firms* 156 sidor ISBN 91–7267–182–3 (ak. avh. 2004)

Licentiate's Dissertation in Social Anthropology (ISSN 1404-7683)

1999:1 Parker, Peter *Cognition and Social Organisation: A Framework* 125 sidor ISBN 91-89078-76-4

1999:2 Johansson Dahre, Ulf P*olitik med andra medel: En antropologisk betraktelse av rättens politiska och ideologiska förhållanden* 137 sidor ISBN 91-7267-006-1

Working Papers in Social Anthropology (ISSN 1652-442X)

2004:1 Kristina Göransson *Filial Children and Ageing Parents: Intergenerational Family Ties as Politics and Practice among Chinese Singaporeans* 26 sidor ISBN 91–7267–175–0

Lund Studies in Sociology of Law (ISSN 1403-7246)

1 Hydén, Håkan (red) *Rättssociologi – då och nu: En jubileumsskrift med anledning av rättssociologins 25 år som självständigt ämne i Sverige* 148 sidor ISBN 91-89078-23-3 (1997)

2 Hydén, Håkan & Alf Thoor (red) *Rätt i förändring: Om kristendenser i svensk rätt* 146 sidor ISBN 91-89078-24-1 (1997)

3 Hydén, Håkan *Rättssociologi som rättsvetenskap* 130 sidor ISBN 91-89078-47-0 (1998)

4 Carlsson, Bo *Social Steerage and Communicative Action: Essays in Sociology of Law* 326 sidor ISBN 91-89078-65-9 (1998)

5 Wickenberg, Per *Normstödjande strukturer: Miljötematiken börjar slå rot i skolan* 546 sidor ISBN 91-89078-78-0 (ak. avh. 1999)

6 Gillberg, Minna *From Green Image to Green Practice: Normative action and self-regulation* 218 sidor ISBN 91-89078-80-2 (ak. avh. 1999)

7 Carlsson, Bo *Social Norms & Moral Feelings: Essays in Sociology of Law* 86 sidor ISBN 91-89078-83-7 (1999)

8 Hydén, Håkan *Rättssociologi som emancipatorisk vetenskap* 221 sidor ISBN 91-89078-89-6 (1999)

9 Bartolomei, María Luisa & Håkan Hydén (eds.) *The Implementation of Human Rights in a Global World: Recreating a cross-cultural and interdisciplinary approach* 186 sidor ISBN 91-89078-92-6 (1999)

10 Carlsson, Bo *Excitement, Fair Play, and Instrumental Attitudes: Images of Legality in Football, Hockey, and PC Games* 89 sidor ISBN 91-7267-010-X (2000)

11 Ryberg-Welander, Lotti *Arbetstidsregleringens utveckling: En studie av arbetstidsreglering i fyra länder* 412 sidor ISBN 91-7267-011-8 (ak. avh. 2000)

12 Carlsson, Bo *Rättssociologi och populärkultur* 102 sidor ISBN 91-7267-118-1 (2001)
13 Pfannenstill, Annika *Rättssociologiska studier inom området autism: Rättsanvändning i en kunskapskonkurrerande miljö* 214 sidor ISBN 91-7267-120-3 (ak. avh. 2002)
14 Gustavsson, Håkan *Rättens polyvalens: En rättsvetenskaplig studie av sociala rättigheter och rättssäkerhet* 478 sidor ISBN 91-7267-135-1 (ak avh 2002)
16 Rejmer, Annika *Vårdnadstvister: En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa* 248 sidor ISBN 91-7267-142-4 (ak. avh. 2003)
17 Baier, Matthias *Norm och rättsregel: En undersökning av tunnelbygget genom Hallandsåsen* 197 sidor ISBN 91-7267-144-0
18 Friis, Eva *Sociala utredningar om barn: En rättssociologisk studie av lagstiftningens krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde* 290 sidor ISBN 91-7267-150-5
19 Patrik Olsson *Legal Ideals and Normative Realities: A Case Study of Children's Rights and Child Labor Activity in Paraguay* 178 sidor ISBN 91–7256–155–6
20 David Hoff *Varför etiska kommittéer?* 306 sidor ISBN 91–7256–156–4
21 Lars Zanderin *Internkontroll och systemtillsyn av arbetsmiljön i äldreomsorgen i fyra svenska kommuner: En rättssociologisk studie* 319 sidor ISBN 91–7267–177–7

Sociology of Law Research Reports (ISSN 1404-1030)

1998:1 Hydén, Håkan (red) *Rättssociologiska perspektiv på hållbar utveckling* 218 sidor ISBN 91-89078-43-8
1999:1 Grip, Elsa *Kan kommunen kontrollera kretsloppen? En studie i styrmedel för den fysiska samhällsplaneringen i riktning mot kretsloppssamhället* 107 sidor ISBN 91-89078-70-5
1999:2 Grip et al, Elsa *"Den som tar ska ge igen": Balansering – ett rättvist system för miljöhänsyn i samhällsbyggandet?* 106 sidor ISBN 91-89078-79-9
1999:3 Hydén, Håkan (red) *Aspekter av och perspektiv på normer: Rättssociologer reflekterar kring normer* 177 sidor ISBN 91-7267-001-0
2000:1 Wickenberg, Per *Greening Education in Europe: Research Report on Environmental Education, Learning for Sustainable Development and local Agenda 21 in Europe* 112 sidor ISBN 91-7267-021-5
2000:2 Hydén, Håkan, Minna Gillberg & Per Wickenberg *Miljöledning i Citytunnelprojektet: MiC-projektet, delrapport 1: Bakgrund och samråd* 74 sidor ISBN 91-7267-025-8
2003:1 Wickenberg, Per *Brunnarna i Holma: Samrådens konkreta genomförande 2000-2002 för Citytunnelprojektet i Malmö* 274 sidor ISBN 91-7267-149-1

2004:1 Karsten Åström *Prioriteringar i socialtjänsten: En analys av rättsliga förutsättningar* 46 sidor ISBN 91–7267–163–7
2004:2 Håkan Hydén & Per Wickenberg *Utvärderingsstudie av Venprojektet* 44 sidor ISBN 91–7267–180–7
2004:3 Håkan Hydén (red) *Landskrona 1970–2010 i tid och rum* 111 sidor ISBN 91–7267–181–5
2004:4 Ellinor Platzer *En icke-lag i sökljuset: Exemplet hushållstjänster i Sverige* 122 sidor ISBN 91–7267–184–X
2004:5 Annika Rejmer (red) *Normvetenskapliga reflektioner* 178 sidor ISBN 91–7267–185–8

Övrigt

Att skriva uppsats: Råd, anvisningar och bedömningskriteria inför uppsatsarbetet på MKV 203 och MKV 104 37 sidor ISBN 91-89078-49-7
Från seminarium till storinstitution: Sociologi i Lund 1947-1997 (Sociologiska institutionens Årsbok 1996) 105 sidor
Institution i rörelse: Utbildning och forskning inför år 2000 (Sociologiska institutionens Årsbok 1997) 153 sidor ISBN 91-89078-29-2